De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 7

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 7. J.B. Wolters, Groningen 1913

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

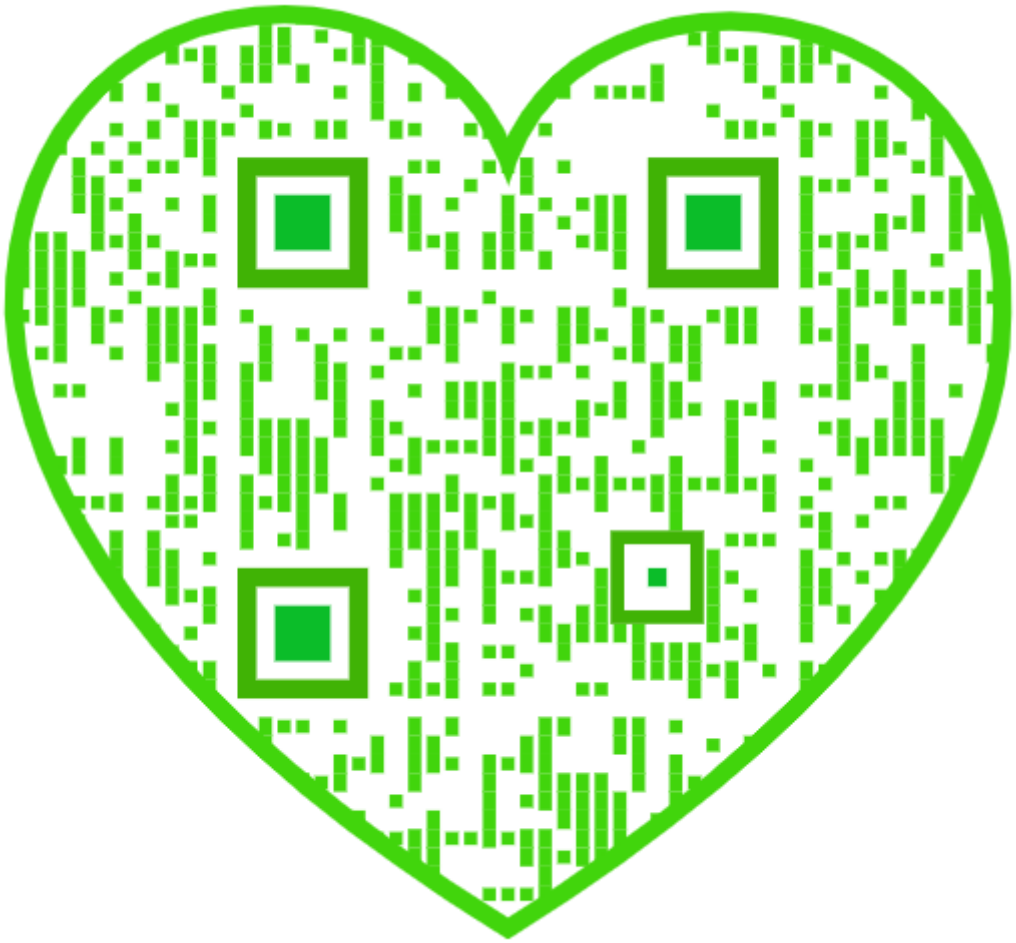

De rompstanden.

Reeds voor ongeveer vier jaar, in mijn Amsterdamsche lezing over De Taal van het Gevoel in gelaat, gebaar en klankexpressie,[1] maakte ik het wetenschappelijk Nederlandsch publiek opmerkzaam op de toen fonkelnieuwe ontdekking van JOSEPH RUTZ:

'JOSEPH RUTZ in 1860 koorleider der Oberammergauer Passiespelen, later hospitant aan de koninklijke Münchener muziekschool en gezocht concertzanger - in het maatschappelijk leven was hij een kundig en praktische Rechtsassessor - kwam in de jaren van 1860 op '70 tot de ontdekking, dat sommige komposities hem bij zijn gewonen stand niet afgingen, niet uit de keel wilden, niet gemakkelijk en spontaan opklonken; en dat dit te verhelpen was door een andere rompstelling aan te nemen, m.a.w. den vorm van zijn longenzak te veranderen. Gaandeweg merkte hij op, dat een en dezelfde zanger zich door oefening een heel aantal stemnuancen kon eigen maken, zonder daartoe de houding van mond of strottenhoofd te wijzigen. Het middel daartoe was aanvankelijk zuiver psychologisch. Hij verdiepte zich door herhaaldelijk indenken en inzingen in de gemoedsnuance van de kompositie. Daarbij nam hij dan onwillekeurig een anderen stand aan, een nieuwe rompstelling, en dan lukte het: nú klonk zijn stem vrij en ongehinderd, frisch en gemakkelijk. Zoowel de melodievoering als tempo en maatverdeeling, die in een andere houding allemaal vloekten onder elkander, smolten nu harmonieus tot een reine zielsverklanking ineen. En hiermee was in beginsel het probleem opgelost. Er bleef niets meer over, dan door jarenlange studie en experimenteeringen die verschillende rompstellingen tot in de fijnste bijzonderheden te leeren bewust worden, en den aard van hunne gevoelsbeteekenis uit de telkens zoo ingezongen komposities af te leiden. Daarmee is de verdienstelijke man bezig gebleven tot aan zijn dood, en pas zijn zoon Dr. OTTMAR RUTZ heeft de resultaten van dit onderzoek geordend aan de wetenschappelijke wereld kunnen aanbieden.'[2]

1) Afgedrukt en vervolledigd in Studiën. Deel 74, blz. 425 vlgd. en 515 vlgd.
2) Dr. OTTMAR RUTZ: Neue Entdeckungen von der menschlichen Stimme. C.H. BECK, München 1908.

Daarna liet ik toen een eenigszins vereenvoudigde, ja zelfs min of meer gewijzigde samenvatting volgen van RUTZ' theorie. Die vereenvoudiging en wijziging grondde ik op eigen observaties bij proeven, die ik naar RUTZ' methode op mijzelf genomen had.

Bij herhaling dier proeven en nauwkeuriger toezien is me echter gebleken, dat ik in mijn vereenvoudiging toch weer menig goudkorreltje van waarheid had laten verloren gaan, en in mijn wijziging ook wel eens waardeloos erts voor edel metaal had gehouden.

Mijn waardeering voor de theorie van RUTZ, werd hier natuurlijk niet minder op, integendeel. En alhoewel ik ook nu nog niet juist alle onderdeelen tot in hun fijnste détails bij mijzelf en anderen heb kunnen waarnemen, heb ik toch gemeend dat RUTZ' volledige ontdekkingen in hun geheel[1)] genoeg waarheidsgehalte bevatten, om plaats te nemen onder de resultaten der nieuwere taalwetenschap, en zullen zij ook in mijn toekomstig Handboek der Nederlandsche taal hunne plaats vinden. Want als we wilden wachten, tot alles zoo zeker was als tweemaal-twee-vier, dan konden we wel met de handen in den schoot blijven zitten. En dat lijkt mij nu eenmaal luiheid, óók in de wetenschap. En 't is in ieder geval onvergeeflijk, waar het dingen betreft, die blijkens de ondervinding zóó vruchtbaar en anregend werken op allerlei gebied, ook al zien ze er dan, op 't eerste gezicht, wat fantastisch uit. SIEVERS en SARAN, WUNDT en F. KRÜGER, HUGO RIEMANN en M. SEYDEL zijn nu eenmaal geen fantasten.

***

Pas sedert heel kort is men dus gaan inzien, welk een invloed onze verschillende rompstanden uitoefenen op de taal.

De ademhaling, het rythme, de akcenten, het tempo, de kleur der stem en nog vele andere bizonderheden zijn daarvan afhankelijk of houden daarmee althans gelijken tred.

1) Ik hoef er telkens wel niet nauwkeurig bij te zeggen, wat nu precies van RUTZ en wat van mij is. Dat zou soms trouwens heel moeilijk zijn. Maar in het algemeen zijn alle hoofdzaken in dit artikel aan RUTZ ontleend, en wel speciaal aan z'n laatste groote boek (het derde in de rij): Dr OTTMAR RUTZ: Musik, Wort und Körper, Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1911, eenige kleinigheden aan zijn tweede kleinere boekje: Dr. OTTMAR RUTZ: Sprache, Gesang und Körperhaltung, C.H. BECK, München 1911. Allerlei kleinere bizonderheden van de toepassing op taal in 't algemeen, en op 't Nederlandsch in 't bizonder zijn van mij.

Om dit goed te begrijpen, moeten wij vooral drie rompstanden met elk twee variëteiten onderscheiden:

1°. den abdominaalstand,

2°. den thorakaalstand,

3°. den descendentiestand.

1. Voor den abdominaalstand (fig. 1) houdt men het onderlijf lijnrecht naar voren gedrukt en de borst neutraal of naar achteren, zooals Napoleon altijd stond en zat, gelijk op alle goede afbeeldingen te zien is. De stemkleur is dan *donker* en *week*.

2. Voor den thorakaalstand (fig. 2) trekt men de buikspieren vlak boven de heupen lijnrecht naar achteren, en drukt men de borst naar voren, zooals alle Duitsche officieren staan. De stemkleur is dan *helder* en *week*.

1 en 2. Trekt men bovendien bij deze twee eerste standen de punten *AA* op fig. 5 duidelijk voelbaar naar binnen, wat den indruk van een afplatting maakt, dan wordt de stemkleur bovendien *koel*. Trekt men daarentegen de punten *BB* naar binnen, wat den indruk van een insnoering maakt, dan wordt de stem bovendien *warm* van kleur.

3. Voor den descendentiestand (fig. 3 en 4) welft men de punten *BB* naar buiten en trekt men de lendenspieren met kracht omlaag: waarbij gewoonlijk ook de schouders iets naar achteren of naar boven gaan, en de heele rompfiguur rijziger wordt, gelijk de meeste Grieksche beelden staan. De stemkleur is dan *helder* en *hard*.

Het omlaag trekken der lendenspieren kan gaan naar voren of naar achteren. Trekken we de lendenspieren naar voren omlaag (fig. 3) dan is de stemkleur behalve helder en hard ook nog *koel*. Trekken we de lendenstreek naar achteren omlaag, (fig. 4) dan is de stemkleur behalve helder en hard nog *warm*.

Een ieders romp staat nu bijna voortdurend in denzelfden stand, en wel noodzakelijk in een vorm, die aan een dezer drie hoofdtypen verwant is. In de variëteiten wisselen sommigen, anderen blijven zich ook hierin gelijk.

Nu geeft verder elk dezer drie standen niet slechts aan de stemkleur maar ook aan den zinbouw en de zinmelodie nog een heel eigenaardig geprononceerd karakter.

Om dus allerlei schrijvers goed te kunnen lezen in den toon en de accentueering die zij bedoeld hebben, is het beslist noodig, dat wij behalve onzen eigen habitueelen rompstand ook de twee andere leeren aannemen.

Daartoe moeten wij nu eerst elk onderzoeken, welke onze gewone

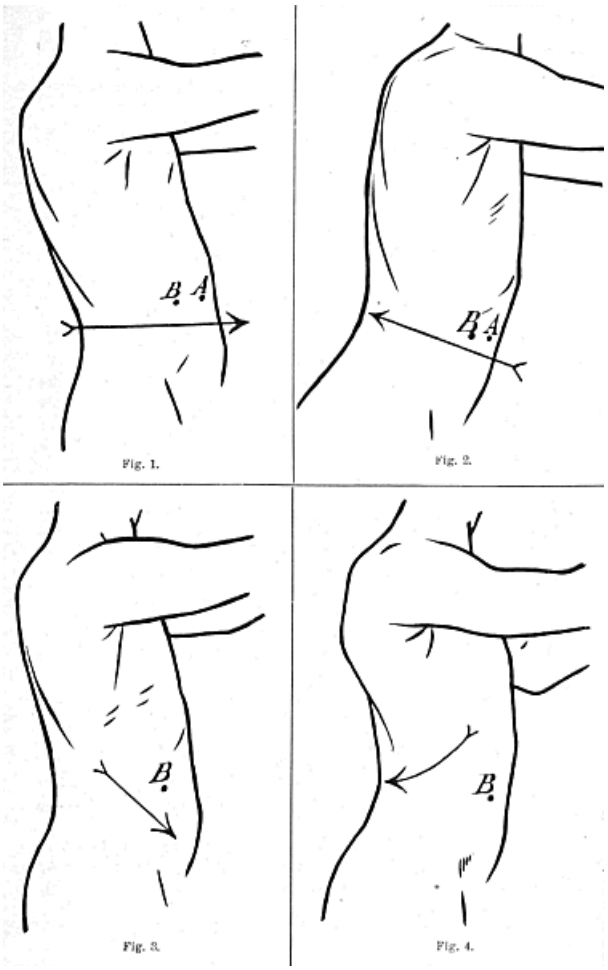

Fig. 1. Fig. 2.

Fig. 3. Fig. 4.

rompstand is. Sommige met duidelijk spiergevoel begaafden hebben dat misschien bij de bovengegeven beschrijving al aanstonds voor zich zelf met zekerheid gekonstateerd. Maar de meesten zullen hier wel wat meer moeite mee hebben. Zij moeten eenvoudig beginnen met kunstmatig te trachten de drie rompstanden aan te nemen. Na eenige

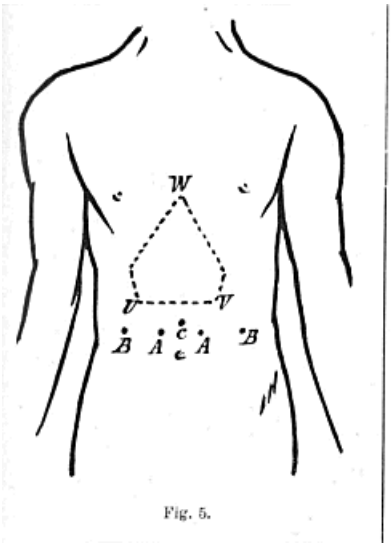

Fig. 5.

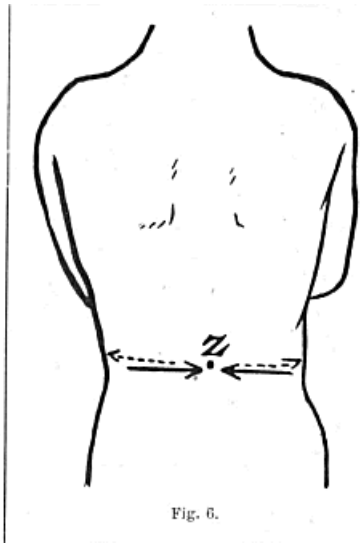

Fig. 6.

oefening merkt men dan al vrij spoedig, vooral in den overgang van den eenen naar den anderen stand, welke positie ons het gemakkelijkst valt. Sommigen voelen dit het best in liggende, ik voor mij veel beter in staande houding.

Ook het temperament des sprekers kan ons bij de bepaling van zijn rompstand van dienst zijn.

Een sanguinicus[1)] heeft meest abdominaalstand, een flegmaticus

1) Hoewel ik de nieuwere individueel-psychologische onderzoekingen volstrekt niet onderschat, ze nauwkeurig bijhou, en van harte wensch, dat zij ons nog eenmaal de correlaties van alle psychische karakterelementen nauwkeurig zullen voorrekenen, bevind ik me voorloopig in het karakterizeeren van de menschen uit mijn omgeving, die ik goed ken (en dat zijn er in den loop van tijd wel een honderd geworden) toch nog zeer goed bij de oude veel-gesmade temperamentsleer. Voor eenige jaren gaf ik daarvan in een buitenlandsch tijdschrift voor ethnologisch onderzoek (Anthropos 1907) onder meer een korte samenvatting, vooral in aansluiting bij FOUILLÉE; en ik neem de vrijheid dit hier af te laten drukken, daar ik deze typeering steekhoudend heb bevonden boven de vele andere die STERN onlangs, juist om de algemeene verwarring aan te toonen, heeft bijeengezet:
Type passif, á réaction prompte mais peu intense. T e m p é r a m e n t s a n g u i n . Teint rosé et fleuri, peau blanche, yeux bleux, cheveux clairs. Organisme bien nourri et même trop nourri. Donc les nerfs fonctionnent facilement et rapidement, mais ils reprennent trop vite leur équilibre par une sorte d'élasticité exagérée. Inclination aux actes les plus faciles: jeu, paroles et gestes, expression de la physionomie. Êmotions peu profondes et variables. De même réaction mentale trop rapide, de là peu d'intensité et peu de durée. Mémoire prompte à apprendre et non moins prompte à oublier. La nouvelle impression chassera bientót l'ancienne. Légèreté qui rappelle l'enfance et la jeunesse. Il vit surtout dans le présent. Le passé n'existe plus pour lui. Il est debout aussitôt qu'abattu. Pour l'avenir rien qu'espérance et optimisme. Humeur enjouée. Son travail n'est pas plus qu'un jeu. Bienveillant et sympathique, mais égoïste sans le savoìr. Les bonnes intentions dominent plus que les bonnes actions. Souvent il ne tient pas sa promesse. Il est spontané et expéditif, expansif et diffusif, mais il manque de réflexion, de profondeur et de constance.
Type passif, à réaction durable et intense. T e m p é r a m e n t n e r v e u x . Teint pâle, physionomie expressive et mobile, peau blanche, front large, cheveux clairs ou bruns, corps svelte, sommeil léger et agité, organisme relativement affaibli. Donc les excitations des nerfs deviennent vite excessives, les impressions subsistent davantage et par cela même pénètrent plus avant dans l'organisme. Les sentiments vont se multipliant et s'exaltant pour ne se calmer qu'avec peine, en envahissant souvent les viscères. De là un danger d'affaiblissement et de déséquilibre. Ce n'est donc pas sans raison que les anciens désignaient les nerveux sous le

gewoonlijk thorakaalstand, terwijl de cholericus doorgaans descendentiestand vertoont. De melancolicus of nerveuze zal meest abdominaal of descentiestand hebben, maar dit temperament wisselt zeer sterk.

nom de mélancoliques. Neanmoins il y a des nerveux gais et des nerveux tristes. Les impressions se succédent mobiles et ondoyantes. Ils vivent d'émotions et d'émotions fortes. La belle confiance ne contrebalance pas la mémoire des difficultés, quoique l'espoir puisse être grand. Nous pouvons donc constater en général un penchant au pessimisme, à la misanthropie. Tendance à se concentrer et à se fermer. Maintenu dans de justes limites, le tempérament nerveux reste passionné et ardent, saus être pour cela chagrin et malveillunt. Leur nombre va croissant en Europe par l'effet de la civilisation. Les types nerveux varient à l'infini, on ne saurait les enfermer dans une seule formule. - Vandaar misschien ook hun onzekere rompstand.

Type actif, à réaction prompte et intense. T e m p é r a m e n t c o l é r i q u e . Teint pâle, peau olivâtre et brune, cheveux noirs, yeux brillants, sang chaud, corps robuste mais sec. Ils ont la capacitê et le besoin d'nne grande dépense musculaire et morale. Type fréquent parmi les peuples du Midi et de l'Orient. Leur sommeil est profond et réparateur. La physionomie est caractéristique, l'embonpoint est assez rare. Penchant à l'irascibilité et à la violence impulsive, énergique, indomptable. Passions brillantes et concentrées. Esprits vindicatifs, courageux de nature. Enclins au despotisme. Dans la conscience de leur puissance radicale ils dédaignent les moyens indirects; ils ne veulent ni convaincre l'intelligence, ni gagner le coeur: ils fascinent et maîtrisent. Souvent malheureux à cause de l'opposition qu'ils rencontrent. Ils sont cependant tout qualifiés pour trouver le bonheur dans l'accomplissement d'une tâche héroïque.

Type actif, à réaction lente et modérée. T e m p é r a m e n t f l e g m a t i q u e . Teint et formes sans lustre, barbe absente ou peu colorée, les yeux gris ou verts, sans éclat; tendance du corps à un certain empâtement. Nature lente, lourde, et difficile à émouvoir. Sang froid. Volonté inhibitoire plutôt qu'explosive. Il se domine et est maître de lui sans aucune difficulté. Chez beaucoup d'hommes ce tempérament tient lieu de sagesse. On l'appelle un ‘type actif’, non parce qu'il ait la coutume d'agir fortement, mais parce qu'il est tout le contraire du type passif, sensitif à toutes rencontres. Car sa tranquillité d'âme peut aller jusqu'a l'indolence. Fainéant cynique ou travailleur patient, voilà les deux possibilités dont le caractère décidera.

In verband hiermee is het verder de moeite waard op te merken, dat de Italiaansche komponisten meest abdominaalstand, de Fransche en Scandinaviërs dikwijls descendentiestand, en de overige Germaansche komponisten veelal thorakaalstand hebben.

***

Behalve deze hoofdtypen, die dus bij alle opgewekt en natuurlijk spreken altijd een van drieën min of meer duidelijk zullen aanwezig zijn, merkt men in sommige omstandigheden nog drie bijkomstige veranderingen in den rompstand op.

1°. Om de stem *grooter, omvangrijker* te maken, houdt men in alle drie de hoofdtypen, bovendien de maagstreek (in fig. 5 *UVW*) krachtig naar voren gedrukt. Hierdoor wordt dan tevens de stem iets lager en vooral ook het tempo langzamer.

2°. Om de stem een meer *aktief dramatisch* karakter te geven (tegenover een passief-lyrisch geluid) trekt men voor de warme variëteiten van abdominaal- en thorakaalstand, en de beide variëteiten van den descendentiestand, de spieren in den rug op de hoogte der taille sterk naar het midden bijeen (fig. 6 de pijltjeslijnen).
Voor de koude variëteiten van abdominaal- en thorakaalstand

daarentegen trekt men, hetzelfde beoogend, de spieren in den rug van het midden naar de beide lenden uiteen (fig. 6 de stippelpijltjes).

3°. Om de stem meer *scherpte* te geven (wat natuurlijk vooral bij de koele, groote, dramatische types zal voorkomen) trekt men bij abdominaal- en thorakaalstand punt *C* (fig. 5) vlak boven den navel, duidelijk voelbaar naar binnen, wat den indruk van een inzinking maakt. Bij den descendentiestand (waar dit geval het frequentst is) welft men punt *C* even voelbaar naar buiten, wat den indruk van een uitpunting wekt.

Zoolang men echter de drie hoofdtypen, met hun variëteiten, of althans de voornaamste ervan, niet in duidelijke onderscheidbaarheid aan zich zelf heeft leeren voelen; is het geraden, althans de eerste en derde dezer rompveranderingen niet te beproeven, daar hierdoor anders gemakkelijk het zuiver gevoel voor elk type wordt vervaagd. Alleen de tweede is zeer scherp van alle andere modificaties onderscheiden, en bij allen wel zóó duidelijk voelbaar, dat hieruit geen verwarring is te vreezen.

***

Zetten wij nu nog eens systematisch, gedeeltelijk herhalend, maar vooral aanvullend, bij elkaar, welken invloed deze rompstanden zooal hebben op de taal.

1°. **Klankkleur** (zie ook ondertypen 2 en 3).

Bij abdominaalstand is de stem donker, week { en warm, 1ste var.;

Bij abdominaalstand is de stem donker, week { en koel, 2de var.;

bij thorakaalstand is zij helder, week { en warm, 1ste var.;

bij thorakaalstand is zij helder, week { en koel, 2de var.;

bij descendentiestand is zij helder, hard { en warm, 1ste var.;

bij descendentiestand is zij helder, hard { en koel, 2de var.

2°. **Tempo** (vgl. ook ondertype 1).

Bij abdominaalstand hebben we neiging tot vlug,
bij thorakaalstand tot langzaam, slepend,
bij descendentiestand tot gematigd tempo.

3°. **Stand van het strottenhoofd**.

De donkere stemkleur van den abdominaalstand brengt mee dat de adamsappel laag staat.

Bij de week heldere stemkleur van den thorakaalstand gaat de adamsappel sterk naar boven.

In den descendentiestand wordt de helderheid door de hardheid getemperd, en is de stand der keel op halve hoogte.

Dit alles geldt natuurlijk slechts voor de neutrale stelling, die op hare beurt weer door elke klinkerkwaliteit gewijzigd wordt; maar niemand ontgaat het, dat zoo de drie verschillende standen toch over de heele klinkerscala een gloed doen tintelen van heel eigen toonkleur.

4°. **Ademhaling**.
Bij den abdominaalstand is de adem lang en diep.
Bij thorakaalstand is de adem hooger en kort.
Bij de koele variëteit van den descendentiestand is de adem eveneens hoog, bij de warme daarentegen diep.

5°. **Spanning der artikulatiedeelen**.
Bij abdominaalstand voelt men al de spieren van het spreekorgaan slap hangen en gesmijdig.
Bij thorakaalstand heeft men in de spieren van keel en mond een licht gevoel van spanning en vrijheid.
De descendentiestand geeft aan heel het artikulatie-orgaan een scherpgevoelde spanning.
Hierdoor krijgen dus vooral de medeklinkers in de verschillende standen een eigen graad van zachtheid of scherpte.
Bovendien is het de moeite waard op te merken, dat deze graden van spanning en slapheid ook van buiten in de mimiek van het gelaat zeer duidelijk te onderscheiden zijn.

6°. **Middeltoon of register**.
Bij de koele stemvariëteiten der drie standen hebben we de neiging meer met het hooge register onzer stem te werken.
Bij de warme variëteiten verkiezen we gewoonlijk ons lage register.
Toch neigt de thorakaalstand zelf meer tot hooge, de abdominaalstand meer tot lage toonzetting.

7°. **Breed of rond**.
Voor den zang geeft RUTZ op dat de koele stemvariëteiten in de onderste helft van hun register *breed* en in de bovenste helft *rond* klinken.
De warme variëteiten doen juist omgekeerd in de hoogere tonen *breed* en in de lagere *rond* aan. In onze taal heb ik totnutoe dit onderscheid niet waargenomen.

8°. **Zinmelodie**.
De abdominaalstand heeft een druk maar rustig bewogen (geaccidenteerde) melodiekurve; men zie b.v. den oteeringen der Italiaansche taalmelodie bij STORM[1)]. Of men denke slechts aan de melodieën van ROSSINI.

1) J. STORM: Englische Philologie^2 I, Leipzig 1892, blz. 186, blz. 219.

De thorakaalstand heeft een rustiger, maar vlakker melodieglijding men lette maar eens op de Duitsche zinmelodie.
Ook de descendentiestand heeft gewoonlijk doorgaans een vlakke melodie maar met minstens één scherpe opzwaai of daling, gewoonlijk aan het einde. Vandaar misschien het Fransche accent.

9°. **Kracht van den klemtoon**.
Bij de weeke stemkleur van abdominaal- en thorakaalstand past slechts zwakke klemtoondifferencieering.
De harde stemkleur van den descendentiestand houdt van onverwacht sterke akcenten, waarbij dan een heele reeks ongeakcentueerde lettergrepen wordt ingeslikt.
Bij de personen uit mijn omgeving en m'n leerlingen komt dit tamelijk wel uit, maar het sterke Duitsch akcent, en het zwakkere Fransche akcent[1] schijnen hier in lijnrechte tegenspraak met RUTZ' theorie. Maar.... hij zelf legt er den nadruk op dat z'n onderscheiding van Italiaansch, Duitsch en Fransch slechts op de meerderheid *der komponisten* dier verschillende nationaliteiten ziet. En wij moeten ons dus wel wachten, te meenen, dat alle Duitschers thorakaalstand zouden hebben. WAGNER is nota bene juist het meest typische voorbeeld van descendentiestand en MOZART en HAYDN hadden allerduidelijkst abdominaalstand! Wel verre dus, dat deze aanvankelijke tegenspraak de theorie van RUTZ zou veroordeelen. Mits men ze neemt, zooals ze is, in al haar plooibaarheid, doet ze ons integendeel allerlei nieuwe problemen aan de hand, als b.v. welke rompstanden in den loop der eeuwen in elk volk de overhand hadden, en dus de leiding namen in de evolutie der taal.

10°. **Plaats van den klemtoon**.
De weeke stemkleur van abdominaal- en thorakaalstand vragen bijna altijd om een akcent midden op het woord.
De harde stemkleur daarentegen verkiest sterk initiaal of finaal akcent.
Vandaar misschien de tegenzin van ons Germanen tegen lange Fransche woorden met het akcent op het einde: als *auctoritatief verificeeren*, enz. hoewel wij in onzen eenheidsklemtoon er voorbeelden van dulden, maar dan met een logisch scherpgevoelde bedoeling[2].

1) Vgl. D.C. HESSELING: Iets over nadruk. *Nieuwe Taalgids* IV, 1910, blz. 71 vlgd.
2) JAC. VAN GINNEKEN: Principes de linguistique psychologique. Amsterdam 1907, § 371.

11°. **Gebonden of ongebonden stijl**.
Met het zwakker middenakcent en de rustige melodie hangt dan ook waarschijnlijk samen, dat de kunstenaars met abdominaal- en thorakaalstand heel glad proza, of nog liever zachtvloeiende egaal gebouwde verzen schrijven (POIRTERS en BEETS).
Het scherpe finaal- of initiaalakcent en de schielijke intervallen drijven de meeste kunstenaars met descendentiestand onweerstaanbaar tot het forsche proza, of althans tot vrijer rijmlooze verzen; en àls ze meer gebonden versvormen kiezen, dan wisselen deze toch aanhoudend van psychisch rythme (KLOOS).

12°. **Lengte van zinnen en verzen**.
Overeenkomstig het snelle tempo bouwt de abdominaalstand groote vloeiende volzinnen (CICERO).
De thorakaalstand met z'n langzamer tempo moet zich met minder woorden in één gedachtenwrong behelpen. Daarom is de Alexandrijn voor de meeste Germanen altijd een stuk te lang. De vijfvoeter, dat is de maat voor den thorakaalstand. En de lange zinnen van Germanen met thorakaalstand veroordeelen zich dus ook hier. Trouwens alle jongere stylisten verachten en bestrijden ze thans als een mode van hyper-intellektualistische aanstellerij; sommigen gaan hierin evenwel weer te ver, omdat zij 't verschillend psychisch tempo niet in aanmerking nemen.
De descendentiestand houdt hier weer het midden tusschen beide, in zoover hij beide mogelijkheden verbindt; maar is in verzen nog bizonder te kennen aan betrekkelijk lange verzen (Alexandrijnen of achtvoeters) en overmatige strophen (b.v. van 5 of 7 verzen).

13. **Stijlgenre**. (Vgl. de 3 ondertypen).
De abdominaalstand leent zich beter tot rijkvloeiende, overstroomende, bruisende pathos en lyriek.
De thorakaalstand tot verhalend en kalm beredeneerend proza, intellektualistisch gevoel in poëzie en epiek.
De descendentiestand neigt tot groot proza en dramatiek.

***

Om een schrijver of dichter nu op de door hem bedoelde wijze voor te dragen, moet men vooreerst afzien van alle deklamatie of eigen persoonlijke neiging. Men moet zich in den tekst inleven, en dan duidelijk half hardop naar den zin lezen. Dan nemen zij, die dichterlijke fijngevoeligheid aan plastische orgaanbewegelijkheid paren, ook zonder iets van RUTZ of z'n theorie te weten, vanzelf den eigen

rompstand der vertolkte kunstenaars aan. Maar voor de meesten minder-getalenteerden zal het nuttig zijn, van te voren te weten tot welke type het te lezen stuk behoort.

Zoodoende wordt het evenwel noodig of althans nuttig, voor eenige der meestbekende Nederlandsche woordkunstenaars te onderzoeken, tot welke type zij behooren.[1)]

Het beste type van den **abdominaalstand** warme variëteit lijkt mij RENÉ DE CLERCQ. Men leze en doorleve slechts zijn *Moederke alleen*. Een naïef lezer merkte op, dat hij hier pijn in den buik van kreeg. En dat is zeer juist gevoeld. Want voor iemand van een andere type maakt de insnoering van het vooruitgeschoven onderlijf aanvankelijk den indruk van een lichte pijnlijke trekking. Verder behooren tot deze variëteit POL DE MONT, TER HAAR en POIRTERS.

TOLLENS en CATS ten slotte zijn er de overdrijving van: warmpjes tot plakkerig wordens toe. Ten slotte maar met de eerste ondertype: *groot* voor de cantate: J.J.L. TEN KATE!

Tot de koele variëteit van den abdominaalstand behoort vóór alles: COUPERUS. DÀN MARIE BODDAERT, KNEPPELHOUT, JAC. VAN LENNEP, POOT, (STARTER, BREDERO?) en HOOFT (vooral minnedichten).

In z'n proza heeft HOOFT bovendien de eerste bijtype: groot geluid.

Thorakaalstand heeft VONDEL in beide variëteiten en alle bijtypen.

De warme variëteit van den thorakaalstand vinden we duidelijk bij GUIDO GEZELLE. (*o 't ruischen van het ranke riet*!) POTGIETER en STARING.

Eveneens maar met 2de bijtype: 'actief-dramatisch' SCHAEPMAN.

GUIDO GEZELLE heeft er ook nog al eens de 3de bijtype 'scherp' bij.

De koele variëteit van den thorakaalstand vóór alles pregnant duidelijk in HEMKES (*Het kindeke van den dood*). Dan in PERK, (DOUWES DEKKER?), BEETS, KOETSVELD, JUSTUS VAN EFFEN. Min of meer overdreven kil is BUSKEN HUET (die misschien wel tot den descendentiestand behoort), en nog erger, ijzig koud en scherp is GEEL.

De warme variëteit van den **descendentiestand** hebben ADAMA

1) Ik steunde hierbij alleen op het aanvoelen en het inlezen hunner verzen, *niet* op hun physiek uiterlijk. Trouwens verreweg de meeste, ook onder de levende Nederlandsche woordkunstenaars heb ik nooit ontmoet. Voor mijne konstateeringen en de eventueel onvermijdelijke fouten, kan het van belang zijn te weten, dat ik zelf descendentiestand heb en wel meestal warme variëteit. Den abdominaalstand kan ik heel gemakkelijk aannemen, vooral in de warme variëteit. Met den thorakaalstand, vooral in de koele variëteit, heb ik meer moeite.

VAN SCHELTEMA, LODEWIJK VAN DEYSSEL, VAN EEDEN, BROERE en DA COSTA. De twee laatsten dikwijls met de 1ste bijtype: groot.

K o e l e v a r i ë t e i t-descendentiestand hebben KLOOS en BILDERDIJK. Typisch zijn de drie laatste strophen in de toewijding van den Elius.

Verder heeft de laatste alle drie de bijtypen, soms vermengd, soms één of twee afzonderlijk.

Ik hoop, dat in deze bladzij druk, die een werkje is van jaren, de fouten niet al te luid de diepere waarheid overstemmen. Toch zijn er zeker kiemen van dwaling tusschen, en ik hoop slechts, dat mijne lezers, beletten, dat die zóó heftig gaan voortwoekeren, dat er de jong gedijende wasdom bij zou verstikken.

Ten slotte zijn er ook hier, gelijk overal, mengvormen. Maar de sprekers met gemengden of wisselenden rompstand hebben weinig kans het in de kunst ver te brengen. Als zich toch de groote komponisten en dichters van reeds bijna alle landen en tijden zonder dwang tot deze groepen lieten herleiden, dan is het op z'n zachtst gesproken, toch wel een ietwat onstuimige hoop, dat de eerste de beste hier nog heel nieuwe banen zou wijzen.

Wisselende rompstand is een pijniging. Citaten uit een schrijver met andere type kunnen in kontekst van klaar karakter den fijngevoeligen lezer toch zoo onbarmhartig stooten.

Hoe onaangenamen indruk een gemengde rompstaiid maakt, voelt men het best uit vertalingen als de traduttore door z'n afwijkende type zich tot traditore verlaagt. Vooral in vertalingen uit het Latijn. De meeste Latijnsche schrijvers, vooral Cicero, hadden abdominaalstand. Dat opent, gelijk wij zagen, de mogelijkheid voor groote samengestelde zinnen. Wil dat nu iemand met thorakaalstand vertalen, dan worden die elegante-vlugge Latijnsche perioden tot een onuitstaanbaar geteem, zuurzoet van roomtaart met azijn. HOOFT daarentegen had als TACITUS abdominaaltype. Vandaar dat hem! die voor ons gewrongen Latijnsche konstrukties zoo vlot uit de veder willen, als waren ze flonkernieuw onder Hollands grauwen hemel geteeld.

***

Voor de stijloefeningen onzer leerlingen volgen hieruit eenige gewichtige grondstellingen.

1°. In alle drie de rompstanden kan men kunstwerk leveren. Zij zijn onderling niet vergelijkbaar. Alle drie hebben ze hun eigenaardig schoon.

2°. Eigenlijke leiding kan iedereen voor z'n stijl slechts krijgen bij hem, wiens rompstand met den zijne volkomen overeenstemt.

3°. Van den leeraar, die zelf, gelijk te hopen is, althans tot één der drie hoofdtypen zal behooren, kunnen de leerlingen met een anderen stand alleen eenige algemeene theoretische beginselen leeren als nauwkeurigheid, natuurlijkheid, duidelijkheid, plastiek, eenheid, logische struktuur, enz., met nog bovendien de praktische bizonderheden van het korrekte en algemeen beschaafde taalgebruik. Verder moet hij hen natuurlijk op allerlei toevallige mits klaarblijkelijke fouten wijzen. Maar zelfstandig verbeteringen aanbrengen in de opstellen mag hij bij zulke leerlingen nooit. Vooral tegen de zinmelodie zal zijn gewaande korrektie bijna zeker indruischen. Uit mijn eigen jonge jaren zou ik hiervan menige ervaring kunnen bijbrengen. Wat zinmelodie was, wist ik toen niet. Maar dat ik in mijn opstellen korrekties aantrof die heelemaal niet klonken, ja die juist om hun klank vloekten met heel mijn denken en voelen; dàt zijn feiten, waarvoor de theorie van RUTZ nu in het vervolg ons aankomend schrijversgeslacht moge behoeden. Want niet iedereen is als kind al zelfstandig genoeg om in zoo'n geval niet te bukken. En dan wordt zijn zieleschoon verfonfaaid tot verschoolmeesterde mooidoenerij.

4°. Over 't algemeen bevalt ons die stijl 't beste, die geschreven is door iemand met denzelfden rompstand als wij. Soms echter trekken ook juist de uitersten elkaar aan. Maar gewoonlijk zullen zij, die in hoofdtype overeenkomen en slechts in variëteit of bijtype verschillen, elkanders geschriften instinktief onuitstaanbaar vinden. Kalm overleg moet ook hier natuurlijk tot waardeering leiden. Een typisch voorbeeld hiervan is KLOOS in z'n beoordeeling van BILDERDIJK. Hieruit volgt nu weer voor het onderwijs, dat elke leeraar, wien de stijl zijner leerlingen ter harte gaat, het als eerste taak moet rekenen zich zelf de drie rompstanden in te oefenen. Maar verder moet er ook een examinator streng op blijven letten, of hij bij de beoordeeling en het noten-geven voor opstellen, niet te veel onder invloed staat van zijn instinktief mishagen, of welgevallen, dat hij voor de andere rompstanden gevoelt. Uit een examen van den allerlaatsten tijd, zou ik daarover wondere cijfers kunnen onthullen. Niet het instinkt mag examineeren, maar alleen het kalme overleg.

5°. Onder de beroemde schrijvers moet een ieder zich juist die tot model en navolging kiezen, die denzelfden rompstand hebben als hij. Met de andere dient hij wel kennis te maken natuurlijk, maar tusschen die lektuur en z'n eigen stijloefening moet altijd wat tijd verloopen; dat hij ondertusschen weer geheel en al zich zelve wordt.

> Daarom moeten wij al onze leerlingen, die schrijversaanleg toonen, aansporen en helpen om elk hun eigen rompstand te bepalen, daarnaar hun lektuur in te richten en zoo van lieverlede te groeien en groot te worden naar eigen diepinnigste wezenswet.

Het oordeel van verschillende Duitsche pedagogen die de proeven van RUTZ in de school brachten, en met verwondering konstateerden, hoe bewonderenswaardig gevoelig zich vooral kinderen voor de verschillende rompstanden toonen, kan ik uit mijn eigen praktijk volkomen beamen.

JAC. VAN GINNEKEN.
Canisius-College, Nijmegen.

‘Hij’ en ‘ie’.

Niet *hij* maar *ie* is het eigenlijke oude, en nog steeds springlevende *enklitische* voornaamwoord, 't voornaamwoord in nauwe verbinding met een *voorafgaande* zwaardere betoning.

....Geregeld *hij* met uitsluiting van *ie*, klinkt gemaakt, schoolsch, boekerig. Probeer eens: *Wil hij niet, laat hij dan zijn gang maar gaan: Spreekt hij nergens over, dan heeft hij er zich zeker al bij neergelegd: Wordt hij erger of is hij aan de betere hand*. In een vlot en natuurlijk spreken mag de vorm *ie* niet ontbreken. Die niet in zijn onmiddellijke omgeving van jongs af met *hij* heeft lééren spreken, die behoort het zich ook *niet* éigen te maken.

Sinds lang is het gebruik in de Nederlandsche boeken om altijd *hij* te *schrijven*. En onwillekeurig *las* men dan ook *hij*. Menschen die zich graag met hun taal wat onderscheidden en dit in zekere boekachtigheid zochten, beschouwden dit *hij* voor *ie* als ‘hoogere taal’, als ‘fijner’. Vooral in de school las men *hij*; omdat het er stond. En de school is oorzaak, dat een Nederlander altijd *hij* leest: *hij, hij, hij*. Ook waar de beschaafdste en geletterdste menschen *ie* zullen zeggen. Hij denkt dat *ie* eigenlijk geen taal is, iets verkeerds, dat men het dáárom niet schrijft, en dat men het vermijden moet in 't lezen.

Het is verkeerd altijd *hij* te lezen, te doen of het volkomen beschaafde *ie* er niet was. Maar aan het gebruik van *ie* en *hij* is meer verbonden. Niet altijd is in zeggen, schrijven, lezen, voordracht, *ie* de goede vorm. In verschillende gevallen is *hij* de eisch, en ook het betere.

Uit het *Lees- en Taalboek 1* (vierde druk, blz. 101-102) van VAN DEN BOSCH en MEIJER.

Uit mijn praktijk.
Brokjes les, gedachten en ervaringen.

7. *Aan mijne Dennen* van STARING, literair gelezen. Men ziet in Holland dorpswoningen, keurig in de verf, netjes wit en groen; met stijfgeplooide, hagelwitte gordijnen; de belleknop glanzend gepoetst; 't tuintje ervoor zorgzaam onderhouden, de randen der perken recht afgestoken, 't gras kort gehouden, de bloemen opgebonden, 't blanke kiezel goed geharkt; en daaromheen 't regelmatige lattenhekje, frisch groen, met witte puntjes.

Hoe stijf! zegt 'n fantasties gevoelsmens. Hoe smakeloos! Hoe koud!

Hoe mooi! zeg ik, zonder iets te willen afdoen van de lof welke die anderen geven aan 'n schilderachtige, romantiese woning op 'n heuvel of in 'n oud park. Ik vind de armoedige plaggenhut op de hei mooi, waar de vlierboom vertrouwelik en geheimzinnig z'n schaduw aan geeft, en ik vind zo'n Hollands, stijf, zwaar gevernist dorpshuis mooi.

Er is velerlei soort van schoonheid.

Alles is mooi als 't zuiver, echt in z'n soort is, en 't op 'n zuivere, krachtige manier z'n aard uitdrukt. Aldus bestaat de Schoonheid der Lelikheid, en de Poëzie van 't Proza.

En dàt is m'n voornaamste gedachte bij 't bekende dennenvers. STARING is 'n nuttigheidsman. Net als HUYGENS vindt-ie dat verzen mooie dingen zijn om 't leven te sieren, maar dat wat gesierd wòrdt, 't Leven zelf, en hij denkt dan aan 't maatschappelik leven, dàt is toch de hoofdzaak. Hij heeft gelijk als hij maar over zichzelf blijft spreken en niet aan anderen z'n eigen natuur wil opdwingen, want zulke dichters die als echte *bohémiens* hun gezondheid en 't geldverdienen verwaarloosden, en daarbij zelfs hun vrouw en kinderen, die hadden ook gelijk, omdat ze niet anders konden. De Muze is 'n meesteres zonder meelij en gena voor wie, van haar dienst z'n leven heeft gemaakt.

SOCRATES verwaarloosde vrouw en kinderen; heel onprakties, dunkt u, voor 'n Wijze; maar hij wist wat-ie deed; hij moest en kon niet anders; de goden wilden 't aldus, dacht-ie. En diezelfde onpraktiese SOCRATES had 'n akelig mormel van 'n neus, 'n eerst ingedeukt en verder naar boven gewipt ding met twee onbeschaamde reusachtige

neusgaten. En dat vond-ie mooi, zei-ie, want 't was prakties; de goden hebben ons neusgaten gegeven om te ruiken, en de zijne waren stoutmoedig naar de hemel gericht, open voor alle winden en alle geuren.

We moeten 'ns lachen en 't lijkt ons buitensporigheid in 't denken. Maar 't is hetzelfde als STARING zegt, dat loofbossen zo'n vervelende slingerpaden hebben waarvan de lijn pijnlik je oog verbijstert, en waar je niet eens ordelik kunt voortwandelen door al dat wilde gerank en stekelruig van die nare bramen; neen maar, dan moet je 'n mastbos zien: daar zijn de paden netjes als langs 'n liniaal getrokken, en daar heb je geen wanordelik omderhout, maar 'n gladde effen bodem.

Hier vinden we de Schoonheid van 't Nut; de Poëzie van 't Proza; de lof van 't ordelike, nette, welonderhoudene, goedgeregelde. Elke Hollandse huismoeder kan hier mee instemmen; en geen artiest die niet al te bekrompen is, zal hierbij afkeurend zwijgen.

Wat 'n m o o i e boom is zo'n den toch, w a n t hij is zo nuttig voor scheepvaart en molenbouw, voor heiwerk; als brandstof, enz.; en bij dat nut, wat 'n eenvoud en bescheidenheid: Zie 'm daar staan op zand- en rotsgrond! En wat 'n weerstandsvermogen: in de ijzige winterstorm blijft-ie ongebroken, en groen, onverwelkbaar-groen.

Is 't niet aandoenlik: de toren valt ineen van ouderdom, en de heipalen daaronder zijn nog onbedorven en zouden met pleizier 'n nieuwe vracht torsen.

En de tederheid ontbreekt niet geheel bij deze degelikheid. Geeft hij z'n hout ook niet voor cithers en harpen?

Het Zijn van zo'n boom, z'n Wezen, heel zijn geestelike *habitus*, is mooi. De schoonheidsontroering komt in me door me er goed in te denken.

Het spreekt vanzelf dat ik, al sprekend, meer aan STARING denk dan aan de denneboom. Zijn ziel en die van de boom waren verwant; hij is de nuttige, degelike, sobere man, vol weerstandsvermogen; wiens Schoonheid bestaat in kernvaste gezondheid, in vaste rust, in vaste wil en vast kunnen. Hij ook kent de tederheid wel, getuige z'n *Herdenking*, maar toch de Poëzie van z'n wezen, is z'n Proza.

Als STARING 'n wapenmerk had moeten kiezen, dan had 't 'n Den moeten wezen.

Hij voelde dat ook wel. *Aan* **mijne** *Dennen*, schreef-ie, en dat niet alleen omdat-ie temidden van dennen leefde, maar omdat 't vers 'n *oratio pro domo* ging worden, 't Werd 'n zelfverdediging, 'n pleidooi voor de Schoonheid van 't Nut, 'n gewonnen pleidooi. De slotregels zijn van 'n grove schoonheid: daar ligt 'n terp op de hei, gekroond door 'n kringetje van dennen; temidden dier droge, taaie Wachters

ligt 'n lage zerk op 's dichters graf; 'n boer die van de akkers kwam, ging er op zitten met z'n vuile broek, om te rusten; en ge wilt 'm wegjagen omdat-ie geen eerbied heeft voor 't graf van 'n dichter; maar uit 't graf komt als 'n zacht gefluister: laat 'm zitten, heb eerbied voor de arbeid, hij heeft z'n rust verdiend evengoed als ik.

De jeugd houdt niet van STARING. Ze vinden 'm koud, droog. De jeugd houdt van warmte, van geheimzinnigheid en schemering, van emotie en verrassing. Wat zij mooi vinden in 't dennenbos, dat is 't mystieke geruis dat men uit de stille verte hoort aankomen, met rijzende kracht, tot 't in ontroering over ons been golft, en weer zachtkens afneemt en wegsterft. Wat zij mooi vinden in 't dennenbos, dat is de romantiese duisterheid, waar de verbeelding wondere dingen kan fantazeren van kluizenaars en rovers en gevluchte gelieven.

Fijne geest met klassieke helderheid, daar houden ze niet van. Als ze *De leerling van Pankrates* of *De Verjongings-cuur* aardig vinden, dan is dat om de moppigheid van 't verhaal, en niet om de stille pretglans in de ogen, en de fijne spotplooien om de mond, van de Verteller. Dat is dus geen literair mooivinden.

Ikzelf ben ook pas op rijper leeftijd van STARING gaan houden. 't Voelen dat in *Herdenking* zit, vond ik al mooi als jongen, maar dat andere, die helderheid en geest en die nutte degelikheid, daar zag ik de Schoonheid niet van. Dat is pas laat gekomen bij me.

En toch breng ik STARING alsnog in de klas; slechts kort, met weinig verzen; maar ik wìl 'm laten zien. Hij is te typies nationaal om 't niet te doen; hij is van de familie van HOOFT en HUYGENS en POTGIETER; ook van WILLEM *die de Madoc maakte*; ook van VAN LENNEP. En van CATS? Asjeblieft! Enfin, als 'n echte Hollander de echt-hollandse Muze der Poëzie kent, dan wordt-ie van 't STARING-type.

Het is goed dat de Hollandse leraar vaak de Hollandse landaard doet zien aan de leerlingen; alleen door 't kweken van 't Eigene kan 'n natie wat worden en blijven. En 'n natie kan niet alles hebben, evenmin als 'n individu. 't Is al mooi dat ze ìets moois heeft. Maar dàt moeten we dan ook kennen en zuiveren en versterken.

Als ik in de klas zeg: ik weet wel dat jullie niet zo erg veel van STARING houden, omdat jullie zó en zó bent, en hij zó en zó is, maar we moeten toch 't mooie kunnen zien in 'n mens die geheel anders is dan wijzelf, en als ik dan doorpraat en in kleine, constaterende zinnetjes zowat 'tzelfde zeg als ik hier schreef in dit gestileerde opstel, en als dan enkele jongens tot me knikken met 'n blik die zegt: ik begrijp u, ik zie 't en ik voel 't, dan ben ik kontent omdat 't doel van m'n les bereikt is.

J. MATHIJS ACKET.

Bedrieglike elementen in ‘onze schoone moedertaal.’

‘Onze schoone moedertaal,’ als retoriese term, is 'n samenvatting van al de ballast waarmee het publiek gewoon is z'n geschriften te ‘styleren’. In dat opzicht zijn moderne taalkundigen erg stijlloos; zelfs de aanzienliksten onder die mensen tonen minder smaak dan de eenvoudige winkelier, die z'n circulaire aan ‘zijne geachte cliëntèle’ zo keurig verzorgt. De oorzaak is, dat de taalkundige door de psychologiese tijdgeest ook zijn vak zag hervormd en dat ook z'n begrippen van taalschoonheid de oppervlakte ontweken.

Een en ander is misschien het best te bespreken door iemand die, met weinig schoolse neigingen, dag aan dag gelegenheid had de uitwerking na te gaan van de oude ‘schrijftaal’regels op hem zelf en op de jeugd met zo uiteenlopende karakters en leeftijden, en die verder de resultaten van datzelfde soort onderwijs kan nagaan in de strijdschriften van letterkundigen die ‘goede scholen’ hebben gehad en zelfs midden in de strijd ‘nog dankbaar terugblikken op den vriend hunner jeugd’ en op die argloze jaren vol geestelike animo.[1)]

De afwijkingen en buitensporigheden zoals wij er ook hier zullen moeten bespreken, brengen ons opnieuw tot de oude waarheid, dat zelfs het beste kan ontaarden. Vooral voor de studerende en het schoolkind dreigt in dat opzicht gevaar. Immers op zekere tijd merkt men in het leven iets raadselachtigs op, en om daarover rustig te kunnen peinzen, trekt men zich in de eenzaamheid terug. Maar als de gedachte niet vlotten wil, kan de meegenomen indruk vervaagd zijn, eer men z'n konklusies klaar heeft. Dan is het nodig, telkens en telkens weer tot het leven daarbuiten terug te keren. Dat is niet alleen onaangenaam, het is ook hinderlik: alleen zeer sterke hoofden

1) Als ik van die geschriften bijna alleen *Het Spellingvraagstuk* van CAREL SCHARTEN aanhaal, is dat voor het gemak: veel ballast van allerlei soort is daar bijeengebracht en de liefde er voor blootgelegd met de openhartigheid en het ontleedvermogen van 'n artiest.

hebben direkt na het zinnenfeest op de wereldkermis d'r studieonderwerp weer geheel omvat. Daarom blijft men liever binnenzitten met halve konklusies als uitgangspunt voor steeds meer-onwerkelike beschouwingen.

De lagere school zit er nog moeiliker voor. Daar heeft men 'n troep jonge mensen met 'n sterk zinnenleven, die 'n levendig kontakt zoeken met het bruisende leven, niet om er over na te *denken*, maar om naar aanleiding daarvan iets te *doen*. 'n Opgezette vogel is daar veel doelmatiger voor 'n bespreking dan 'n levende. Wie daar 'n bekend dialekt bespreekt, heeft takt nodig om geen last te krijgen van ‘de algemene bijval,’ vooral als de klassen groot en de kinderen jong zijn. Dat daar de geschreven taal, en vooral ‘*de* schrijftaal,’ 'n veel veiliger onderwerp is, viel toevallig samen met het feit, dat de studerende uit onze nationale vervaltijd, met betrekkelik zwak hoofd, z'n taalmateriaal niet alleen buiten de woelige mensenmassa verwerkte maar ook zocht, in overgeleverde boeken.

Dat nu 'n onderwijs, zo afgesneden van het leven, toch eeuwenlang bloeide, kwam, omdat het doorlopend woekerplantte op de ziel van onderwijzer en leerling: de dode letter werd aanleiding om algemeenmenselike neigingen te strelen, zij 't dan op ondoelmatige, ja verkeerde wijze, en wel vooral de neiging om te onderscheiden (*Intellekt*!) en de neiging om tegenstand te overwinnen (*Energie*!) Maar men had daar heel geen erg in. Men meende alleen de Taal te dienen, en in die taal zich zelf, door gebondenheid aan regels (*Stijl*![1)]) die de geletterde van de niet-geletterde onderscheidden (*Distinktie*!). Zo werd men zelf en de hele natie (*Volk en Stam*!) sterk in de strijd om het bestaan.

I.

De vergelijking van spreken en schrijven leert, dat men in het laatste geval onwillekeurig scherper onderscheidt: men heeft er de tijd voor, en veelal brengen ook andere omstandigheden mee, dat men z'n beste logiese beentje vooruit zet. Maar moet ook hier geen grens gesteld worden? Daaraan heeft de school niet gedacht. Wie daar op zekere dag opmerkt, dat men zowel zegt ‘Wat heeft u daar?’ als

1) Sinds ‘een zekere heer LEFFERSTRA’ het anarchistiese spellen van onze letterkundigen aan de kaak stelde, ‘zien de jongeren’ onder hen ‘naar een nieuwe vastheid uit, die haar schoonheid zal vinden in *stijl*.’ (*Het Spellingvraagstuk*, 6 en 7).

‘Wat zegt u daar?’, verwondert er zich over, dat in hetzelfde *daar* plaats en tijd niet onderscheiden worden, 'n vaagheid die waarschijnlik aan de psychiese kracht van de rest van de zin ten goede komt. Maar wie dan in de school het tweede *daar* in ‘zoëven’ laat ‘verbeteren’, zal eer mee- dan tegenwerking ondervinden: de leerling verliest om wille van dat aardige woordje ‘daar’, graag de hele zin uit het oog, en daarbij - het intellekt wordt op iets lekkers onthaald. Dergelike snoeperijen nu hebben geheel aan degelike kost ontwend en de kindermaag voor het leven bedorven.

Het verwondert me dan ook niet, dat iemand die in z'n Akademiejaren aan de lagere school ontgroeide en er later weer mee in aanraking kwam, direkt op de reuk af, de diagnose goed stelde, en z'n *Taalgids*-tijdschrift opende met 'n artikel over *Het Schrijven* door V.D. BOSCH en 'n hele artikelenreeks, over de woord*onderscheidingen*, van zich zelf. De kwaal heeft meer oorzaken: Het Intellekt zoekt z'n arbeidsmateriaal in het grote en in het kleine; beide neemt men bij alle mensen waar, maar in verschillende onderlinge verhouding. Intellektueel arme mensen b.v. beseffen intuïtief de noodzakelikheid, d'r stand op te houden door op de kleintjes te passen. Zo is ook de lagere school, als kinderschool, *per se* 'n inrichting voor miniatuur geesteswerk. Ook de opleidingscholen voor onderwijzers zijn zulke inrichtingen. Maar hoefden het niet te zijn. Terwijl op andere scholen leerlingen van ± 13-19 jaar worden geleid in 'n sfeer waar de grote geesten van Europa groot werden, aan de hand van mensen die niet door de dagelikse onnatuurlike omgang met 'n grote troep kinderen d'r mannelikheid ten dele hebben ingeboet, heft men de aanstaande onderwijzers niet op, maar alle tijd wordt besteed om reeds dan de volmaaktheid in het toekomstige miniatuuronderwijs te bereiken.[1)]

Zo is de lagere school de *causa prima* van alle onenigheden in de kringen van taalkundigen, van letterkundigen e.a. omtrent *liggen - leggen, kunnen - kennen* enz. Want eenmaal op 'n zeer gelukkig tijdstip huns jeugdigen levens, werd het opeens helder in de zwakke hersens, dat er 'n macht door *kennis* en 'n macht door *spieren* is,

1) Kon de latere noodzakelike aanpassing aan 't kind niet aan de ervaring worden overgelaten? Hoe zo'n model-peuteraar achter staat bij andere gestudeerden is te begrijpen. 'n Examinator in 1910 te 's Hertogenbosch gaf me de raad te berusten in de toestand: ‘Wij onderwijzers,’ zei ie, ‘zijn grote peuteraars en kleine mensen. 'n Hoofd van 'n school, die z'n jongen naar 'n H.B.S. stuurt, voelt zich na enige jaren de mindere.’

dat er 'n *verkeren* en 'n *brengen* in 'n liggende toestand is; en zelfs op ogenblikken, dat in andere hoofden de aandacht voor machtiger differentiëringen zo sterk is dat meer alledaagse onderscheidinkjes teruggedrongen worden ('n psychiese wet!), slaat in hùn brein de *leg - lig* - vonk in laaie vlammen uit en stelt de toeschouwers in staat hun taal - en hun persoon - op de juiste waarde te schatten.[1)]

Allerlei taalschoonheden ontspruiten telkens opnieuw, in hetzelfde magiese licht: *rieken - ruiken, paarde - paardenvleesch*; vooral niet te vergeten *bloeien - bloeden*. Want met de voornaamheid die hij zulke intellekten past, is aan alle kinderen in de jeugd het beeld getekend van iemand diez'n neus ‘bloeit’. En de schapen die bij de ‘verbetering’ van d'r schriftelik werk eens tot vermaak van heel de klas op zo'n wanprodukt van d'r ‘Stijl’ zijn gewezen, zijn voor heel d'r leven als de dood geworden voor dat ‘bloeien’; zelfs 'n *Gids*-redakteur huivert nog, als ie, enkel naar aanleiding van de spelling ‘goeie’, maar even vermoedt dat KOLLEWIJN weer dat spook zal doen opleven.[2)]

Minder noodzakelik, maar toch aan te bevelen, is 'n onderscheiding als ‘na het middagmaal’ i.p.v. ‘na het eten’,[3)] bij het ontbijt immers eet men ook. Toch vat ieder ‘na het eten’ meestal op als ‘na het middagmaal’; dat zit 'm in de kombinatie van ‘eten’ met ‘het’ en ‘na’ (of ‘voor’), terwijl als het het ontbijt geldt, weer 'n andere kombinatie met ‘voor’ of ‘na’ dienst doet. Maar kombinaties van woorden, schijnen sommige intellekten al niet meer te kunnen omvatten, ten minste bij de bewustmaking.

Meer gewichtig is de onderscheiding *als - dan*, respektievelik na 'n stellende en 'n vergrotende trap.[4)]

1) Ik wil aannemen dat de mensen in overoude tijden die begrippen meer uiteen hebben gehouden. Maar dat is geen bewijs voor onze minderheid over 't geheel. En verder heeft de noodzakelikheid om 't kleine te differentiëren zich verplaatst: in elk vak, in elk beroep heeft de meer gedetailleerde techniek 'n ontzaglik aantal nieuwe begripsonderscheidingen meegebracht.
2) Het Spellingvr., 14.
3) Het Spellingvr., 13.
4) Het Spellingvr., 8. Voor zover die onderscheiding natuurlik geschiedt, schijnt ie niet juist op de vergrotende trap maar op graadverschil terug te gaan, waarvan de vergrotende trap maar één van de vele uitingen is; 'n ontkennende positief (‘niet zo groot....’) is er ook een. En nu zal iedereen kunnen opmerken, dat na die ontkenning, in schoolopstellen en periodieken, meermalen ‘dan’ wordt gebruikt. Sluit dit algemenere en ware ‘dan’-karakter niet aan bij de betekenis van het tegenstellende voegwoord ‘dan’, in kanseltaal?

Na de reeds aangestipte artikelen van Dr. DE VOOYS in *De N. Taalgids* hoef ik niet nader in biezonderheden te treden wat de noemwoorden betreft. Maar dezelfde schrijfinvloed die door abnormaal sterke differentiëring alle psychiese perspektief wil scherp zetten in akkurate maar dode projektie-tekeningen, nemen we ook bij de voornaamwoorden waar, en op zeer eigenaardige wijze:

In de voornaamwoorden is, zoals ik later eens zal aantonen, de verhouding tussen intellekt en gevoel heel anders dan bij de naamwoorden; daarenboven zijn ze uiteraard, door het psychies zwakke moment dat ze doet geboren worden, onbetoond. Terwijl nu bij het schrijven noemwoorden als ‘maken’, graag gedifferentiëerd worden in ‘smeden’ of ‘tekenen’, weet men bij 'n voornaamwoord (b.v. *'m*) niet, op welke manier *intellektueel* nog ‘duideliker’ te zijn, en de begeerte daarnaar zoekt dan bevrediging in *sensueel* duideliker d.i. geaksentueerde vorm n.l. *hem*, en dat in gevallen dat de natuurlike gedachtegang volstrekt geen betoonde voornw. eist, ja zelfs, wegens de onbewust aangebrachte wijziging in het intellekt-element van het voornaamwoord, die betoonde vorm verbiedt. Zo wordt onder het onbewaakte schoolse schrijven *ie* steeds tot *hij, ze* tot *zij* enz. Men merkt die herhaaldelik kunstmatige psychiese uitzetting bij zich zelf niet eens meer op. Maar negatief wordt die spanning eerst sterk bewust bij wie de eerste keer de onbetoonde vormen schriftelijk bij 'n ander ontmoet: hij voelt natuurlik iets slaps, zoals 'n militair voor de enkele keer dat ie in civiel is. Men is geneigd aan iets verkeerds te denken, vooral als men in 'n vorm als ‘toen schreeuwde-**n**-ie’ nog de voegklank opmerkt die de enklitiese vorm meebrengt.[1)]

'n Onderscheiding die door z'n oud-kultuurlik karakter vooral de kinderziel behaagt, en ook bij oudere studenten in 'n school die z'n omgeving met zoveel verder gevorderde taalkultuur negeert, atavisties op kan leven, is de onderscheiding *mannelik-vrouwelik*, met 'n vage bijgedachte aan sexuële personifikatie.[2)]

1) Het Spellingvr., 17 spreekt van ‘kromste uitspraken.’
2) Uit 'n redevoering van 1860 zijn de volgende woorden: ‘Moeten wij ons het verlies laten welgevallen van zulk een sieraad als het onderscheid der geslachten, ook bij de zaaknamen, der taal bijzet?’ Van de lastige regels wil Spreker de nog lastiger uitzonderingen weg hebben, ‘opdat men niet genoodzaakt zij, het geslacht eens naamwoords telkens in een woordenboek na te slaan,’ om zo ‘de hoogste juistheid en fijnheid der taal te bereiken.’ Dan ‘eerst rust de vrijheid eener natie op degelijken grondslag.’ Men hoort hier al het preludium van SCHARTEN z'n patriottenspel. Meer van die redevoering van hoogleraar W.G. BRILL staat in *Taal en Letteren* X, 251, besproken door V.D. BOSCH.

Dat ook werkelik-sexuële onderscheiding soms alleen kan tieren in minder frisse schoollucht, is pas aangetoond.[1)]

Zoals intellektueel uiteengehouden dingen b.v. plaats en tijd, door psychiese oorzaken weer kunnen samenvallen, kunnen ze door opzettelik schoolse oefening abnormaal wijd uit elkaar gaan. In ons geval nu liggen de twee uitersten in het ‘mannelike’ *den* en in het ‘vrouwelike’ *eene*. Velen die van dit *eene* de slot-*e* prijsgeven, steunen dus argeloos de mensen die met de witkwast der nivellering het aardige onderscheidinkje geheel van de wanden onzer taaltempels willen wegvagen.

De lezer herinnert zich misschien het artikel *Langs en op de rand van de Zelfstandigheid* (Jaargang VI). Daaruit is gebleken, hoe fijngevoelig zelfs de alledaags pratende mensen dikwels zijn voor de onderscheidingen *zelfstandigheid* en *werking, hoedanigheid v.d. zelfstandigheid* en *hoedanigheid v.d. werking*. Veel moeiliker viel het mij, die onbewuste onderscheidingen bewust te maken en te systematiseren. Maar ook op dit punt schijnt men het vroeger gemakkeliker gevonden te hebben van z'n stille kamer uit te reglementeren dan de pratende menigte te observeren. Hoe duidelik had men b.v. in 'n *dagelikse wandeling* en *Ik wandel dageliks* verschil kunnen konstateren tussen bijvoeglike en bijwoordelike bepaling! Of anders tussen *zo*'**n** *pennen* (of *zulke pennen*) en *zo schrijf ik*! Maar 't laatste hoorde men niet; men dekreteerde liever 'n tweede verschil n.l. tussen de schrijfvormen *dagelijksch* en *dagelijks*. Zulk bedenksel in de school gepropageerd, had natuurlik enig nut, als denkoefening met 'n aangename bewustmaking van 't onbewuste. Maar 'n groter nadeel was, dat men de studenten ontwende aan de analyse van de logies veel fijner schakeringen van de werkelike taal, (evenzeer 'n denk-oefening *en tegelijk taalstudie*), en dat men het schrijvend publiek, de letterkundigen inkluis, 'n last te meer oplei.

Men begrijpt nu het misverstand als 'n oud-leerling van ‘de voortreffelike lagere school welke (hij) het voorrecht had te bezoeken, die van het Nut te 's Gravenhage’[2)] meent: ‘het verschil tussen *s* en *sch* hielp ons in het gevoel krijgen voor bijvoeglijke naamw. en bijwoorden.’[3)] Het gevoel wàs er, ten minste voor de logiese onder-

1) *De N. Taalgids* VI, 273.
2) Het Spellingvr., 17.
3) Idem.

scheidingen zelf, maar de bewustmaking moest nog geschieden en daarvoor koos men 'n vals uitgangspunt, n.l. het papiere verschil tussen *sch* en *s*. Verder vraagt die oud-leerling met pedagogiese bezorgdheid: ‘Mag men enige belangstelling verwachten voor een onderscheiding die in het geheel geen prakties nut meer heeft?’ (n.l. de ‘zuivere’ spelling).[1] Maar wat was primair: de belangstelling voor logiese onderscheiding die men daarop vastlegde in 'n klankloos spellingverschil, of die spelling?[2]

> ‘Nòg hoor ik het hoofd van bovengenoemde school, meneer REESER, zeggen - en hij had gelijk - niets is er ontwikkelender dan het aanpakken van rekensommen op verschillende manieren, en.... zins- en woordontleding’ (*Het Spellinger.*, 17).

De onbewuste verbinding tussen twee of meer begrippen bewust te maken, ziedaar 'n werk, waarbij het Intellekt zich eerst recht in z'n element gevoelt, zozeer, dat z'n neigingen soms in passie ontaarden, vooral bij de uiterlik zo ‘korrekte’ maar innerlik minder goed beheerste Fransman: de franse school ‘ontleding’ is europees berucht.[3]

Maar ook bij de meer nuchtere hollandse kollega werkte de syntaktiese kitteling op het intellekt te verleidelik, om die niet op zijn beurt als 'n prakties bakersmiddel toe te passen op de jeugd, tot behoud van de klassikale animo. Vooraf werden de kleinen in de vereiste passieve houding gelegd door het bekende liedje: ‘Niets is er ontwikkelender dan zinsontleding.’

Het eeuwige geharrewar over ‘ontleding’ hangt ten dele samen met de raadselachtigheid van ‘de zin’. 'n Vergelijking kan voorlopig iets verduideliken.

Tot de variëteiten in de natuur, die de belangstelling van de mens steeds in hoge mate prikkelden, behoort ook 'n amandel met dubbele pit: zelfs scènes op de publieke weg kunnen er het gevolg van zijn. Anderen voelen zich weer meer geprikkeld, als de twee pitten sterk in grootte verschillen, zodat de ene als ‘'n kleintje’ van de andere

1) Het Spellingsvr. 17.
2) Tegelijk openbaart zich hier 'n verouderd begrip omtrent het doel van het taalonderwijs: dat is niet klankloze letters te motiveren maar die indirekt in de toekomst te weren door 'n juist begrip van taal en taalaanduiding aan te brengen, o.a. door analyse van de interessante psychiese elementen in de taal, 'n analyse, tegelijk dienstig aan het ‘Ken u zelf.’
3) Vgl. *Het lager onderwijs in de moedertaal in Frankrijk* door J.J. SALVERDA DE GRAVE in *De N. Taalgids* III, 306.

er tegen aan leunt. Zo'n zonderling verschijnsel kan ook 'n zin zijn. Behalve de hoofdkern, het logiese oordeel, zien we er dikwels een of meer rudimentaire oordelen in; ja soms zit er in de hele schaal niets dan 'n ‘kleintje’. Maar de leukheid verkeert hier in lastigheid, want ten slotte moet het ding niet opgegeten, maar ‘ontleed’ worden. En dat is te lastiger, omdat aan het bestaan van de heel- en half-volgroeide intellektprodukten ook het gevoel deel heeft, zoals ten overvloede blijkt uit zinsmelodie, woordaksent, woordschikking, woordinhoud e.d. Nu kan men het de school vergeven, dat ie om wille van de zwakke hersentjes zo'n ingewikkeld levensprobleem ontweek, minder vergeeflik is het, dat ie er als 't ware 'n dode wiskunstige formule voor in de plaats schoof. Of toch weer wèl vergeeflik. Want in z'n germaanse kultuurjonkheid mocht ie zich ook hier weer tegen de borst van de Oudheid aanvlijen en de zoete woorden opvangen: ‘Er is 'n heilige Viervuldigheid: de Nominatief, de Genitief, de Datief en de Accusatief.’

Dat gaf alvast vier ‘zinsdelen’. Maar de hoofdkern bestond duidelik uit twee helften: Nominatief en predikaat: dat waren dus al vijf zinsdelen. Groter geworden leidde het persoonlik initiatief van deze of gene vrijere geest tot 'n vergroting of andere groepering van het bestaande aantal, zodat we ten slotte vier zinsdelen hadden, onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling, de twee laatste weer onderverdeeld. Maar het beweeglike leven daarin en daartussen had men nog niet gegrepen, zomin als iemand die weet dat 'n mens uit hoofd, romp en vier ledematen bestaat, de mens kent. Zelfs de proporties tussen de delen onderzocht men niet.

Maar toch schijnt men die primitieve ontleding steeds allerinteressants gevonden te hebben, zozeer, dat men naar 'n middel uitzag om dat intellektueel genot ook na de schooljaren te laten voortduren. Dat middel vond men in de buigings-*n*. En dichters en staatslieden, antieke en moderne taalkundigen verkneukelen zich nog steeds doorlopend, tussen d'r meest ernstig werk door, dank zij iets dat nog aan die ontledings-*n* vastzit, n.l. de redenatie.

De eerste keer dat leerlingen met 'n schools opgezet syllogisme kennis maken, zouden ze zelf best 'n half uurtje het plezier voor eigen rekening kunnen voortzetten: 't is weer 'n bewustmaking van 'n herhaaldelike maar half of niet bewuste handeling, 't Is telkens hetzelfde genot als wanneer iemand in 'n donkere kamer het gordijn optrekt. Ook dit algemeen-menselike nu wordt graag 'n tijdje gebotvierd.

Zo'n ‘schoonheid’ is b.v. 't volgende:

op den Sinai, 'n hoge berg ergens in Nederland, is eenmaal afgekondigd, dat als 'n mannelik enkelvoudig zelfstandig naamwoord lijdend voorwerp is, er geen *de* voor mag staan.

in dit mijn handig zakwoordenboekje staat achter het onderhavige enkelvoudig zelfstandig naamwoord eene **m**, en ook is hier het lijdend voorwerp:

dus plaatse ik achter ‘de’ eene **n**.

Men bedenke, dat dit bedrijf jar*en* zo is geschied, gepaard met lof en berisping, ja met beloningen en straffen. De trouwe naleving van het voorschrift werd iets, dat met de schrijfvinger vergroeide als 'n ring van trouw. Met de jaren is bij hen die blèven schrijven, 't volwassen vlees om 't goude ringetje heen gegroeid: De naamvals-**n** inkarneerde. Wee hem die 't er later af wilde trekken: De schrijnende wond en 't verlies van de kostbare logika roepen om dubbele wraak.

II.

Overtuigd door beschouwingen als de voorgaande, riep Dr. HOUBA op het Taal- en Letterk. Congres in 1910 te Maastricht tot tweemaal toe uit: ‘Maar daarmee is de vierde naamval niet weg!’ En dat is ook zo. ‘Onze schoone moedertaal’ is behalve 'n intellekt- ook nog 'n gevoelskwestie: de naam zelf zegt het.

Tegenover de kortheid en duidelikheid van die uitroep staat de uiteraard langere adem van de taal- en letterkundigen. En door heel de reeks van d'r strijdartikelen zien we duidelik twee lange draden lopen, 'n rode en 'n paarse, de energie en de distinktie. ‘Hier steekt het geheim, dat ik zal trachten op te lossen’, zoals *Het Spellingvraagstuk*, 1. zegt.

Energie kan 'n lastig ding worden. Laat het toeval 'n troep jonge mannen bijeenbrengen in 'n hol en leeg lokaal. De stilte in het begin is slechts het voorteken van 'n stormachtige gymnastiekvoorstelling, waar gebrek aan leiding tot botsingen leidt.

Zorgenloze kinderen hebben het doorlopend zo te kwaad. Voor de schoolpoort zien ze nog gauw wat opgehoopte energie kwijt te raken in 'n Bulgaars-Turkse bokspartij. En *in* de school? Vastgecirkeld op 'n klein stukje schoolbank, stijgt de energie als de geest van gistende drank naar boven, en het hoofd wordt de holle ruimte waar zich de dolste kabriolen kunnen afspelen, tenzij de onderwijzer 'n passende afleiding klaar heeft. Heèft ie die? Leent ‘taal’ zich tot het gewenste doel, gedurende al de tijd voor ‘taal’ uitgetrokken?

'n Werkelik goede spelling kan 'n kind in 'n paar jaar machtig zijn. 'n Goede ‘uitspraak’ en 'n beschaafde woordekeus, gesteld dat het kind die niet uit 'n beschaafde omgeving vanzelf meebrengt - is het best te leren bij het spreken zelf, dus bij het onderwijs in alle vakken. Rest nog, het kind 'n meer ‘rustig weloverwogen spreken-op-papier’[1] aan te leren. Maar dat is ‘stijl’les. Om de overige tijd voor ‘taal’ of spraakkunst te vullen, zijn er dan gelukkig oefeningen als: *hij* **windt** *het touw op* en *hij* **wint** *het geld; ik zie* **den** *man en* **de** *vrouw*. En 'n ware uitkomst waren dergelike maar zwaarder oefeningen op de kweekschool, waar de taalonderwijzer voor zijn vak ± 25 uren per week ziet uitgetrokken, overeenkomstig de Congressen-liefde tot de taal, die ‘de ziel van ons volk’ is.[2] In de oude tijd, toen de psychologiese taalwaarneming onbekend was, mocht men daar dankbaar opzien tot de 18e eeuwers, die de taal eenmaal zo moeilik maakten om hùn uren te vullen.[3]

Zo werd ondoelmatigheid 'n verdienste, lastigheid 'n levensvoorwaarde, ziekelike uitwas tot ‘schoonheid’, en zelfs 'n prakties en bereisd man als Dr. A. KUYPER ziet in 'n streven naar vergemakkeling van taal (lees: schrijfgewoonten) 'n gevaar, zodra ook de onderwijzers ijverig meehelpen. Want in die mensen is alle ijver buiten het absurde iets verkeerds en dus zucht naar geriefelikheid per se ‘gemakzucht’. Ziedaar het idee dat menig Nederlander in z'n schooljaren ongemerkt opdeed.

Behalve dat de reeds besproken onderscheidingen 'n zeer doelmatige schooltijdpassering lijken, krijgen ze nog 'n meer speciaal energiek karakter door de voortdurende toepassing: de intelligentie wordt nauwkeurigheid; men mag zich schrijvende niet zo laten gaan. Waar men ‘gelegen’ *wil* schrijven, *zal* men ‘gelegd’ schrijven, en zo heeft men honderde malen gelegenheid, de natuur tegenstand te bieden in 'n grammatikaal bokspartijtje. ‘Die kip wil broeien,’ zegt men onwillekeurig; maar schrijvende zit men oudergewoonte direkt in 'n sfeer van schoolse schermutselingen en het dan steeds leidende quivive

1) Dr. DE VOOYS Spreken en Schrijven 8.
2) Ook menige lagere school heet nog in de wandeling in tegenstelling tot de bewaarschool ‘taalschool’. Men zie b.v. *Pius-Almanak* i.v. *Utrecht, Medemblik* e.a.
3) 't Is waar dat op de middelbare school minder uren voor spraakkunst zijn uitgetrokken; maar de kweekschool beïnvloedt de lagere school en deze verspreidt z'n taalidees over 't hele land. Slechts enkele oorspronkelike geesten ontdoen zich bij hun studie voor linguïst geheel van de taalidees uit de kinderjaren.

heeft het verschil tussen de uitgangen *-iën* en *-den* als 'n geschikt operatie-terrein leren kennen: *bevrijen - bevrijden, glijen - glijden, bloeien - bloeden*. Vooral dat laatste *bloeden* voorkwam in de school zo dikwels 'n geduchte nederlaag. Is er zo ook niet 'n *broeien - broeden*? Men negeert de drang in z'n schrijvende hand 'n ogenblik en strekt in wijsgerige kalmte de arm naar z'n woordenboek uit. Daar blijkt, dat allebei ‘zuiver Nederlands’ is. Is nu de moeite niet vergeefs geweest? Neen, men was zich zelf, en dat strekt de mens meer tot eer dan de artistiekste pennevrucht, die geboren zou zijn uit 'n spontane, niet onderbroken zielsélan.

Onderscheidingen als *dagelijksch* en *dagelijks* eisen 'n zelfde beheersen van het *laisser aller*, maar behoren, wegens het gebrek aan klankverschil, alleen tot de *spelling*kwestie. Hoe die met de energie samenhangt, is reeds nagegaan in *De Nieuwe Taalgids* V, 247, en kan men nog jaarliks in examenzalen waarnemen aan de plotselinge verhoging van de animo rondom het ‘taaltafeltje’, zodra daar de opgewarmde brokjes van onze officiële spelling worden opgediend.

Energie openbaart zich ook in de uitspraak: In *aanstonds, sinds* laat menigeen zich niet zo gaan als in *aanstons, sins*. Maar omgekeerd schiep het *laisser aller* weer allerlei woorden die energieker waren dan de schriftelik overgeleverde: *ieman***d**, *kraf***t**,*orden***t***elik, fatsoen***d***elik, than***d***s* (bij SCHARTEN), *gants, binnen***d***smonds* e.a. Vooral 'n bevrediging voor de onberedeneerde werklust is de slot-*n* van infinitieven in de uitspraak van hollandse onderwijzers. In grote zalen, zoals eens bij 'n landelike meeting waar de voorzitter 'n taalexaminator was, viel me dat abnormaal neusgeluid steeds erg op; ook zichtbaar, immers aan de doorlopend vereiste krachtige stemuitzetting paart zich nu en dan 'n stoutmoedige neusgatenverwijding. De zelfvoldoening, ook in dit opzicht het lastige door z'n eigen wil tot 'n genoegen te hebben omgeschapen, brengt het element ‘schoon’ in het geding, zodat de weglating van die *n* vooral in ‘schone taal’ als poëzie; zeer lelik wordt geacht. En hoe men jonge mensen gemakkelik kan laten lachen of ernstig kijken bij de voordracht van 'n zelfde stukje, bleek, toen DEN HERTOG en Dr. DE VOOYS met de lezing van 'n zelfde versje onderwijzers tot geheel tegengestelde estetiese waardering brachten.[1)]

Zeldzamer is bij het spreken de buigings-*n*. Maar wat de school niet vermocht, dat brengt misschien de sprekende bioscoop: ‘na dèn

1) *De N. Taalgids* I, 213.

strijd,' 'in dèn arm'; ik hoorde zelfs eens: 'in dèn verre' vgl. ('in dèn vreemde'). Is zo iets nog niet wat meer dan energiek?

Vooral de syntaktiese en woordsoort-onderscheidingen geven 'n geschikte gelegenheid tot krachtsontplooiing. De vier zinsdelen en de tien rededelen werden bureau's met bijbureau's, waar alles wat 'n gewoon of artistiek sterveling uitbrengt, moet ondergebracht worden. Dat eiste natuurlik dikwels geweld. Maar ook bij het dronkemannetjespelen blijft de animo het langst bewaard als de politieagent met weerbarstige mannetjes te doen heeft. Toch moet natuurlik de arrestatie ook vlotten. Om nu het aplomb van de kleine Hermandads niet door weifeling te verzwakken, gaf men te voren 'n lijst van merkbare tekenen: ''n oorzakelik voorwerp is te kennen aan 'n konstant voorzetsel'; 'als *wie* zoveel betekent als *degene die*, dan is het beslist 'n betrekkelik voornaamwoord, maar aan het hoofd van 'n toegevende zin is het beslist 'n onbepaald voornw.'; 'zolang voor 'n infinitief geen lidwoord of zo iets staat, mag het niet bij de zelfstandig naamw. ingerekend worden'; ''n zin die met *zonder dat* begint, is (niet: "noemen we", maar *is*) is 'n bijzin van omstandigheid', enz. enz. En nu, pak maar aan![1)]

Zo werd elke ontleding in het eerste stadium 'n gedachte, in het tweede 'n daad; behalve het intellekt, kreeg ook het gevoel z'n deel: echt menselik!

Behalve om de arrestatie kan de 'ontleding' ook geschieden om de buigingsuitgangen, kunstmatige of archaïsties natuurlike. In deze gevallen is de energie 'n belangrijke faktor, maar met 'n zeer onbewuste en daardoor moeilik te analyseren werking: de taalstrijd wordt er te vinniger om en ieder heeft er zijn schrijfgewoonten te liever om. In 'n aparte bespreking van 'de zin' kan deze beschouwing pas tot z'n recht komen; genoeg is het hier, op te merken dat vooral de buigings-*n*, behalve na 'n voorzetsel, doorlopend 'n quivive eist, niet enkel om 'n letter meer of minder, maar om '*n kunstmatige verwijding tussen twee zinsdelen*. Immers veel zinsdelen die vroeger naar de vorm b.v. in de datief stonden, hebben zich in het zinskomplex 'n plaatsje dichter bij het psychiese centrum van de zin verzekerd, ze zijn er niet meer af te slaan. Dat hangt misschien samen met het aangroeiend vermogen van de geest om meer zinsdelen

1) Menig schrijvend Nederlander zal een en ander hiervan vreemd voorkomen; dat komt omdat het signalement-boekje uit zijn jeugd n.l. dat van TERWEY, sinds is uitgebreid door DEN HERTOG, overeenkomstig diens meer voortvarend karakter.

tegelijk in en bij het zinscentrum te omvatten. Maar nu gaat men met geweld die zinsdelen van d'r natuurlike plaats aftrekken; 't is of men aan 'n veer trekt, men moet blijven trekken anders schiet het zinsdeel naar het centrum terug. Dat geeft terecht het idee van energie-noodzakelikheid. Zet men nu echter 'n datiefs-*n*, dan is het, of men de uitgerekte veer met 'n pinnetje vastzet. Men is te meer voldaan, en die slot-*n* is nu als de streep onder 'n handtekening, als de punt na 'n kernachtig gezegde, als de broekslag-op-de-koop-toe bij het haasje-over-springen. Maar ook hier wordt men zich die energie enkel negatief bewust, n.l. als men die *n* bij 'n ander mist.

Hoe omgekeerd *bij het lezen* kleine energietjes door de buigingsuitgangen worden opgewekt, is ook door 'n voorbeeld aan te tonen. In 'n zin als *Hij werd de kunstenaar*, **wien** *zijn kunst alles was*[1)] hoort men in de omgangstaal in plaats van **wien**: 'voor wie'. De duidelik aangegeven betrekking waarin *wie* (door het voorzetsel *voor*) tot de rest van de zin komt te staan, vindt in het citaat z'n enige klankuitdrukking in de *n* van **wien**, als zodanig ook door de schrijver bedoeld; hier denk ik daarom, dat vooral woordkunstenaars bij het lezen die *n* biezonder krachtig zullen laten horen.

Zo zijn er in de 'schrijftaal' 'n massa buigingsvormen, waarvan het laatste bestanddeeltje b.v. de *r* van de vrouwelike datief of genitief, dezelfde dienst moet doen als in de gewone taal 'n veel expressiever voorzetsel.[2)]

Vooral de lezing van oude taal uit 'n tijd dat de zin zo dikwels 'n ander komplex was dan nu, eist doorlopend 'n soort geesteselastiek, die bij energieke mensen, als b.v. POTGIETER, ook bij het eigen onbewaakte schrijven tot archaïstiese vormen, als tot kleine onbewuste energie-afleidingen, voert. Taalgevoelige lezers van POTGIETER leven diè detailenergie weer mee, en vooral degenen onder hen died'r aanleg tot minitieuse nabootsing van hogerstaanden brengt, houden die dingetjes voor zeer gewichtig, ja voor wezensbestanddelen van 'schone stijl'. Allemaal gemis aan inzicht in de betrekkelikheid van die dingen! Immers, omgekeerd zouden de ouden *onze* syntaxis, als voor hun ongewoon, als zeer energiek opvatten; en persoonlikheden

1) F. SCHMIDT-DEGENER: *Rembrandt*, 76. Dat is haast de enige keer, dat deze schrijver niet allereenvoudigst is in z'n taal, geheel overeenkomstig z'n innige kunstsmaak. De oude spelling en verbuiging is het enige barok-elementje in het hele werk, daardoor 'n zeldzaamheid onder de geschriften van kunstkritici.

2) '*Een*er *spelling de macht toe kennen om het genie naar omlaag te halen*.' (Het Spellingvr., 10) in plaats van '*Aan* 'n spelling enz.'

van nu, die overlopen van detailenergie, zouden als ze in de oude tijd geleefd hadden, 'n heel andere afleiding hebben moeten zoeken dan buigingsuitgangen, want die gebruikten de mensen toen het meest ‘korrekt’ juist als ze zich het gewoonst lieten gaan. Gebrek aan dit soort mensekennis brengt er iemand toe ‘de mannen van *de* heer KOLLEWIJN’ voor ‘futloos’ te houden, al voelt men zelf al die *n*'s ‘als 'n fijne wervelkolom door het proza heenloopen.’[1)]

Juist het moedig uitsnijden van die tweede abnormale ‘wervelkolom’, die 'n massa goede sappen verteert, eist van sommigen veel energie, vooral als zij daarbij weten het betalende publiek of de lonende overheid tegen zich te krijgen.

Het meest bedrieglike element is wel de distinktie, omdat die zelf, vooral in de taal, dikwels een en al betrekkelikheid is. Maar 'n volstrekte eigenschap er van schijnt te zijn, dat men zich van z'n beperkte omgeving *onderscheidt*, door het zeldzame, het ongewone: 'n Gravin te Monte-Carlo die in de haast d'r hoed achterste voren heeft opgezet, is daardoor te wonderliker gedistingeerd, er gaat 'n elektriese schok door heel de hoedenwereld en 'n algemene revolutie is onvermijdelik. 'n Tweede wezenstrek van de distinktie zien we daarbij: het ongewone moet waargenomen worden aan 'n persoon, die zich reeds in andere opzichten beslist gunstig onderscheidt b.v. door rijkdom, positie, macht e.d. En zodoende is het ook hier de distinktie die ‘dom is’ en alles weer recht praat wat volgens de gehouden beschouwingen ‘krom is’. Dat verzekerde aan ‘de schoone moedertaal’ 'n eeuwig leven, want voor de jeugd is de schoolmeester nog voornamer dan vader en moeder: al wat zo'n man leert of schrijft, is vanzelf gedistingeerd, al is het nog zo achterste voren of zelfs onderste boven. Hoe opgewarmd ons de ijver voor ‘Volk en Stam’ hier en daar danook lijkt, waar *Het Spellingvraagstuk* over meesterREESER spreekt, daar geloven we aan echte geestdrift. En heel onpedagogies zou het zijn, nog verder af te geven op 'n man, diez'n naam ongetwijfeld voor veel geletterden en niet-geletterden nu nog 'n steun is bij d'r streven naar het goede. En dat in dat goede ook de taaldistinktie wordt begrepen, kunnen we allerminst kwalik nemen als we zien, hoe zelfs de adel de taalmode van de schoolbanken als 'n werkelike aanwinst voor z'n dekorum heeft willen aanvaarden.[2)]

1) Het Spellingvr. 5, 5 en 28.
2) Zie b.v. *Het Gesprek* in *Goede Manieren* van Jonkvr. RAPPARD. Dat hoofdstuk begint precies als de ‘Practische Taalstudie’ van KOENEN.

Maar waar *Het Spellingvr*. het over de onderwijzers in het algemeen heeft, daar komt Schrijver weer op hetzelfde lage peil als het publiek, dat de schoolmeester geringschat: 'n onbewuste wraak op z'n heimelik doorwerkende, onontkoombare macht. Vandaar de tegenspraak tussen innerlike bewondering en uiterlike geringschatting, als 'n letterkundige de taaldistinktie van de lagere school in bescherming neemt tegen de 'burgerlike' Vereenvoudiging, en het 'm 'om verschillende redenen niet verwondert,' dat die burgerlikheid 'zich in hoofdzaak beperkte tot de onderwijzers.'[1)]

In dit verband is 'n brief merkwaardig, die Dr. DE VOOYS eens van EIGENHUIS ontving, een van de weinige onderwijzers die het tot de rang van protesterend letterkundige brachten: hij wilde 'de schoone moedertaal' grotendeels reserveren voor de betalende scholen. Dat bewerkt hetzelfde standsverschil als dat uiting zoekt in schoolboekjes voor 8 à 9-jarigen, over 'le père *de vader*,' '*la mère* de moeder' enz.

Toch is er in dit verschil 'n goed element. Mensen van stand schrijven niet alleen juister, maar ook is het hun gemakkeliker dan anderen onder het spreken gesoigneerder te zijn. Maar daaronder mengen zich dan ook 'schrijftaal' juistheden, want, zoals we zagen, die juistheden zijn detailenergietjes en die zijn, ook in het algemeen, meer eigen aan de gegoede stand, waar niet alle energie te loor hoeft te gaan in 'n grove tobberij om het dageliks brood. Daarom zijn het ook de oud-leerlingen van 'n Nutschool, die nu en dan de roede mogen hanteren tegenover onkorrekten, omdat ook voor hun de taalkunde zelfbewuste levenskunst werd, geheel los, ja in strijd met de wetenschap.[2)] Vooral ook als die oud-leerling artiest werd: Ook in onze tijd is menig kunstenaar die 'n groots idee mist, 'n salonkunstenaar. Wordt 'm gevraagd zich tegenover het publiek te karakteriseren, dan kan het gebeuren dat ie uit z'n verzenbundel o.a.

1) Het Spellingsvr. blz. 5.
2) Zelfs 'de ontwikkelde toneelspeler' die de buigings-*n*'s van de schoolmeester niet uitspreekt, is te 'huiselik' en 'slordig'. 'HELENE SWARTH 'r gedichten' is 'n 'afschuwelike wending', door zo iets 'verlaagt men de taal,' en als ROBBERS aan EIGENHUIS verwijt dat die schrijft 'een schoone vrouw huwen' (*Amsterd*' 10 Sept. 1911), dan behoort ROBBERS tot 'de lachebekken in de kamer die elkaar aanstootten' om zo'n deftig woord. (*Het Spellingvr*. 7 en 13). Vooral ook als het oude trukje dienst doet, waarbij de Nederlander in tegenstelling tot de buitenlander slordig spreekt, is *Het Spellingvr*. duidelik 'n weerklank van 'n artikel van M.J. KOENEN in *Noord en Zuid* 1883 over *Achteloosheid in het Spreken en Schrijven*.

twee kleine gedichtjes kiest, waarin twaalf keer het woord ‘goud’.[1] Zulke persoonlikheden zullen alles wat ze maar kunnen, omzetten in distinktie: ook de besproken moedertaalschoonheden worden als kostbaar zijfluweel en echte bont, die ze aaien met de liefste woordjes uit d'r recensie-idioom: ‘De werkelijk beschaafd-sprekende zal minstens de twee vormen (n.l. *als* en *dan* na 'n vergrotende trap) naast elkander bezigen’[2]; ‘de veel gesmade klove tusschen schrijf- en spreektaal’ heet ‘'n behoorlijke afstand.’[3] ‘Verderfelijke’ met 'n *ij* gesproken, ‘wordt van een breed gerhythmeerde en zacht opklinkende muziek.’[4] Naast ‘fatsoendelik’ treden ‘althands’ en ‘thands’ op met ‘een voorname gereserveerdheid’ en ‘een licht veerend rhythme’[5] en worden simpelheden als ‘aanstonds’ en ‘sinds’, dank zij de ‘duffe, zwoele burgerlijkheid’ van *aanstons* en *sins*, ‘fijn en edel van klank’[6]; door de woordjes *der* en *wier* voelt 'n letterkundige zich als ‘'n hert, getrokken tot zijn fijnste grassen.’[7]

Zulke subjektieve fraaïgheden versterken iemand in de mening, dat de aanzienlike persoon waaraan het waargenomene vanzelf zo gedistingeerd wordt, ook de waarnemer zelf kan zijn. En hoe de smaak dan kan verlopen in loutere zelfvoldoening, kan uit één voorbeeld genoegzaam blijken: Zoals men weet bestaat ‘de klove tusschen schrijf- en spreektaal’ o.a. daarin, dat de omgangstaal in sommige opzichten veel rijker geschakeerd is dan de ‘schrijftaal’. Zo maakt men o a. bij het spreken meer onderscheid tussen personen en zaken, en *Het Spellingvraagstuk*, 28 deed danook de voor letterkundigen zeldzame ontdekking, dat men van 'n ketting niet zegt ‘*Zijn*’, maar ‘*De* schalmen waren langwerpig.’ Wie nu deze enkele van de honderd onbekende regels uit de omgangstaal voortaan in z'n schrijven toepast, heeft, sinds die fameuse ontdekking. volgens Schrijver grote kans 'n man van ‘smaak’ te worden. Wat juist de armste drommel dan natuurlik allang honderd keer is. Zodat ook hier de uitersten elkaar raken.

Wat ik in het begin gezegd heb omtrent intellektuele onderscheidingen, bleek ook te gelden omtrent energie en distinktie: ‘onze schoone moedertaal’ is 'n kwestie van kleinigheden, 't Is te begrijpen: Het Intellekt en het Gevoel werken behalve met dingen, ook met Taal, en die taal mag 'n krachtige natie daarom ook in z'n geheel

1) Zelfkeur II 245 en 247.
2) Het Spellingvr., 8.
3) Idem, 10.
4) Idem, 22.
5) Idem, 25.
6) Idem, 25.
7) Idem, 28.

liefhebben. Maar dan is de taal niet iets dat uit woorden en zinnen bestaat, maar uit proza en poëzie, en de taal wordt dan 'n abstraktie waarvan de schoonheid niet met taalkundige maatstaf te meten en voor schoolkinderen moeilik te bereiken is. Ook onze natie zelf, ik meen dat JONCKBLOET het eens zei, blijft niet lang warm voor 'n abstraktie. Maar als we dan bij onze meer huishoudelike waardering voor taal uitsluitend houvast hebben aan meer zichtbare en hoorbare taalelementjes, zouden we dan zelfs daarbij niet wat minder onbenullig kunnen zijn?

PH.J. SIMONS.

Spieghel en Marot.

HENRICK LAURENSZ. SPIEGHEL heeft het bekende gedichtje:

> Een soet neen seggen, met een lachjen daer by,
> Dat is seer jent, Liefken, ghy moetet leeren;
> Al wout ghy ja seggen tegens my,
> 't En sou my soo wel niet contenteeren.
> Niet dat ghy mijn druck sult vermeeren,
> Maer ick wou dat ghy u seggen liet
> En liet my doen al mijn begeeren,
> Seggende: ‘neen, neen, ghy en verkrijght het niet.’

ontleend aan een ‘épigramme’ van CLÉMENT MAROT:

De Ouy et Nenny.

> Ung doulx nenny, avec ung doulx soubzrire,
> Est tant honneste; il le vous fault apprendre.
> Quand est d'ouy, si veniez à le dire,
> D'avoir trop dit je vouldrois vous reprendre;
> Non que je soys ennuyé d'entreprendre
> D'avoir le fruict, dont le désir me poingt;
> Mais je vouldrois qu'en me le laissant prendre
> Vous me dissiez: ‘Non, vous ne l'aurez point.’

(*Oeuvres de Cl. Marot par Charles d' Hérieault - Paris, Garnier fréres* 1867 - blz. 251).

J. ALEIDA NIJLAND.

Het etymologisch woordenboek van Dr. N. van Wijk.

De etymologie geeft de geschiedenis der woorden, of anders gezegd, zij laat zien dat de eene vorm van een woord den anderen heeft vervangen, totdat de vorm in gebruik is gekomen wiens geschiedenis men heeft willen onderzoeken. Bij dat opsporen van de vroegere vormen kan men verder of minder ver in het verleden achteruitgaan. Het woord *tarra* komt, zooals men het pleegt uit te drukken, uit het Arabisch. Men heeft nagegaan, dat deze in het Nederlandsch gebruikte vorm ontleend is aan het Romaansch, en dat de Romaansche vormen zijn ontstaan uit een Arabischen. Misschien zal men nog vermelden bij welk verbum het Arabische substantief behoort, maar omtrent de oudere geschiedenis van dit werkwoord zal men zeker niets zeggen.

De meeste Romaansche woorden zijn vervormingen van Latijnsche; heeft hij eenmaal laten zien dat b.v. fr. *père* uit lat. *patrem* is ontstaan, dan zal de Romanist zich om de oudere vormen van lat. *pater* verder niet bekommeren. Waarom staakt hij hier het onderzoek? Hij heeft hier een inderdaad zeer natuurlijk rustpunt gevonden. Het Latijn is een doode taal die nog zeer voor ons leeft. Er is zooveel van bewaard, dat de geleerden zich van het Latijn en van de wereld waarin het werd gesproken een vrij heldere voorstelling kunnen maken: *pater* is nagenoeg even verstaanbaar als *père*. Was er een taal bekend waarvan het Latijn rechtstreeks als een jongere vorm kon worden beschouwd, en was die taal even goed bewaard als het Latijn zelf, dan zou men allicht even verder willen gaan door ook nog den vorm te noemen die in die taal met lat. *pater* overeenkwam.

Aangezien echter die oudere vorm niet onmiddellijk is gegeven, kan men er alleen over redeneeren met behulp van de vergelijkende grammatica, ook van geheel andere Indogermaansche talen. Daarmede komt men tot een geheel nieuwe studie, die de Romanist allicht aan anderen zal willen overlaten: immers hij heeft al moeite genoeg aan het opsporen der Latijnsche vormen. Soms gaat het gemakkelijk en komt hij tot een Latijnsch woord dat nog bewaard is. Maar soms ook moet hij, aan de klankwetten gehoorzamende, een Latijnschen vorm onderstellen dien men nog nergens heeft gevonden: hij zal

tevreden zijn wanneer hij op dit beperkte gebied zich verdienstelijk kan maken. Men zie b.v. het nieuwste etymologische woordenboek der Romaansche talen, het nog niet voltooide van MEYER-LÜBKE: zijn de woorden van Latijnsche afkomst, dan staat een Latijnsche vorm aan het hoofd der artikelen, en die vorm is het eindpunt.

Wil men spreken over de etymologie van *zoon*, dan zou men kunnen opmerken dat aan *zoon* is voorafgegaan mnl. *sone*, en het daarbij laten. Dit doet men niet, omdat men gemakkelijk in de verschillende Oudgermaansche dialecten bewijzen vindt voor een algemeen-Germaansch woord dat men in zijn zgn. stamvorm kan aanduiden met *sŭnu-*; en men meent een regel te mogen stellen, volgens welken b.v. een nominatief van dezen stam inderdaad in het Mnl. moet worden tot *sone*. Nu is echter die ééne Oudgermaansche taal waaruit alle Oudgermaansche dialecten zijn voortgekomen, niet bewaard, en van het Oudgermaansch dat rechtstreeks aan onze middeleeuwsche dialecten is voorafgegaan, in de eerste plaats van Oudnederfrankisch, heeft men geen voorstelling die in duidelijkheid kan vergeleken worden met de voorstelling die men heeft van het Latijn. Vandaar dat die herleiding van Nederlandsche vormen tot Oudgermaansche vaak niet zooveel heldere voldoening geeft als die van Romaansche vormen tot Latijnsche. Men komt niet aan in een zoo goed bekende wereld. De historische grammatica der Germaansche talen heeft van den beginne af veel moeten reconstrueeren door middel van de vergelijkende methode, waarbij ook van andere groepen van het Indogermaansch moest worden gebruik gemaakt. En zoo komt het, dat het doctoraal examen in de Nederlandsche Letterkunde kennis eischt van ‘de beginselen van het Sanskrit’ en van ‘de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder’. Wordt hier te lande ooit een doctoraat in de Romaansche letteren verkrijgbaar, dan zal men de eischen daarvoor zeker anders hebben geformuleerd.

Die verschillende vormen der grammatische studie, het gevolg van den verschillenden aard der gegevens, hebben van zelf een verschillenden opzet van de etymologische woordenboeken ten gevolge. Want een etymologisch woordenboek is eigenlijk een werk van toegepaste grammatica. De woorden, die in alphabetische orde worden behandeld, stellen een of meer problemen voor die met behulp van de taalregels moeten worden opgelost. Evenals men in de grammatica der Germaansche talen zoo licht komt tot reconstructie van voorhistorisch Germaansch met behulp van niet-Germaansche talen, zoo pleegt men ook in etymologische woordenboeken van een Germaansche taal ver

achteruit te gaan. En zóó is het ook in het werk van den heer FRANCK, thans opnieuw uitgegeven door den heer VAN WIJK. In een groot aantal artikelen over jongere woorden is natuurlijk van een ver verleden geen sprake, maar wel in vele artikelen over de zuiver-Germaansche elementen in onze taal. De heer VAN WIJK heeft uit den overvloed zijner kennis veel meegedeeld wat slechts door een kundig Indogermanist zooals hij zelf is kan worden gewaardeerd. En het is misschien te vreezen, dat minder ervaren lezers daardoor eenigszins worden afgeschrikt. Dit zou jammer zijn.

Men moet de kunst verstaan zich van een boek te bedienen. Behalve werkjes die voor één bepaalde soort van leerlingen opzettelijk geschreven zijn en die deze dan maar in hun geheel hebben te bestudeeren, worden er ook - gelukkig - boeken uitgegeven waarvan men reeds dadelijk kan genieten, maar ook gestadig meer naarmate men in kennis vooruitgaat. Zulke boeken hebben een heilzamen invloed. Ook de nederigste student in de historische studie van het Nederlandsch, en die met het Oudgermaansch nog niet innig is vertrouwd, zal het werk van den heer VAN WIJK met evenveel genoegen kunnen raadplegen als hij die de geleerdste combinaties kan beoordeelen.

Er is slechts ééne soort van lezers die zullen worden teleurgesteld. Er zijn in iedere taal woorden die de aandacht trekken van het groote publiek, woorden die in het dagelijksch leven een zekere vermaardheid hebben of hadden, woorden die komiek of plat zijn en die men niet goed kan ontleden, woorden als b.v. *bollebuisje, duivekater, fiets, ploert* en vele andere. Onder deze zijn er waarvan het zeer moeilijk is iets te zeggen. Een eenigszins geoefende leerling begrijpt dit, de minder ontwikkelde niet zoo licht, en hij zal den schrijver misschien verwijten dat deze verwaarloosd heeft wat een lezer in de eerste plaats verlangde. Ik meen mij te herinneren dat soms over etymologische woordenboeken is gesproken als over ‘volksboeken’, waaruit ieder de schatten zijner moedertaal beter kon leeren kennen. Dat is dunkt mij een zeer onnauwkeurige voorstelling. Want die etymologica kunnen alleen gebruikt en gewaardeerd worden door hen die reeds een zekere systematische kennis bezitten. De taal waarin die boeken worden geschreven, kan niet veel anders zijn dan de beknopte min of meer internationale terminologie waartoe het Duitsch heel wat meer heeft bijgedragen dan het Nederlandsch. En spreekt men van den rijkdom der taal, daarmee bedoelende de talrijke analogieën volgens welke nieuwe en zeer verstaanbare woorden kunnen worden gevormd, dan moet men zeggen dat van de meeste dier vormen in een etymologisch woordenboek geen gewag wordt gemaakt, omdat zij

voor de etymologische studie van geen belang zijn. De etymologie van *goedheid* is zonder twijfel deze, dat het - volgens de gebruikelijke manier van zeggen - een afleiding is van *goed* met het achtervoegsel *-heid*. Doch zulke etymologieën blijven onvermeld, van hoeveel belang ook het woord *goedheid* moge zijn.

Een etymologisch woordenboek is dus bestemd voor hen die min of meer in de algemeene taalkunde en in de studie der grammatica zijn geoefend. En zij kunnen veel leeren uit de etymologie van woorden waarvan - zooals men zegt - de etymologie onbekend is. Want die laatste uitdrukking is zeer vaag. Zij beteekent soms dat men absoluut niets over de geschiedenis van een woord weet te zeggen; soms ook dat men, ondanks een vrij groote bekendheid met allerlei vormen, niet kan komen tot een formatie die aan het woord dat men beschouwt een geheel ander aanzien geeft. In dien zin zegt men b.v. dat de etymologie van *vader* onbekend is. Want immers men kent er zooveel vormen van in verschillende talen, dat men in de conventioneele teekens kan aanduiden welken stamvorm het woord *vader* in het Indogermaansch heeft gehad. Maar die stamvorm, waaraan men nog altijd geen andere beteekenis kan geven dan die van *vader*, is niet met zekerheid te ontleden: waardoor aan dien vorm die beteekenis is gegeven, dit weet men niet. Wil men nu zeggen, dat de etymologie van *vader* onbekend is, dan is die onbekendheid toch van een andere soort dan b.v. bij *fiets*. Nu is dit woord zeer jong, zijn nog onbekende geschiedenis is kort; van woorden die langer hebben bestaan, zijn allicht meer vormen gegeven, en daarmede kan de leerling zich oefenen.

Hij neme b.v. het artikel *Brons*. Het grootste deel daarvan bestaat in een vermelding van zeer geleerde gissingen omtrent de oudere geschiedenis van ital. *bronzo*. Die gissingen, noodzakelijkerwijze zeer beknopt voorgedragen, gaan hem te hoog. Indien hij zich nu laat afschrikken en het artikel ongelezen laat, omdat men van *brons* ‘toch ook alweer niets weet’, dan doet hij onverstandig. Want hij moet zijn aandacht geven aan de eerste drie regels. Hier leest hij dat fr. *bronze* komt van ital. *bronzo*. Daarbij zal hij bedenken, dat dit ‘komen van’ meer dan één beteekenis kan hebben. Een woord kan door vreemdelingen zijn gehoord en min of meer nauwkeurig door hen worden nagezegd, of de geschreven vorm kan worden overgenomen en min of meer op inheemsche wijze worden uitgesproken. Aangezien *z* in het Italiaansch iets geheel anders voorstelt dan in het Fransch, zal hij gissen dat fr. *bronze* is ontleend aan de geschreven taal. Indien bij ons - zooals hij leest - het Fransche woord althans

niet later dan in de 16de eeuw werd overgenomen, dan zal de oudste vorm wel zijn geweest *bronze* (hetzij nagezegd of nageschreven).

Wil hij dan ten overvloede nog het artikel *Brons* van den heer MULLER raadplegen in het Ndl. Wdb., dan ziet hij ook nog uit de 18de eeuw een voorbeeld van den vorm op *e*. Die *e* is langzamerhand verdwenen, en *brons* heeft een *s* die aan het einde uit *z* is ontstaan, anders dus dan b.v. in den nom. *gans*, waarin de *s* altijd *s* is geweest.

Hij gaat zich nu de vraag stellen, of de *z* in het bnw. *bronzen* dezelfde *z* zal zijn als die van den ouderen vorm *bronze*, dan wel of *bronzen* in later tijd is gevormd naast *brons*, eenigszins in analogie met een bij ons regelmatige *z* als in *ganzen* naast het enkelv. *gans*. Hij gevoelt dat het hiervoor van belang zou zijn te weten hoe oud bij ons het adj. *bronzen* reeds is. Zoo vindt hij in die drie regels de aanleiding tot allerlei bespiegelingen.

Valt zijn oog op het daaraan voorafgaande artikel *Bron*, dan zal hij niet juist letten op wat de heer VAN WIJK in het tweede gedeelte betoogt, maar hij zal zich laten herinneren aan de regels voor de metathesis van *r* in het Nederlandsch; waarna hij ook andere artikelen zal lezen die voorbeelden van deze metathesis geven: hij zal dan b.v. zien dat *sport* (uit *sporte*), in Noord-Nederland een gewone vorm, wat de plaats van de *r* betreft, schijnt te gelijken op mnl. *verde*, dat wij niet hebben naast *vrede*. Hij zal dan willen beproeven in hoeverre hij hier door eigen onderzoek verschillende gevallen kan onderscheiden.

Hoe regelmatiger een Nederlandsche vorm van onzen tijd past bij oudere vormen die bekend zijn, des te minder woorden heeft men noodig om het verband aan te toonen. De etymoloog heeft voor den eenigszins deskundigen lezer dan slechts die verschillende vormen te noemen. Te allen tijde echter komen er in een taal vreemde woorden (of men zou zich een volk moeten voorstellen dat in een algeheele afzondering leefde). Die vreemde woorden worden van zelf aan de vormen van de eigen taal geassimileerd, en het hangt af van een aanvankelijk verschil in phonetische eigenaardigheden of die assimilatie meer of minder gemakkelijk gaat. In elk geval, hoe vroeger het vreemde woord is opgenomen, des te moeilijker zal het formeel van nog vroeger inheemsche woorden zijn te onderscheiden. Indien het Fransche woord *cerise* op dit oogenblìk in onze Hollandsche spreektaal kwam, dan zou het voorloopig een vorm hebben die zeer weinig van den Franschen vorm verschilde; mettertijd zou het verschil zeker toenemen, want de Hollandsche vorm zou veranderingen ondergaan waartoe de Franschen in hunne taal niet geneigd zouden

wezen. Een oudere vorm van fr. *cerise* is reeds in het Oudgermaansch gekomen, en een Oudgermaansche vorm is bij ons door regelmatige veranderingen geworden tot *kers*. Een heel andere Oudgermaansche vorm, de naam van een ander gewas, is op een andere wijze ook *kers* geworden (het tweede lid van *tuinkers*). Van het eerste Oudgermaansche woord weet men nu dat het aan het Romaansch is ontleend, van het tweede weet men verder niets. Maar bestudeert men de Nederlandsche vormen op zich zelf, dan doet dit verschil voorloopig niets ter zake: althans men moet in de eerste plaats het Nederlandsche woord beschouwen in verband met het Oudgermaansch. Men zal opmerken, dat *kers*, cerise (uit *kerse*) bij ons als meervoud heeft *kersen* en niet *kerzen*, waaruit men zal afleiden dat de Germaansche vorm niet een enkele *s* heeft, zooals b.v. *baars*, mv. *baarzen*. Eerst dan zal men, in verband met de gegevens van het Romaansch, trachten te bepalen welke uitheemsche vorm in het Oudgermaansch gekomen is.

Men moet niet zeggen dat ‘wij’ het woord *priester* uit het Grieksch hebben, al is het ook waar dat *presbuteros* achtereenvolgens in allerlei vormen is veranderd en dat ndl. *priester* ook in een van die reeksen voorkomt. Voor ons is *priester* in de eerste plaats een vorm die regelmatig past bij Oudgermaansche vormen als ohd. *prêstar* en *priestar*. Men zou even goed kunnen zeggen, dat ‘wij’ *lila* hebben uit het Perzisch. Doch de waarheid waarvan ‘wij’ in de eerste plaats nota moeten nemen is deze, dat *lila* bij ons een vrij jong woord is, ontstaan uit fr. *lilas*, en dat wij het uitspreken met den klemtoon op de eerste lettergreep. Dit laatste is niet zonder belang, want wij denken terstond aan andere Fransche woorden van twee lettergrepen als b.v. *billard, citron* enz., die bij ons het accent op de tweede hebben gehouden. Men zal b.v. stellen, dat fr. *lilas* eerst onveranderd is uitgesproken, dat dus eerst is gezegd *lilá*, en dat de spelling *lila* bij personen die het woord niet kenden uit de gesproken taal, aanleiding heeft gegeven tot de uitspraak *líla*, want deze komt beter overeen met onze eigen gewoonten.

Een woord als *flerecijn* (mnl. *fledercijn*) zal ieder onwillekeurig voor een oorspronkelijk Fransch woord houden, doch het beteekent *jicht*, en er is geen Fransch woord van die beteekenis, dat bij ons op de meest natuurlijke wijze tot *flerecijn* zou worden. Men houdt *flerecijn* intusschen voor identiek met fr. *pleurésie* of een daarmede verwanten vorm (de heer SALVERDA DE GRAVE noemt *Fr. W.* 355 ook ofr. *pleuresin*); en de heer VAN WIJK verzuimt niet in het kort bestek dat hij zich moet getroosten, den Westvlaamschen term

fleurecijnwater te noemen. Want deze beteekent het vocht dat een lijder aan pleuris soms wordt afgetapt. Die term is van belang omdat er uit kan blijken, dat men om de beteekenis *jicht* niet al te veel moet geven. Inderdaad, hoe grooter de formeele bezwaren tegen een etymologie worden, des te meer heeft men er op te letten dat de althans de beteekenissen geen bezwaar opleveren.

De vorm *pleuris* zelf is bij ons ook niet glashelder, en bij den heer VAN WIJK hadden wij daarover gaarne een enkelen regel meer gelezen, omdat wij meenen dat de lezer een vraag zal stellen die in het artikel niet wordt beantwoord. Is *pleuris* bij ons 'blijkbaar verkort' uit een vorm, nagenoeg gelijk aan fr. *pleurésie*? De heer SALVERDA DE GRAVE vraagt (*Fr. W.* 372): 'verkort uit *pleurisis*?'. De vorm *pleuris* schijnt echter reeds vrij vroeg ook elders te zijn voorgekomen, althans DU CANGE heeft een voorbeeld met den ablatief *pleure*, dien hij (of zijn vervolger) dan ook bij een nominatief *pleuris* brengt. Misschien mag men aannemen dat *pleuris* uit de taal der medici in het Nederlandsch is gekomen: met de verkorting zouden wij dan niet hebben te maken.

Zoo behoeft een Nederlandsch etymoloog zich ook geen bijzondere moeite te geven voor den term *scheurbuik*. In het Mnd. komt voor *schorbûk*, en blijkbaar heeft men, denkende aan *buik*, een term veranderd dien KILIAAN noemt in den verlatijnden vorm *scorbotus*; van wege Nederlandsche en Romaansche vormen verwacht men ook *scorbutus*. De heer VAN WIJK vermeldt ook eenige minder gewone Nederlandsche vormen, b.v. *scheurbot*, dat past bij *scorbotus*. Wellicht is *scheurbuik* niets dan de verhollandsching van mnd. *schorbûk*. De heer VAN WIJK vermeldt dan ten overvloede nog wat men over de etymologie heeft gegist, en vestigt er de aandacht op dat men niet te spoedig moet gelooven aan een verband met *schurft*. Een zeer korte verwijzing naar het artikel van den heer VASMER zou den lezer wel van dienst zijn geweest, doch is zeker weggelaten als een inconsequentie. Voor de volledigheid had kunnen vermeld zijn het synonieme *blauwschuit*, blijkbaar ook door 'volksetymologie' ontstaan: de ziekte heeft als een van hare kenmerken blauwe vlekken, vooral op de beenen (zie plaatsen uit VAN BEVERWIJCK in het Ndl. Wdb.); *schuit* beteekent hier niets. Men zou een oogenblik de vraag kunnen stellen, of *scheurbuik* en *blauwschuit* misschien verhaspeld zijn uit twee vormen die oorspronkelijk dicht bij elkaar stonden, en vooral door eene metathesis van consonanten verschilden.

Wij hebben slechts door eenige voorbeelden willen doen zien, hoe leerzaam het Etymologisch Woordenboek ook voor hem kan zijn die

zich vooral tot het Nederlandsch moet bepalen. Men moet niet klagen over de beknoptheid: een veel grooter en veel duurder boek zou veel minder lezers hebben gevonden. Wanneer men in het artikel *Barouchette* leest, dat het in het Ndl. is gevormd van fr. *barouche*, dan zal men zeggen dat dit *barouche*, dat toch zeker ook een vrij modern woord moet zijn, allesbehalve een gewoon woord is: de lezer kent het niet, en vindt het dan ook niet b.v. bij HATZFELD-DARMESTETER. Doch men kan gerust beginnen met op den schrijver te vertrouwen; en gaandeweg zal men begrijpen dat hij zulk een artikel niet schrijft zonder het hierboven genoemde werk van den heer SALVERDA DE GRAVE te raadplegen: zie ald. blz. 347, en ook 336. *Barouchette* wordt nu zelden meer gebruikt; binnen kort zal misschien *landaulette* een gewoon woord zijn, maar dit is gevormd naast het reeds internationale *landaulet*.

A. KLUYVER.

Kroniek en kritiek.

Op het verkeerde spoor.

V o n d e l - a n n o t a t i e - o o r s p r o n k e l i j k h e i d .

Het lijkt wat wreed, een amazone, uitgegaan om de rechten eener vrouw tegen schendig plukharen van de vruchten van haar geestesarbeid te beschermen, te moeten komen aantoonen, dat zij aan haar rapier temet ook haar vriendin gestoken heeft.

Doch ‘’t Is niet anders’, gelijk het wijsgeerig opschrift luidt op een der boerderijen aan den Amstelveenschen weg.

Mej. KRONENBERG is, in een vorige aflevering van de N.T.G., komen aandragen met een verontwaardigd betoog tegen den heer DE KLERK, wijl deze, bij het annoteeren van VONDEL's *Maagden* voor onze gezamenlijke uitgaaf van V.'s *Spelen*, zijn aanteekeningen voor een goed deel letterlijk zou hebben overgenomen van een vroegere uitgaaf van mej. Dr. C.C.V.D. GRAFT, in het Letterkundig Pantheon.

Een aantal moesten vanzelf sprekend gelijk zijn, erkent de aanvalster. Maar heel verontwaardigd was zij dat een paar uitvoerige letterlijk ‘gegannefd’ bleken van de genoemde voorgangster. Bizonderlijk die van vrs 2 (Opdracht), 88 en 882.

Het lijkt inderdaad heel leelijk, vooral nu de naam van mej. V.D. GRAFT door DE KLERK niet genoemd werd!

Doch ziehier nu wat mej. KRONENBERG overkomen is: ‘she has

rushed into print', zooals de Engelschen zeggen - vóórdat zij zich er rekenschap van had gegeven, dat ditzelfde stuk immers al te voren door VAN LENNEP en na dezen, en op diens voorgaan, door UNGER (THYM-PENON-UNGER editie) was uitgegeven. En zij is niet eerst eens even rustig gaan vergelijken, hoe de edities van mej. V.D. GRAFT en die van DE KLERK stonden tegenover deze voorgangers!

Had zij dit nu maar even gedaan, dan zou zij ontdekt hebben:

dat die noten bij vers 2 (Op eenen regenboog), bij 882 (Zeissenwagen) niet door DE KLERK gegannefd zijn van mej. V.D. GRAFT, maar.... door deze zelf heel netjes van genoemde voorgangers, met name VAN LENNEP enz. Doch dat juist in die laatste noot de heer DE KLERK een kleine afwijking gemaakt heeft;

dat die onjuiste verklaring van vers 88 'mut' als 'stof' door DE KLERK èn mej. V.D. GRAFT zijn overgenomen van.... UNGER, die hierin is afgeweken van VAN LENNEP;

dat in vs. 1095 mej. V.D.G., met haar verklaring 'Krits' als 'Kracht' - volgens mej. KRONENBERG en het Wdb. onjuist -; DE KLERK, met de zijne: 'kreits Kring', juist - eigenwijs is geweest; ze had de betere verklaring immers ook weer kunnen vinden bij VAN LENNEP - UNGER. Evenals DE KLERK dat gedaan heeft.

En zoo zou hij dan tot deze veel juistere slotsom gekomen zijn - [er zijn nog veel meer plaatsen aan te wijzen, waar mej. V.D.G. leentje-buur gespeeld heeft bij haar voorgangers, terwijl DE KLERK die noten niet overnam] dat:

Mej. V.D.G. èn DE KLERK *beiden* gebruik hebben gemaakt van het werk hunner voorgangers, doch de laatste in ruimere mate van dat van VAN LENNEP - UNGER, en alleen hier en daar - tot aanvulling - van dat van mej. V.D.G.

Ga ik nu op mijn beurt mej. V.D.G. aan de kaak stellen, omdat zij - eveneens zonder ervan te spreken - bij haar verdienstelijken arbeid, die zeker van veel studie getuigt - ook nogal eens verklaringen van haar voorgangers geïnterpoleerd heeft?

Ik heb heel ende al zulk een boos opzet niet. En het wil me voorkomen, dat dit een goede gelegenheid is, om liever, eens voor al - zonder wederzijdsche vliegenvangerij - te trachten deze kwestie van de oorspronkelijkheid van tekst en annotaties vast te leggen.

Bij het uitgeven van de GIJSBRECHT in onze editie heb ik nog eens opzettelijk beleden, dat ik het werk mijner voorgangers in dezen benut heb, en van ze ben afgeweken alleen waar ik me met hun opvattingen niet vereenigen kon. Daarbij nog voegend wat ik, voor

het doel van onze uitgaaf, ten behoeve van onze lezers wenschelijk achtte.

En wat ik hier beleed, doen we immers altemaal, of behooren we te doen, als we de ‘wijsheid en voorzichtigheid’ toepassen, waarom de Amsterdamsche Raad vóór iedere zitting pleegt te bidden.

Want wie zou in wetenschappelijke zaken geen gebruik maken van het werk zijner voorgangers, om, uit louter ijdel originaliteitsbejag, alles van meet af nog weer eens netjes te gaan overdoen? Natuurlijk een *kritisch* gebruik. En in dat kritisch gebruik, in het benutten op zijn eigen wijs, ligt alle oorspronkelijkheid, die het wenschelijk, nuttig en noodig is, in deze aangelegenheid toe te passen. Voor wat men overneemt, maakt men zich dus even aansprakelijk als voor wat men zelfstandig zoekt en vindt. Men bezegelt het. En alleen door aan te toonen, dat DE KLERK of mej. V.D. GRAFT onjuistheden van hun voorgangers klakkeloos overnamen, zou men hen kunnen treffen.[1)]

Geldt dit voor philologenwerk, nog stelliger geldt dit voor ónze uitgaaf, waarbij wij onze kracht immers heel ergens anders zoeken dan de bezorgers der uitgaven in het Klassiek Pantheon of de Zwolsche Herdrukken.

Wij willen, vooral door onze Inleidende Studies en beknopte Inleidingen, het werk van onzen dichter tot den algemeenen lezer brengen, hem de schoonheid en beteekenis van 's dichters werk doen voelen, en we willen zoo weinig mogelijk afschrikken door geleerdheid. *Daarom zijn in onze uitgaven de noten ook geheel het bijkomstige*. Daarom geven we Vondel in de nieuwe spelling.[2)] Daarom vermijden we, des dichters werk te overstelpen door een stortvloed van taal-, letter- en geschiedkundige aanteekeningen, en denken we er niet aan,

1) In één opzicht - ik heb niet alles nagegaan - vond ik dat mej. V.D.G. haar voorgangers verbeterd heeft, waar DE KLERK dat verzuimde. Het geldt de noot van vers 19 (Opdracht), waar *zij* heeft 52 jaar, *hij*: 56. Maar hier is de zaak weer niet gegaan, gelijk onze bedilster zich voorstelt: VAN LENNEP n.l. heeft al dat 56, UNGER heeft dit in zijn heruitgaaf-THYM laten staan, en het is daaruit bij DE KLERK gekomen.
Maar zoo heeft deze ook weer V.D.G. verbeterd, bijv. vs. 1352.

2) Bij *Het Pascha* heeft dit overbrengen in de hedendaagsche spelling bijzondere moeilijkheden met zich gebracht, omdat toch tegelijk de naïeve klank en vorm van VONDEL's taalgebruik hier niet mocht verduisterd worden. Vandaar dat hier ten slotte onszelf uiterst onaangename drukfouten zijn overgebleven, die Dr. STOETT vooral zoo vriendelijk was onder onze aandacht te brengen, en die wij in een erratum hopen te verbeteren.

hem te betuttelen. Daarom geven we in onze noten alleen het onvermijdelijk-noodige. Daarom heb ik zelf me niet ontzien, om bijv. uit varianten van VONDEL zelf díe over te nemen in mijn tekst, welke me verbeteringen leken, en andere weg te laten, die ik min gelukkig vond. Dat philologen ook dit een misdaad zullen noemen, kan ik me best begrijpen, en

ik legh het hooft ten block en wacht Gerechtheits straf.

D e n H a a g , 15 Nov. '12.

L. SIMONS.

Naschrift.

Hoewel wij stelselmatig anti-kritiek uit ons tijdschrift weren, meenden we bovenstaand artikel te moeten plaatsen, omdat aan deze polemiek, in de dagbladen uitgestreden,[1)] een paar opmerkingen van verder strekking vast te knopen zijn.

Bij de annotatie - daarin geven we de heer SIMONS gelijk - is oorspronkelikheid een betrekkelik begrip: ieder wetenschapsbeoefenaar doet zijn voordeel met werk van voorgangers. Er zijn daarbij o.i. twee eisen te stellen: het moet zijn een *krities* en een *dankbaar* gebruik. De onpartijdige beoordelaar moet, dunkt mij, door deze pennestrijd de indruk krijgen dat de nieuwe VONDEL-uitgave in beide opzichten tekort schoot. DE KLERK laat duidelik uitkomen dat het 'nuttige handwerk van noten-maken' eigenlik beneden zijn artistieke waardigheid is. In die stemming staat men nòch krities, nòch dankbaar tegenover vroegere verklaarders. Zijn geringschatting, die elke belofte van beterschap buitensluit, is ongegrond. Wij hebben alle eerbied voor een inleidende studie die ons de geest van een letterkundig werk verklaart, maar wij vragen ook waardering voor de détail-studie, die voor een dieper begrijpen niet minder noodzakelik is. Er zijn natuurlik verklarende aantekeningen, die ieder in een goed Woordenboek zou kunnen vinden. Maar als DE KLERK meent dat 'noten-maken' niets anders is dan naslaan, dan toont hij alleen dat hij zich waarschijnlik te weinig in de détailstudie van zijn vereerde auteurs met liefde verdiept heeft.

De leider van de *Wereldbibliotheek* zal verstandig doen, als de

1) Zie de Ingezonden stukken van Dr. C.C. VAN DE GRAFT en van de heer C.R. DE KLERCK in *De Nieuwe Rotterdammer Courant* en *De Tijd* tussen 22 en 29 Nov. 1912.

eerste ontstemming geweken is, uit deze kwestie de les te trekken, dat ook in ‘het bijkomstige’ het beste voor zijn lezers niet te goed is.

Dat geldt ook voor een tweede punt, dat wij opnieuw onder zijn aandacht willen brengen; niet om zijn hoogst verdienstelike onderneming afbreuk te doen, maar om hem van een ‘verkeerd spoor’ te brengen. Wij bedoelen: de *tekstverzorging*.[1)]

Er is geen enkel geldig wetenschappelik of artistiek bezwaar tegen het overbrengen van een oude of nieuwe tekst in een andere *spelling*. Ik voor mij zie liefst de spelling van de auteur, maar dat is persoonlike smaak. Eén eis moet evenwel aan ieder uitgever van oude teksten met grote strengheid gesteld worden: dat hij *taal*verschil van *spelling*verschil weet te onderscheiden. Anders is hij voor zijn taak onbevoegd. Bij een vroegere gelegenheid hebben wij er op gewezen dat de tekst-behandeling in de W.B.-uitgave van *Sara Burgerhart* een mishandeling genoemd moet worden.[2)] Aan deze opmerking is zó weinig aandacht geschonken, dat de bedorven tekst, en zelfs de zinstorende of verslechterende ‘verbeteringen’[3)] en uitlatingen van woorden ook in de laatste herdruk gehandhaafd werden. Èn uit wetenschappelik èn uit artistiek oogpunt is dit een tuchteloosheid, die in de overigens zo goed verzorgde uitgaven van de W.B. vermeden dient te worden. En dat de leider dit nog steeds niet inziet, blijkt uit de luchthartigheid waarmee hij in de laatste noot van het bovenstaand artikel over de eigenlike kwestie heenloopt. In de *Pascha*-tekst zijn klank en vorm van VONDEL's taal wel dègelik ‘verduisterd’. De o.i. ongeoorloofde vervormingen van VONDEL's tekst zijn iets meer dan ‘drukfouten’. KOOPMANS noemde in zijn bespreking maar enkele voorbeelden. Er zijn er meer, die duidelik aantonen hoe een ouderwetse taalbeschouwing, die taal en spelling dooreenwart, de bewerker dwars zat. Hij verwierp in het ritme onmisbare vormen als *d'een, d'eerstelingen, d'oude*; maakte *vant* tot *van het, tgene* tot *hetgene*, waardoor één syllabe toegevoegd wordt, vervormde *den* vlugge*n* tijd tot *de* vlugg*e* tijd, en met veel groter klankverschil: *Veneris* tot *Venus, hun* zelven tot *zich* zelven, *yet* tot *iets, zij* tot *is*. Al deze voorbeelden zijn uit twee bladzijden (XXIV en XXV).

1) De tweede noot op de vorige bladzijde slaat waarschijnlik terug op blz. 204 van onze vorige jaargang.
2) *Tekstverknoeiing in de ‘Sara Burgerhart’* in *De Nieuwe Taalgids* IV, 178.
3) b.v. I, 37 *uitvlucht* voor *toevlucht*, I, 65 *wild* voor *gluiperig*, I, 75 *waar weet ik niet* voor *wat weet ik het*, I, 87 *mijn Saartje* voor *zijn Saartje*, I, 91 *helsche deugden* voor *heidensche deugden*, I, 113 *Ernst maakt ons met ons zelven bekend* voor *Ernst is de Vriend des Tegenspoeds*, enz.

Wij hadden verwacht dat de nieuwe uitgevers KOOPMANS voor zijn nuttige wenk niet minder dankbaarheid zouden tonen dan ze nu aan STOETT bewijzen voor de opgave van drukfouten. Die dankbaarheid had kunnen blijken door een betere eerbiediging van VONDEL's taalvormen in de *Maagden*. Wij hebben de teksten niet vergeleken, maar nemen hier over wat Mej. VAN DE GRAFT ons onlangs schreef:

'Hinderlijk vond ik de gewijzigde interpunctie in DE KLERK's uitgave, die soms tot andere opvatting leidt b.v. in vs. 236 en 1738. Ook kan ik me niet vereenigen met het veranderen van geslachten, b.v. in het laatste vs. van de Opdracht *dit* voor *dien*, en van uitgangen. Alle stoffelijke bnw. krijgen er een *n* bij b.v. vs. 97 glaze*n* voor glaze, en waar VONDEL's *n* niet meer door ons zou gebruikt worden, wordt hij tusschen haakjes gezet, zie o.a. vs. 1115, of weggelaten b.v. vs. 1181 alle voor alle*n*. De stomme e's die VONDEL weglaat, zet DE KLERK er alle netjes weer in, o.a. vs. 1464.'

De leider van de *Wereldbibliotheek* zal dus verstandig doen, ook in dit opzicht het 'verkeerde spoor' te verlaten. Laat hij overtuigd zijn dat onze wenk niet voortkomt uit bedilzucht, maar uit een vriendschappelike bedoeling. Wij zouden immers gaarne zien dat bij deze sympathieke onderneming de innerlike verzorging niet voor de uiterlike onderdeed, en dat de teksten van de *Wereldbibliotheek* de vergelijking met die van de *Evenyman's Library* b.v. glansrijk konden doorstaan. De antithese van wetenschappelike en artistieke eisen zal bij helder taalinzicht minder onverzoenbaar blijken te zijn, dan die tussen artisticiteit en dilettantisme.

C.D.V.

Een polemiek over de schrijfwijze van zwakbetoonde lidwoorden en voornaamwoorden.

De heer SURING verweert zich in *Het Katholieke Schoolblad* (21 Nov. 1912) tegen de aanval van JAC. VAN ALPHEN (*De Nieuwe Taalgids* VI, 307) en beklaagt zich dat de aanvaller zijn beschouwing onvolledig en daardoor onjuist aanhaalde. Met genoegen voldoen we aan zijn verzoek om het bedoelde gedeelte onverkort op te nemen, omdat er leerzame gevolgtrekkingen uit te maken zijn. Het gold de leesboekjes van HEIJNEN en VAN DE RIJDT.

> De schrijvers beroepen zich op hun beginsel: Schrijven is op 't papier spreken, luid-op lezen is spreken van 't papier. Jawel, maar aan dat spreken zullen dan toch zeker eenige eischen worden gesteld. Waarom anders ook maar niet geschreven: zakkie voor zakje, doosie voor doosje

> enz. En stellig inconsequent is het van de auteurs dezer boekjes de n van d e n plichtmatig geen enkelen keer te verwaarloozen.
> Niemand z e g t zeker: 'haar rok', 'je blijft h e m in h e t vervolg uit d e n weg' of iets dergelijks. Goed, maar daarmee zijn de vormen als 'm en 't nog niet verdedigd!
> Er is verschil tusschen ''t' en een onbetoonde uitspraak van 'het'.
> Dr. MOLLER, de fijne taalkenner en -beluisteraar, schrijft in het laatste geval 'et' en hij heeft gelijk. (Ook ALBERDINGK THIJM deed reeds hetzelfde, voegen we er nu aan toe). Wil men hier niet aan, dan blijft er niets anders over, dan te blijven schrijven 'het', 'hem' enz., want 't en 'm worden in de meeste gevallen, waarin de heeren HEIJNEN en V.D. RIJDT het schrijven, evenmin g e z e g d .
> 'Je blijft 'm in 't vervolg uit den weg' laten zij drukken. Zooals het er staat, zou men moeten lezen: 'Je blijft mint vervolg uit den weg'. Wie wil trachten met zijn letters de spreektaal zoo dicht mogelijk te naderen, schrijve: 'Je blijft em in et vervolg uit den weg'. En wie dat te raar vindt, houde zich aan: 'Je blijft h e m in h e t vervolg' enz.

Zoals het bij dergelijke polemiek meer gebeurt, is er ongelijk aan beide zijden. Op zich zelf is het een verdedigbaar standpunt, bij de *schrijfwijze* vast te houden aan de vorm die het woord met sterke klemtoon heeft (*hem, haar*) of zelfs aan een vorm die in de klank zo goed als nooit bestaat (*het*). Men geeft dan de lezer, in verband met tempo, ritme, soort van voordracht, de keuze tussen *hem* en *əm, haar* en *ər* of *dər, ət* en *t* enz. Aan de andere kant schuilt er niets 'verkeerds' in, wanneer een schrijver behoefte voelt aan nauwkeuriger aanduiding van zijn taal, en dus de vormen *die hij immers bedoelt, en die volkomen beschaafd zijn*, ook in het schrift tracht aan te duiden. SURING's ongelijk komt vooral uit, wanneer hij aan 't argumenteren gaat. De gelijkstelling van de *ie* in *heeft-ie* en *doosie* gaat niet op, omdat ieder erkennen zal dat de beschaafde vorm *doosje* is. Maar SURING verwart deze kwestie met een andere: de zwak betoonde vormen zijn ten dele slechts bij benadering aan te duiden, omdat ons alfabet geen afzonderlik teken bezit voor de onduidelike *ə*-klank. Vergelijken we nu de schrijfwijze '*t* met *m'n*, dan zien we dat het kommaatje feitelik een verschillende dienst doet: in 't eerste geval duidt het *geen* klank aan, in het tweede de *ə*-klank. Bij *d'r* zijn de twee gevallen mogelik: we zeggen dit woordje soms met, soms zonder *ə* (dus met r-sonans, de r die als klinker dienst doet). Zo is men ook *'m* voor *əm, 'r* voor *ər, 't* voor *ət* gaan schrijven.[1)] Men kan bij dergelijke aanduiding

1) In het laatste geval heeft VAN DEN BOSCH in zijn *Lees- en Taalboek* de onderscheiding *het* = ət en 't = *t* ingevoerd en aanbevolen. Beide vormen krijgen - in tegenstelling met wat SURING hierboven aanvoert - in het zinsritme weinig nadruk. De meer nadrukkelike vorm van het vnw. is niet *het*, maar *dat. H-e-t* komt alleen voor in een zin als: dat is tegenwoordig hèt spel (= het spel bij uitnemendheid). In dit verband verwijzen we SURING en verdere belangstellenden naar de grondige behandeling van *Pro-* en *Enklisis* in de laatste druk van het genoemde *Lees- en Taalboek*, waaruit we opzettelik in deze aflevering (blz. 15) een aanhaling plaatsten.

spreken van (noodzakelike!) onnauwkeurigheid, maar niet van ‘verkeerde’ aanduiding. ‘Lelik’ is hier, als in de spellingskwestie, synoniem met ongewoon.

Dat bij SURING inderdaad de oude zuurdesem - het uitgaan van de letter - nog nawerkt, blijkt het duidelikst uit de gelijkstelling van *blijft 'm int vervolg* met *blijft m' int vervolg*. Wie taal van letters weet te onderscheiden, weet dat in het eerste geval zowel *m* (m-sonans) als *əm* een syllabe vormt, terwijl het proklitiese *m' = me* met *int* tot één syllabe versmelt. De plaats van de komma is hier een voldoende aanduiding van het verschillende woord. De woorden ‘zou men moeten lezen’ in SURING's bovenstaand betoog zijn mij dan ook niet duidelik.

Ten slotte de pedagogiese zijde. SURING beweert:

> ‘Onze ondervinding van alle dag bewijst, dat de middelmatige leerling bij het lezen met niets zooveel moeite heeft als met die 't, 'm, enz., waar deze n i e t worden gezegd. Moeten wij den kleinen lezers toch zeggen, deze vormen uit te spreken als e t en e m , dan is het veel eenvoudiger en gemakkelijker hun te leeren hetzelfde te doen met de vormen h e t en h e m . . . . . .
> Wij zijn integendeel nog onverzwakt van meening, dat de vormen het en hem aan het v l o t en n a t u u r l i j k lezen niet zulke groote hinderpalen in den weg leggen als door de zeer gebrekkige 't en 'm, waar die als e t en e m moeten worden gezegd, wordt gedaan.’

Als dit waar is, dan staat SURING inderdaad sterk. Op grond van eigen ervaring in de Lagere School kunnen wij hierover niet oordelen. Zoals het taalonderwijs en taalinzicht daar nù nog is, lijkt ons het gevaar niet denkbeeldig dat het regelmatig *het* en *hem* méér het lezen naar de letter in de hand zullen werken, dan een wisseling van *het* en *'t, hem* en *'m*. In elk geval kan het de onderwijzers eens wakker maken, en het verschil van taal en spelling beter bewust maken.

Op één punt kies ik onvoorwaardelik SURING's zijde: het schrijven van *den* voor *de* is een inkonsekwentie, maar.... die van hogerhand mèt de oude spelling wordt opgelegd. Is het dan geen dubbele inkonsekwentie van de heren SURING en VAN ALPHEN, dat ze buiten de school het goede voorbeeld niet geven? Dat is immers het enige middel om langzamerhand *in* de school van die dwang verlost te worden?

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Taalonderwijshervorming in de lagere school door W. Zoethout. I. Beginsel en richting. - Amsterdam - W. Versluys, 1911. Prijs ƒ 1,90.

Door titel en voorbericht kwam dit boek ons in het najaar van 1911 verrassen. ‘Heel wat stemmen gaan er op, die roepen om verbetering van ons taalonderwijs’. Maar wat als nieuw wordt aanbevolen, is vaak òf schijnbaar nieuw, òf stukwerk. Er is behoefte aan een samenvattend boek voor de onderwijzer, dat zich ten doel stelt klaarheid te brengen in de *beginselen*, dat aan studie en praktijk *richting* zal geven. Zulke beloften zijn wel in staat om de verwachting hoog te spannen. De vervulling zou werkelik een weldaad zijn voor ons taalonderwijs. Elke dergelijke poging heeft recht op een grondige beschouwing van onze zijde. De eerzucht van de schrijver om zo'n boek te geven, is hem al tot verwijt gemaakt door een felle kritiek. In *De Nieuwe School* is beweerd, dat dit werk een waardeloos prul is. Tegenover die kritiek beriep de schrijver zich op ons tijdschrift. Van de andere zijde nodigde de redakteur THIJSSEN ons uit om de overmoedige auteur te verlochenen en af te straffen. Dit was een reden te meer om het boek te herlezen en ons oordeel te laten rijpen.

Het eerste hoofdstukje, *Taal en Taalleven* (blz. 1-15) geeft aan de kritiek maar al te veel vat. Zonder aarzeling beschouwen we het als een mislukking. De aforistiese vorm, half Multatuliaans, half een geforceerde navolging van PANNWITZ, lijdt aan onklaarheid en onbeholpenheid. De onvoorbereide lezer zal soms diepzinnigheid zoeken, waar niets achter schuilt, en elders onnozelheden menen te vinden, waar stellingen van groot belang worden geformuleerd. ‘Taalonderwijs is onderwijs in taal’. Natuurlik! Ja, maar vraag eens in de onderwijzerswereld wat ‘zuiver schrijven’ is! ‘Het Nederlandsche volk heeft een geschiedenis’. Een waarheid als een koe! Maar die dageliks door schoolmannen en schoolautoriteiten vergeten wordt, wanneer ze doen alsof de hedendaagse taalvormen en spelling voor de eeuwigheid bestemd zijn. Wie van onder op wil bouwen, zal zulke fundamentele waarheden onwrikbaar vast moeten leggen. Greschiedt dat door ze te *noemen*? Ieder die uit een oud taalbegrip tot het nieuwe gekomen is, weet wel beter. Het misverstand zit geworteld met honderden vezels; het is niet met één ruk te verwijderen, maar

moet langzaam, met beleid en inzicht losgewoeld worden. Stellingen als de bovengenoemde krijgen alleen waarde als sluitstukken van een grondig en klaar betoog. Een propagandist mag niet in raadselen spreken: hij moet zijn woorden wegen, en steeds op mogelik misverstand verdacht zijn. Als de schrijver zelf met de taal worstelt om tot klaarheid te komen, is het vrij zeker dat hij voor de lezer geen licht ontsteekt. Een enkel voorbeeld: op blz. 3 zegt de schrijver in de eerste regel: 'Onmogelijk kan in taal precies worden weergegeven, wat omgaat in de ziel van den spreker', en op dezelfde bladzijde: 'Elk stoffelijk en onstoffelijk ding krijgt zijn naam. Met de behoefte aan de namen, ontstaan deze. Elk denkbeeld, elk gevoel, iedere aandoening krijgt zijn hoorbare weergeving.' Een ondoordachtheid is deze uitspraak: 'Van grammaticale en aesthetische eigenschappen van taal kon niet eerder sprake zijn, dan toen er geschreven en gedrukte taal bestond' (blz. 5). Onbeholpen van uitdrukking is: 'Zoo voerde de schrijfkunst tot de spelling' (blz. 5). En welke gedachte schuilt er achter de zin: 'Klanken als taaluiting zijn een historisch element geworden'? (blz. 6).[1] Krijgen de talen 'een meer zelfstandig bestaan, *omdat* de menschen er in gaan schrijven'? (blz. 9). Trouwens, het gehele overzicht van onze taalgeschiedenis op blz. 9 berust op onbezonken en onvolledige kennis. Zulke overzichten verscherpen het inzicht niet, maar werken oppervlakkigheid in de hand. Wie het onderwerp beheerste, zou niet zoveel in een zo kort bestek overhoop halen.

De mislukking van de vorm heeft m.i. nog een andere oorzaak. Vergis ik mij, of is deze proeve van kernachtige, zakelike uitdrukking een poging om aan een aangewende ouderwets-omslachtige schrijftrant te ontkomen? Verderop geeft de schrijver weer toe aan die gewoonte van lange, slap-lopende zinnen; gehoorzaamt hij oude stijlregels, b.v. dat na een aanwijzend *die* een betrekkelik *welke* volgen moet.[2] Is

1) Ook de 'schrijftaal' wordt, volgens een uitspraak op blz. 14, 'meer en meer een historisch element'. De uitlegging is een profetie: 'Het woord schrijftaal zal eens alleen voorkomen in de boeken, die over de geschiedenis der Nederlandsche taal handelen.' Het *woord* of het *begrip*? Leert de geschiedenis juist niet dat er telkens weer een of andere soort 'schrijftaal' kan ontstaan?

2) Een voorbeeld van een slechte zin uit de papieren stijl geeft de aanhef van Hoofdstuk V (blz. 134). Tot de 'schrijftaal'-bebbelikheden is ook te rekenen de germanistiese omslachtigheid in zinnen als: 'Onze spelling is een lastige' (blz. 157). 'Mits de keuze der stof een goede is' (blz. 175).

daaraan het oneigene en het onvaste van de nieuwe stijlpoging - op zich zelflofwaardig - toe te schrijven?

De mislukking van het eerste hoofdstuk is noodlottig geworden voor het hele boek. Menig lezer zal er door afgeschrikt zijn; anderen voelden zich teleurgesteld, omdat het nodigste ontbrak: nieuwe beginselen als fundament, en vaste richting bij de opbouw van het taalonderwijs. Voor ons is het boek daarmee niet in z'n geheel veroordeeld. Had de schrijver meer zelfkennis bezeten, had hij zich aangemeld als prakties pedagoog en kinderkenner, dan zou hij waarschijnlik een studie over kindertaal geschreven hebben, veel verdiensteliker, maar ook.... veel dunner dan dit boek.

De strekking van het tweede hoofdstuk, over *Kindertaal*, heeft onze volle sympathie. ‘De regelmatige bestudering van kindertaal geschiedt nog veel te weinig’ (blz. 19). ‘Wanneer de onderwijzer der volksschool zich heeft aangewend, zelf den aard van kindertaal te onderzoeken en de waarde ervan te bepalen voor zijn werk, dan zal de geheele opvatting van zijn taak langzamerhand een andere worden’ (blz. 33). Op dit terrein voelt de schrijver zich thuis. Wij zouden zelfs wensen dat hij de inhoud van dit hoofdstuk verbreed en verdiept had. BERTHOLD OTTO heeft daartoe de weg gebaand.

Het kennis- en taalfonds van 5- *en* 6-*jarige kinderen* (Hoofdstuk III) is eveneens een onderwerp dat de onderwijzer, die *in* de school studeert, volkomen beheersen, en voor vakgenoten en taalgeleerden aantrekkelik maken kan. Achtereenvolgens worden het ‘bericht’, de ‘vrije mededeling’ en het ‘verhoor’ behandeld en met proeven toegelicht (blz. 48-56).

Het hoofdstuk *Uitbreiding van den taalschat* (blz. 63-134) heeft de verdienste dat het, tegenover het oude taalonderwijs, in biezonderheden aantoont hoe de taal van de leerling alleen werkelik verrijkt wordt door een ‘leçon de choses’, niet door een ‘leçon de mots’ (blz. 65). Alleen vermeerderde kennis, bij onderwijs in alle vakken opgedaan, vermeerdert de werkelike kennis van woorden, ‘en de groote waarde dezer woordenkennis voor de taalontwikkeling zit juist in 't feit, dat zij onmiddellijk met de begrippen geassocieerd zijn. Naarmate de kennis in soliditeit wint, naar die mate worden de woorden in hun beteekenis scherper begrensd.’

Maar was het nodig dat dit hoofdstuk bezwaard werd met velerlei algemeen-pedagogiese beschouwingen? Horen de uitweidingen over de methodiek van aardrijkskunde en geschiedenis, over schoolwandelingen hier wel thuis? De schrijver wil richting aangeven; kan hij dan de wijze waarop onderwijs in andere vakken dienstbaar gemaakt

wordt aan mondelinge en schriftelike uiting, niet meer aan het inzicht van zijn lezers overlaten?[1)]

Op één punt legt ZOETHOUT terecht nadruk: het komt bij taalonderwijs niet alleen aan op de taal die de leerling spreekt en schrijft, maar ook op de taal die tot hem gesproken en voor hem geschreven wordt. Met volle instemming lazen we wat over de taal van menig leerboek gezegd wordt (blz. 115-116). De wisselwerking met de kindertaal wordt vaak geheel verwaarloosd; de auteur richt zich tot kinderen in grote-mensentaal, en verbeeldt zich volledig begrepen te worden. Jammer dat hier BERTHOLD OTTO niet als bondgenoot te hulp geroepen is. Van zulke 'Kindesmundart mit lehrhafter Beimischung' vindt men in zijn *Hauslehrer* voortreffelike staaltjes. Intussen wijzen ook de 'modellen', op blz. 105-107 afgedrukt, in deze goede richting.

In het begin van hoofdstuk V (*Taalonderwijs*) heeft de schrijver weer moeite, de wagen in het rechte spoor te krijgen. De lezer wordt heen en weer geslingerd, en komt zelfs op blz. 149 weer in een vorig hoofdstuk terecht. Tot het leesonderwijs genaderd, vergeet de schrijver te veel, dat men om te overtuigen niet te zeer in 't vage moet redeneren, maar de lezer voor de feiten moet plaatsen. Waarom op blz. 152 de afgekeurde methode-Hoogeveen niet genoemd? Waarom 'zich onthouden' van een toetsing der bestaande leesmethodes aan de vooropgestelde beginselen? (blz. 161). Waarom de veroordeelde slechte leesboeken (blz. 163) niet even door treffende staaltjes gekarakteriseerd, evengoed als dit later met de oude stijlboekjes geschiedt? Ongaarne missen we toelichtende voorbeelden, wanneer ZOETHOUT aan het leesboek de eis stelt, dat het 'op oordeelkundige wijze met den taalrijkdom van taalkunstenaars' moet laten kennis maken (blz. 166), dat het 'echte kunst' moet bevatten (blz. 169). Wat heeft men aan zulke zwevende uitdrukkingen! Hier dient juist de kinderpsycholoog licht te ontsteken. Het hoofdstuk eindigt met een pleidooi voor het schrappen van de overbodige buigings-*n*, voor de wenselike 'eenheid van spreken en lezen' (blz. 176-182; vgl. ook 151). Als de schr. het *Lees- en Taalboek I* van VAN DEN BOSCH en MEIJER eens bestudeert, zal hij ontdekken dat er in zijn breed opgezet en soms breedsprakig hoofdstuk, toch nog een belangrijk tekort is.

Het hoofdstuk over het *stellen* (blz. 186) is o.i. het beste van dit

1) Dat zegt hij immers zelf op blz. 150: 'We willen alleen richting geven, het overlatende aan hen die deze richting als de goede erkennen, voor hun leerlingen een methode te vinden.'

boek. Hier herkennen we de schrijver van *Uit het Kinderleven*,[1] die met warmte en overtuiging een vrij opgevat stelonderwijs verdedigt: het zogenaamde ‘stellen’ dient te zijn: ‘regelmatige oefening in uiten’ (blz. 192), dat is de ware voorbereiding voor de levenspraktijk. Wie zich heeft toegelegd op juistheid van zeggen, gemakkelikheid van uiting en regelmatige mededeling, zal later niet verlegen staan. Als tegenstelling stelt hij nog eens de gebruikelike vernuftspelletjes te pronk, die door DUIJSER e.a. als ‘stijloefeningen’ werden aanbevolen (blz. 202-211). Met bevreemding lazen we, na dit afbrekende oordeel: ‘Wil men dergelijke opgaven laten bewerken en acht men den tijd niet te kostbaar, laat men dan in elk geval niet langer spreken van steloefeningen’ (blz. 212). Blijft dat dan toch *taal*-onderwijs? En is de tijd zò ruim toegemeten, dat zulke oefeningen er óók nog bij kunnen?

Het ‘banvonnis’ dat de schrijver daarna opnieuw uitspreekt over het stellen naar aanleiding van ‘verhalen in beeld’ (blz. 216) lijkt ons wat te stellig. Maar om dat te bevestigen of te verwerpen, moet men de praktijk van het lager onderwijs kennen. Wij onthouden ons dus van een beslist oordeel. De onderwijzers die beseffen dat hier in hoofdzaak de goede weg gewezen wordt, zullen verstandig doen, niet op gezag te geloven, maar op grond van eigen proefnemingen te kiezen. Daarbij zullen ze met de ervaringen, de opmerkingen en het materiaal van ZOETHOUT stellig hun voordeel kunnen doen. Op blz. 236-243 zijn een aantal ‘opstelletjes’ afgedrukt. Wij kunnen ons volstrekt niet verenigen met de radikale mening van critici als THIJSSEN, die in het publiceren van zulk leerlingen-werk louter ijdelheidsvertoon of methodiek-verheerliking zien. Zulke kinderuiting kan ook voor anderen waardevol studiemateriaal opleveren. Maar één bezwaar hebben we: zulke stukjes moeten niet afgedrukt worden ‘zooals ze na de bespreking en de correctie’ geworden zijn. Die bespreking en korrektie zouden we *naast* de oorspronkelike tekst willen zien. Eerst dan zullen ze aan de minder ervaren onderwijzer inzicht en leiding geven, en aan onderzoekers betrouwbaar materiaal verschaffen.

Het laatste hoofdstuk (*Het grammaticaal onderwijs*) lijdt weer sterk aan de fout van het hele boek: 't is meer een opeenstapeling van wat de schrijver weet en aangetekend heeft, dan een inleidende studie over ‘beginsel en richting’. Bij de poging om ‘zijn gedachten eens te ordenen en neer te schrijven’ (blz. 244) bepaalt ZOETHOUT zich,

1) Vgl. *De Nieuwe Taalgids*, IV, 218.

wat de beginselen betreft, in hoofdzaak tot een solidair-verklaring met VAN STRIEN. Hij beschouwt spraakkunst onderwijs op de Lagere School als een ‘noodzakelijk kwaad’ (blz. 264), dat dus niet verder uitgebreid dient te worden dan voor het ‘zuiver schrijven’ nodig is. De bespreking van dit spellingsonderwijs neemt dan ook het grootste deel van dit hoofdstuk in beslag. Tussendoor geeft ZOETHOUT, als man van ervaring, menige praktiese en nuttige wenk, o.a. over de grote waarde van een goed gegeven begin-onderwijs (blz. 253), over de noodzakelikheid om juist uit de spelfouten in vrije opstelletjes te leren wat onderwezen of herhaald moet worden (blz. 259 vlg.) enz. Maar liever hadden we in dit hoofdstuk gezien - wat de schrijver niet ‘tot zijn taak’ rekent (blz. 258) - een principieel oordeel over de gebruikte grammatica-methodes, d.w.z. over het *bestaande* spraakkunstonderwijs, dat hij immers hervormen wil. Wie de methode-VAN STRIEN kent, zal dus in dit laatste gedeelte niet veel nieuws aantreffen.

Ons eindoordeel over dit boek kan dus niet gunstig zijn. Wij leggen het ter zijde, niet met het leedvermaak van de criticus, maar met de teleurstelling, dat we in de schrijver geen Nederlandse PANNWITZ vonden. De beste bedoelingen en de grootste ijver kunnen het tekort aan talent en zeggenskracht niet vergoeden. Maar al heeft de schrijver zich in eigen kracht vergist, wij zien in hem wel degelik een waardeerbaar bondgenoot. ZOETHOUT behoort tot de mannen die met warme en oprechte belangstelling zich de nieuwe denkbeelden eigen maakten, en door ernstige en volhardende proefnemingen er nu naar streven om hun onderwijs van die beginselen te doordringen. Hun nauwkeurig geboekte ervaringen en resultaten kunnen anderen de weg wijzen. Door het publiceren daarvan werken ze voor hun deel evenzeer mee aan de opbouw van een vernieuwd taalonderwijs.

C.D.V.

Influence de Du Bartas sur la Littérature Néerlandaise, par A. Beekman, Professeur à l'École de Commerce d'Amsterdam. Thèse de Doctorat d'Université de Poitiers. 1912.

Dit proefschrift, dat het in 1892 verschenen werkje van A. HENDRIKS, *Joost van de Vondel en G. de Saluste Sr. Du Bartas*, in de herinnering terugroept, heeft de verwantschap tussen de Franse meester en de opkomende Nederlandse litteratuur van omstreeks 1600 iets verder getrokken dan tot VONDEL alleen. De invloed van DU BARTAS vindt de schrijver van de ‘Influence’ veel vroeger waarneembaar. Hij wordt

verklaarbaar gemaakt door de eigenaardige aanleg van ons volk, en door de eigenaardige historiese evolutie, die het in de 16e eeuw doormaakte. De Nederlanders, verdrukt door het Spaanse régime, doch aangeblazen door de nieuwe geest, die in Erasmus de meest typiese woordvoerder vond, herkenden de Franse zanger het allereerst als het instrument van het nieuwe geloof, de verheerliker van het Bijbelse epos, die geestdriftig en onverzwakt de lof van zijn Schepper bezong. De heldenstof, die hij zich tot behandeling koos; de lyriese stemming van de dichter; de visieën van de profeet, en daarbij niet minder zijn hoog adellike geboorte, stemden hem tot een paladijn van Gods huis, die, het hart en de nieren met een heilig vuur vervuld, zijn mond niet kon openen dan om te getuigen van Hem. Bij zulk een voorbeeld, zocht de hierdoor grote gebeurtenissen opgewekte individualiteit zich in daden en woorden lucht. Was het wonder, dat de gevierde Zuiderling, naar de spreekwijze dier tijden, de 'zon' werd, die de om haar geschaarde 'bleke sterren' verklaarde? Ongeoefend, als men is, beproeft men hem te volgen; de een, als OPDORP, woord voor woord, dekkende elke term en elke wending met moeizaam gevonden en bewerkelik gesmede equivalenten uit nog weerbarstig materiaal, zodat het gewicht van de arbeid aan elke poëtiese verheffing de vleugels moest binden; een ander, als VAN BOETSELAAR, met een vrijer opvatting en daardoor een minder belemmerde versificatie; met een tevens geoefender natuurzin, en even eigenaardig, een meer didaktiese bijbedoeling; een derde, als ZACHARIAS HEIJNSZ, die wederom trouwer is als vertaler dan dichterlik als omschrijver, doch zuiverder van taal en gemakkeliker in beweging dan OPDORP. Ten slotte verschijnt VONDEL, die, eerst leunende tegen BARTAS, gaandeweg, èn wat de keuze en de behandeling der stof betreft, èn in de wijze van zeggen, van zijn meester afwijkt, en zelfstandig verder groeiende, alleen nu en dan in zijn werken, aan BARTAS doet denken. - Dat de bij ons vermaard geworden Gascogner, door zijn eigen landgenoten voor en na misprezen is geworden, en nagenoeg geheel in vergetelheid is geraakt, terwijl hij in onze bloeitijd meer dan een ander zijner tijdgenoten gelezen en gevierd werd, schrijft Dr. BEEKMAN, zoals wij reeds opmerkten, toe aan het karakter van zijn werken, welke, met name zijn *Semaines*, het Protestantisme met een nieuwe epiek verrijkten, waarin het dichterlik gemoed zich boven de dogmatiese leerstukken en de heersende twistvragen verhief, een reine en warme geestdrift zijn verzen bezielt, een brede Bijbelse moraal de harten der lezers bevredigt en hun Christelike levensregelen steunt, en ten slotte, - een voor onze volksaard een niet gering bijkomstig voordeel, - met een rijke

encyclopediese kennis tegelijkertijd het verstandelik bewustzijn onzer voorouders bevredigt. Het werk bracht de Oud-Testamentiese gedachtenwereld in een nieuwe verjongde vorm, die zich aanpaste bij een verjongde tijd; het bracht een nieuwe stichting en een nieuwe gloed; het ontvonkte, sterker dan ooit, een warme liefde voor datgene, wat het Nederlandse volk als een heilig bezit boven het tijdelik en werelds goed had gesteld.

Onwillekeurig zijn wij met ons inleidend woord op een geregelde bespreking van het proefschrift enigzins vooruitgelopen. Immers, de Vertalingen van de 'Weken' vormen het derde Hoofdstuk van deze studie, terwijl het vierde met 'VONDEL en DU BARTAS' besluit. De twee eerste gedeelten nu, 'De eerste Invloeden van de Pleïade', benevens, 'De Plaats der *Weken* in de Nederlandse litteratuur' zijn evenmin van belang ontbloot. Het eerste stuk met zijn volledig overzicht van de mannen, die voeling hielden met de Renaissance-beweging in het Zuiden, trekt, uit den aard der zaak, al dadelik de aandacht. LUCAS DE HEERE, VAN DER NOOT, de Leidenaars VAN DER HOUT en VAN DER DOES, de Amsterdammers SPIEGHEL en VISSCHER,[1] de klassieke HEINSIUS en De Zeeuw VAN BEAUMONT, de Haarlemmer VAN MANDER[2] en de samenstellers van de 'Dietsche Helicon' worden herdacht in een korte, doch zakelike karakteristiek. De hoofdmannen en enkele andere figuren van de 'Brabantsche Kamer' worden evenmin vergeten. Het behoeft niet te worden vermeld, dat van de jongste litteratuur betreffende dit tijdvak behoorlik nota genomen is.

Uit het 'Overzicht' blijkt, dat de dichters, die wij gewoon zijn aan te wijzen als de inluiders der Renaissance in deze gewesten, t.w. VAN DER NOOT, DOUSA, HEINSIUS en VAN MANDER, veel eer aan RONSARD en DU BELLAY doen denken. BARTAS mag eerst worden genoemd in verband met PHILIBERT VAN BORSSELEN (in zijn *Brinckhorst* en z'n *Strande*) en de hoofdman van de 'Brabantsche Kamer', HEINSZ, de vertaler en uitbreider van Saluste's werken. Deze opmerking brengt ons al dadelik aan het reeds vroeger opgeworpen vraagpunt, of de Franse Pleiaden in allen dele moeten worden beschouwd als de nieuwe mannen met de nieuwe klanken, wier ritme en wier geluiden een nieuwe wereld openden aan de luisterende geesten, beïnvloed reeds

1) Van de Amsterdammers herinnert SPIEGHEL alleen door zijn puristies streven en zijn eigenaardige woordkunst aan BARTAS; (kan hier de verwantschap niet toevallig zijn?); ROEMER VISSCHER is van een geheel andere natuur.

2) Zie over VAN MANDER's vermeende verwantschap met BARTAS, Dr. R. JACOBSEN. CAREL VAN MANDER, dichter en prozaschrijver, 1906.

door de adem van een wedergeboren tijd; dan of wel de brug, die het jonge geslacht hier te lande met de Franse nieuwe school verbond, niet veel meer een van tevens geestelike aard is geweest. Immers, HEINSZ en VONDEL, de eigenlike bewonderaars van BARTAS, zijn veel meer door middel van een didakties-moralistiese dan met een dichterlik-artistieke band aan de auteur der 'Semaines' verbonden. De broederschap is zeer zeker op het rein humanisties beginsel terug te brengen; maar zingt hier ook, als bij een VAN DER NOOT, het lied van een eigen wedergeboorte? Inderdaad de mensen als de tijden worden verbonden door onzichtbare draden; wie zal, bij die overweging willen beslissen, waar in het uiterst tere weefsel der affiniteit de richtingen zich binden of splitsen? Dr. BEEKMAN heeft naar o.i. goed gedaan met naar voren te brengen, dat tussen de schrijver van het bekende Bijbelse epos, en de besten van onze natie omtrent 1600 een innige geestelike verwantschap heeft bestaan. Nooit hebben wij Nederlanders ons zozeer het nieuwe Israël gevoeld als na de met geluk bekroonde worsteling voor de vrijmaking der Geuniëerden, toen wij aan 'Egypte' en aan ''t Heidendom' waren ontkomen. Daarom is het ganse *Pascha*, met *Opdracht, Vergelyckinge* en al, een zo welsprekend nationale epiese ode geworden. Welnu, de toon, de lyriek, het ganse gezicht op de geschiedenis en haar leiding is van BARTAS. Men had hier ten volle begrepen het religieuse gevoel, de bezieling, de emphase, waarmee de Hervormde Fransman de grootheid van de Schepper als in een feestelijke hymne bezongen had. Niet minder voelde men zich behaaglik met wat er in de 'Semanies' aan didaktiese moralisatiese elementen onze lees- en lesgierige natie vleide. Maar juist ook deze eigenschappen hebben bewerkt, dat BARTAS in zijn geboorteland zo weinig geprezen en zo spoedig vergeten is geworden. Reeds in 1587 vindt BINET zijn taal te gewild, te vaag en te hol, niet minder kenmerken de bekende critici in de 19de eeuw, SAINTE-BEUVE, BRUNETIÈRE en CATULLE MENDÈS hem als een onuitstaanbare breedsprakige zwetser. Alleen L. PELISSIER is billiker in zijn oordeel. Hem vergelijkende met RONSARD, als wiens leerling BARTAS moet worden beschouwd, vooral in wat de vorm betreft, wil PELISSIER gaarne onderschrijven, dat hij de eigenaardigheden van de meester overdrijft tot in het ongeoorloofde toe, maar trots zijn gezwollenheid, zijn overladen eruditie en zijn pedante taalvrijheden, de man is geweest met het gevoel voor grote dingen, en dat in hem zoal de smaak, altans niet het genie, ontbroken heeft.

De zaak is geweest, dat RONSARD de Olympische goden heeft bezongen, en BARTAS zich meende te moeten bepalen bij der Christenen God. Dieper dan wij oppervlakkig zouden vermoeden, ligt er tussen

deze twee werelden een kloof. Een scheiding tevens tussen twee inzichten van dichterlik schouwen. Doch de grote visieën zijn steeds aan de zijde van een MILTON en een DANTE geweest. Ook BARTAS' helden zijn de grote profeten en de aartsvaders; zij spreken door hem tot God, en God antwoordt met een machtige stem. Op die wijze wordt het werk reeds in zijn conceptie groot van stijl. De heiligheid van het onderwerp enerzijds, het calvinistiese ijvervuur en het hooggestemde lyries gevoel anderzijds eisten geestdriftige hoorders. Frankrijk bezat ze weinig of niet; doch hier was het land van de strijders, en van hen die geloofden, omdat zij grote dingen hadden gezien.

J.K.

Uit de tijdschriften (November - Desember).

De Gids. Nov.

J.N. VAN HALL oordeelt ongunstig over *De Idealist* van C. en M. SCHARTEN, waarin wel stof voor een roman te vinden was, maar dat als drama mislukte. - In de rubriek *Bibliographie* bespreekt C. SCHARTEN *Sirius en Siderius* I van VAN EEDEN, *Schimmen van Schoonheid* van L. COUPERUS, en *De stad aan het Veer* van G.F. HASPELS

Des. In het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* noemt C. SCHARTEN *De heilige tocht* van ARY PRINS 'eene kostbare antiquiteit'. 'De taal van PRINS is een klinkend smeedwerk van hedendaagsch-Nederlandsche, archaïstische en ook wel vreemde woorden, verbonden door Latijnsche en Engelsche wendingen, en primitieve wendingen van eigen vinding.' Het is 'een idioom dat slechts in een verwijderd verband staat met hetgeen men Hollandsch pleegt te noemen.' Maar toch blijft het verdedigbaar als 'kostbare plastiek.' Voortreffelik *proza* acht hij het niet: het metries proza, met zijn 'maat-gebondenheid in den ongebonden stijl' staat hem niet aan. Op sommige plaatsen 'schrompelt het tot gebrabbel ineen.' De verbeelding van de schrijver wordt geprezen als 'van eene schier onfeilbare echtheid'. Naast de plastiek en karakteristiek is ook 'de overzichtelijke en schoon verloopende compositie te waardeeren.' Het eindoordeel luidt: 'Het is proza van een vorige periode, waarvan vele fouten hier culmineeren; het is eene antiquiteit. Maar het is een antiquiteit van onvergankelijke waarde, die immer, zoolang de geschiedenis der Nederlandsche letteren bestudeerd wordt, zoowel om haar ongeloofe-

lijke en bijna wanstaltige zonderlingheid, als om de verwonderlijke schoonheid, daarin verstard, zal worden bestaard.

Doch juist nu er geen gevaar meer is, dat iemand dit proza zal gaan nabootsen, is de lectuur den jongeren, die er zich aan ontgroeid achten, ten zeerste aangeraden. Want die kunnen er zich schamen en ontstellend tot het besef komen, wat ook weer is: zíen, doorvoelen met geheel de gespannen ziel en zinnen, beelden met al de gescherpte vermogens; en wat geduld is, zullen zij leeren, en wat ernst, en nooit-tevreden-zijn.'

Groot-Nederland. Nov.

FRANS COENEN geeft opmerkelike *Aanteekeningen over Hollandsche Beschaving en Literaire Kunstenaars in de* 19*e eeuw*. 'De letterkundige kunstenaars - zegt hij - vertoonen het eigenaardige, dat hun beste gaven telkens in een vroeger tijdvak wortelen.' Hij tracht dat aan te tonen in twee geheel verschillende persoonlikheden: JACOB GEEL en MULTATULI. In GEEL ziet hij een achttiende-eeuwse geest, maar dan van 'dien meer volmaakten 18^{e}- eeuwschen geest, waartoe Holland tachtig jaar te laat eindelijk gerijpt scheen.' Maar 'bij GEEL vindt men van dezen geest enkel het fijne en gematigde, niet het prikkelende, gespannene, vlijmscherpe en ijskoude. Want GEEL was niet gansch van de 18^{e} eeuw, eenvoudig omdat hij ook van de 19^{e} was.' Het volgende geslacht volgt zijn voetsporen: men erkent bij hem 'het redelijke en geestige der 18^{e} eeuw, maar zooals het in de 19^{e} verzwakt en vermengd was.... met romantisme.' GEEL heeft blijkens zijn *Gesprek op den Drachenfels* 'van de romantiek nooit iets kunnen verstaan.' 'Op dit enorm belangrijke punt heeft zijn woord nooit helderheid kunnen brengen in den mistigen staat van den Hollandschen geest, waar een licht zoo noodig was.' MULTATULI wordt door de schr. gekenschetst als 'de eerste en zeker de machtigste, om voor het Hollandsche volk het Individualisme stem te geven', maar de geschiedenis herhaalt zich: tegelijk was MULTATULI 'de eerste waarachtige *romantische* kunstenaar in Holland, en het was weer precies dertig jaar te laat, dat een algemeen Europeesche geestes-beweging hier in haar volheid te voorschijn kwam.' Of beter: 'in haar kracht, want ten volle is MULTATULI geen romanticus geweest, omdat hij ook individualist was.' Uit het verschijnsel van achterlikheid verklaart de schr. waarom 'de cultuur hier nooit boven het middelmatige steeg', en daarop mag z.i. vóór het jubeljaar 1913 wel eens gewezen worden. - In de *Vlaamsche Kroniek* bespreekt H. VAN DER WAL de schetsen *Uit Belgisch Limburg* van LAMBRECHT LAMBRECHTS; EDM. VAN OFFEL een drietal boeken,

van LAMBRECHT LAMBRECHTS, FELIX TIMMERMANS en KAREL VAN DEN OEVER.

Des. In de rubriek *Literatuur* bespreekt EDMOND VAN OFFEL met waardering *Landelijk Minnespel* van F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE. H. VAN DER WAL beoordeelt ANDRÉ DE RIDDER's roman *Filiep Dingeman's Liefdeleven*, die hij, ondanks voortreffelike fragmenten, als geheel niet geslaagd acht.

De Nieuwe Gids. Nov.

W. KLOOS beoordeelt in de *Literaire Kroniek: Nederlandsche Schrijvers en Schrijfsters* van L. LEOPOLD. Met de keuze van auteurs kan hij zich niet altijd verenigen: HELMERS zag hij graag wijken voor ROTGANS, SMITS, DE LANNOY en VAN MERKEN; SCHAEPMAN en TER HAAR voor ALBERDINGH THIJM en HOFDIJK. Van de levende schrijvers noemt hij niet minder dan veertig die z.i. ten onrechte overgeslagen zijn. Aan het slot krijgt EIGENHUIS een vermaning, omdat hij er zich op beroemde 'weinig onder den invloed der Nieuwe-Gids-beweging geweest te zijn', om daardoor 'zijn oorspronkelijkheid niet in 't gedrang te helpen.' Die afsluiting en quasi-oorspronkelikheid verklaart juist waarom zijn werk 'ten deele slecht-ouderwetsch' en daardoor tweeslachtig is. - A. ALETRINO bespreekt uitvoerig twee Noord-Nederlandse, zeer beknopt twee Zuid-Nederlandse auteurs, van wie FRANS VERSCHOREN geprezen, ARY DELEN verworpen wordt.

Des. W. KLOOS prijst in de *Literaire Kroniek* de *Verzen* van J.H. LEOPOLD. Hij acht deze dichter 'een der beste uit onze heele literatuur.'

De Tijdspiegel. Nov.

J.W. MULLER behandelt in een artikel *Over historische en literaire namaak* 'een drietal meer of min beruchte gevallen van "geschiedkundige namaak" in ons vaderland', n.l. de *Rijmkroniek* van KLAAS KOLIJN, *Thet Oera Linda bok*, en de '*Clapper*' der Calkoens (1902).

Des. Deze aflevering bevat enige *Onuitgegeven gedichten* van GUIDO GEZELLE. - W.H.W. DE KOCK schrijft opnieuw[1)] een requisitoir tegen MULTATULI, onder de titel *De omkooping van den Regent van Lebak*. Hij sluit zich aan bij de mening van H.J. LION, die na de verschijning van *Max Havelaar* de schrijver beschuldigde door 'een zamenraapsel van leugens en valsche aantijgingen' de goede naam van de Resident van Bantam te hebben aangetast, zodat DOUWES DEKKER 'het brandmerk der diepste verachting' verdiende. In MUL-

1) Vgl. *De Tijdspiegel* van Mei 1911.

TATULI's karakter weet DE KOCK geen enkele lichtzijde te ontdekken. Vandaar dat het Max-Havelaarfonds hem een ergernis blijft.

Stemmen des tijds. Nov.-Des.

J. TH. DE VISSER herdenkt HASEBROEK ter gelegenheid van zijn eeuwfeest, en tekent hem in de kring van Heilo als de eenvoudige en bescheidene. Een biezondere plaats neemt hij in, doordat hij, meer dan anderen, de kunst in dienst trachtte te stellen van het Evangelie. Bij hem is naast de weemoedig-humoristiese causeur steeds de predikant aan het woord.

Elseviers Maandschrift. Des.

H. ROBBERS bespreekt met ingenomenheid *Voor de Poort* van TOP NAEFF, en verdedigt zijn gunstig oordeel over DRABBE's *Onzichtbare Leider* tegen de tegengestelde mening van ALETRINO en QUERIDO, die zijn kritiek een vergissing hadden genoemd.

Ons Tijdschrift. Nov.

J. PETRI zet in zijn artikel *Kunst en Synthese* de beschouwingen voort over *Twee Hollandsche Romans*. Na vergelijking van *Armoede* met *De roman van een gezin* komt hij tot het besluit: ‘Mevr. BOUDIER is meer charakteroloog, ROBBERS meer psycholoog’. ‘De personen in *Armoede* zijn op een hooger plan opgezet in dieper levensverband dan in ROBBERS' boek.’ Ondanks alle waardering is het slot een waarschuwing: ‘Het grootste gevaar voor onze beste romankunst is het interessant knappe, is om als kunstenaar te willen verkillen tot een eigenwijs kind van de gewaande toekomstige eeuw der psychologie.’

Des. J.A. VOR DER HAKE leidt een uitvoerige bespreking van een aantal *Jongensboeken* in met een beschouwing over de noodlottige invloed die de averechtse taalopvattingen van de school op het schrijven van het grote publiek, en dus ook op de auteurs van jongensboeken, gehad hebben. ‘Er bestaan bijna geen goed geschreven jongensboeken.’ De meeste zijn geschreven in ‘die malle, konventionele, ouderwetse, foutieve taal.’ Dat geldt voornamelik voor de vertaalde, hoe voortreffelik ze ook van inhoud zijn. Naar taal en inhoud worden dan de oorspronkelike jongensverhalen getoetst, waarbij G. SCHRIJVER, J.B. SCHUIL en H. GORDEAU geprezen worden.

Van onzen Tijd. No. 4.

MARIA VIOLA bespreekt de studie van EUG. DE BOCK over *Hendrik Conscience, zijn persoon en zijn werk*.

No. 9. CAESAR GEZELLE deelt biezonderheden mede omtrent de familie van zijn oom GUIDO GEZELLE, in de eerste plaats over *Zijn vader*.

Den Gulden Winckel. Nov.

CONSTANT VAN WESSEM schrijft een

artikeltje over *Onze hedendaagsche letterkunde*, om te betogen dat de literatuur van '80 weldra verviel, en na 20 jaar geheel doodgelopen was. ZOLA 'heeft in Nederland nooit navolging gevonden.' Alleen FREDERIK VAN EEDEN en LODEWIJK VAN DEYSSEL 'hebben de opbloei van deze literatuur overleefd en zijn zichzelf gebleven.' - EVERARD GEWIN herdenkt *Joannes Petrus Hasebroek* door een beknopte biografie, en biezonderheden omtrent zijn verhouding tot de vriendenkring en tot bekende tijdgenoten, ten dele uit onuitgegeven brieven geput. Een portret en een facsimile versieren dit artikel. - I. ESSER schrijft met weinig waardering over de jongste MUSSET-vertaling, door HÉLÈNE SWARTH, nl. *De Nachten*.

Des. GERARD VAN ECKEREN prijst *Voor de Poort* van TOP NAEFF als een voortreffelijk boek. - H. VAN LOON bespreekt met ingenomenheid *Een vijf en twintigste boek*, n.l. *Bloeiende Oleanders* van J. REYNEKE VAN STUWE.

Dietsche Warande en Belfort. Des.

J. SIMONS schrijft over CONSCIENCE als verteller van de Kempen; ED. VLIETINCK over CONSCIENCE en de politiek.

Museum. Nov.

J. PRINSEN J.LZ. bespreekt de studie van JAN LIGTHART over *De Kleine Johannes*.

Weekblad voor Gymn. en M. Onderwijs. 5 Des.

H.W.J. KROES publiceert, naar aanleiding van R. EILENBERGER's *Penälersprache*, een verzameling *Schoolwoorden*, d.w.z schooljongenstaal, uit allerlei delen van ons land,[1)] die hij zoveel mogelik in hun oorsprong naspoort, en uit woordenboeken van dialekten en Bargoens toelicht. In de volgende nummers vindt men nog een reeks aanvullingen van verschillende belangstellenden.

School en Leven. 14 Nov.

T. VAN DEN BLINK vertelt een en ander uit zijn onderwijspraktijk over *Mondeling en schriftelijk stellen*; hoe hij zijn leerlingen laat vertellen uit hun lievelingslektuur. Daarbij blijkt z.i. dat het kind niet de meest bevoegde criticus is in zake kinderlektuur. Aan het slot kritiseert hij de te moeilike opgaven van verscheiden admissie-examens.

C.D.V.

1) Dit artikel, uit gegevens van anderen samengesteld, is een aanvulling van een artikel met eigen materiaal, in N°. 44 van de 8e jaargang.

Wensen en wenken voor een ‘Geschiedenis van de Nederlandse taal.’

> Der Fortschritt der Wissenschaft beruht in der Umwandlung der Fragestellungen.
> RICHARD M. MEYER.

Een *Geschiedenis van de Nederlandse taal* kan nog steeds niet geschreven worden, bij gebrek aan onmisbare voorstudie. Voor zes jaar trachtte ik aan te tonen dat de vergelijking met het buitenland op dit gebied een beschamende achterlikheid aan den dag brengt, deels te wijten aan een dogmatiese splitsing van ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’.[1)] Krijgt men eenmaal oog voor de taal als maatschappelik verschijnsel, even rijk aan schakering als de samenleving zelf, dan opent zich naar alle kanten een onafzienbaar veld van onderzoek.

Een dergelijk nauweliks ontgonnen terrein moest voor het talent en de vlijt van een opkomend geslacht grote aantrekkelikheid hebben, terwijl geoefende en rijpe krachten de leiding konden nemen. Zijn er verschijnselen die er op wijzen dat er krachtig gewerkt wordt aan de opbouw? Er is in de laatste jaren voortreffelik baanbrekend werk gedaan. SALVERDA DE GRAVE behandelde de *Franse woorden in het Nederlands* niet als lexicoloog of ‘taalzuiveraar’, maar wees vooral op de ontlening als sociaal verschijnsel, op de noodzakelikheid om de maatschappelike taalkringen en hun wisselwerking te bestuderen. VAN GINNEKEN verhelderde het inzicht door op het innige verband van taal en zieleleven te wijzen. Maar hoe gering in aantal zijn de artikels en proefschriften uit de laatste jaren, waarin de toekomstige geschiedschrijver bruikbaar materiaal zal vinden! Eigenlik bewoog zich maar één proefschrift in deze richting, n.l. dat over de *Aanspreekvormen*[2)] van VOR DER HAKE, die zich sedert verdienstelik maakte door andere problemen te stellen en te onderzoeken.[3)] Het

1) Vgl. *Te Winkel's Geschiedenis der Nederlandsche taal* in *Taal en Letteren* XVI, blz. 499 vlg.
2) Zie de bespreking in *De N. Taalgids* I.
3) Zie *De N. Taalgids* V, 16, 113.

is niet toevallig dat dit proefschrift geschreven werd onder leiding van de hoogleraar J.W. MULLER, die reeds voor vele jaren in zijn bekend artikel *Spreektaal en schrijftaal in het Nederlandsch*[1] zijn belangstelling voor een maatschappelike behandeling van onze taalgeschiedenis toonde.

Voor een vruchtbaar onderzoek is medewerking van velen noodzakelik. De omvangrijke taak kan verdeeld worden over werkers van verscheiden aanleg en bekwaamheid. Daarbij is het eerst nodige: inzicht in het wezen van dit onderzoek, in de samenhang van het détail-onderzoek en het toekomstige geheel. Het is de taak van het universitair onderwijs, dit inzicht aan te brengen. De ‘historiese grammatika’, die het examenprogramma eist, leert hoe de hedendaagse klanken en woorden zich uit het Germaans en het Indo-Germaans ontwikkelden. Moet daarnaast geen plaats gegeven worden aan de ontwikkeling van het Nederlands, in verband met de Nederlandse samenleving? Vooral de toekomstige docent mag op dit gebied geen vreemdeling zijn.

Voor georganiseerde samenwerking is nog iets anders nodig: een overzicht van het te ontginnen terrein. Tijdrovend en moeielik werk wordt alleen met lust verricht, als men ziet waartoe het dient, in welk geheel het mettertijd een plaats zal krijgen. Nu doet zich hier een moeielikheid voor. Een volledig werkplan - al is het dan ook meer schema dan schets - zou alleen ontworpen kunnen worden door iemand die op grond van eigen studie de hoofdlijnen helder voor zich zag. Door het opschrift van mijn artikel heb ik te kennen willen geven, dat men hier geen dergelijk schema moet verwachten. Sedert mijn opmerkingen bij TE WINKEL's *Geschiedenis* verloor ik dit onderwerp niet uit het oog. De vergaarde aantekeningen groeiden aan; het verlangenslijstje werd groter. Ik besloot toen, dit alles aaneen te rijgen tot een vervolgartikel van het bovengenoemde. Het zal dus rijker zijn aan vraagtekens dan aan materiaal. We zullen ook problemen moeten stellen, die in de praktijk wellicht onoplosbaar blijken, maar die men niet ter zijde kan laten, voordat men vastgesteld heeft dàt ze onoplosbaar zijn. Ook negatieve resultaten hebben hun waarde: vóór de samenvatting moeten we de grenzen van het weetbare kennen. Voor verder onderzoek is het van belang dat de noodzakelike leemten onderscheiden worden van de aanvulbare.

De volgende opmerkingen en aantekeningen zullen dus hun doel

1) *Taal en Letteren* I, 196, 285.

bereikt hebben, als ze voor anderen een aansporing zijn tot opmerken en verzamelen.

De Middeleeuwen. Terwijl de kennis van onze Middeleeuwse taal door tekstuitgaven en lexicologiese onderzoekingen naar alle kanten uitgebreid werd, bleef de kennis van de taalgeschiedenis verre daarbij achter. Wat is daarvan de oorzaak? M.i. de nawerking van verouderde voorstellingen. Er is een tijd geweest, toen MAERLANT en zijn tijdgenoten in het middelpunt van de letterkundige belangstelling stonden. Hun taal werd gekarakteriseerd als 'goed' Middelnederlands, een term die zelfs FRANCK nog gebruikt. In de 14de eeuw begint de daling; daarna vervallen taal en letteren tot de bastaardij van de Bourgondiese tijd. Volgens deze beschouwing werd MAERLANT tot de schepper van een Middelnederlandse 'schrijftaal'. Welke taal er gesproken werd van de 13de tot de 16de eeuw werd van minder belang geacht: onwillekeurig maakte men zich ook in dit opzicht schuldig aan een negentiende-eeuws anachronisme. Een uitstekend kenner van het Middelnederlands als P. LEENDERTZ Jr. sprak nog onlangs[1] van een 'algemeen gangbare schrijftaal' en een 'beschaafde spreektaal' ten tijde van DIEDERIC VAN ASSENEDE: wanneer deze dichter 'beschaafde en hoogstaande personen uit andere streken sommige vormen hoorde gebruiken, die in zijne omgeving niet algemeen waren, kon hij meenen, dat deze tot de beschaafde spreektaal behoorden. De dialecteigenaardigheden uit zijn eigen streek daarentegen kon hij gemakkelijk als zoodanig herkennen en vermijden.'

Wanneer men op deze wijze aanneemt wat onderzocht moet worden, komt het onderzoek stellig niet verder: een kunstmatige vereenvoudiging verdoezelt de moeielikheden, waarvan het wemelt. Met verscherpte blik moeten de fijnere onderscheidingen bekeken worden, om de vragen scherp te leren stellen.

Trachten wij ons rekenschap te geven van de voornaamste moeielikheden. VERDAM zegt[2]: 'Onder eene geschiedenis der taal bedoelt men vooral de taal als uiting eener volkseenheid, en *dus* de geschreven, de literaire taal van dat volk.' Het woordje 'dus' is ons te exclusief. Volkseenheid uit zich niet minder in een algemeen-beschaafd gesproken taal, waarvan de wording niet minder belangrijk is. In de Middeleeuwen zijn volkseenheid en taaleenheid in wording. De taalgeschiedenis zal dus moeten beschrijven: de veelheid van verschijnselen, en de faktoren die tot eenheid voeren. Dat men daarbij uit moet gaan van

1) In zijn uitgave van *Floris ende Blancefloer* (1912). Inleiding, blz. CIII.
2) *Uit de geschiedenis der Nederlandsche Taal*, blz. 54.

geschreven taal is een noodzakelik kwaad. De verhouding van taal en schrift, van spreken en schrijven mag nooit uit het oog verloren worden. Dit lijken simpele waarheden. Welke tegenwoordige taalkundige weet dat niet? Maar hoeveel taalkundigen trachten zich in te denken in de rijke verscheidenheid van de Middeleeuwse verhoudingen die achter hun zwijgende 'bronnen' voorgoed schuil gegaan zijn! Wie stelt zich, konkreet, vragen als: Hoe sprak MAERLANT met Vlaamse en Hollandse boeren, met standgenoten en adelliken? Welke taal werd er b.v. in de 14de eeuw gehoord te Antwerpen, Gent en Brugge, op de markten, in de kerken, in de raadhuizen? Hoe sprak men in de omgeving van RUUSBROEC, van GEERT GROTE? Hoever reikte de sfeer van alledaagse, ambtelike, kerkelike taal, van koopmanstaal en schooltaal, bij sprekers en verstaanders. Men moet beseffen, dat dit de onmisbare achtergrond is om de wording van de overgeleverde geschreven teksten te doorgronden. Ongetwijfeld heeft VERDAM gelijk, als hij opmerkt: Het veelvuldige schriftelijk gebruik eener taal is een belangrijke factor in de geschiedenis harer ontwikkeling.[1)] De geschreven taal vormt een machtige traditie, die ook op velerlei spreken inwerkt: dat maakt de verhoudingen nòg ingewikkelder. Maar neemt men alleen een 'schrijftaal'-traditie aan, waarin de nuanceringen louter aan invloed van 'dialekt' (d.i. taal onder geen of geringe kultuur-invloeden van buiten) toe te schrijven zouden zijn, dan benadert men door die vereenvoudigende hypothese de werkelikheid niet.

De onderzoeker heeft dus eerst te maken met de schriftelike 'bronnen'. Overziet men het rijke materiaal waaruit het 'Middelnederlandsch Woordenboek' opgebouwd is, en waarvan de titelopgave vele bladzijden beslaat, dat treft het ons dat dit niet 'een litteratuur' is, maar een veelzijdige openbaring van Middeleeuws leven. Naast de verdichting staan didaktiese, theologiese, mediese, juridiese geschriften; men vindt er de koopmanschap en het gildenwezen, rekeningen en verordeningen en wat al niet meer. De bonte opsomming leidt ons door drie eeuwen en omvat alle Nederlandse gewesten. De eerste indruk is die van verscheidenheid. Green wonder dat VERDAM in 1902 niet liet staan wat hij in 1890 schreef: een algemene schrijftaal in de zin van 'een algemeene taal als vast richtsnoer voor ieder die de pen hanteerde' is in de Middelnederlandse periode, bij afwezigheid van een algemene volkseenheid iets onbestaanbaars.

Vandaar dat een grammatika van *het* Middelnederlands een veelheid

1) a.w. blz. 55.

van taalverschijnselen moet omvatten, die alleen bij kritiese schifting overzichtelik blijft, en waarbij èn schrijver èn lezer zich bewust moeten blijven van de taal-verscheidenheid, naar plaats en tijd. Het is de verdienste van FRANCK, dat hij daar oog voor heeft[1], evenals het de grote fout van STOETT's *Syntaxis* geworden is, dat hij die schifting verwaarloost.[2] VERDAM's grote *Woordenhoek* stelt tot kontrole in staat door nauwkeurig de herkomst van elke plaats aan te geven. Bij de studie van onze taalgeschiedenis zal het dus onschatbare diensten bewijzen. Maar - en ziedaar onze eerste wens - er moest eens een poging gedaan worden om al die bronnen, met de onuitgegeven handschriften, naar tijd en plaats te groeperen. De Leidse hoogleraar, die al deze geschriften door dagelikse omgang kent, zou het best het initiatief kunnen nemen, en dit veelomvattende werk organiseren.

Gelijktijdig met dit onderzoek - waarvan wij ons de grote moeielikheden niet ontveinzen - zouden de Mnl. dialekten grondig bestudeerd moeten worden. Voor het Limburgs[3] bezitten we de studies van KERN (over de *Limburgse Sermoenen*) en van FRANCK (in *Taal en Letteren* 1898); het Brabants van RUUSBROEC is gedeeltelik onderzocht door MEERT, maar daar om heen groeperen zich een reeks van 14de-eeuwse Brabantse teksten uit Groenendaal, het Rooclooster en andere Brabantse kloosters, die in onderling verband bestudeerd, inzicht konden geven in het Brabantse schrijven.[4]

De werken van ‘auteurs’, die opgang maakten en herhaaldelik afgeschreven werden, veroorzaken de meeste moeite. Daar zal het in de meeste gevallen ondoenlik zijn, buiten het rijm, de originele vormen met zekerheid vast te stellen, vooral wanneer de schrijver

1) Zie J.M. MULLER's bespreking in *De Nieuwe Taalgids* IV, 292.
2) Zie de kritiek van G. ENGELS, in *De Nieuwe Taalgids* IV, 140.
3) In het *Tijdschr. voor Ned. T. en L.* XI (1892), blz. 317, heeft A. KLUYVER, in een aankondiging van KERN's proefschrift, op het belang van een dergelijk grammaties onderzoek van een afgerond taalgebruik gewezen. Hij beveelt het beginners ter studie aan, omdat men hier ‘meer consequentie vindt dan in de zoogenaamde West-middelnederlandsche schrijftaal’. Wij zouden het doctorandi ook ter navolging aanbevelen. Vgl. de volgende noot.
4) Op enige van die teksten heb ik de aandacht gevestigd in het *Theologisch Tijdschrift* XXXVII, blz. 140 vlg., maar in Belgiese en Duitse bibliotheken vond ik er meer, terwijl DE VREESE's onderzoekingen een volledige opgave kunnen verschaffen. Wie bestudeert de taal van deze handschriften, in verband met de Brabantse archiefstukken enerzijds, met HADEWIJCH, RUUSBROEC en JAN VAN LEEUWEN anderzijds?

zich niet van ‘zuiver’ dialekt bediende, maar - gelijk MAERLANT en zijn volgelingen - zich met letterkundige bedoelingen een eigen taal vormden. Uitgangspunt van het onderzoek dient dus te zijn de studie van de oudste archiefstukken: keuren, rekeningen, rechtsboeken enz., die in originele vorm aanwezig zijn. Ook zulke bronnen moeten krities bekeken worden, eer men aanneemt dat ze geheel met de taal van de streek overeenkwamen: er moet rekening gehouden worden met kanselarij-gewoonten, toongevende voorbeelden, ambtenaren uit vreemde streken, en wat de syntaxis betreft, natuurlik met Latijnse modellen.

Daarna komen, wat betrouwbaarheid van overlevering betreft, de prozateksten. Gevallen dat het eerste handschrift een eeuw van het origineel af staat (gelijk bij de *Reinaert* b.v.) zullen bij prozateksten zelden of niet voorkomen.

Een desideratum voor zulk onderzoek is ook een volledige beschrijving van de hedendaagse dialekten. Het dialekt is konservatief: een vergelijking van GEZELLE's *Loquela* met de Mnl. teksten kan dat bewijzen. En bovendien: een vergelijkend onderzoek naar de Mnl. spelling, want de klankleer van de Mnl. dialekten is daarom zo problematies, omdat vaak - waarschijnlik opzettelik, met praktiese bedoelingen - achter gelijkheid van lettertekens klankverschillen verborgen werden. Onwrikbare uitkomsten kan men niet verwachten. Dat bleek o.a. uit HOFKER's proefschrift over *De taal van Melis Stoke*. (1908)[1)], maar m.i. zullen een aantal soortgelijke, gelijktijdig ondernomen onderzoekingen elkaar steunen. En juist daarom is een voorafgaande algemene terreinverkenning zo nodig en nuttig, ook al zijn daarbij fouten en onnauwkeurigheden onvermijdelik.

Ook op de woordvoorraad en de betekenisontwikkeling in uiteenlopende streken en tijden dient gelet te worden. Hierbij moet de grondslag weer zijn de taal van zakelike en rechterlike stukken als keuren, kontrakten, rekeningen, de taal van het dagelikse leven.

‘Hier - zegt VERDAM[2)] - wordt de mensch beschreven in zijn doen en laten, met zijn hebben en houden, en zal men dus de woorden gebruikt vinden, noodig voor den dagelijkschen omgang, zoowel de deftige der officieele taal, welke men “stadhuiswoorden” noemt, als de gemeenzame, de huiselijke, welke wel eens door den term “keukenwoorden” worden gekenschetst.’

Is het nu niet opmerkelik, dat de statige rij van Oud-vaderlandse

1) Vgl. VAN WIJK's recensie, in *De Nieuwe Taalgids* IV, 313.
2) a.w. blz. 58.

Rechtsbronnen nog nooit uit een oogpunt van taalgeschiedenis bekeken zijn? Daarin zijn o.a. vertegenwoordigd: Amsterdam, Haarlem, Leiden, Schiedam, Dordrecht en Brielle; Zierikzee, Reimerswaal, Hulst en Aardenburg, Utrecht en Tiel, Steenbergen en Breda, West-Friesland, Friesland, Groningen, Drente, Gelderland en Limburg. Daarvan heeft slechts één uitgave - de *Rechtsbronnen der stad Utrecht* - een glossarium. Als men die voor de andere delen ook samenstelde, wat zou een vergelijkende studie dan aardige uitkomsten kunnen geven voor het plaatselik woordgebruik! Uit de ongedrukte archiefstukken kon men dan nieuwe gegevens putten om te kontroleren en aan te vullen. Dit onderzoek zou ook tot de Zuidelike gewesten uitgestrekt moeten worden, waar de bronnen niet minder rijkelik vloeien.

Overleg en organisatie is hierbij zeer gewenst.[1)] Alleen wanneer naar een vast plan gewerkt wordt, kunnen de resultaten behoorlik samengevat worden. En het is duidelik dat deze vergelijkende studie van het woordgebruik, het bepalen van de gebruiksfeer, uitstekende diensten zou kunnen bewijzen om teksten waarvan de afkomst onbekend is, te lokaliseren.

Gesteld nu, dat een ruwe, voorlopige indeling tot stand gekomen was. De voorspelling is niet gewaagd dat de teksten in ‘zuiver’ dialekt een minderheid zouden uitmaken. Immers, alleen een geheel afgesloten en dus achterlike gemeenschap blijft ‘van vreemde smetten vrij’. Bij de ‘gemengde’ taal begint dus de moeielikheid. Want hier zullen de eenvoudige oplossingen vaak de slechtste zijn. In de eerste plaats moet de politieke en ekonomiese geschiedenis te hulp geroepen worden. Waren er middelpunten, vanwaar een hoftaal, een kanselarijtaal, de taal van een klooster invloed kon krijgen? Trokken de steden veel plattelandsbewoners? Waar ging men ter markt? Hoe ver ging de invloed van de scholen, van het toneel, van voorlezingen, van lektuur, en later van de rederijkerskamers en hun feesten, van de eerste gedrukte boeken? Maar in de tweede plaats dient gelet te worden op de verwijdering van spreken en schrijven, mede een gevolg van kultuur. Welke motieven kon men hebben om bij het schrijven af te wijken van de dageliks gesproken taal? Mogelik de behoefte om in andere of ruimere kringen verstaan te worden, of het besef dat de taal van een naburige stad of streek ‘voornamer’ was. Dan

1) De *Vlaamsche Academie* toont oog voor deze taak te hebben, blijkens de prijsvragen omtrent M.E. dialekten. Maar waarom een beperking tot de *klankleer*, die bij louter-schriftelike overlevering in veel opzichten problematies zal blijven?

de bewondering voor letterkundige modellen, in het Latijn, Frans of Diets, waarnaar men de eigen taal wilde vormen; of de dichterlike behoefte aan verscheidenheid van klank of van woordgebruik, ten bate van rijm en ritme. Eindelik de traditie in bepaalde kringen, b.v. de kanselarij met zijn Latijnse modellen, het koopmanskantoor, de stedelike boekhouding of korrespondentie. Wil men de term 'schrijftaal' behouden, dan dienen dus de verschillende schrijftalen, van de meest uitgebreide tot de meest individuele, naar ontwikkeling, omvang en invloed nagegaan te worden. Bij dergelijke onderzoekingen zullen hypothesen wel eens de weg moeten banen voor détailstudie of... onvruchtbaar en onjuist blijken, maar ook de onbewezen aanvullingen van de fantasie, mits steunend op kennis van toenmalige toestanden, kunnen als schakels van waarde zijn. Kennis zonder leemten - wij zagen het reeds - is met zo onvolledige hulpmiddelen op dit gebied onbereikbaar.

Veel belangrijker dan de onderlinge verhouding van Brabants, Oost- en West-Vlaams, is voor onze verdere taalontwikkeling de kennis van het Hollands in de Middeleeuwen, en van de invloeden die het Hollands uit het Zuiden onderging. Het Hollands was immers voorbestemd om de hegemonie van het Brabants over te nemen, en de basis te worden van de Noord-Nederlandse taaleenheid. Men zou dus verwachten dat het Middeleeuwse Hollands sinds lang afzonderlik bestudeerd was. Het tegendeel is het geval. Bij enkele tekstuitgaven vindt men losse opmerkingen[1)], maar een systematies onderzoek bleef tot nu toe uit. Een verontschuldiging vindt men ten slotte in de grote moeielikheden: de hedendaagse Zuid-Hollandse dialekten zijn zeer onvoldoende onderzocht en geboekt; dertiende-eeuwse bronnen van betekenis, in zuiver Hollands, zijn er niet; de veertiende-eeuwse en vijftiende-eeuwse auteurs staan al sterk onder Zuid-Nederlandse invloeden. Maar, gelijk gezegd, de voornaamste dokumenten, de gedrukte en ongedrukte archiefstukken zijn nog niet of onvoldoende onderzocht.[2)]

1) Zie de *Proza- Reinaert* van MULLER en LOGEMAN, *Inleiding*, blz. XXVII vlg.; bij fragmenten uit DIRC VAN DELF (*Ts. v.N.T. en L.* XXII, blz. 17-18); het *Scaecspel*, uitgegeven door G.H. VAN SCHAICK AVELINGH, blz. LV en LXVI vlg.

2) Eigenaardig dat SALVERDA DE GRAVE onlangs al deze geschriften over het hoofd zag, toen hij zich, bij zijn onderzoek naar Franse woorden in de omgangstaal, beklaagde over de schaarste van zuiver Noord-Nederlandse bronnen. (Zie zijn voordracht over *Taalbetrekkingen van Nederland tot Frankrijk*, afgedrukt in de *Handelingen van de Maatsch. der N.L.* 1911-12.

Een onderzoek naar het woordgebruik zal m.i. meer opleveren dan een studie van de klankleer. Daartoe zouden de varianten van in Holland geschreven handschriften en nagedrukte boeken bestudeerd moeten worden: bij dat opsporen van Hollandismen zouden geboren Vlamingen goede diensten kunnen bewijzen, vooral wanneer vooraf een grondige studie gemaakt was van zuiver Vlaamse en Brabantse teksten uit de M.E.

Er zou eens een voorlopige lijst van Middeleeuws-Hollandse woorden gemaakt moeten worden. Dat gaf een grondslag voor verder onderzoek, al zou menig woord met een vraagteken versierd moeten worden. Daarnaast kon dan een lijst gemaakt worden van Hollandse woorden, die ± 1600 voorkomen en uit M.E. bronnen niet (of nog niet!) opgetekend zijn. Voor een paar jaar, bij de lektuur van HOOFT's *Historiën*, sloeg ik menigmaal een woord na in 't Mnl. Wdb., en leerde langs diè weg woorden kennen, die waarschijnlik al vroeg speciaal Hollands waren. *let bestellen* (d.i. beslag leggen op) kwam voor te Rotterdam, Brielle en Dordrecht, *ondaft* te Dordrecht, Utrecht, Schoonhoven; voor *aanranzen* geeft het Mnl. Wdb. maar één plaats, uit Rotterdam; *den meester maken*, bij HOOFT zeer bekend, vindt men al bij DIRC POTTER; *zich t'zoek maken* (zich schuil houden) komt ook in de M.E. juist te Amsterdam voor.[1] Verder tekende ik aan: *coon*, in de M.E. eenmaal opgetekend, uit de *Dialogus Creaturarum*, een boek dat meermalen in 't Wdb. in gezelschap van hollandse bronnen voorkomt, en dus een afzonderlik onderzoek verdient[2]; *hein, heinden, heininge*, met samenstellingen; *in rake* (in orde); *anter* (= antweder, entweder), *croos*. Aardig zijn ook plaatsen waar een Middeleeuwer zelf synoniemen uit verschillende streken noemt: men denke aan de diernamen in MAERLANT's *Naturen Bloeme*. Uit latere tijd vond ik toevallig een merkwaardige plaats uit de *Gesta Romanorum* (vermeld in *Mnl. Wdb.* VI, 999): ‘also gheringhe dat si (*de boeren*) hebben twee laersen ende sporen, daertoe een paert, soo willen si ryden ende joncheren wesen ende *heerscappen* op sijn Ghelders, of *hoofscappen* op sijn Vriesch, of *die siel op dat rac* op sijn Hollants.’ Wellicht zijn er zo meer te vinden. Bovendien zou men, naast de lijst van Hollandismen, synoniemen kunnen verzamelen, en zich de

1) Het *Mnl. Wdb.* geeft maar één plaats: *hem tzouck te maken*, en verklaart: afwezig zijn, waar men behoorde te zijn. In verband met de betekenis bij HOOFT zou ik ook hier aan ‘zich schuilhouden’ de voorkeur geven.

2) Dat is ook het geval met *Bartholomeus den Engelsman*, in 1485 gedrukt te Haarlem, bij Jac. Bellaert van Ziericzee.

vraag stellen of daarbij plaatselik gebruik vast te stellen is. Stellen we b.v. naast elkaar: *ingedoeme* of *ingedoemte, inadere, ingeweide, ingedarmte*, dan schijnt uit de plaatsen te blijken dat er wel grenzen te trekken zijn. Zo schijnt het Noord-Nederl. *horn* te staan tegenover Zuid-Nederl. *hornec, hornic, horninc* (= hoek). Staat evenzo *sage* (= koorts) tegenover *rede* (bij MAERLANT)? Maar hoe was dan de gebruiksfeer van *coerts*? Voordat de bronnen behoorlik geschift zijn, tast men vaak in het duister. *Lufter* is door zijn *f* als Noord-Hollands te onderscheiden van het Vlaamse *luchter*, maar hoe stond dit woord tegenover *linker* en *slinker*? De vele plaatsen in het Wdb. zijn voorlopig een doolhof waar men niet uit komt. Waar is de grens te trekken tussen het Noordelike *hijlic, hillic* en het Zuideliker *huwelijc* en *houwelijc*; tussen *hoeneer* en *wanneer*, tussen *gec* en *sot*, tussen *rijp* en *rijm*?

Ook vanuit de woordenboeken, kan men, achterwaarts kijkend, het oudste Hollands trachten te naderen. Het zou nuttig zijn uit KILIAEN een lijst te maken van woorden, door hem als Hollands of als Noord-Nederlands opgegeven, en die aan de teksten te toetsen. Zijn getuigenis is van belang bij woorden die uit M.E. bronnen nog niet opgetekend zijn, als *achterdocht, stoeien*. Maar ook onder de woorden die KILIAEN algemeen-Nederlands noemt, schuilen wellicht speciaal Noord-Nederlandse woorden, die in een havenstad als Antwerpen niet zo onbekend behoefden te zijn en daardoor licht konden misleiden. KILIAEN zegt b.v. dat *hoep* ook Vlaams is, maar de plaatsen in het *Mnl. Wdb.* wijzen naar Noord-Nederland. KLUYVER heeft in zijn proefschrift gewezen op de *Nomenclator* van JUNIUS, uit Hoorn afkomstig, die z.i. een herdruk verdiende om het belang voor de taal van Holland en West-Friesland. BOEKENOOGEN nam dit boek onder zijn bronnen op, maar een opzettelik onderzoek bleef uit. Toch kan ook deze bron wellicht leerzame gegevens verschaffen. KLUYVER (blz. 21) wijst er b.v. op dat JUNIUS *schaetze* of *schoverlinghe* als Hollands onderscheidt van het Vlaamse *schrickschoen* en het Brabantse *schaverdijnen*. Op het belang van BOEKENOOGEN's woordenboek *De Zaansche Volkstaal* en andere lijsten van Hollandse dialektwoorden (o.a. OPPREL's *Oud-Beierlands*) voor de studie van het oudere Hollands behoeft nauweliks gewezen te worden, wèl op de noodzakelikheid om voor aanvulling uit andere nog niet of onvoldoende opgetekende Hollandse dialekten te zorgen, eer het te laat is.[1)] Daarbij kunnen ook minder ‘geleerde’

1) Vgl. VAN WIJK's artikel *De leemten in onze dialektkennis* in *De Nieuwe Taalgids* V, 80.

taalonderzoekers - ik denk in 't biezonder aan onderwijzers - zich verdienstelik maken.[1)]

In de vijftiende eeuw begint een deel van de Oostelike provincieën mee te tellen in de Nederlandse kultuur, niet alleen door de ontwikkeling van de handel in de Hanse-steden, maar ook door de ‘moderne devotie’ in centra als Zwolle en Deventer. De taal geschiedenis heeft daar rekening mee te houden.[2)] Hoe was de voorgeschiedenis van de gesproken en geschreven taal in deze gewesten? Welke bestanddelen vindt men b.v. in de kanselarijtaal? Hoe stond de taal die de Windesheimers, die GEERT GROTE schreef, tegenover het dialekt van hun streek, en tegenover de taal van de Zuid-Nederlandse mystici? Welke taal gebruikten ze als predikers? Zulke vragen zijn van belang, omdat de *Getijden*-vertaling van GEERT GROTE weldra ruim verspreid werd, de handschriften van de Windesheimers naar Oost en West[3)] gezonden werden ter kopiëring, en omdat weldra ook in de Overijselse steden de drukkunst beoefend werd.

Wij wezen er al op, dat het Middelnederlands niet alleen in zijn plaatselike verscheidenheid bestudeerd moet worden. Dat binnen een tijdsruimte van drie eeuwen oudere en jongere taal onderscheiden dient te worden, spreekt van zelf. Maar toen als nu waren er ook verschillende, elkaar deels dekkende of op elkaar inwerkende taalkringen. De taal van de poëzie gebruikt nog lang *archaïsmen* b.v. *scop, baraet, niet* (subst.), *oetmoet* (= genade), *prinden, goem nemen, blanden, spanen, sniemen, ries*, enz.

1) Meermalen is mij gebleken dat ongeschoolde onderzoekers op dit gebied vergeefs werk deden uit onbekendheid met wat reeds opgetekend is. Anderen laten zich misschien afschrikken door de mogelikheid van vergeefse arbeid. Toch is de weg niet moeielik te vinden: men raadplege de drie jaargangen van *Onze Volkstaal* (1882-1885) - met PETIT's biografie van al wat vóór 1882 verscheen in Jaargang I - GALLÉE's *Register op de Tijdschriften* en het *Register* op het *Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde* I-XXV (1907) op het woord *Tongvallen*.

2) Voor een Zuideliker streek, de omgeving van Kleef, hebben we een kostbare bron in GERT VAN DER SCHUREN's woordenboek, de *Teuthonista* (einde 15de eeuw), door VERDAM opnieuw uitgegeven, door D.H.G. BELLAARD in een verdienstelik proefschrift (1904) krities onderzocht, in vergelijking met andere vocabularia. Zou er ook iets te vinden zijn omtrent het verband van deze woordvoorraad met de geschreven en gedrukte teksten uit onze Oostersche streken?

3) Ook de ‘expansie’ die het Nederlands - tenminste in schrift, maar waarschijnlik evenzeer gesproken - daardoor kreeg òver onze tegenwoordige grenzen, is nog niet onderzocht. Vgl. *De Katholiek* CXXI, 357.

Studie van jonge afschriften, van omwerkingen in volksboeken, zou ons daaromtrent nog vrij wat meer kunnen leren dan nu terloops werd opgetekend. Aan de andere zijde verdienen de *neologismen* de aandacht. Daartoe behoort het individueel taalgebruik, waarvoor men moet letten op woorden die slechts in één handschrift of bij één auteur voorkomen,[1] of die in bepaalde kringen, uit biezondere behoeften geboren zijn, b.v. vaktermen in handwerk of wetenschap, wijsgerige neologismen in de taal van de mystiek. Uit de laatste kring is b.v. afkomstig het woord *eigenzoekelikheid*, dat in de 17de eeuw voortbestaat en nog bij WOLFF en DEKEN te vinden is; verder nog zeer gebruikelike woorden als *opgetogen, invloed, indruk, oorsprong, inprenten, kapittelen, wezenlik* (tegenover *werkelik*) en uitdrukkingen als: het aardse *tranendal, de koninklike weg bewandelen*. Wie dit terrein zou willen ontginnen, zal weldra een andere leemte ontdekken. Deze nieuwvormingen ontstonden niet zonder voorbeeld, maar zijn voor een groot deel te danken aan invloed van Duitse en Latijnse mystiek. Op de eerste wees ik in 1904,[2] door met enkele voorbeelden aan te tonen dat de terminologie van HADEWIJCH en RUUSBROEC veel te danken heeft aan die van ECKART (b.v. bij HADEWIJCH: *ghensterlijn, voncke, levelecheit der zielen*; bij RUUSBROEC: *inbliven, iegenworp, insijn, inslach, istich, yersticheit, inblic* enz.).

Voor de invloed van de Latijnse mystici, en van de Latijnse kerktaal in het algemeen, zou men eens invloedrijke vertalingen, in 't biezonder die van de bijbelboeken zorgvuldig moeten vergelijken met het origineel. Daarbij lette men op syntaktiese invloed, op woordontlening, maar vooral ook op wat de Duitsers ‘Wortübersetzung’ of ‘Lehnübersetzung’ noemen, n.l. het vertalend overnemen van een term met de betekenis van het origineel.[3]

De vreemde invloeden moeten dus niet alleen bestudeerd worden door lijsten te maken van vreemde woorden, maar vooral door de wegen na te gaan waarlangs ze binnenkwamen, en de kringen waar

1) Natuurlik kan de schaarste van plaatsen ook toeval zijn, maar allicht is een zeer beperkt tijdelik en plaatselik gebruik de oorzaak. Zo komt b.v. *oorworm* in de zin van huichelaar alleen in de *Theophilus* voor. Maar men moet er ook op verdacht zijn dat zulke zeldzame woorden archaïsmen kunnen zijn, b.v. *onghedwelte* in *Van der levene ons heren* en *raste* in de *Brandaen*.

2) *Meister Eckart en de Nederlandse mystiek* in het *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis* III, blz. 8.

3) Op de betekenis van dit verschijnsel is nadrukkelik de aandacht gevestigd door A. SINGER (*Zeitschrift für deutsche Wortforschung* III, 220; IV, 125) en later in hetzelfde tijdschrift (XI) door A. GÖTZE.

ze vaste voet kregen. Voor het Frans is - gelijk gezegd - de juiste weg gewezen door SALVERDA DE GRAVE; voor het Duits vergelijke men de opmerkingen in het artikel *Hoe zijn Germanismen te beschouwen*?[1)]

Een onderzoek verdient ook een geheel andere taalkring, die van de rederijkerslitteratuur. Door nieuwvormingen, modieuse vreemde woorden, eigenaardige omschrijvingen en zinswendingen krijgt deze taal een duidelike konventionele stempel. Wat een verschil tussen een rederijkersdrama en een gelijktijdig stuk stichtelik proza! Aan stof voor dit onderzoek ontbreekt het niet: daarbij staan we op vaste bodem, omdat de tijd en plaats meestal bekend zijn. Van groot belang is het, door een vergelijkende studie na te gaan, in hoeverre deze rederijkers-taal volks-eigen bleef, en in hoeverre daarin faktoren aan het werk zijn om een konventionele eenheid te scheppen boven het plaatselik gebruik. In 't biezonder verdient weer de aandacht de invloed die de taal van de Zuiderbroeders waarschijnlik al vroeg gekregen heeft op die van de Noordelike kunstbroeders. Een onontwijkbare, maar lastige vraag zal hierbij zijn: hoever reikte de invloed van de vreemde rederijkerswoorden; welke kwamen er uit de volkstaal in, en welke modewoorden drongen omgekeerd uit de Kamers en door hun toneel in de algemene gesproken en geschreven taal door?

Een geheel onontgonnen veld is - gelijk ik vroeger[2)] aanwees - de drukkerstaal in de 15de en 16de-eeuwse boeken. Daarin schuilt een faktor van taaleenheid, van invloed der drukkerscentra op hun gewest en daardoor van de Zuidelike gewesten op de Noordelike, van de Noordelike langzamerhand op de Oostelike, die vooral niet verwaarloosd mag worden. Sedert werd ik versterkt in de mening dat een dergelijk onderzoek belangrijke uitkomsten kan geven, door een vingerwijzing in SURINGAR's studie over de *Proverbia Communia*. Hij vergelijkt tien drukken van dit kleine boekje, verschenen tussen de jaren 1480 en 1497, te Deventer (5) 's Hertogenbosch, Keulen (2), Delft en Zwolle. Daaruit kan men leren hoe drukkers hun teksten naar eigen inzicht of naar de behoeften wijzigden. De oudste lezing van een spreekwoord is b.v. ‘Als deen hant dander wast, so sijn si beide scoon’. Een andere drukker verandert, ontledend, *deen* in *die een, dander* in *de ander*. Volgende drukken plaatsen *wascht* voor *wast*: waarschijnlik niet meer in een overbrengen in de meer gebruikelike

1) *De Nieuwe Taalgids* III, 192 vlg.
2) *Taal en Letteren* XVI, 508. Daar wees ik er op dat KLUGE in zijn studie *Schriftsteller und Buchdrucker* (*Von Luther bis Lessing*) sinds lang een goed voorbeeld van methodies onderzoek gegeven heeft.

spelling. De Keulse drukker zet: ‘As eyn hant die ander wijscht, so synt sye beyt schoen.’ Maar nu is het opmerkelik dat ook één Deventer drukker die lezing heeft. Zou hij met die druk klandisie gezocht hebben in de Rijnstreek? De Delftse drukker verandert *wast* in het Vlaamse *dwaet*, dat hem wellicht deftiger klonk.[1)]

Dit proefje belooft meer. Een volledig onderzoek zou veelomvattend, tijdrovend en niet altijd verkwikkelik zijn, maar veel handen kunnen ook hier het werk verlichten. Men kan het van verschillende zijden aanvatten: de lotgevallen van één tekst in verschillende drukkerijen volgen, of groepsgewijze de uitgaven van Antwerpse, Amsterdamse, Delftse, Leidse, Goudse, Zwolse of Deventer drukkers taalkundig bestuderen. Bibliografen hebben door opsomming en groepering, door nasporingen omtrent de personen van de drukkers al vrijwat voorbereidend werk gedaan.[2)] Men zou kunnen beginnen met de oudste bijbelvertalingen - gelijk KLUGE dat voor Duitsland deed. Daaraan is dit voordeel verbonden, dat men de uitkomsten aan de woordstudie en taalvergelijking van verschillende streken opnieuw dienstbaar kan maken, wanneer men latere zelfstandige vertalingen er naast legt.[3)] De voorgeschiedenis van de Statenbijbel is namelik uit taalkundig oogpunt zeer belangrijk en zou een uitstekend onderwerp zijn voor één of meer proefschriften.[4)] De gehele Hervormingstijd is trouwens, om de eenheids-

1) Elders heeft deze druk *vaet* voor *vanct*. Voor dialektverschillen is bij deze vergelijking, dunkt mij, nog meer te leren. Toevallig tekende ik nog aan, dat de Keulse uitgave *grondelinck* heeft, waar de andere *grunt* of *gront* hebben. Op dezelfde plaats vindt men in de Delftse en één Deventer uitgave *govie*, een woord dat in 't Mnl. Wdb. ontbreekt.

2) Nadat CAMPBELL de inkunabelen had beschreven, begon WOUTER NIJHOFF aan de postinkunabelen (1500-1550). Over de Amsterdamse drukkers uit de 16de eeuw bestaat een afzonderlike studie. Over GERAERT LEEU zie men *Bibliographie Belge* III, IV en VI. Belangrijk zijn ook mededelingen over opdrachten, door drukkers verstrekt. JAN SEVERSEN te Leiden b.v. droeg de samenstelling van de invloedrijke *Divisie-kroniek* op aan een monnik uit het Regulierenklooster LOPSEN (MULLER en LOGEMAN, *Proza-Reinaert*, Inl. XI).

3) Vgl. daarover *Taal en Letteren* XVI, 509 en mijn bespreking van VAN DRUTEN's *Geschiedenis der Nederlandsche bijbelvertaling* in het *Theologisch Tijdschrift* 1906, blz. 590.

4) Het eerst nodige is dat EBBINGE WUBBEN zijn voornemen volvoert om, als tegenhanger van zijn proefschrift over de Mnl. vertalingen van het Oude Testament, een studie over de vertalingen van het Nieuwe Testament te schrijven, waarin de verwarde voorstelling van VAN DRUTEN recht gezet wordt. Dan kan een ander de twee groepen: de M.E. Katholieke, teruggaande op de Vulgaat, en de vertalingen van de Hervorming, teruggaande op de vertalingen van ERASMUS en LUTHER, vergelijkend taalkundig bestuderen. Een derde vindt dan nieuwe stof in de Leuvense Katholieke vertaling van 1548, volgens de bewerker geschreven in de taal ‘alsmen die useert te Loeven.’ Eerst dan komt het Genesis-fragment, door MARNIX vertaald, en de daarop voortbouwende Statenvertaling, waarvan HEINSIUS alleen nog de klankleer en de buiging onderzocht.

tendenzen die zich beginnen te openbaren, zowel als om de nieuwe verscheidenheid, een gevolg van het nieuwe opbloeiende leven, de aandacht en studie overwaard. Ik herinner aan de belangwekkende studie van VOR DER HAKE over *Een zestiend' eeuwse litteraire taal*, die het onderwerp volstrekt niet uitput, en aan zijn poging om al vragende onderzoek uit te lokken, in het artikel *Moeielikheden van een onderzoek naar de levende taal*.[1] De daar gemaakte, terrein-verkennende opmerkingen vallen geheel in het kader van mijn artikel. De 'moeielikheden' mogen ons niet afschrikken van voortgezette pogingen om het spreken in de verschillende maatschappelike verhoudingen te benaderen en de invloeden die daarop werkten na te gaan. Voor de menging van bevolking, het handelsverkeer moeten we ons licht weer opsteken bij de sociale geschiedenis. Van groot belang is natuurlik de persoonlike invloed van Zuid-Nederlanders die naar het Noorden verhuisden,[2] en in verschillende invloedrijke betrekkingen toongevend werden.

Wie zich dus bezighoudt met de schrifturen van deze allerbelangrijkste overgangstijd, en tot een schifting van de bronnen wil geraken, moet steeds in 't oog houden dat de levende wezens die deze dode letters op papier brachten, enerzijds steunden op de basis van taal die ze in en om zich hoorden, anderzijds de invloed van overlevering, opvoeding en lektuur ondervonden.

De desiderata voor dit tijdperk en de zich daaruit ontwikkelende 17de eeuw zou men - theoreties gezien - in twee groepen kunnen rangschikken:

1°. een onderzoek naar de gesproken taal in verschillende kringen. Daarbij komen in aanmerking:

1) Beide in *De Nieuwe Taalgids*, V.
2) AUG. GITTÉE heeft in een artikel *Noord en Zuid in de 17e eeuw* (*De Toekomst* 1896, afl. 9-13) o.a. gewezen op het feit dat aan al onze universiteiten en illustere scholen, Zuid-Nederlanders doceerden: in Leiden telde hij er 7, in Franeker 8. Zuid-Nederlanders waren o.a. JACOB VAN ZEVECOTE (te Harderwijk), GOMARUS, VAN METEREN, STEVIN, VAN MANDER, FRANS HALS, ELZEVIER, de bijbelvertalers BAUDARTIUS en WALAEUS, en tal van predikanten. Vgl. verder Mr. J.L.M. EGGEN: *De invloed van Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend*, uitgegeven door de Kon. Vl. Acad. (Gent - A. Siffer - 1908).

a. de streektaal die nog niet of in geringe mate onder invloed van de kultuur gekomen is;
b. de omgangstaal gesproken in toongevende middelpunten van kultuur;
c. de ‘officiële’ taal, de taal van de raadzaal, de kansel en het spreekgestoelte.

2°. Een onderzoek naar de praktijk van het schrijven in verschillende kringen. Daarbij doen zich in hoofdzaak vier faktoren gelden:

a. de macht van de traditie: men schrijft de taal die men een ouder geslacht ziet schrijven;
b. de macht van de konventie: men schrijft in bepaalde omstandigheden en funkties, gelijk men dàn behoort te schrijven;
c. de taalkultuur onder invloed van de renaissance-denkbeelden, en in verband daarmee het streven naar een standaard-taal, als grondslag van taal-eenheid;
d. de taalschepping van de taal-kunstenaar.

De beide eerste faktoren leiden tot taalverstening, tot archaïsme, maar komen veelal voort uit maatschappelike noodzakelikheid. De beide laatste leiden in deze periode tot vernieuwing, tot neologisme, en komen voort uit nationale zelfbewustheid en uit individuele behoefte.

Het zal duidelik zijn, en in 't vervolg nog duideliker worden, dat deze splitsing niet samenvalt met de oude in ‘spreektaal’ of ‘schrijftaal’, of in ‘omgangstaal’ en ‘letterkundige taal’. Het verband tussen 2*c* en 1*b*, tussen 2*b* en 1*c* ziet ieder dadelik in. In de praktijk zal men bij de eerste en de tweede groep van onderzoekingen vaak gebruik moeten maken van dezelfde bronnen. Immers, al wat we van het taalverleden weten, is alleen zwart op wit overgeleverd! Absoluut zuivere bronnen voor vroegere gesproken taal zijn er niet: het voorgeslacht kende de fonograaf nog niet, die onze nakomelingen beter voor kan lichten. De eerste groep van onderzoekingen zal nooit leiden tot zulke stellige resultaten als de tweede. Maar dit mag nooit een reden van verwaarlozing zijn.

Wie zich de vragen en moeielikheden van een onderzoek naar de gesproken taal niet helder bewust maakt, mist de noodzakelike grondslag en de kritiese bezinning bij zijn onderzoek van de geschreven-overgeleverde taal.

C.G.N. DE VOOYS.

(*Wordt vervolgd*).

Over de inhoud van het zogenaamde bezittelik voornaamwoord.

Mij troffen eens de volgende gevallen, waarin men 'n woord zal aantreffen dat aan het verdwijnen is en juist daardoor voor mij 'n aanleiding werd om het eens nauwkeurig te onderzoeken.

Nadat de Londensche bankfirma C. voor de voortvluchtige Portugeesche koningsfamilie een krediet had geopend bij een bank te Gibraltar, namen beide koninginnen een bedrag op en begonnen met **zijn** *tweetjes heel gemoedelijk van allerlei in te koopen*. (De Telegraaf Okt. 1910.) Uit 'n gesprek: *Wat was dat 'n ouwe vrouw die daar* (= in 'n woonwagen) *brood zat te snijen! Die heeft zeker heel* **z'n** *leven in 'n woonwagen gezeten*. Uit opstellen over verhuizen: *Bovendien moeten er niet zelden meubelen verkocht worden, die in het nieuwe huis niet op* **z'n** *plaats zijn*. en: *Wanneer de meubelen weer op* **z'n** *plaats staan en alles in orde is, zet de vrouw enz*. - 'n Huisgenoot: *Je schoenen staan op* **z'n** *plaats*. - 'n Visser: *Ik denk dat ze* (-visjes in 'n fles) *na verloop van tijd allemaal naar* **z'n** *moer gaan*.

Maar ook andere eigenschappen van deze onovertroffen lyricus komen er tot **zijn** *recht*. (J. KOOPMANS, Inleiding Jephta).

Lezers die goede scholen hebben gehad, hebben zeker de fouten al opgemerkt: Van die koninginnen had het moeten heten ‘met **haar** tweetjes’; van die vrouw ‘heel **haar** leven’; van die eigenschappen: ‘tot **hun** recht’ en van die visjes ‘naar **hun** moer’. Ten minste als de lezer zich in de taal van vissers durft mengen! Maar ik zou 'm willen aanraden voorzichtig te zijn: die mensen hebben weinig schoolgegaan en dus 'n zeer fijn taalgevoel. Ze bedoelden hier b v. niet, dat die visjes naar d'r moeder gaan zoals zij zelf bij aankomst in de haven naar hun huis; ‘naar z'n moer gaan’ betekent in hun bedoeling hetzelfde als ‘doodgaan’ en omdat dat noodlot maar visjes treft, daarom kiezen ze voor deze gelegenheid 'n uitdrukking met 'n heel onverschillig woord: ‘moer’. Buiten de uitdrukking heeft dit woord hetzelfde begripselement als dat in ‘moeder’ zit; maar deze keer heeft het woord alleen maar gevoelsinhoud, die over de hele uitdrukking wordt uitgespreid.

En het voornaamwoord *z'n*? Dat is aan het verdwijnen, lost zich

op in de vaststaande uitdrukking, waarvan de totaalbetekenis niet meer beantwoordt aan hetgeen de samenstellende delen zouden doen verwachten, zoals men soms ziet, hoe 'nzelfde handelszaak drie belendende huizen in beslag neemt: 'n kafe, 'n toehuis en 'n winkel, waarvan alleen de gevels aan de vroegere bestemmingen herinneren.[1] Niet moeilik is het, ook in de andere geciteerde zinnen aan te tonen, dat het woord *z'n* zich heeft opgelost in uitdrukkingen die 'n eenheid geworden zijn: ‘met z'n tweetjes’ is ongeveer hetzelfde als ‘allebei’ maar meer onderons; ‘op z'n plaats’ = ‘volgens gewoonte’; ‘heel z'n leven’ = ‘levenslang’; ‘tot z'n recht komen’ = ‘naar waarde kunnen geschat worden’; in de gegeven equivalenten heb ik *z'n* helemaal niet nodig. In *Nederlandse Taal* §§ 116 en 117 vond ik nog uitdrukkingen (bv. Ze is nu op z'n liefst.) waarin ‘op z'n’ even steriotiep is als in de eerste zin ‘met z'n’.

Waarom nu juist het voornw. *z'n*, in tegenstelling tot *m'n* e.a., zo licht verloren gaat? Omdat het, zelfs als afzonderlik woord, zo weinig relaties heeft. Het woord *m'n* daarentegen staat in levendige relatie met het voornaamste wezen van de wereld nl. met IK; het voornaamwoord *d'r* staat in betrekking tot 'n vrouw of tot man*nen*. Maar het voornaamw. *z'n*? Dat staat in relatie tot 'n enkelvoudige man, zal men zeggen, bv. in ‘*Hij* heeft *z'n* boek vergeten’. Dat men zich in die opwerping lelik kan vergissen, is jammer genoeg niet stellig te bewijzen. 'n Voorlopig bewijs is misschien 'n zin als ‘Iets kan *z'n* nut hebben’; nu ziet men alvast, dat het woord *z'n* **kan** teruggaan op 'n zeer vaag idee, nl. op iets. Verder zou men nu kunnen veronderstellen, dat dat *z'n* **altijd** op 'n louter iets teruggaat, ook in de zin ‘Hij is z'n boek kwijt’. 't Is immers niets vreemds dat ook 'n mens in onze geest tot de waarde van 'n louter iets afdaalt.[2] Maar die veronderstelling blijft hier toch iets gewaagds, omdat in dezelfde zin waarin *z'n* voorkomt, de betrokken persoon ook is aangeduid door *hij*, wat op 'n hogere waarderingsgraad dan het loutere iets wijst. Maar alle begin is gewaagd! en we staan hier aan het begin. Wie heeft de kunst al geleerd, om van de verschillende bewegingen die 'nzelfde voorstelling in 'nzelfde zin maakt, momentopnamen te doen?

1) Het kan daarom de vraag zijn, of we iets leren uit zinnen als: *Laat je zo'n ziekte op* **z'n** *beloop, dan enz.*, inzoverre dr. KOLLEWIJN (in De N. Taalg. II, 13) daarmee de kwestie van de voornaamwoordelike aanduiding der abstrakta wilde toelichten; intuïtieve twijfel daaromtrent gaf de eerste stoot tot dit artikeltje.

2) Zie anders De N. Taalg. VI, 31.

Men mag er zich op voorbereid houden, voor verrassingen te komen te staan. Wie had voor de uitvinding van de momentfotografie gedacht, dat 'n paard bij het springen over 'n hindernis er zo vreemd uit kon zien! Nu is het gelukkig, dat de ziel in zekere mate zich zelf kiekt: de taal is de fotografie; weliswaar niet altijd 'n volledige of getrouwe, maar de taalonderzoeker zal toch op de eerste plaats wel op de taalvormen moeten steunen en in het eerste stadium van het onderzoek in gelijke vormen gelijke inhoud mogen veronderstellen.

Voorlopig nu verondersteld, dat de inhoud van het voornaamwoord *z'n* niet boven het iets uitgaat, dan denken we ons dat voornw., evenals het woord *iets*, **getalloos, geslachtloos** en **persoonloos**. Elk oprecht spraakkunstenaar voelt hier 'n krachtig protest in zich opbruisen: 'Wij spreken hier', zegt ie, 'van **enkelvoud, onzijdig** en **derde persoon**!' En, dat moet ik toegeven, in onze tijd, nu de behoefte aan positieve leuzen zich krachtiger dan ooit begint te openbaren, heeft onze tegenstander te vaster voet, vooral als ie zo slim is z'n oude praktijken op modern gebied, op het psychologiese, uit te oefenen. Voorlopig moet ik er mij toe bepalen, 'n artikeltje over 'Antithesen in taal en in taalkunde' in uitzicht te stellen en verder m'n terminologie als 'n bescheiden hypothese te handhaven, vooral als verschillende andere feiten er mee kloppen.[1)] Immers, door de veronderstelde karakterloosheid van het woord *z'n* komen allerlei krachtiger gedifferentieerde idees er te minder mee in botsing. Bv. in de tijd dat *z'n* nog steeds 'n zelfstandig bestaan leidde, kwam het meervoudige idee in 'Je schoenen staan op z'n plaats' niet tegenover het enkelvoudige idee 'z'n' te staan, maar tegenover het getalloze; of liever: het ontmoette in dat opzicht niets tegenover zich. In 'We waren met z'n achten' kwam tegenover de eerste persoon 'we' niet de derde te staan, ook dat zou botsing gegeven hebben; het woord had in dat opzicht niets 'tegenover' te stellen: het was persoonloos. In 'heel z'n leven' (zie de geciteerde zinnen) ontmoette het sexuele idee in 'die oude vrouw' eveneens niets sexueels in het woord *z'n*.

Zoals het woord *z'n* onder de bezittelijke vnw. tot de verdwijnende soort behoort, is dat onder de pers. vnw. het woord *het* bv. '*het* uithouden' '*het* afleggen'. Herinnert men zich nu, dat dit woord wat de waarderingsgraad betreft, op een lijn staat met het woord *iets*, (Zie De N.T. VI, 31) dan is 'n tweede voorlopig bewijs omtrent het *iets*-karakter van het woord *z'n* geleverd.

1) Over de getalloosheid van het woord *iets*, zie De N.T. VI, 34.

Men herinnert zich misschien, dat ik eens (De N.T. VI, 30) de aanduidende woorden rangschikte in vijf kategorieën; tot de middelste, de ‘iets’-kategorie, zou ik nu dit *z'n* willen brengen, en tot de vierde kategorie bracht ik reeds het woord *ie, 'm* e.d.

'n Tweede vraag rijst hier: Hoe zou het komen, dat in het bez. vnw. van ‘*Hij* is *z'n* boek kwijt’ ik de persoon in kwestie maar als 'n iets terugvind, terwijl ik 'm als meer dan iets terugvind in 'n zin als ‘Hij wil niet maar ik zal '**m** dwingen?’ waarom zou dan dezelfde persoon in het woord '*m* sterker leven dan in het woord *z'n*? Zou 'm dat in het wezensverschil zitten tussen het persoonlik en het bezittelik voornw.? Het spoedigste en meest afdoende antwoord krijgt men hierop van de taalkundige die tegelijk pedagoog is. Want behalve gedachtemens is zo iemand toch ook vooral dademens en - daden zoeken steun in antithesen. Ik zei eens tegen 'n kollega om 'm te laten schrikken: ‘Bezittelijke voornw., dat zijn niets dan persoonlike vnw.’ Maar hij trok 'n scherpe lijn: ‘Persoonlike voornw.’, zei ie, ‘duiden de spraakkunstige persoon zelf aan, maar de bezittelike duiden slechts de betrekking aan, die er bestaat tussen die spraakkunstige persoon en 'n andere zelfstandigheid.’

En het is waar, met die mindere inhoud van het bezittelik vnw. in het algemeen strookt dan in ons biezonder geval de reeds geanalyseerde minderwaardigheid van *z'n* tegenover '*m*, ja tegenover *ie* in 'nzelfde zin als ‘Hij is z'n boek kwijt.’ Er schijnt dus in de daadvaardige splitsing iets goed te zijn. Maar ‘iets’ is nog niet ‘alles’, en voorzichtigheid is hier te meer aan te raden, omdat het hier 'n zeer gewichtig probleem geldt, niet juist wat de voornaamwoorden alleen, maar wat de taal in nog veel meer onderdelen betreft.

Ik meen vooral dit, dat we ons in heel veel wat we waarnemen, 'n onbestemd mengsel van afhankelikheid en onafhankelikheid denken. In de zelfstandigheid is vooral ons onafhankelikheidsbesef zeer sterk, de naam zegt het; vooral in de stoffelike zelfstandigheid, bovenal in de konstant-omlijnde, die daardoor te meer op onszelf lijkt. In het voornaamwoord leeft dit zelfstandigheidsbesef weer 'n ander leven; dit kan hier niet nader uiteengezet worden. Wel moeten we opmerken, dat het zelfstandigheidskarakter van het voornaamw. het zwakst is in de enklitiese vorm: ‘dan komt *ie*.’ Met dit afnemen van het zelfstandigheidsbesef neemt natuurlik het afhankelikheidskarakter toe. Heel sterk wordt die afhankelikheid gevoeld als het voornw. niet tegen 'n werkwoord aanleunt maar tegen 'n zelfstandig naamw. bv. ‘z'n komst’: deze tweede en grotere baas doet hetzelfde knechtje des te kleiner lijken, even klein als het louter iets, in elk geval zo

klein, dat iemand die om pedagogiese redenen met het klassificeren korte metten moet maken, helemaal geen zelfstandigheid meer bespeurt en.... radikaal verschil konstateert tussen *z'n* en *ie*.

Hierbij sluit zich het volgende aan: We merkten als eens op, dat het gebruik van 'n voornaamw. uiteraard op verzwakking van de betrokken voorstelling wijst. Wat moet dan speciaal in het bezittelik voornw. die voorstelling niet uiterst zwak geworden zijn! zo zwak, dat voorstellingen van *dingen* zich in dat stadium niet meer kunnen handhaven: dingen toch verbleken in het algemeen spoediger in onze geest dan personen. Bv. bij de verbouwing van 'n huis zegt men niet '*Z'n*', maar '*Het* dak wordt helemaal weggenomen'. Het woord 'Het' duidt nog wel de betrekking aan tussen 'dak' en 'huis', maar het huis zelf is in dat betrekkingswoord nog minder als iets geworden: het huis wordt helemaal niet meer vernoemd.

Dat is nog wel het geval in 'n zin als 'Dat huis raakt *z'n* dak kwijt': bezitter en bezitting komen nog in dezelfde zinseenheid voor, en als het snel verdwijnend besef van de levenloze bezitter (= 'Dat huis') bijna uit de geest is, pakt 'm het snel opdoemend besef van de bezitting nog net bij de staart en zet 'm vast met 'n voornaamwoord.

Zondert men het woord *z'n* uit, dan behoeft men zich van het inhoudsverschil tussen persoonlike en bezittelike voornw. niet veel voor te stellen. Het duidelikste blijkt dat nog, uit 'n vergelijking tussen 'Je jas' en 'die jas van je': in beide gevallen wordt de tweede persoon in hoofdzaak vermeld om de betrekking tot de jas; het verschil is; dat in 'je jas' die betrekking blijkt uit de plaats van het voornw., en in 'die jas van je' blijkt diezelfde betrekking uit het voorzetsel 'van.'[1)] Ook de onderscheidingen 'persoon, geslacht en getal', die op 'n enigzins nauwkeurige aandacht voor de betrokken persoon wijzen, vindt men zowel in het bezittel. als in het persoonl. vnw. terug. Ten slotte wijst op inhoudsgelijkheid het feit, dat er tussen de twee soorten vnw. zo goed als geen vormverschil meer bestaat, getuige de woorden *je, d'r* e.a.; en de aktuele taalevolutie stuurt op totale gelijkheid aan: vgl. 'me vriend' en ''n vriend van me';

1) Wat dan het meer innerlik verschil is? Dat zit 'm in het gebruik van de woorden *die* (of '*n*) vóór het zelfst. nw., waarom het bezitt. vnw. de wijk neemt achter dat zelfst. nw. En in die voorafgaande woorden *die* en '*n* kunnen dan allerlei gevoels- en begripsschakeringen uitgedrukt liggen. Daarop is al enigzins gewezen in De N.T. IV, 88 en 91.

verder: ''n vriend van zijn' (in Holland)[1]; 'ons broer' (in Brabant); deze minder beschaafde vormen hebben in ons geval de verdienste, dat het aktuele taalgevoel er oprechter in geuit wordt. En dat zelfs in de beschaafde parallel 'm'n vriend' en ''n vriend van me' de '*n* in 'm'n' geen reden tot verschil in klassifikatie behoeft te zijn, blijkt o.a. uit de genitief van *ik*.

M.i. staat de term 'bezittelik vnw.' 'n juist inzicht in onze taal enigzins in de weg. Alleen 'n enkel geval als 'onze vader', waarin de *e* van 'onze' aan de oudere toestand herinnert toen 'n menigte van attributieve buigingsuitgangen het jeugdig respekt voor de klassieke terminologie in de hand werkte, ja zo'n enkel geval zou onder de persoonlike vnw. 'n scheiding rechtvaardigen tussen '*attributieve en niet-attributieve*.' Ook het woord *z'n*, zoals we zagen, geeft door z'n inhoud tot die scheiding aanleiding. En niet te vergeten de attributieve buigingsuitgangen in onze 'schrijftaal' en hogere taal.

Toch zal zelfs na 't verdwijnen van al die uitgangen de taalkundige gesteund door kennismaking met vreemde talen, neiging vertonen om in de zgn. bezittel.vnw. ook in onze taal 'n radikaal ander woord te zien dan in het persoonl. vnw., ook al is ie geen pedagoog. Want zoals bij deze de zucht tot antithesen remmend op het intellekt werkt, geschiedt hetzelfde bij de taalkundige door z'n ijver voor het vak: hij is daardoor geneigd met 'n vergrootglas te gaan werken en met kunstlicht; de dingen nemen abnormale afmetingen en reliefs aan, de taalkunde is dan geen taalkunde meer en de taalkundige zelf heeft nog maar waarde als objekt voor de psycholoog. O.a. wordt het verschil tussen het werkwoord in 'ik straf je' en het zelfstandig naamw. in 'je straf' door het opzettelik nadenken over taal zo reusachtig groot, dat ook het verschil tussen de aanleunende woordjes *je* en *je* abnormaal groot wordt gedacht. Vooral bij aankomende taalkundigen die nog niet geleerd hebben hun bevindingen binnen de konventionele perken te houden, ziet men een en ander duidelik in aktie. Zo zijn onder hen naturen die zich makkelik aan zouden wennen, in 'vaders jas' het eerste woord alleen wegens het attributieve gebruik, 'n bijvoegl. naamw. te noemen, de ondervinding leerde me dit; (daarmee strookt aan de andere kant het weinig betekenisverschil tussen 'Neerlands vloot' en 'de Nederlandse vloot'); en twee jonge leerlingen noemden onlangs in d'r schriftelik taalwerk het kursieve woord in '*Neerlands* koloniën' 'n bezittelik vnw.

1) Dr. DE VOOYS wees me hier op een sporadies verschijnsel in kindertaal, n.l. '*hem - stoel*' = 'zijn stoel'.

De menskundige lezer heeft al gemerkt, waartoe de beschouwing van 'n schijnbaar zo nietig woord als het bezittelik vnw. ons bracht: nl. tot 'n blik in het gemoed van 'n spraakkunstige, die dan ten slotte blijkt nog niet al het menselike te hebben afgelegd. Ik kom daar eens afzonderlik op terug; laat me voorlopig opmerken dat dergelik resultaat me al meermalen 'n aanmoediging leek, als ik merkte, hoe ik toch steeds zo hoofdzakelik tot die onbeduidende taalelementjes getrokken werd als de lidw. en de voornw. zijn.

Nu rest ons nog na te gaan, in hoeverre onze hedendaagse schrijfgebruiken met het behandelde onderwerp te maken hebben; ook daar zullen we het gewoon-menselike in aktie zien om de taal om wille van de taalkunde te beïnvloeden: ook hier zullen we de zucht naar daden het intellekt parten zien spelen.

In De N.T. VI, 72 is er al op gewezen, dat men, schrijvende over dingen, geneigd is, evenzeer 'n bezittelik vnw. te gebruiken alsof het personen gold, b.v. *Wij gingen eerst de stad en toen* **haar** *omgeving bezoeken*, terwijl men zegt '*de omgeving*.' Soms zou zelfs het bepaalde lidwoord geen dienst kunnen doen b.v. *De vergelijkende taalstudie schijnt er volgens sommige* **harer** *beoefenaars op te wijzen, dat enz.*; als men spreekt, laat men dit **harer** eenvoudig weg, het verband spreekt trouwens duidelik genoeg. Maar als men *schrijft*, werkt het enigzins gespelde en daardoor enige tijd geziene woord 'taalstudie' na, zo lang, dat het daaraan beantwoordende idee 'taalstudie' in de geest hetzelfde relief houdt als bij het spreken 'n persoon dat doet, en.... ook de 'taalstudie' wordt nog eens gememoreerd in 'n vnw. nl. 'harer'.

Vooral één trekje van de schrijfnatuur in samenwerking met de schoolse schrijfkunst, door sommige tegenstanders van de Vereenvoudigde 'stijl' genoemd, zal men hier in z'n uiterste konsekwentie leren kennen. Neem bv. de volgende zin: *In ieder geval is het meegedeelde geen maatstaf voor de beoordeling van de landweer in* **haar** *geheel*. (Het Huisgezin 23-12-'11) Merk op: niet 'in **z'n** geheel'. Men zal zeggen: Dat komt omdat die redakteur in of bij Den Bosch woont, in 'n streek dus, waar men. 'de geslachten zo goed in het oog houdt.' Maar in 'n plaatsje dichtbij Den Bosch hoorde ik eens van iemand die te voren zo 'spraakkunstig juist' gezegd had: *Ze* (= de letter *r*) *slingert met* **d're** *stert over die* **n**, 'n tijd later van 'n gebarsten kan **Ze** *staat nog in* **z'n** *geheel*. Spraakkunstige 'nauwkeurigheid' schijnt dus samen te gaan met gevoel voor het feit, dat 'in z'n geheel' 'n eenheid geworden is. Het verschil tussen de ene spraakkunstbeoefenaar en de andere schijnt hier gezocht te moeten worden in het feit dat

de ene sprak en de andere schreef. Immers bij het schrijven is men gedwongen, 'n onafgebroken klankereeks bv. ‘zəheeftərpart’ voor te stellen als in stukken gekapt: ‘ze. heeft. d'r. part.’ Te interessanter komt daardoor het logies verband tussen die stukken uit, als men over de taal gaat nadenken zoals ieder dat in de school geleerd heeft; o.a. blijkt dan hier *d'r* vrouwelik, omdat *ze* ook vrouwelik is. Behalve ‘geslacht’ blijken dan ook nog ‘getal’, ‘naamval’ en ‘persoon’ *soms* punten van syntakties verband. ‘Soms’, zei ik, niet ‘altijd’. In sommige vreemde talen doen zich diezelfde punten veel dikwelder gelden, en als de ziel van de voor ons zo vreemde verbuigingen en vervoegingen, krijgen die punten 'n zeer kurieus karakter, dat wel de moeite waard lijkt ook in de eigen taal gekultiveerd te worden. Heet ook 'n kapper niet veel liever coiffeur? en is ie ook niet even graag als 'n ander bij uitstek ‘logies’, vooral in het kleine? Het getal van degenen voor wie zoodoende de taal 'n middel tot amusement en geestessieraad werd, schijnt nogal groot te zijn, want algemeen is het nadenken over het verband tussen de gesplitste delen onder de Nederlanders druk werk; zelfs als men over 'n heel ander onderwerp dan van taalstudie aan het schrijven is. Zelfs kan er soms wat men noemt'n wilde jacht ontstaan op onderling korrespondeerbare zinsdelen, tevoren met geweld tezamengehoopt in 'n ‘taalboekje’, wat dan menig zoek te maken uurtje van de voorgeschreven schooltijd op aangename en tevens wettige wijze verdrijft. Maar men zou ook van tijdverspillen kunnen spreken. Want inzover die korrespondentie natuurlik is, hoeft ie niet aangeleerd te worden, ten minste in veel streken; en inzover die korrespondentie niet natuurlik is, is het nut zeer twijfelachtig. Daar heeft men bv., om ons tot de bezittel.vnw. te bepalen, de enkelvoudige woorden *zijn* en *haar*, die respektiev. korresponderen met *hij* en *zij*. In beide soorten van vnw. doet zich de behoefte aan geslachtsonderscheiding gelden. Maar in het meervoud onderscheiden we in het ene woord *zij* geen geslacht: het idee ‘meervoud’ schijnt bij de Nederlanders de gedachte aan de sexe op enige afstand te houden, ten minste in het vervagingsstadium dat de vnw. doet geboren worden.[1)]

1) De geslachtsonderscheiding in de voorwerpsvorm *hen* en *haar* noemt ook DEN HERTOG 'n ‘slechte theorie’ in *Nederl. Taal* III, 57. Maar men lette op de reden: Dat zou 'n uitzondering zijn op het totnogtoe gekonstateerde nl. dat het meervoud geen geslachtsonderscheiding kent. Hier is dus de ‘uitzondering,’ anders als zodanig 'n buitenkansje voor de oude spraakkunstige, per se uit den boze. In zulke tegenspraak en onhelderheid vervalt iemand die nog in onze tijd het Algem. Beschaafd niet als norm aanvaardt. Dat Alg. Beschaafd kent in het meerv. de onderscheiding *hen* en *haar* niet.

In het korresponderende meervoudige bezittel, vnw. *d'r* (of *hun*) komt van geslachtsonderscheiding evenmin iets terecht. Wat ook wel te begrijpen is: in 'n bezitt.vnw. is, zoals we al zagen, eer minder dan meer aandacht voor de betrokken persoon dan in het persoonlik vnw., en die mindere aandacht in het algemeen brengt vanzelf ook mindere aandacht voor de sexe mee.[1)] Maar de school heeft wel wat anders te doen als op de psychologie van het gesproken woord te letten! 'De jongens links, de meisjes rechts!' onafhankelik van het getal. Zo ook hier, als het ten minste kan. Totnogtoe bleek het in de 'schrijftaal' te kunnen: 'hun' is mann.meerv. en 'haar' is vrouwel.meerv. Het enige nut dat ik totnogtoe van die opzettelik aan te leren gewoonte heb waargenomen, is, dat nu soms de onthouding van dit gebruikelike 'schrijftaal'-*haar* 'n natuurlik strafmiddel is tegenover vrouwen die zich onvrouwelik gedragen. Zo schreef *Het Centrum* (29-1-'13) *De suffragettes zijn hun - het voornaamwoord 'haar' is misplaatst - campagne alweer begonnen*.

Overigens zien we hier en elders in dit artikeltje, hoe men bij het schrijven scherper of liever anders onderscheidt dan bij het spreken: Terwijl 'n zo belangrijke onderscheiding als die tussen personen en zaken door de pen bleek genegeerd te worden, zien we ten slotte de sexuele zin bij het schrijven scherper dan ooit. 't Is of de natuur bij al dat beschaafde geschrijf z'n meest primitieve recht te sterker doet gelden.

PH.J. SIMONS.

Grammatika.

Men heeft in den laatsten tijd veel geschetterd tegen de vormende kracht van het grammatisch onderwijs.... Zou zulk een aktie mogelijk geweest zijn, als onze grammatika steeds in kontakt was gebleven met het leven, het intieme gevoels- en zieleleven in ons binnenste, dat voor elk van ons, rechtmatig of niet, toch altijd wel de helft van het heelal zal blijven? Zou iemand ooit op nuttelоosheid of gebrekkige vorming hebben durven smalen, als daar op de klasbanken den leerlingen bij het dóórwerken hunner grammatika voortdurend nieuw licht was opgegaan over de fijne voor hen nog niet ontraadselde kantweefsels van hun eigen voelen en denken dìep daarbinnen, zoodat bij elke taal die zij leerden inderdaad naar het aloude woord van Karel den Vijfden een nieuwe mensch in hen werd wakker gemaakt?

JAC. VAN GINNEKEN (*Leuvensche Bijdragen* IX, 3, 269).

1) Vgl. het Frans, dat nog wel de sexe onderscheidt in de pers.vnw. *ils* en *elles*, maar niet meer in het bez.vnw. *leur*.
DEN HERTOG heeft ongelijk, als ie bij het bezittel. vnw. de onderscheiding *haar - hun* aanvaardt (*Nederl. Spraakk*. III, 100), na die van *haar - hen* bij de pers. vnw. veroordeeld te hebben. Andersòm had het er, op zijn standpunt, nog door gekund.

De duivel in het drama der middeleeuwen.

De Duivel in het Drama der Middeleeuwen, Academ. Proefschrift door Dr. E.J. Haslinghuis. Gebr. van der Hoek. - Leiden - 1912.

Het naastliggend Leidse Proefschrift is een belangwekkend stuk werk geworden. Goed verzorgd en goed gedocumenteerd. Een macht van bronnen is er bij geraadpleegd. Inderdaad, de Duivel kan zich niet beklagen, dat hem de noodige belangstelling zou onthouden zijn.

Doch tevens bewijst deze studie, dat de arbeid over de Satan allesbehalve Satanies behoeft te zijn, en dat de kennis, die de proefschrijver omtrent zijn onderwerp blijkt te bezitten, de inhoud volstrekt niet bezeten maakt. Integendeel. Trouwens, in alle opzichten blijft waar: *in tenui labor*. Ook dit werk, conscientieus bearbeid, behoorlik ingedeeld en streng geparagrafeerd, terwijl het onverminderd de aandacht levendig houdt, geeft de indruk een volledig beeld te geven van wat er van deze omvangrijk blijkende stof te zeggen is. Het komt ons voor, dat het de belangstelling van de lezers van dit tijdschrift waardig is.

Op een ‘Inleiding’ volgen 8 hoofdstukken, die 's Duivels intrede op het tooneel en de bronnen der dramadichters (I), 's Duivels verhouding tot God (II), tot Maria en de engelen (III), tot den mensch (IV, V), de onderlinge verhouding der duivels (VI), de duivel als komische figuur (VII), en de uiterlijke gedaante van den duivel en bijzonderheden omtrent de duivelrol (VIII) beschrijven. De hoofdstukken zijn, al mogen ze niet even belangwekkend voorkomen, alle verdienstelik opgezet. Volgen we de gegeven indeling, dan zien we, in de aanvang, reeds in het oude liturgiese drama de elementen opgenomen van de liturgiese dienst. Uit een onbewuste drang naar kontrasterende effekten werden reeds bij de oude processies, op vierdagen en bij kerkwijdingen draken rondgedragen, stroopoppen verbrand of wel onzichtbare boze geesten verdreven.[1] Zodra nu de liturgiese

1) Inzonderheid wijst de schrijver op de t o l l e r e -p o r t a s -dialogen bij de hellevaart-processies en de kerkwijdingen (blz. 11 en 13). In de laatste hadden ze uitsluitend symbolieke betekenis, de eerste werden bij de Paasmysteries ingescèneerd.

dienst tot een vertoonbaar spel van woorden en handelingen verwerkt kon worden, moest natuurlikerwijze ook het streven ontstaan, dat ook de ‘viant’ een zichtbare vorm aannam, en verstoffelikt werd in een wezen van vlees en van bloed. Eerst bedeeld met een zwijgende rol, zolang hij altans werd opgevat als de ‘steeds aanwezige’ belager, moest hij, bij het opwerpen en uitvoeren van konflikten tusschen het boze en het goede beginsel, 't zij ze histories geloofwaardig werden gehouden als in mysterieën, legenden en mirakelspelen, hetzij ze allegoriserend wilden onderrichten, als in de ‘sinnespelen’, als van zelf in actie treden en een sprekend personaadje worden, die met al de tot zijn dienst staande middelen de kamp voor zijn eigen zaak volstreed. En naarmate de fantasie der geloovigen de Schrift en de legende vrijer parafraseerde, in die mate zou ook de Boze, in zijn rol, breder en dieper worden vermenselikt. Welk een onderscheid bestaat er b.v. tussen een grijnzende clown, die op het Kruishout de dood van Christus afwacht, en de tot een Faust-figuur opklimmende ‘Moenen’ uit *Mariken van Nymeghen*. In de spelen, die tot ons zijn gekomen, zien wij dan ook een staalkaart van opvattingen: hier (met name in de liturgiese Kerst-, Paas- en Sacramentsspelen) een op de achtergrond gehouden gedaante, tegen wiens ‘zwartheid’, symbolies, de vlekkeloosheid van Gods Heiligheid moet uitblinken; ginds is hij de rusteloze stokebrand, die de mensen toorn en nijd inblaast; elders de ernstige pleiter (*Maskaroen*), die welbewust, de dogmatiese zin van zijn wezen, bij 't dramaties conflict, verdiept. Aan de andere kant kon de voorstelling van kreaturen, die ondanks hun rusteloos pogen om de zielen tot verderf te brengen, reeds voorbestemd waren de verliezende partij te zullen zijn, de aanleiding wezen, óf om ze chargéren met burlesk gesnoef, en anderdeels ze bij voorbaat aan de bespotting prijs te geven door de belachelikheid van hun verschijning. Zelfs konden deze ongure wezens strekken tot vermaak van het publiek, door ze af te laten dalen tot potsenmakers, en dit zoveel te eerder, door ze, zonder het heilige te kwetsen en het menselike in de mens te verlagen, op het toneel in meertal te laten optreden, en onderling hun nijd, hun streken en twistzucht tegen elkander te laten uitspelen. En, wat het blote vermaak als een komiese bijdrage smaakte, exploiteerde de satire in een moreel-didaktiese zin.

Eerst bij deze wendingen in de rol van de toneelduivel komen de nationale eigenaardigheden tot haar recht. Bij de ‘sinnekens’ in de helle-tonelen heeft de illustratieve fantasie vrij spel. In 's Duivels verhouding tot God, tot Maria en de engelen, tot de mens eveneens, waar diens optreden aan Schrift en leerstuk is gebonden, hangt het

karakter van de Boze van de door de leerpunten verschafte gegevens af. Hier geven de Bijbel, de Kerkvaders, de legenden en de Apocriefen nauwkeurig de gedragslijn aan. Deze bronnen zijn universeel, en maken de duivel in 't drama tot een internationale figuur. Doch waar in de satyre de duivel ‘rechter’ of ‘spotter’ wordt, zullen 't juist de nationale gebreken en plaatselike gebeurtenissen zijn, welke aan de kaak worden gesteld. Elders in het werk wordt ook deze zijde van 's duivels actie op het toneel, met behoorlike toelichting, ter sprake gebracht.

Een kort overzicht van de bronnen, waaruit de dramadichters hun duivelrollen geput hebben, besluit het eerste hoofdstuk. De elementen, uit het volksgeloof gegrepen, zijn er niet in vergeten, terwijl terecht is opgemerkt, hoe het gebied der volksvermaken (waaruit de travesti's bij maskeraden en dergelijke) gemakkelik ineenvloeien kon met het leerstellig en legendaries afgebakende ‘duivelen’-terrein. Altans de geestelikheid zocht nu en dan de onzuivere bijmengsels te weren. Een luidruchtige ‘charivari’ b.v. is slechts jok; doch achter de satansfiguur doemde de oordeels-dag op met zijn stilte-gebiedende ernst.

's Duivels verhouding tot God (II) wordt bepaald door de Lucifer-tragiek. Door zijn hoogmoed uit de hemel geworpen, bindt hij, gekluisterd in de hel, door middel van zijn ‘oversten’, overal waar hij zijn lagen kan leggen, de strijd aan tegen God, en tegen de aan de hemel voorbeschikte mens. Hij begint met het eerste mensenpaar ten val te brengen, en heeft daarmee heel het menselik geslacht als prooi gewonnen. Met Christus' hellevaart komt zijn heerschappij aan een keerpunt. Zijn onbeperkt gebied over de aarde wordt verbroken. Christus' kerk is voor hem een verboden terrein. Doch altijd nog stijgen zijn trawanten op, om zich, heimelik, op het verderf van 't mensdom toe te leggen. Opmerkelik is ook hier weer, hoe aanschouwelik mogelik de dramaspelers der M.E. deze strijd van Lucifer tegen de Godheid en Zijn schepping trachten in beeld te brengen. Als Lucifer, b.v., de volschone en de schitterende aartsengel, eenmaal is gevallen, dan moet, volgens de toneelaanwijzingen,[1)] ook de gedaante van de verstotene onmiddellik veranderen; ‘hij verliest nimbus en vleugels, zijn trekken verwilderen, de mond wordt tot muil, de neus tot snavel, handen en voeten tot klauwen, enz.’ Is de Hellevorst eenmaal aan zijn nieuw verblijf geketend, dan wordt hij in de verdere

1) Zo blz. 28. In het *Maastrichter Paaschspel* en het *Mystére du Viel Testament*. In VONDELS Lucifer doet URIEL het verhaal van dezelfde metamorfore (vs. 1941 vgg.).

strijd gediend door zijn trouwste helper S a t a n . Deze verhouding geeft, bij afvaardiging of na terugkomst van de bode, vooral na mislukking of wel bij opgeworpen bedenkingen, aanleiding tot de levendigste scènes. De Satan is het ook, die, na de Paradijs-verzoeking, tegelijk met de slang, waarin hij zich verscholen houdt, Gods vervloeking aanhoort; in de Job-episode, ofschoon zelden in de M.E. gedramatiseerd, is hij het weer, die de wens voordraagt, dat God van deze held der deemoedige onderwerping, diens Godsvrucht eens moge onderzoeken. De andere plaatsen, waar in 't O.T. de Duivel tegenover God komt te staan, worden even spaarzaam verwerkt; de voorkeur toch hebben die gebeurtenissen, welke de Heilswonderen in 't N.T. tiepéren of voorspellen. Eigenaardig is voor de opvatting van het wezen der boze machten het ogenblik van de menswording Gods. Wel weten de duivelen, dat er iets ongewoons gebeurt, wanneer, zoals b.v. bij de Annunciatio, incidenten plaats grijpen in de ordeloop der natuur; zij beraadslagen zelfs over de bovennatuurlike aanwijzingen in de hel; doch de ware zin van de Incarnatie begrijpen ze eerst na Christus' optreden. Lazarus' opwekking maakt ze ten slotte wakker. Onmiddellik haasten ze zich tot de kamp om 't behoud van hun heerschappij. De Wonderman wordt belaagd; zijn rijk moet vallen, hij zelf worden vernietigd. De verzoeking in de woestijn is één hunner pogingen. Zij stoken de Joden en Judas op: hun zege schijnt zeker. Doch de steeds in jubel stijgende stemmen in Abrahams schoot brengen Lucifer en zijn raadslieden tot het besef van de ware toestand. Angstig wachten zij het noodlottig ogenblik af: aan de voet van 't kruis wordt een laatste strijd gestreden. Doch de engelen verdrijven de kwade geesten; een blanke duif vliegt op; onrust en angst heerst in de hel. Tans heeft de door 't evangelie van Nikodemus geïnspireerde, en in drama en beeld zo veelvuldig weergegeven ‘hellevaart Christi’ plaats, met de verlossing der in de limbus vertoevende zielen, waarbij een tiental Engelse drama's nog een allermerkwaardigst rechtsdebat tussen Jezus en Satan voegen. Aan deze soort pleidooien laten zich de talrijke M.E. duivelsprocessen aansluiten (waaronder ons wagenspel *Maskaroen* in *Mariken van Nymeghen*); zonder uitzondering bewerkt naar bestaande teksten. Hierbij is de duivel de aanklager van de zonden der mensen, wier zielen hij op juridies aangevoerde gronden opeist. Zo is tevens de duivel de beschuldiger en de strafgerechtigde in de spelen die de Laatste Oordeelsdag veraanschouweliken.

In de kamp tussen het heilige en het demoniese is steeds kenschetsend de angst van de Duivel voor Gods naam, voor het gebed,

het teken des kruises, het crucifix, het sacrament, en voor de relikieën der Heiligen. Slechts zelden lenen de duivelen zich tot grofheden. Daarentegen tonen zij zich bij herhaling domme schepselen. Schoon behorende tot de bovennatuurlike wereld, staan zij in dit opzicht in kontrast met de alwijsheid Gods, een omstandigheid, waarvan door de dramadichters behendig partij wordt getrokken, om de koddigeburleske kant van hun optreden te versterken. Ook is de onnozelheid en onhandigheid een welkome bron van onderlinge onenigheden, in 't helleconcert, wanneer de spijt tandenknarst en de spot de gedupeerde belacht.

Dat de Satan evenzeer zijn minderheid moet tonen tegenover de Hemelkoningin, laat zich verstaan. Maria, de voorspraak voor de zondaars bij haar Zoon, bepleit hun belangen voor Zijn barmhartigheid, waar Satan op Zijn rechtvaarheid wijst. Zij redt Theofilus, ontfermt zich over Beatrijs. Opmerkelik is, wat de schrijver zegt van het lokale dezer pleidooien voor Christus' rechterstoel. De tonelen tussen Maria en de Boze worden namelik het veelvuldigst afgespeeld in het Franse drama, terwijl ze in 't Engelse niet voorkomen. Ten onzent is, zoals bekend is, een merkwaardig specimen van zulk een pleidooi het wagenspel *Maskaroen*.

Op de mensen heeft de Duivel het inzonderheid voorzien. Zijn nijd kan er, echt Luciferisties, niet over uit, dat zij eenmaal de door de Engelenval ledig geworden plaatsen in de Hemel zullen vervullen. 't Zijn de nijd en de wraakzucht, die de boze geesten aanzetten om het door de mensen veroverde en het verder toegezegde terrein te betwisten.

De strijd begint in 't Paradijs. De vrouw is zwak en ijdel; de vrouw derhalve brengt haar nakroost ten val. Een welkome stof is deze Paradijs-legende voor kunst en drama geworden. Later komt ook in de passie-spelen Judas ten tonele als door Lucifer bewerkt. Niet minder Pilatus en de Joodse Raad. Maar in hoofdzaak toch is de kamp met de mensenziel als een allegories werk in 't drama aanschouwelik gemaakt. Het lot der verdoemden gaf men bij benadering aan. Van een brandende hel, waarin de gefolterden rondwaarden, of voor welks muil de veroordeelden in de vuurpoel werden gesloten of getrokken, of waaruit andere gemartelden vruchteloos trachtten te ontsnappen, vinden we zo goed als geen sporen. De aanwezigheid van een hel leidde de verbeelding der toeschouwers reeds genoegzaam in die richting. Daarentegen zien wij bij de hellevaart Christi weer wel, hoe de verloste zielen, ondanks de tegenstand der duivelen, de kracht in zich voelen, het ‘voorgeborchte’ te ontvlieden. Het meest aan-

grijpend moesten wel de eschatologiese voorstellingen zijn, waarbij de scharen der verdoemden voor de eeuwige Rechter verschenen. Indrukwekkend was dan ook het machtige toneelapparaat. In zulke spelen, meldt de inhoud van dit werk, 'trok een lange stoet van zondaars en vertegenwoordigers aller standen aan Gods rechterstoel voorbij, begeleid door hun aanklagers, de duivels,[1)] en door de Hoofdzonden.' De Duivel, lezen wij elders, eist zowel pausen, keizers, koningen, als rechters en kooplieden op. De duivelen hebben hun lijsten al opgemaakt. Zij dragen zakken met zonderegisters; andere dragen boeken, waarin - op grond van een Bijbelse uitspraak, - het debet van hun cliënten is opgetekend. Een buitenkans is het natuurlik voor de Boze, wanneer hij heilige mannen, martelaars, en in 't algemeen, boetvaardigen en ijverige gelovigen en geesteliken machtig kan worden. De middelen tot verlokking zijn verschillend. Gaarne toch metamorfozeert zich de Duivel. Hij kan een vrouw zijn, en een bedelaar. Hij zal de zwakkere sekse bekoren in de gedaante van een welgemaakt jonkman. Zelfs gaat hij verbonden aan (*Theofilus, Mariken van Nymeghen*), macht belovende, kennis of goud. Hij houdt gemeenschap met tovenaars, heksen en witte wijven; hij vervaart de standvastigen met schrik en angst, verontrust het ziekbed en fluistert de stervenden woorden van twijfel en wanhoop in. Welke rol de boze geesten in de 'sinnespelen' vervullen, is bekend. Zij verpersoonliken bij voorkeur - ofschoon er steeds ruimte voor een 'viant', Belzebub of zo iemand aanwezig is, - de slechte eigenschappen van de mens, of wel, zij komen als verlokkende elementen, als 'Vlees' en 'Wereld', met de Satan, tegenover de 'Mens', als voor diens reinheid worstelend wezen te staan; gewoonlik zijn het echter de 'zeven Hoofdzonden', die de 'Ziel', de 'Deugd', etc. bestrijden. Opmerkelik is het voor het karakter van de M.E. spelen, dat in sommige er van de moraal in de vorm van een zedeles, juist de duivel in de mond werd gelegd. De speler met zulk een voorname rol, dacht men zeker, moest ook de 'Hoofdredenaar' zijn. Zo kwam ook dikwels de populaire levenswijsheid, in spreekwoorden, uit de mond van de laat-M.E. duivel. Wel een bewijs, dat de Duivel vermenselikte, en, onbewust, de drager werd van de erkende waarheid, hoe de mens door zijn dwaasheden wijs wordt. Voegen we hier aan toe, dat bij de bovengemelde eschato-

1) Onder die groepen noemt een der aangehaalde bronnen o.a.: Lucifer, Satan, Samodeus, Belzubub en andere kapiteins der Hel met hun leger en met Kaïn, Judas met alle verraders, Pilatus met alle valse rechters, Herodes met alle tirannen, enz.

logiese spelen nog een burleske uitgroei te vermelden valt. De Duivel speelt n.l, nu en dan voor opperrechter. De strafgerechtigde, eertijds de deemoedige, altans waardige pleiter voor Gods rechterstoel, heeft tans het rijk der vonnissen alleen. Wat valt er te doen? Meer dan genoeg. Daar zijn woekeraars, wellustige monniken, toverkollen; daar zijn ambachtslieden en handwerkers, die zich aan oneerlike praktijken hebben schuldig gemaakt; welnu, hun zielen worden opgespoord, voor de vierschaar gebracht en ter helle verwezen. Op die manier werden de vakknepen en knoeierijen aan de kaak gesteld. Het didakties element is in deze voorstellingen onmiskenbaar aanwezig; maar de satyrieke inkleding gaf er een onbetaalbare aktualiteit en de ware 'volksthümlichkeit' aan. In andere spelen werd met voorliefde de modezucht gegispt.

Reeds wezen wij er op, dat de rol van de Duivel tegenover de Mens ondertussen een evolutie heeft ondergaan. Immers het Godsbegrip bleef in de loop van de tijd vrijwel hetzelfde. Het Verlossingswerk en de verhoudingen van de mens met de Heiligen bleef in de voorstelling der eeuwen ongewijzigd. Doch de mensen onderling voedden elkander op, en het individu kreeg daardoor ook een brede blik op het menselike in zich zelf. De 'duivel' leefde deze geschiedenis mee. Als verpersoonliking van het boze beginsel in de mens, wordt hij buiten de mens geplaatst. De éénheid is een tweeheid geworden, de strijd verdiept zich tot een tragies konflikt tussen twee bijeenbehorende machten. Zo ook wordt de 'duivel' een 'Man', met een eigen psyche. Een 'Man' in een Man. Wij denken aan *Moenen*, de prototype van de *Mephisto* in de zinrijke '*Faust*'.

Daarnaast zien wij hem ontwikkelen tot een vaste scène-figuur, die in het spel de handeling leidt, het toneel beheerst, met monologen de lacunes vult, en de moraal verkondigt. Zelfs wordt hij in die mate de meerdere, dat hij de beschikking over zijn kreaturen krijgt, er naar hartelust mee speelt en als satiriese macht de didaktiese leiding krijgt.

Weer gans andere effekten brengt hij teweeg, waar hij zich in andere geesten heeft vermenigvuldigd. Immers het ware terrein van deze duivelen-maatschappij is de hel, met een regerende klasse (Lucifer en de zijnen) en met de rangen der dienstbaren. Hier mengen zich allerlei stemmen en driften; hier uit zich de diabolies-dierlike zijde van het demonenras. De toon is, zoals aan een korrupt hof, zeer verscheiden. Nu eens is Lucifer de geëerbiedigde 'Vorst', dan weer de wrijfpaal van allerlei ongebonden verzet. Schelden doen de partijen van weerszijden. De onderlinge bejegening, was voor het luisterend

publiek een bron van vermaak. Doch ook viel er te leren! De duivelen wisten elkander ook in te lichten omtrent de wijze, waarop met vrucht de zielen ten verderve konden worden gebracht! Zo was er voor de toneelleiders aanleiding genoeg, om met dergelijke scènes de gapingen in de mysterie-spelen te vullen. De tonelen waren er toch meestendeels op gebouwd. De ‘geesten’ konden, zo ze niet wilden twisten of tieren, optochten houden, koren zingen, dansen uitvoeren, met de ketenen rammelen, klimmen, elkaar nazitten, of wel zich bij voorbaat verlustigen in 't kwellen van de zielen, die ze wachtten, en dergelijke meer.

Veel waard was het voor deze en dergelijke acties, hoe men de duivels meende te moeten voorstellen, en met hun attributen etc. toe te takelen. Onmisbaar werden de horens, de staarten en de spitse klauwen geacht. De kleur moest rood, tot in 't donkere zijn. Veel hing er van af, hoe men zich de duivels in het een of ander spel dacht. Zij die zich niet behoefden te bewegen, konden beter bezwaard of volledi ger toegerust worden dan de geesten, die b.v. als boden dienst moesten doen. Bokspoten, paardehoeven of drakenklauwen zouden vlugge bewegingen belemmeren; zij die zich door openingen moesten wringen, konden weer geen drakenvleugelen velen. Voor anderen waren ketens weer lastig. Het meest aannemelik is, dat men bij de montering rekening hield met de behoefte, en daarbij streefde naar enige verscheidenheid. Bij de Paradijs-scène was de metamorfose in een slang, zo niet geboden, dan toch gewenst. En, we merkten reeds op, de bekoringen door de Satan konden ook geschieden in de gedaante van een jonkvrouw, een monnik, of een jonkman. Vermeld dient tevens, dat waar de Duivel zich zelf was, in het uiterlik voorkomen meestal een of ander gebrek viel op te merken. De zin er van is, dat de Boze, letterlik en symbolies, geschonden is. ‘Moenen’ in *Mariken van Nymeghen* heeft maar één oog.

Enige opmerkingen over de spelen en de toneelrollen (liefst niet aan de geesteliken), benevens een verklaring van de toegevoegde illustraties besluiten het boek.

Bij het lezen van dit geschrift, en het nagaan van de aantekeningen aan de voet van de tekst, merkten we herhaaldelijk op (zie o.a. blz. 13, 26, 28, 29, 35 70, 88, 98) wat de proefschrijver ons reeds had voorgehouden:[1)]

‘Afgezien van de den duivel in den mond gelegde woorden en de hem toebedeelde actie, mimiek, e.d., waarbij de fantazie vrij spel

1) blz 23.

had, is er betrekkelijk weinig in het optreden van den toneelduivel dat op vrije vinding der dramatici berust. Telkens als men meent, iets eigens ondervonden te hebben, blijkt bij nader onderzoek, dat de dichter putte uit een of ander theologisch werk, een legende, enz.'

Dit geldt van de ME. in alle opzichten. Alleen, hetgeen door geloof en door volksgeloof als werkelikheid werd gewaarmerkt, kon worden neergelegd in litteratuur en kunst.

In elk geval is dit Proefschrift, èn door de veelheid en de veelzijdigheid van de stof, èn door de degelike en oordeelkundige behandeling, een belangrijke bijdrage geworden voor de kennis van de ME. kultuur.

J.K.

Boekbeoordelingen.

Vondel's Leven en Kunstontwikkeling door Henri C. Diferee. Met Portretten. - Amsterdam. Van Holkema en Warendorf, 1912.

Het boek beoogt de ontwikkeling van VONDEL's kunstleven te schetsen, 'zooals zich dat in zijn protestantschen tijd in bijna voortdurend opgaande lijnen aan Tijdgenooten en nageslacht heeft geopenbaard.'[1)]

'Het wil,' breidt een volgende strofe woordenrijk uit, 'eene psychografie van Nederlands grootsten dichter zijn, die ons de ontplooiing van zijn ziele- en geestesleven en zijne wording tot kunstenaar verklaart, objectief en zonder bij-oogmerken, in verband met zijne opvoeding, omgeving en levensomstandigheden; in verband ook tot al gebeurde in zijn dagen, dat den wordenden kunstenaar trof en diens belangstelling of afkeer verwekte'.

Zodat, ook na LEENDERTSZ biografie, dit nu eindelik de volle 'ontplooiing' zal geven, nu rekening is gehouden met 'al het gebeurde in VONDELS dagen'? Kunnen er nu inderdaad geen briefjes, rekeningen of toelichtende bescheiden meer voor den dag komen; zijn alle bronnen uitgebuit, en draaien nu de VONDEL-onderzoekers de lanp uit en gaan ze naar huis? De heer DIFEREE weet wel beter. Op blz. 7 zegt hij dan ook bescheidener, en hiermee terecht de waarde van zijn werk binnen de juiste grenzen leidend: 'Moge dit werk getuigen dat zijn tusschenkomst... althans heeft bijgedragen tot eene betere en meer objectieve kennis van het leven en de kunst van onzen grootsten dichter: JOOST VAN DEN VONDEL'.

1) Voorwoord, 5.

Inderdaad, de bescheiden, verstrekt door Dr. G.J. VOS AZN., in leven predikant bij de Ned. Herv. Gem. te Amsterdam, hebben aan dit boek zijn belangrijke waarde gegeven. En zonder die bescheiden zou het allerwaarschijnlikst niet samengesteld zijn.

Het opzet n.l. van dit werk beoogt niet aan de hoge eis, die de schrijver zich, bij zijn eerste aankondiging, meende te kunnen stellen. Die eis vroeg van de bewerker allereerst een geconcentreerde éénheid. Doch de éénheid is onder het verwerken van de conceptie niet in 't oog gehouden. Hoofdstukken als 'De stad Amsterdam en hare bevolking bij den aanvang der Zeventiende Eeuw' en 'VONDELS Jeugd en eerste ontwikkeling', hoe knap en leerzaam ook, leiden op een zijweg. Dit soort werk toont de heer DIFEREE in zijn volle kracht. 'VONDELS' Pascha' daarentegen, is een zeer slap en besluiteloos, schier in zigzag voortzeulend stuk werk. Waarom, na heel veel omhaal en allerlei niets tot de zaak doende bijzaken, dadelik niet opgemerkt, dat VONDEL in 1644 het 'Pascha' moest verlochenen, omdat het, hoewel Bijbelssymbolies onberispelik, als nationaal-symbolies te anti-Katholiek was.[1)] Onder de traagheid, waarmee de lijn wordt gevolgd, lijdt de vorm. De taal krijgt neiging rethories te worden.[2)] Uitspraken van anderen, aangehaald en plichtmatig aangeduid, dalen af tot naïeveteiten. Doch de kracht van dit boek ligt in Hoofdstuk V: 'VONDEL als Dichter en Hekeldichter voornamelijk met betrekking tot de kerkelijk-politieke twisten'. Dit is de kern van deze studies[3)] (bladz. 119-257). Aangetoond wordt, en nu aan de hand van de archieven der Amsterdamse Ned. Herv. Gemeente, hoe VONDEL, eenmaal, door zijn aangeknoopte connecties met VORSTIUS[4)] en de REAAL's, bekend met het streven van de Amsterdamse Kerkeraad, in verband met de hand-

1) Zie VIe Jaargang van dit tijdschrift, blz. 209, waar dezelfde opmerking gemaakt is. De heer DIFEREE had met deze bespreking, ook in verband met de Inleiding van de heer DE KLERK op *Vondels Spelen I* zijn voordeel kunnen doen. Nu moet de veroordeling van het 'Pascha' door VONDEL worden goedgepraat, b.v. op deze wijze: Dat VONDEL in 1644 zijn kunstwerk *als zoodanig* te zwak en te slecht vond, kan ons niet verwonderen. (Zie echter DE KLERK, die 'Pascha' en 'Hierusalem' vergelijkt). Wat de 'Hierusalem' is voor VONDEL, trachtten wij aan te tonen in onze *Vondel-studiën*.
2) Onder meer ja's, zeker's, neen's, op blz. 50: Zal dan de God der vaderen, die Abraham zegende en aan Jacob wonderen deed, zijn volk vergeten? - Neen en nogmaals neen. -
3) Inderdaad geven de meeste hoofdstukken de indruk, allereerst, als afzonderlike opgezette histories-biografiese artikelen bedoeld te zijn.
4) Zie echter de bedenking van ALBERT VERWEY in het Januari-nummer van 'De Beweging'.

having van de Calvinistiese leertucht en de toepassing van de censuur op zijn vrienden, er van leer begon te trekken, en billik of te onpas, tegen Trigland, Cloppenburg, Bogaert en wie er meer het Consistorie mochten vertegenwoordigen, optrad. Zodoende is dit hoofdstuk een belangwekkend en uitvoerig commentaar geworden op VONDEL's hekeldichten. Leggen wij een gedocumenteerd onderzoek, zoals DIFEREE dit in zijn interessant 5e Hoofdstuk heeft in 't licht gesteld, naast het 2e stuk der *Inleiding* van DE KLERK op Vondels Spelen,[1)] dan bezitten wij in deze studies, die elkander op eene merkwaardige wijze aanvullen, een vrij volledig overzicht van de strijdende VONDEL in het tijdperk van de politieke en kerkelijke kamp, die de Nederlanden en inzonderheid Amsterdam heeft beroerd, en die, sedert BAKHUIZEN's 'Rommelpot', bij jong en oud, geletterden en ongeletterden, inzonderheid in de liberalistiese aera, *het* onderwerp was, waaraan iemands kennis inzake VONDEL en VONDEL's werken werd getoetst.

Het stoutste bedrijf in DIFEREE's werk geschiedt, wanneer hij, na schier 250 blz. historicus te zijn geweest[1)] - uitgezonderd het vlakke geäesthetiseer in de 'Pascha', - even behendig als verrassend, de hoogte in gaat, om in de volgende en laatste 25, in het verkregen 'evenwicht' bij de dichter, de opbouw van diens leven en kunst voltooid te zien. Verrassend: omdat, ondanks de vele voorspiegelingen,[2)] de lezer de wens naar een 'volledig en objectief-mogelijk inzicht' onwillekeurig had opgegeven. Behendig: omdat het hoge moment een strijdzang betreft, op welks inhoud de 'spil van 's werelds asse' draait. Aan het 'Decretum Horrible', - wel merkwaardig, omdat er zo veel meer en moois is, waaraan zich de zelfde gang van redeneren kon laten vastknopen[3)] is het, waaraan de schrij-

1) Besproken in Jaargang VI (203-210).
1) Besproken in Jaargang VI (203-210).
2) O.a..... Maar tot een boek kon het (lees: tot dusver).... niet komen (Voorw. 5). De stof voor de kennis van VONDEL's ontwikkeling tot kunstenaar, bleef, zoo goed als onbewerkt (Inl. 4).... zoolang niet VONDEL's kennis van het Protestantisme, zijne aesthetische inzichten, zijne verhouding tot zijne tijdgenooten aan een nader onderzoek waren onderworpen,... kon er geen sprake van zijn 'VONDEL in waarheid te leeren kennen' (JORISSEN) (blz. .5). .... Welnu, met de opmerking van HUET van harte instemmend, willen wij trachten VONDEL's ontwikkeling tot kunstenaar gade te slaan (7). Immers - slechts door den dichter in de lijst van zijn tijd te plaatsen, kan het doel VONDEL's ontwikkelingsgang als kunstenaar te leeren kennen, worden bereikt, (bladz. 8).
3) O.m. Inwying van den Christen Tempel. t' Amsterdam. Inwying der Doorluchtige Schoole t' Amsterdam. Olyftack aan Gustaaf Adolf. Zonder nog eens even na aan 't 'Decretum' staande strijddichten te noemen.

ver de lijnen van VONDELS toekomstig dichter- en kunstenaarsschap verbindt. Nu is die opbouw van VONDEL, in de vorm als in de voorstelling, verre van onverdienstelik. Integendeel. Alleen is het bevreemdend, dat dit eindelike proces zich, na zoveel talmens, in een kort bestek moet volvoeren, en zich dan ineens laat afsluiten. De schrijver acht namelik in de 'Gysbreght' de vorming van VONDEL voltooid. Zeker is het, dat VONDEL destijds, een bezonken geest was. Zijn vroomheid, zijn erotiek, zijn historiese zin (of 'economisch element') treden er in een kalme, heldere harmonie. Ongetwijfeld is waar, wat DIFEREE in zijn 'Slotwoord' zegt, dat wij van nu af aan 'de sociale en geestelijke stroomingen, waarvan VONDEL zich nu harmonisch bewust is, volgens een vast omlijnd plan uiting zien geven in zijn kunstproducten. Doch, hoe goed ook gezegd, en hoe artistiek ook gevonden, om in de ster van de "Kerstnacht" het reine licht, dat van nu af uit VONDELS brein zal stralen, als in een poolpunt samen te trekken, achten wij toch de "Gysbreght" niet alleen niet "maszgebend" voor zijn dramatiek, maar ook doet het resulteren van "Amstel's val" uit al de componerende talenten van de dichter, enkele voorafgaande produkten ongelijk aan. Vóór de Gysbreght' zien wij een ganse VONDEL zich openbaren in allerlei juweeltjes van kunstpraestatie en mensenleven. Wij noemen de 'Lyckklaght', 'Op de tweedraght der Christe Princen', 't Lykdicht op 'Isabella', de 'Vertroostinghe op G. Vossius', de 'Stedekroon', de Olyftack, 'Maegdeburgh's Lyckoffer', een tiental bruiloftsdichten, en zo wij zelfs wagen, tien jaar terug te gaan, de 'Geboortklock', 'Grol' en 'Bruyloftbed Van P.C. Hooft en H. Hellemans'. Ook hierin uit zich reeds de echte VONDEL, de volle artist en de volle mens. Het zij zo, dat ook in de 'Gysbreght', een gelukkige volmaking en onderlinge verzustering is aan te treffen van zijn gaven van schikking en zegging. Doch hiermee is VONDEL's 'drama' voortaan niet aestheties bepaald. Welk een verschil b.v. tussen zijn 'Jephta' en heiligenlegenden als 'Peter en Pauwels'. Daarom is voor ons Gysbreght nòch een zuivere grens tussen wat voorafging en wat volgde. Allerminst hebben wij er vrede mee, dat met dit stuk 'de zelfopvoeding van VONDEL tot kunstenaar voltooid is'. Wel beamen we, dat, zo het mensen- en dichterleven van VONDEL in hoofdstukken valt te verdelen, dit 'spel' op gevoegelike wijze zulk een étape afsluiten kan. De gedachtenkring wordt een nieuwe, en in zekere zin leidt een nieuwe arbeid een nieuw leven in.

J.K.

Nieuwe tekstuitgaven.

C. Huygens' Trijntje Cornelisd^{r}. Klucht. Uitgegeven, en van eene inleiding en aanteekeningen voorzien door Dr. H.J. Eymael. (Zutphen - W.J. Thieme en Cie - 1912). Pr. ƒ 1.50, geb. ƒ 1.90.
Dat Scaecspel. Leidse dissertatie van Dr. G. van Schaick Avelingh, gelijktijdig uitgegeven in de *Bibl. van Middelnederl. Letterk.* (Leiden - A.W. Sijttoff's Uitg.-M^{ij} - 1912). Pr. ƒ 4.50.

'Was *Trijntje Cornelis* niet aardig, niet weêrgaas aardig?' laat POTGIETER Jan Klaassen zeggen, in *Jan Jannetje*. En toch bracht de herleefde belangstelling voor de zeventiende-eeuwse letteren geen afzonderlike, gekommentarieerde uitgave.

EYMAEL zoekt de verklaring èn in de moeielikheid van de tekst èn in de onkiesheid van de inhoud. Toch acht hij beide overdreven. *Trijntje Cornelis* is minder stroef en gezocht dan de meeste andere werken van HUYGENS, en volstrekt niet onkieser dan de spelen van BREDERO en COSTER.

Het was een gelukkige gedachte van EYMAEL, de HUYGENS-kenner bij uitnemendheid, de hand aan 't werk te slaan, en ons een modeluitgave te schenken, met een brede inleiding en een zorgvuldig bewerkte toelichting. Eerst gaat hij na, hoe in de negentiende eeuw over deze komedie geoordeeld werd: na de veroordeling door M. DE VRIES komt er steeds meer kentering. De uitgever blijft intussen van mening dat het stuk ons gevoel van kiesheid wel beledigt, zodat een opvoering onvoorwaardelik af te keuren zou zijn. 'Men houde dus *Trijntje Cornelis* binnen de wanden der ernstige studeerkamer.'

Vervolgens stelt hij de vraag: Hoe stond HUYGENS zelf tegenover zijn stuk? Dat HUYGENS' van zijn 'Camerspel' geen hoge dunk had, is bekend. Maar de eigenlike sleutel voor het probleem dat dit stuk ten opzichte van HUYGENS' karakter stelt, de innerlike tegenstrijdigheid tussen ernstige moraal en losse scherts, vindt EYMAEL in de uitspraak: 'Sondigh is 't soo verr, als 't sonde kan verwecken.' In tegenstelling met KALFF z'n verklaring, die spreekt van 'een onbeschroomd botvieren van den trek tot het vieze en vuile', geeft hij de o.i. juistere oplossing, dat 'het HUYGENS in de allereerste en voornaamste plaats om de *geestigheid*, niet om de *viesheid* te doen is.' De jacht op vernuft en geestigheid speelt hem parten. Maar bovendien acht hij zulke stukken alleen voor het 'onmondige' volk gevaarlik. De wijze, de humanist, die door zijn studie van de klassieken heel wat gewaagders

had leren kennen, zou er geen schade van ondervinden, en de letterkunde als ‘ars liberalis’ graag deze vrijheid gunnen. De wijze ‘geckt en lacht met alles wat hij siet’; bij hem gaat het grappige vóór het vieze.

In een derde hoofdstukje wijst de uitgever de twee bronnen van HUYGENS aan: een vertelling in de anekdoten-verzameling *De gaven van de Milde St. Marten* (1654), n.l. *'t Nieuwsgierig Aegje van Enkhuisen*, en een Latijns schooldrama van MACROPEDIUS (d.i. LANGEVELD): *Aluta* (1535). Verrassend en overtuigend laat EYMAEL zien dat HUYGENS de stof eerst als berijmde vertelling wilde bewerken (gedeeltelik in de *Proloog* bewaard), en onder de bewerking tot dramatisering overging.[1)]

Als letterkundig werk stelt de uitgever deze klucht, om de oorspronkelikheid van bewerking, de verdienstelike techniek en karakteristiek, boven de *Warenar* en de *Spaensche Brabander*. Bewondering voor zijn lievelingsschrijver blijkt uit de woorden: ‘Wanneer HUYGENS, wiens onmisbaar dramatisch talent uit deze enkele proeve overtuigend blijkt, er toe had kunnen besluiten, zijne diepe menschen- en wereldkennis, zijne uitgebreide wetenschap, zijne fijne opmerkingsgave en zijn onmisbaar vormtalent onverdeeld te wijden aan het blijspel, en hij zich daarbij edeler onderwerpen gekozen had, zou hij LANGENDIJK niet overtroffen, BREDERO geëvenaard, misschien een Nederlandsche MOLIÈRE geworden zijn?’ De vergelijking met zijn navolgers, BORMEESTER en BOGAART, die dezelfde stof kozen, doet te beter zijn meesterschap uitkomen.

De tekst van deze uitgave berust op die van WORP. Bij de verklaring heeft EYMAEL ‘zich beijverd om alles wat maar eenigszins moeielijkheid kon veroorzaken, uit den weg te ruimen’. Dit is m.i. het juiste standpunt: een teveel schaadt minder dan een teweinig.

Bij het doorlezen krijgt men dan ook de overtuiging dat deze weloverwogen, op grondige bekendheid steunende verklaring alles geeft wat men redelikerwijze verwachten mag, en waarschijnlik zelden mistast.[2)]

1) Een variant in de Proloog brengt n.l. de lezing: ‘Neemt Camerspels gemack voor moeielick verhael.’

2) Enkele kleinigheden, kanttekeningen bij het doorlezen, deel ik hier terloops mede. *Capittet stocken* (56) = versuikerde snippers, wordt duideliker als we aan de kleine kapittelstokjes denken, waarmee kettinkjes en arm banden gesloten worden. Voor ‘hoftaal’ (92) zou ik liever lezen: beschaafde, ‘deftige’ taal. Zou de eerste *t* in *tsaght* (890) ook niet een schrijffout zijn, evenals twee regels verder (892)? Kan *crante* (1052) ook enkelvoud zijn? Bij *hulle* (1182) is, dunkt me, eer te denken aan het opzetten van de muts (vgl. Noord-Hollands hul, hulletje (= muts) dan aan ‘kammen’. Bij vs. 1385 denkt men onwillekeurig aan een bekende plaats uit de *Warenar*. Is *stick* (1389) hier niet als boterham op te vatten? Bij *moete* (1100) zal menig lezer naar de voet van de bladzijde kijken, *ije* (1195) is een drukfout voor *je*.

Als *Aanhangsel* werd opgenomen het artikel *Huygens versus Oudaen*[1] en een uitvoerige taalkundige verklaring van *op zijn plat vallen* en *bontwerker*. - In deze uitnemende uitgave zal *Trijntje Cornelis* ongetwijfeld veel nieuwe lezers en meer waardering vinden.

Een grondige studie werd door Mej. VAN SCHAICK AVELINGH gewijd aan de onuitgegeven prozatekst *Dat scaecspel*. Zij had een omvangrijke litteratuur door te werken en niet minder dan tien handschriften vergelijkend te bestuderen. Sedert de Lombardiër JACOBUS DE CESSOLIS in de eerste jaren van de 14de eeuw zijn *Ludus Scaccorum* schreef, drong deze 'wellevenskunst', tevens inlijsting van een boeiende exempelenreeks, in de meeste Europese landen door. Het merkwaardigste resultaat van deze studie is, dat de Middelnederlandse tekst zich van bijna alle bewerkingen door oorspronkelikheid van opvatting onderscheidt. Het is geen vertaling, maar een zelfstandige omwerking en uitbreiding van JACOBUS DE CESSOLIS. Tot nu toe werd dit slechts vermoed; een grondig onderzoek maakte dit tot zekerheid. Van de auteur kennen we slechts de naam: FRANCONIS. Tegenover mijn vermoeden dat hij een Hollander was, wellicht verwant aan de Leidse familie FRANCKEN,[2] stelt de uitgeefster baar overtuiging dat de schrijver een West-Vlaming is. Haar betoog (blz. LIV-LIX), niet zonder aarzeling opgesteld, is voor ons niet overtuigend. Van een hoofdargument (blz. LVI) zegt zij zelf dat het 'weinig bewijst'. En mag het groot aantal bastaardwoorden als bewijs gelden voor de Zuid-Nederlandse herkomst, wanneer we weten dat de auteur een Latinist was, vertrouwd met de rechtstaal, en dat hij - naar zijn eigen getuigenis - in Parijs gewoond heeft? Het is hier niet de plaats om daar uitvoeriger op in te gaan. Wel wil ik er op wijzen dat we niet alleen te doen hebben met Hollands of Vlaams dialekt, en dat dus de vraag van groot belang is: in hoeverre was het spreken en schrijven van de meest ontwikkelde Hollanders omstreeks 1400 onder Vlaamse of Brabantse invloed?

1) Vooraf gepubliceerd in het *Tijdschr. v.N.T. en L.* XXXI (vgl. *De N. Taalgids* VI, 223).
2) Vgl. *Iets over en uit het Scaecspel*, in *Ts. v.N.T. en L.* XXVI.

Een afzonderlijk hoofdstuk (V) is gewijd aan een bronnenonderzoek van *De Exempelen*, een taak die alleen met vlijt en volharding volbracht kon worden. Aan de tekst is het oudste handschrift van de Noord-Nederlandse groep (gedateerd 1403), ten grondslag gelegd.[1)] Deze tekst (164 blz.) met tal van varianten, is een belangrijke bijdrage tot de kennis van het Mnl. proza. Om taalkundige redenen hadden we bij deze uitgave gaarne een doorwerkt glossarium gevonden.

C.D.V.

Uit de tijdschriften (Januarie-Februarie).

De Gids. Jan.

DIRK COSTER opent zijn uitvoerige *Studiën over Adriaan van Oordt* met een beschouwing over *Irmenlo*. - *Onder den eereboog van Hendrik Conscience* is de titel van een artikeltje, waarin C. SCHARTEN drie Conscience-geschriften beknopt bespreekt: de Jubeluitgave van *De Leeuw van Vlaanderen*, de *Catalogus* van de Consciencetentoonstelling en het boekje van EUGENE DE BOCK over *Hendrik Conscience, zijn persoon en zijn werk*, waarin de biografie ‘niet kwaad’ is, maar het kritiese tweede gedeelte ‘er bij bungelt’, terwijl het in de biografie verwerkt had moeten worden.

Febr. Het vervolg van DIRK COSTER's *Studiën* heeft tot onderwerp *Warhold* (1906), het werk van een latere, rijpere periode, waarin ‘een nieuwe zin voor het leven in den schrijver is ontwaakt,’ en dat te beschouwen is ‘als de kunstgeworden verloochening van *Irmenlo*’. Zeer uitvoerig wordt in dit opstel *Warhold* ontleend en gekarakteriseerd, in verband met de geestesgesteldheid van de auteur. - J.N. VAN HALL stelt in het *Dramatisch Overzicht* tegenover elkaar de *Gysbreght*-opvoering door ROYAARDS, bezield door een nieuwe geest, en de sleur van de traditionele opvoering door *Het Nederlandsch Tooneel*.

De Beweging. Jan.

ALBERT VERWEY geeft een belangrijke beschouwing over *De richting van de hedendaagsche poëzie*. Aanleiding zijn twee uitlatingen van jonge dichters. GEERTEN GOSSAERT en J.C. BLOEM, die beide opkomen voor het goed recht van de retorica,

1) Met een eigenaardige inkonsekwentie. Want als de beide handschriften van de Zuid-Nederlandse groep de oudste redaktie vertegenwoordigen, dan had de uitgeefster - al zijn ze jonger - daaraan de voorkeur dienen te geven. Toch heeft ze, bij de heersende onzekerheid, m.i. goed gehandeld de groep van 8 hss. - waaronder de oudste - boven die van 2 te verkiezen.

van het ‘geijkte beeld’ in de poëzie. Deze nadrukkelike verklaring van twee jongeren brengt hem tot de vraag: ‘raakte de nederlandsche dichtkunst op een keerpunt en in welke richting beweegt ze zich?’ Hij geeft BLOEM toe dat - in 't biezonder in de Franse litteratuur ‘echte oorspronkelijke poëzie’ bestaanbaar is met ‘overgeleverde figuren’. Maar daarbij mag niet vergeten worden ‘dat een zeker hangen naar intellectueele normen dit latijnsche volk in het bloed zit, meer dan de noordelijker rassen die bij ding en verbeelding leven.’ - ‘Een door zuidelijke zinnelijkheid en levendigheid bekorende, maar toch een zuidelijk-*intellectueele* invloed dringt daarmee over de grenzen en het zal goed zijn dat wij, de schoonheidswerking van fransche gedichten aanvaardend, ons andersoortig dichterlijk karakter ertegenover handhaven.’

Een sprekend kenmerk van de nieuwere poëzie, na de eigenlike Nieuwe-Gids-tijd, noemt hij: het ‘terugwijken van het woord voor de volzin’: ‘Zin- en zenuwgevoel uiten zich door het woord, - de diepere eenheid van de geest drukt zich in de volzin uit.’ De Individualist werd, in zijn uiterste konsekwentie, de dichter van het Lijdende, de kunstenaar van het Impressionisme. ‘De dichter daarentegen die zijn geest in het algemeene leven voelt opgenomen, zoekt zijn kracht niet in het onderscheiden zijn van anderen. Hij heeft er geen behoefte aan zich zijn andersheid bewust te maken. Hij weet dat, hetzij hij in zich of om zich ziet, hij niets anders dan verwantschap vindt, verwantschap met de schepselen die, als hij, door het leven zijn voortgebracht’... ‘Hij is de dichter van het werkdadige, de kunstenaar - zoo ge wilt - van het Expressionisme.’ Tot het begrip van een dergelijk dichter- en kunstenaarschap zijn sommige jongeren genaderd. Vandaar de voorliefde voor de volzin, het sterkst bij een dichter als VAN EYCK. Daaruit is te verklaren dat VAN EYCK's poëzie ‘*in de richting gaat* van het dekoratieve, het vlak-vullende, in tegenstelling tot het konstruktieve, het in de ruimte bouwende’. ‘De nadruk wordt minder op het beeld en meer op de beweging gelegd’, en dat kan werkelik aanleiding geven tot ‘wat men “groote dichterlijke stijl” zou kunnen noemen, gedichten van langen adem, waarin als een dynamische kracht de energie van de dichter, zeker van haar gang over en door betrekkelijk vaste vormen, de zware massa van de taal weer tot leven brengt.’ - In deze aflevering bespreekt VERWEY *Vondels Leven en Kunstontwikkeling* van H.C. DIFEREE. Tegenover LEENDERTZ en DIFEREE blijft hij het waarschijnlik achten dat VONDEL ook vóór 1620 een ‘medelevend poorter’ was, die zijn houding tegenover de burgertwisten reeds bepaald had.

Febr. In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* karakteriseert ALBERT VERWEY twee ‘Hedendaagsche Dichters’ (IX en X), NICO VAN SUCHTELEN (*Verzen*) en TH. VAN AMEIDE (*Verzamelde Gedichten* 1906-1912). - J.C. BLOEM beoordeelt de bundel *Uitzichten* van P.N. VAN EYCK, en komt in een brede inleiding terug op VERWEY's beschouwingen in de vorige aflevering. Verduidelikend zegt hij: ‘Onder rhetorische poëzie *in den goeden zin des woords* versta ik poëzie, die zich bewust vastknoopt aan een traditie.’ Maar daarvan wenst hij streng te scheiden de slechte retoriese poëzie; welsprekendheid en plagiaat voeren op ‘het paadje dat in de put leidt’. Een goed retories dichter ‘weet het oude te herhalen en tegelijk te vernieuwen, zooals iedere zomer de aarde gelijk maakt aan die van overige zomers en toch weer, heel anders.’

Groot-Nederland. Jan.

In de rubriek *Literatuur* beoordeelt J.L. WALCH *De Vreemde Heerschers* van de SCHARTEN's, dat hij als geheel mislukt acht door ‘gebrek aan stevig saamhoudende compositiekracht’. Dezelfde criticus prijst de kinderschetsen *Bloesem* van INA BOUDIER - BAKKER.

Febr. FRANS COENEN, de schrijver van het *Dramatisch Overzicht*, vindt veel te prijzen in de *Gysbreght*-opvoering van ROYAARDS, al zou hij het geheel in een andere, ‘strakkere stijl’ wensen, ‘zoo iets als fresco's’. In 't biezonder is hij ingenomen met de ornamentale uitwerking van décors en gewaden: ‘Het is een lust in deze omgeving de schoonste en innigste tafereelen van den *Gysbreght* te zien voorbijgaan.’ Daarmee is ‘de schoone Kersttraditie van VONDEL's rijk en edel tooneelspel’ waardig hersteld.

De Tijdspiegel. Jan.

CAESAR GEZELLE vindt in de bundel *Guido Gezelle, zijn Leven en zijne Werken* (een herdruk van een afl. der *Dietsche Warande*) aanleiding om enige herinneringen aan zijn oom neer te schrijven, en iets te zeggen over deze verzameling, waarin hij ongaarne de *Levensschets* door K. DE FLOU (1901) mist. Naar zijn mening was nu de tijd gekomen zijn voor eene stevige studie over GUIDO GEZELLE's leven en werken.

De Nieuwe Gids. Jan.

W. KLOOS behandelt in de *Literaire Kroniek: De Heilige Tocht* van ARY PRINS, waarvan hij ‘de stelwijze’ in bescherming neemt.

Febr. D. TOL publiceert een opstel over *A.C.W. Staring als dichter*. Hij plaatst sommige gedichten van STARING naast de landelike gedichten van Voss, en vooral naast de zangerige liederen van HÖLTY,

wiens ‘melodieën in STARINGS oor bleven naklinken.’ Daarna behandelt hij STARINGS ‘levensvolleepische kunst’: met goed gekozen voorbeelden laat hij zien dat deze dichter een Meester in het vertellen is. De romances acht hij ‘meermalen duister en in elkaar geschroefd’, terwijl hij de ‘Kleine verhalen’ in proza ‘flauwe, grauwe schetsen’ noemt. Het einde is een lofspraak: STARING was ‘een wezenlijk dichter, luisterend naar den zuiveren toon, tastend naar het trèffende woord. Zijn diep gevoel; zijn rijke verbeelding; zijn vaste, zuivere smaak, deden hem het *echte* en het *eigene* bereiken; den schoonsten eenvoud met de levendigste aanschouwelijkheid vereenigen en den armzaligen leenpronk der zoogenaamd-dichterlijke taal versmaden.’ Zo werd hij ‘de Meester onzer Epische Dichtkunst’. - In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS *Voor de Poort* van TOP NAEFF, een boek dat z.i. ‘voor onbepaalden tijd zal blijven leven’.

Onze Eeuw. Jan.

F.E. POSTHUMUS MEYJES karakteriseert *Gorter's laatste werk* (*Pan*) als een ‘volkomen mislukt poëem’, waarin de oude GORTER van *Mei* verschijnt náást den wrangen poëzieloozen Marxist van het *Heldendicht*, - de een dwars door den ander heen, als op een futuristische schilderij. - G.F. HASPELS bespreekt onder de *Nieuwe Boeken* de romans *De Jordaan*, ‘ongetwijfeld het rijpste van QUERIDO's werken’, *De Vreemde Heerschers* van de SCHARTEN's en *Sirius en Siderius I* van VAN EEDEN.

Stemmen des Tijds. Jan.

In het *Literair Keur-overzicht* worden de jongste werken van L. COUPERUS en IS. QUERIDO met waardering besproken.

Ons Tijdschrift. Jan.

De dichter-predikant J. JAC. TOMSON pupliceert een lezing over *Dichterschap en Profetisme*. Hij wijst op de overeenkomstigheid en het verschil tussen profeet en dichter: achter de eerste staat de heiligheid, achter de laatste de schoonheid. Beiden zijn *zieners*: de dichter in de wereld, de profeet in de wereld Gods. ‘Denken wij niet gering van de schoonheid’. ‘Dragen zij geen fakkels, de dichters; al weten zij niet wie hun die in de hand gaf en vanwaar de oorsprong der vlammen’. ‘De dichter worde dan ook beoordeeld naar zijn gevoelvolle verbeelding, met de maatstaf der schoonheid’.

Elseviers Maandschrift. Jan.

Mej. C. CATH. VAN DE GRAFT wijdt een geïllustreerd artikel aan de legende van *Driekoningen*, voornamelik in de schilderkunst en de folklore. - H. ROBBERS bespreekt *De Zonde in het Deftige Dorp* van J. DE MEESTER, waarvan hij de taal

'dikwijls leelijk van klank, trillerig, brokkelig, afgebeten, kinderlijk onrustig' noemt, terwijl hij dit boek als geheel bij *Geertje* achterstelt.

Febr. H. ROBBERS bespreekt o.a. de roman-in-brieven, *De Stad aan het Veer* van G.F. HASPELS. Hij vindt dit gemakkelijk geschreven boek met 'gelijkstijlige' brieven wel beminnelik, maar weinig diepgaand, al is de psychologie aannemelik.

Dietsche Warande en Belfort. No. 1.

Onder het *Boekennieuws* bespreekt J. PERSIJN o.a. *Vondels Leven en Kunstontwikkeling* van H.C. DIFEREE. Hij toont zich meer onvoldaan dan dankbaar, omdat VONDEL's kunstontwikkeling en 'zelfopvoeding' met de *Gysbreght* volstrekt niet 'voltooid' is. Wel erkent hij dat het hoofdstuk 'VONDEL als hekeldichter' 'nieuwe kijkjes en zelfs enkele nieuwe ruime gezichteinders' brengt. - Dezelfde beoordelaar noemt het jongste boek van LODE BAEKELMANS, *Tille*, 'zijn leste en beste'.

Van onzen tijd. No. 15.

CAESAR GEZELLE vervolgt zijn mededelingen over *Guido Gezelle* door gegevens over *Zijne Moeder*.

Den Gulden Winckel. Jan.

CONSTANT VAN WESSEM heeft 'een poging gewaagd om iets naders over de wordingsgeschiedenis der "Bruce's" (van BUSKEN HUET) te weten te komen.' Het resultaat is een mager uitgevallen artikeltje: *Een onvoltooid gebleven familieroman*. - GERARD VAN ECKEREN prijst DE MEESTER's verhaal *De Zonde in het Deftige Dorp*, maar mist er diepte in: hij stelt het achter bij *Geertje*. Dezelfde beoordelaar prijst DAAN VAN DER ZEE's roman *Om het Bestaan*.

Febr. CONSTANT VAN WESSEM geeft in het vervolg van zijn artikel *Onze Hedendaagsche Letterkunde* pessimisties getinte beschouwingen over *Het dilettantisme in de Nederlandsche Letterkunde*. Onder de rubriek *Vlaamsche Boeken* prijst LODE BAEKELMANS *De Nood der Bariseele's* als 'het beste, persoonlijkste werk van dezen Bruggeling.'

Museum. Jan.

J.W. MULLER beoordeelt de nieuwe uitgave van *Floris ende Blancefloer* door P. LEENDERTZ Jr., volgens de criticus een 'verblijdende aanwinst', al heeft hij enkele bezwaren, o.a. tegen de te konservatieve tekstbehandeling, tegen enkele gewaagde verklaringen, en vooral tegen de te weinig gegronde gevolgtrekkingen omtrent de taal van het origineel, die 'uit lange bladzijden met statistieken van woordvormingen en spellingen opgevischt moeten worden.' MULLER onderstelt de mogelikheid dat de Westvlaamse taal van het fragment B dichter bij de taal van DIEDERIK VAN ASSENEDE zou staan dan die van het teksthandschrift.

Annalen van de Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland 1912, afl. 1.

J.F.M. STERCK publiceert een lezing over *Vondel, Tesselschade en andere vrouwen uit zijn kring*. Hij toont eerst aan dat AGNES BLOCK Doopsgezind was, al droeg VONDEL haar een Katholiek gedicht op. Een parallel is de opdracht van de Katholieke *Kruisbergh*, blijkbaar nà de bekering gedicht, aan MAGDALENA VAN ERP. Dan komt hij tot de *Opdraght* van *Peter en Pauwels* aan EUSEBIA, d.i. MARIA TESSELSCHADE, die ten onrechte als van huis uit Katholiek beschouwd is. En juist 'als opdracht van VONDEL's bekeeringsdrama aan een nog niet Katholieke vriendin gaat van deze verzen inderdaad een revelatie uit, die èn. VONDEL èn TESSELSCHADE in een licht stelt, dat nog nooit op hen heeft gestraald.' Uit de geschriften van HUIJGENS en TESSELSCHADE put de schr. vervolgens de bewijzen voor haar geleidelike overgang 'naar Rome van Geneven', VONDEL's opwekking heeft daartoe waarschijnlik meegewerkt: in Jan. 1642 wordt haar overgang bekend. In TESSELSCHADE's gedicht op *Maria Tesselschade* ziet de schr. 'de uitstorting van het gemoed eener bekeerlinge'. Wanneer ANNA ROEMER overgegaan is, blijft onzeker, maar in April 1642 was zij reeds Katholiek. Haar man schijnt haar voorgegaan te zijn.

Tijdschrift van Ned. taal- en letterk. XXXII, afl. 1.

Het *Versuch einer psychologisch-ästhetischen würdigung von Shakespeare's: Titus Andronicus und Jan Vos': Aran und Titus* van MAX WAGNER valt, gelijk begrijpelik is, niet ten voordele van JAN VOS uit. Bij SHAKESPEARE is, ondanks de gebreken, veel te prijzen; JAN VOS gaf een *Schauerstück* das mit der *Tragödie* nichts mehr zu tun hat. - W. VAN HELTEN spreekt *Over de factoren, die in het beschaafde Nederlandsch de oude grammaticale onderscheiding tusschen man. en vrouw. substantieven onmogelijk hebben gemaakt*. Hij toont aan, dat deze factoren in het Middeleeuwse Nederlands hun werking al beginnen. Opmerkelik is dat de schr. in dit artikel voor het eerst zelfs de buigings-*n* niet meer schrijft. - J.S. SPEYER maakt *Eenige opmerkingen omtrent de Nederlandsche substantiva gevormd met het suffix -ling.* - In een artikeltje *Willem van den Vondel* verdedigt J. VAN DER VALK tegenover J.F.M. STERCK de mening dat deze oudste broer van JOOST wèl Katholiek en niet verloofd was. - J. VAN DER ELST geeft een *Bijdrage tot de geschiedenis der legende van Beatrijs*. Bij vergelijkt in 't biezonder de Mnl. redakties met de overige, gelijk WATENPHUL, minder volledig, vóór hem deed. Een voornaam punt waarin hij van zijn voorganger afwijkt, is dat hij het laatste deel van de Mnl. *Beatrijs* niet als jonger

toevoegsel beschouwt. Ook de Mnl. prozaredakties worden in zijn onderzoek betrokken. - R. VAN DER MEULEN verklaart Mnl. *loesch* uit het Slavies, als eland. - J. TE WINKEL wijst op drie vormen waarin hij *Het rendier in Maerlant's 'Naturen Bloeme'* herkende. - In deze aflevering vindt men voor 't eerst *Kleine Mededeelingen*, van J. VERDAM, A.J. BARNOUW en A. BERGÉ. In BOGAERS' 'Truitje' heeft BARNOUW navolging van een oud Engels liedje, van HENRY CAREY, ontdekt.

Handelingen en Mededeelingen van de Maatsch. der Nederl. Letterk. 1911-1912.

Deze bundel bevat de openingsrede van de voorzitter Prof. KALFF, waarin hij de rol van de geesteliken - priesters en predikanten - in de vaderlandse letterkunde schetst: eerst de geesteliken die als auteur optraden, dan de geesteliken als letterkundige figuren, gelijk zij zelven of andere kunstenaars ze geschapen hebben. - Vervolgens vindt men hier de volledige voordracht van J.J. SALVERDA DE GRAVE: *Taalbetrekkingen van Nederland tot Frankrijk*. Na een inleidend woord over 'spreektaal en schrijftaal', en een onderscheiding van 'techniese woorden en omgangswoorden' wordt de vraag gesteld, wat de eigenlike aanleiding is tot het overnemen van omgangswoorden. De litteratuur is daarbij van ondergeschikt belang. De vraag komt hierop neer: 'aan te wijzen of er in het ontlenende land een groep van hooggeplaatsten is geweest die de vreemde taal geregeld spraken.' Daarna worden deze algemene opmerkingen toegepast op de aanraking tussen Nederlands - d.w.z. Noord-Nederlands - en Frans, in de opeenvolgende perioden. De Nederlandse feiten leiden tot een nauwkeuriger formulering van de stelling: *Grondoorzaak voor ontlening van omgangswoorden kan alleen zijn nauwe, duurzame aanraking in het ontlenend land zelf met de vreemde taal, hetzij deze door de vreemdelingen zelf, hetzij ze door inheemsen wordt gesproken*. Door de vele gegevens is deze doorwerkte voordracht een belangrijke aanvulling van de bekende studie over *de Franse woorden in het Nederlands*. - In het *Verslag van den Secretaris* zijn beknopte verslagen opgenomen van enige belangrijke voordrachten, in de maandvergaderingen gehouden, o.a. van G. BOEKENOOGEN over *Nederlandse geslachtsnamen*, van J.F.M. STERCK over *De moeder van Vondel*, van D.F. SCHEURLEER: *Het Nederlandse Zeewezen in de dichtkunst* en van P. VALKHOFF: *L'art pour l'art in frankrijk en Holland*.

Volkskunde. Afl. 11-12.

TH. PEETERS geeft opnieuw een aantal *Oude Kempische Liederen*, met de zangwijzen. - A. DE COCK vervolgt de reeks *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, en groepeert die over *De Mensch* handelen. - MARIE

RAMONDT schrijft over het *Kinderspel Klein' Anna*. - V. FRIS behandelt de historiese oorsprong van de scheldnaam *Stropdragers* voor de Gentenaars.

Handelingen van het Prov. Utrechtsch Genootschap 1912.

In de ‘Aanteekeningen van het verhandelde in de sectievergaderingen’ is een voordracht afgedrukt van G.M. SLOTHOUWER *Over den litterairen vriendenkring onder de Utrechtsche studenten van* ± 1782. De aanleiding is de korrespondentie van J.P. KLEYN met BELLAMY, waaruit enige proeven medegedeeld worden. Het slot luidt: ‘’t Was mijn bedoeling uit de uitingen van de vrienden in hun brieven te laten zien, dat hun literair streven niet louter op de oppervlakte was gebleven, geen verguldsel, geen artistieke mooidoenerij, maar een deel was geworden van hun leven: de nieuwe beginselen van aesthetiek, wijsbegeerte en politiek hebben gaandeweg en denkelijk onbewust verandering gebracht in hun wijze van doen, in hun maatschappelijk leven en denken.’

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Acad. van Wetenschappen. Afd. Letterk. XI, 3.

Een bijdrage van A. KLUYVER is getiteld: *De geschiedenis van Achilles en Polyxena bij Hooft*. Hij toont aan dat HOOFT twee in de Middeleeuwen populaire bronnen gebruikte, n.l. DICTYS CRETENSIS en DARES PHRYGIUS. Hij volgt inzonderheid de eerste ‘zóó getrouw, dat de Latijnsche tekst soms kan dienen om den Nederlandschen beter te doen begrijpen.’ Opmerkelik is verder dat HOOFT's drama op een gewichtig punt overeenkomst vertoont met *La Mort d'Achille* van ALEXANDRE HARDY, in 1625 gedrukt, maar waarschijnlik reeds tussen 1593 en 1599 geschreven. Mogelik heeft HOOFT dit stuk zien opvoeren toen hij in 1599 te Parijs vertoefde. - Van J. TE WINKEL is een uitvoerige bijdrage afgedrukt over *De oudste gedichten van Vondel*, d.w.z. de poëzie vóór 1620. BRANDT's oordeel over deze gedichten is onbillik en onjuist. De ‘jaren lange melancholische neurasthenie als gevolg van te overmatige inspanning’ heeft belet dat VONDEL ‘reeds met hekeldichten een werkzaam aandeel zou genomen hebben aan den strijd van de Armenianen tegen de Gomaristen, vóór hij op aansporen van anderen zijn Palamedes schreef.’ ‘Waarschijnlijk is zijn “Rommelpot van 't Hanekot” van Maart 1627 zijn eerste hekeldicht geweest.’ De 23 Nederlandse gedichten uit de eerste periode, die stellig of waarschijnlik van VONDEL's hand zijn, worden dan in tijdsorde besproken en toegelicht met tal van biezonderheden die voor de VONDEL-biografie en voor de kring waarin de dichter verkeerde van belang zijn.

C.D.V.

Wensen en wenken voor een ‘Geschiedenis van de Nederlandse taal.’ (*Vervolg van blz.* 80).

Het vooropschuiven van enkele ‘klassieke’ auteurs - van letterkundig standpunt begrijpelik en gewettigd - heeft een bredere studie van de taalgeschiedenis in de weg gestaan. HOOFT en HUYGENS, VONDEL en BREDERO werden taalkundig bestudeerd. Dat de aandacht voornamelik op de moeielikheden gericht was, blijkt uit de verwaarlozing van de taal van CATS. Bij mindere-rangs-auteurs zocht men voornamelik ‘plaatsen’, om de belangrijke schrijvers toe te lichten. Om de vele zich opdringende taal-historiese vragen te kunnen beantwoorden, zal de taalbeoefening zich moeten losmaken uit de dienst van letterkunde-studie. Een nieuwe schifting zal soms het onbelangrijke tot het belangrijke maken. Die schifting en waardebepaling van de duizenden geschriften waarin nog geen taalkundige een oog geslagen heeft, is op zich zelf een zware taak. Zonder een vooropgezet plan is het zelfs een onbegonnen werk. Om tot een dergelijk plan te geraken dienen de volgende ‘wenken’. De ‘wensen’ - vervulbare, en misschien ook onvervulbare! - zijn gemakshalve gegroepeerd in de bovengenoemde zeven afdelingen.

1*a*. Volledige rekonstruktie van de gesproken taal is dus onmogelik. Men heeft steeds rekening te houden met de gebrekkigheid van alle schrift, en met mogelike ‘schrijftaal’-gewoonten van de auteur. Maar als de onderzoeker daarop verdacht is, en de verschijnselen bekijkt in het licht van het tegenwoordige dialekt, dan verschaft onze realistiese en demokratiese letterkunde van de 16de en 17de eeuw hem rijkelik vloeiende bronnen. Allereerst de *kluchten*. Men behoeft verzamelingen als *Het Nederlandsch Kluchtspel* van J. VAN VLOTEN of *Het Nederlandsch Kluchtspel in de 17de eeuw* van P.H. VAN MOERKERKEN maar te doorbladeren om een rijke verscheidenheid van taal op te merken. Het Amsterdamse ‘klootjes-volck’ staat natuurlik in het midden. Maar daartussendoor bewegen zich de plattelanders, de boeren uit de naaste omtrek, van de Zaan, de schippers van Enkhui-

zen. Van wijd en zijd komen de vreemdelingen: de Brabantse en Vlaamse avonturiers, gelukzoekers uit andere Hollandse steden, uit andere provincieën, de ‘hannekemaaiers’, de poepen en knoeten. Als ze zich vestigen lost hun taal zich op in de algemene Amsterdamse volkstaal. In de klucht van *Claas Kloet* (1619) zegt de hoofdpersoon van zijn Brabantse vrouw:

> ‘Sy spreeckt oock alries zo plat Amsterdams,
> dat je se iens ginckt hooren,
> Je sout segghen, s'isser ewonnen en eboren.’

In de *Klucht van de Moffin* (1644) spreekt TRIJN, ‘een oud voddewijf’ Westfaals, maar haar zoon LAMMERT goed Amsterdams. ‘Zuiver’, is het Amsterdams dialekt natuurlik niet gebleven; de onderzoeker dient voor zulke invloeden, in verband met de bevolkingsmenging, oog te hebben.

Behalve dat Amsterdamse auteurs in hun kluchten personen en toestanden van elders ten tonele voeren - denk b.v. aan HUYGENS' *Trijntje Cornelisdr*, aan de *Overijselsche Boerenvrijagie*[1] of BERNAGIE's *Stiefmoer* - hebben we ook kluchten die in andere Hollandse steden (Delft, Gorkum) geschreven of gedrukt zijn, terwijl Zuid-Nederland door OGIER's Antwerpse kluchten vertegenwoordigd is. Hoeveel valt hier nog te onderzoeken! De afkomst en betrouwbaarheid van de auteurs dient nagegaan te worden; plaatselike groepering en vergelijking van het gesproken dialekt, syntaktiese eigenschappen, vreemde invloeden, wijziging bij de opeenvolgende geslachten, innerlike eigenaardigheden, het volksaardige van vergelijking en beeld[2]. Het is eigenlik verwonderlik dat de nauwkeurige studie van al deze levende taal zo lang op zich laat wachten.

Voor de taal van de ‘onbeschaafde’ volkskringen hebben we meer gegevens: in pamfletten, reisverhalen, scheepsjournalen, liedboekjes worden boeren, stedelingen en matrozen sprekend opgevoerd. Ook bij schrijvers die het volk goed kennen, als ROEMER VISSCHER en HUYGENS, vindt men zuiver weergegeven volkstaal. En bij schrijvers die door hun ontwikkeling nog dichter bij de volkstaal blijven of die opzettelik de volkstoon naderen, zal de onderzoeker een rijke oogst kunnen inzamelen van dialektiese vormen, woorden of uitdrukkingen, al vereist de schifting groter kennis en belezenheid.

I*b*. Tot het laatste kwart van de 17de eeuw gekomen, zegt KALFF[3]:

1) Zie bij VAN VLOTEN II, blz. 231.
2) Daarop wees KALFF in zijn *Gesch. d. Ned. Lett.* V, blz. 179.
3) *Gesch. d. Ned. Lett.* V, blz. 219.

‘Wij hebben geen duidelijke voorstelling van de toenmalige omgangstaal der beschaafden.’ Ligt dat niet voor een groot deel daaraan, dat die omgangstaal zo weinig bestudeerd is? Zou het werkelik ondoenlik zijn de onnatuurlike toneeltaal bij sommige schrijvers van de ware uitbeelding te onderscheiden? Bij BERNAGIE b.v. krijgt men sterk de indruk van het echte spreken: hoe dicht staat de taal die hij de gegoede burgers in de mond legt, bij ons familiaar-beschaafd! En ASSELIJN, die immers schreef ‘uit lust tot levens-uitbeelding’, is niet minder echt in zijn taalweergave.

Nu is ‘beschaving’ een betrekkelik begrip. Tusschen de platte volkstaal van de Amsterdamse stegen en de taal van de fijnst-ontwikkelden zijn tal van schakéringen. Toen wij het werk van BREDERO en zijn tijdgenoten de bron noemden voor de kennis van de volkstaal, zal de lezer opgemerkt hebben dat BREDERO ons ook doet kennis maken met de ‘jeunesse dorée’, dat HOOFT ons bij RIJKERT, GEERTRUYD en RITSERT in het rijke koopmansgezin binnenvoert. Is hun levensuitbeelding getrouw - en waarom zouden we er aan twijfelen? - dan kunnen we BERNAGIE's spelen - b.v. zijn *Huwelijken Staat* - naast de genoemde taferelen uit BREDERO en HOOFT leggen, om te zien hoe de omgangstaal in het gegoede burgergezin zich in de loop van de 17de eeuw ontwikkeld heeft.

De vraag hoe ons Algemeen Beschaafd ontstaan en verbreid is, dient in de taalgeschiedenis uitvoerig beantwoord te worden. Met het vage antwoord dat deze taal zich uit Hollands dialekt ontwikkelde, kunnen we ons niet tevreden stellen. De eenheid is een produkt van langzame groei. De veel aangehaalde plaats uit VONDEL's *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunde* wijst ons voor het ‘allervolmaecktst gesproken’ Hollands naar ‘'s Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten en het hof van hunnen Stedehouder’ en ‘Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt.’ Dat de taal van deze middelpunten toongevend werd, is begrijpelik. Maar van belang is het ook, te weten hoe ver die invloedsfeer ging. De vele republiekjes waaruit feitelik onze republiek bestond, hadden ook hun taalpartikularisme. Als Amsterdam tot macht en rijkdom komt, stijgt ook de Amsterdamse taal in ‘voornaamheid’: de Zuid-Nederlanders worden om hun ‘platte’ taal op het toneel bespot[1)]. De taal van de arme Neder-

1) Denk aan de *Spaansche Brabander* en aan CASPAR in de *Warenur*. In de 17de eeuw spot de Deventer JAN VAN DER VEEN met de taal van Brabanders en Vlamingen (KALFF, *Gesch. d.N.L.* V, 370-371). In 1705 geeft SCHELTE te Amsterdam een herdruk van de *Characteren*, door de Antwerpse dichter RICHARD VERSTEGEN (1619), maar hij zegt er bij dat ‘in dezen derden druk 't *kromme* Brabandts door iemant wat verschaaft’ is (KALFF, *Gesch. d.N.L.* V, 423).

landers uit de Oostelike provincieën wordt natuurlik belachelik gevonden. Maar ook gaat zich al vroeg het Amsterdams onderscheiden van het Noord-Hollands op het platteland, waarmee het oorspronkelik nauw verwant geweest zal zijn. ROEMER VISSCHER maakt zich vrolik over een rijk boeremeisje dat zich zo modieus-Amsterdams kleedt, maar

> soo haast als sy begint te spreken
> Hoortmen wel datse t' Enckhuysen is int pack gesteken.

Dat evenwel in het midden van de eeuw de Noord-Hollanders er al prijs op stelden zich in het beschaafdere Amsterdams uit te kunnen drukken, blijkt uit een merkwaardige plaats in HUYGENS z'n *Trijntje Cornelisdr*. De Noord-Hollandse schippersvrouw kon met de Antwerpse taal slecht overweg:

> Soo verr was 't Antwerps bott van 't geestige Saardams,
> Of van *haer hoofsche spraeck*, het suyver Amsterdams.

Voor de verbreiding van het Amsterdams buiten de provincie Holland is er een merkwaardige plaats in BERNAGIE's *Studente-leven*. Een Franeker hospes, Bouwe, komt naar Amsterdam om bij de ouders van Karel, de student, een boekje open te doen over het gedrag van zoonlief. Vóór zijn komst informeert Heintje, de knecht, bij Karel: 'Wat slag van vent is het, snedig of bot?' Het antwoord luidt: Hij gaat veel om met Amsterdamse schippers; daardoor spreekt hij gelijk wij.[1)] Zulke plaatsen geven een vingerwijzing naar de ekonomiese faktoren die de vorming van een algemene taal veroorzaken.

In hoeverre werd het gezag van Den Haag erkend? Toevallig vond ik in een blijspel uit het einde van de eeuw, *De gewaande advocaat* (1685), een tekenende plaats. Aan Barent, die voor advokaat speelt, wordt gevraagd: 'Spreekt gij veel talen, net en klaar?' Het antwoord is: 'Het Hollands als een Haagenaar.' Een opzettelik onderzoek zou stellig meer getuigenissen aan 't licht brengen. Maar vooral is nodig: een inwendig onderzoek naar de menging van Noord- en Zuid-Hollandse eigenaardigheden. Een andere vraag is: vertonen de andere Hollandse steden omstreeks 1600 plaatselike eigenaardigheden, die opzettelik tegenover het Amsterdams en Haags gehandhaafd worden,

1) Deze plaatsen deelde ik reeds mede in *Vragen en Mededeelingen* 1910, blz. 110, met de bedoeling om soortgelijke mededelingen uit te lokken.

en hoe staat het daarmee een eeuw later? Een niet minder belangrijke vraag is: Hebben de Zeeuwse steden, ook in de meest ontwikkelde kringen het Zeeuws gehandhaafd? Was daar ook een plaatselik eenheidstreven? Uit dat oogpunt moest het werk van CATS eens bestudeerd worden, in zijn oudere periode naast andere volbloed-Zeeuwse schrijvers, b.v. de DE BRUNE's; in zijn Dordtse en Haagse periode naast gelijktijdige Hollandse auteurs. Zeer waarschijnlik lijkt het mij, dat het provincialisme in de taal zich krachtig en bewust handhaafde. Leerzaam is het getuigenis van de spraakkunstschrijver SEWEL, die juist tegen dat partikularisme front maakt. Niet wat in elke stad van Holland gezegd wordt, zegt hij, mag als beschaafd gelden. ''t Is bekend dat men in ééne niet der geringste steden van ons land[1] zegt *Paaretje* en *Pooretje*, in plaats van *Paerdtje* en *Poortje* en *Kloen* voor *kluwen*; maar wie toch keurt dat voor goed Neerduitsch? Elders zegt men *Luuren* in stede van *Luyeren, Lykenen* voor *gelijken* en *Bodens* in plaats van *Booden*,[2] maar of zulks voor gangbare munt mag doorgaan, geef ik den rechtschapene kenneren onzer cierlijke taale in bedenken.'[3] Daarop noemt hij eenige dubbelvormen, die volgens hem beide beschaafd zijn, b.v. *butter* en *boter*. Speciaal Rotterdams noemt hij *kookje* voor *koekje*. Er zijn ook Hollanders die *Woonsdag* zeggen, in plaats van het Amsterdamse *Woensdag* (blz. 5). Rotterdams is weer *bruud, suuker*, maar de Zeeuwen en vele Rotterdammers zeggen *eui* in *Peuin, speui, speuit* (blz. 45).[4] Hoewel de schrijver het niet nadrukkelik zegt, wordt blijkbaar het gezag van Amsterdam en Den Haag gesteld boven dat van de steden in het Maasgebied. Maar de gezamenlike Hollandse steden schijnen voor hem weer meer te gelden dan het gebied daarbuiten. Hij wil b.v. in proza niet schrijven *kleyn* voor *kleen* 'zo lang mij niet bekend is, in welke voorname stad van Holland men zo spreekt' (blz. 52).

1) Rotterdam?
2) Deze eerste vormen zijn in Gouda nog bekend.
3) SEWEL, 2de druk (1712), blz. 54
4) Voor de verhouding van klank en teken bevat dit boekje meer merkwaardigs, b.v.: Ik kan van mij zelven niet verkrijgen te schrijven *Werelt*, want wie spreekt dat woord zo uyt? (blz. 7). Evenals de schrijvers van de *Twespraack* geeft hij de voorkeur aan *baers* boven *baars*. 'Ook schrijf ik liever *blaeten* en *schaets* dan *blaaten* en *schaats*, hoewel ik 't laatste evenwel volstrekt niet verwerp.' Zie verder blz. 25 over *i, ei* en *ai* in Rotterdam, Amsterdam en Noord-Holland. Op blz. 44 wordt opgemerkt dat men de *t* niet gebruikt in de woorden Kisje en Beesje, 'want te zeggen *kistje* en *beestje* is te hard en te stijf.'

Wie dergelijke feiten, voor de ontwikkeling van het Algemeen Beschaafd van groot belang, wil kontroleren of vermeerderen, zal weer niet de voorname letterkundige werken moeten raadplegen, maar liefst volksboekjes, archiefstukken, familiepapieren of brieven, waarin iemand uit ontwikkelde kringen onwillekeurig de taal van zijn familiare spreken laat invloeien.

I *c.* De derde vraag, naar het ontstaan en de ontwikkeling van een 'officiële' taal, of ruimer opgevat, van taal die andere behoeften vervult dan die van vertrouwelike omgang, staat in nauw verband met het onderzoek naar de geschreven taal. Op dit gebied staat immers het gesproken woord rechtstreeks onder invloed van het geschrevene. Onmiddellike gegevens verschaffen ons gedrukte - en onuitgegeven! - preken en redevoeringen. De macht van de kanselwelsprekendheid mag in ons land niet onderschat worden. Voor velen zal de taal van de preekstoel als model van 'voorname' taal gegolden hebben. Die taal mag niet zonder voorafgaand onderzoek vereenzelvigd worden met de taal van de bijbel en de theologiese litteratuur. Er bestond een sterk gekleurde bijbelse taal - een 'tale Kanaäns' - die in Cocceaanse kringen tot het uiterste gedreven werd,[1] een klassieke trant, gelijk bij GERARD BRANDT Jr., die zijn preken zelfs in het Latijn opschreef en dan op de preekstoel voor de vuist 'verduitste'[2] en daarnaast een familiare preektrant; die bij de toenemende deftigheid omstreeks 1700 streng afgekeurd werd.[3] Een merkwaardig getuigenis hebben we in een stuk van 1699, door de hoogleraar PETRUS FRANCIUS ter inleiding van een vertaling geschreven.[4] Deze kanselredenaar had zich onder de leiding gesteld van de beroemde toneelspeler ADAM KARELSZ., en drong nu bij zijn leerlingen aan op een gekuiste welsprekendheid, naar klassieke trant. Hij verwijst naar goede voorbeelden: 'men leeze de voortreffelijke Predikatiën van de Heeren VOLLENHOVE en MONEN; men leeze die der drie BRANDEN, wakkere zoonen des beroemden vaders; en zal men zien, hoe men spreeken en schrijven moet.' Daartegenover wijst hij op de

1) Zie een staaltje bij KALFF, *Gesch. der N.L.* V, blz. 529.
2) KALFF, a.w., blz. 40.
3) Er bestaat een *Geschiedenis van de Predikkunde in de Protestantsche kerk van Nederland* (1865) door J. HARTOG, maar KALFF (a.w., blz. 64) heeft er reeds op de onvoldoendheid van dit werk gewezen, en op vernieuwd onderzoek aangedrongen.
4) Opgenomen in VAN VLOTEN's *Bloemlezing uit de Ned. Prozaschrijvers der 17de eeuw*, blz. 607 vlg.

heersende ‘verwildering’, van zijn klassicisties standpunt gezien: Nu ‘volgt ieder zijn hooft. Elk schikt het naar zijn begrip, elk heeft een taal op zijn handt, elk meent goed Hollands te spreeken; en ondertusschen spreekt men een taal, daar men zich over moet schaamen, en die nergens minder, dan naar Hollands gelijkt.’ Wat een ‘onkunde der taale’! ‘Hoe weinige zijn 'er, die onderscheidt maaken, tusschen het enkel, en het meerder getal? tusschen het mannelijk, en vrouwelijk geslagte der woorden, tusschen buigingen, en samenvoegselen, die wy alle in onze taale, maar op onze maniere, hebben?[1]’ - ‘Wat zal ik zeggen van je, jy en jou, dat onlangs ter kerke ingeslopen, en in veeler monden besturven is? Deeze onhebbelijkheidt is zo grof, dat ik niet weet, hoe ze in gezonde harssenen heeft kunnen komen. Dit is nochtans als de mode geworden, en wordt van 't meerder getal der jongere Proponenten, zo wel als Predikanten gevolgt. Indien iemant op deese wyze met een fatsoenlijk man, 'k laat staan een Prins of een Koning, sprak, zou men niet zeggen, dat hy een boer en een plompert waar? Deeze boersheidt behaagt echter veelen zodanig, dat ze daar meê hunne Predikatiën niet alleen, maar ook hunne gebeden doorlassen, en spreeken met Godt een taal, die niemant tegen een deftig burger zou durven voeren.’ Brengt men dit in verband met dergelijke afkeuring van familiare vormen in de spectatoriale geschriften van de 18de eeuw,[2] met de taal van de ‘zozo's’ in de tijd van SARA BURGERHART, dan blijkt dat men door de gedrukte prekenbundels alleen, een onvolledige indruk zou krijgen van de taal die van de kansels werd gehoord.

De taal van het pleidooi, in verband met de gedrukte rechtstaal, verdiende eveneens een onderzoek. Als late zeventiende-eeuwse proeve leze men het pleidooi van de advokaat SIMON VAN MIDDELGEEST voor PIETER DE GROOT (1676).[3] Ongetwijfeld kunnen er vrij wat gegevens, ook uit ongedrukte bronnen, aan het licht gebracht worden.

De taal van rederijkersvoordrachten, van het toneel, leidt ons meer naar de auteurs dan naar de vertolkers, en komt dus later ter sprake.

Op één punt, voor de taalgeschiedenis van groot belang, dient hier nadrukkelik gewezen te worden. Bij al deze niet-alledaagse taal hebben we niet alleen op *sprekers*, maar ook op *hoorders* te letten, die op

1) Ook in vervolg van deze merkwaardige passage, die men bij VAN VLOTEN (blz. 612) na kan lezen, toont hij zich een goed discipel van de grammaticus MONEN.

2) Zie J. HARTOG, *De Spectatoriale Geschriften*^{2}, blz. 243.

3) Bij VAN VLOTEN, a.w., blz. 529-540.

hun beurt aandeel krijgen in deze taalsfeer, en er - ook in hùn spreken - de invloed van ondergaan. Zulke verschijnselen, die we nog dageliks kunnen waarnemen, moeten ook in het verleden geprojekteerd worden. Heeft men daar oog voor, dan is de toelichting in de feiten te vinden. Als de burgerman WARENAR zich staatsburger voelt, gaat hij stadhuiswoorden als ‘resolveren’ en ‘compareren’ gebruiken.[1)] De boer in BREDERO's *Klucht van de Koe* (vs. 585) geurt met de ‘mooie’, dichterlike woorden, die hij bij de Vlaamse rederijkers heeft opgedaan. Veel dieper moet de wekeliks in de kerk gehoorde taal op het spreken van rechtzinnige kringen ingewerkt hebben; het sterkst bij die sekten, waar godsdienstige overdenkingen, gebeden en gesprekken dageliks de boventoon voerden. De parodieën in ASSELIJN's *Jan Klaaszen*, de latere persiflage in *Sara Burgerhart* geven ons daar, met de nodige overdrijving, een denkbeeld van.

II. Hoe schreef men in de 16de en 17de eeuw hier te lande? Bij de beantwoording van deze vraag staan we op vaste bodem. Boeken en schrifturen kunnen ons volledig inlichten. En toch, de onderzoekers van onze taalgeschiedenis hebben nog niet eens het terrein in volle omvang verkend. De oorzaak is hierboven aangewezen. VAN VLOTEN, in zo veel opzichten een verdienstelik baanbreker, had met zijn Bloemlezingen de weg al gewezen. In 1870 schreef hij, dat het doel van zijn lijvige bundel zeventiende-eeuwse prozastukken was, ‘een zoo getrouw mogelijke voorstelling te geven van het ondicht van allerlei soort, waarvan tot dusver, *ter kennisneming van de geschiedkundige vorming der taal*, te weinig werk werd gemaakt.’ Dit ‘tot dusver’ kan veilig nog veertig jaar verschoven worden. Wie heeft de werken nader onderzocht, die VAN VLOTEN zijn tijdgenoten aanbeval? KALFF heeft de letterkundige verdiensten van auteurs als MEERMAN en DE BRUNE recht gedaan. Het wordt tijd dat ook taalkundigen de hand aan het werk slaan. Het materiaal is intussen vermeerderd door de *Bibliotheca Reformatoria*, door PAUL FREDERICQ's bloemlezing uit de zestiende-eeuwse pamfletten,[2)] door de uitgaven van de Linschoten-vereniging, door historiese bronnen- en brievenpublikaties. Daarbij komen de eigenlike letterkundige werken, in de

1) *Warenar*, vs. 163; vgl. de Aantekening van LEENDERTZ in de *Zwolse Herdrukken*.
2) *Het Nederlandsch Proza in de zestiende eeuwsche pamfletten uit den tijd der beroerten* (Brussel 1907).

originele uitgaven of herdrukken te raadplegen. Er ligt dus een onafzienbaar veld van studie open.

Een voorlopig kijkje is voldoende om van de waan te genezen dat er in de 16de en 17de eeuw een van de ‘spreektaal’ te onderscheiden ‘schrijftaal’ geweest zou zijn. De onderzoeker wordt getroffen door rijkdom van tinten, even verscheiden als de toenmalige samenleving zelf. De taal van de meest verscheiden kringen diende tot grondslag van het geschreven woord. Maar daarnaast zijn, gelijk in alle tijden, faktoren werkzaam, die het schrijven van het spreken doen verschillen. Bij onze opmerkingen en vragen bepalen wij ons tot de vier reeds genoemde faktoren.

a) De traditie werkt, bij het schriftelik taalgebruik, langs twee wegen: onderwijs en lektuur. De taalgeschiedenis heeft dus aanrakingspunten met de geschiedenis van het onderwijs. Wie waren de schoolmeesters? wat was hun afkomst en taal? welke boeken gebruikten ze, voor hun studie en hun onderwijs? Van belang is b.v. dat er bij het onderwijs verscheiden uitgeweken Zuid-Nederlanders werkzaam waren. Volgens SCHOTEL[1] kwamen behalve ‘de beste rectoren en schoolmeesters, ook de beste boeken uit België.’ VALCOOGH, de schoolmeester van Barsigherhorn, behandelt in zijn *Regel* (1591) de vraag: *Wat Boecken men de duytsche Scholiers eerst leeren sal in dese Scholen*. Bij de genoemde titels geeft SCHOTEL weinig kommentaar. Wel noemt hij in zijn *Inleiding* (blz. IV) andere boeken, b.v. het Haneboek, gebedenboeken, bijbelse en andere Historieën, Volksboeken, de bijbel en de catechismus, de ‘Ghemeene Sendbrieven’,[2] zonder verdere bronnenvermelding.

Een volledig taalkundig onderzoek van de meest gebruikte schoolboeken gedurende de 16de en 17de eeuw zou leerzaam zijn, om te zien welke taal de opeenvolgende opgroeiende geslachten onder ogen kregen, en van welke vormen de schrijvers, voorzover ze schoolmeesters waren, zich bedienden. Van te voren kunnen we grote verscheidenheid verwachten. WILLEM BARTJENS b.v., de bekende auteur van de *Cijfferinge* (1604) was in zijn tijd een modern, letterkundig ontwikkeld man.[3] Maar er werden ook boeken gebruikt van Middeleeuwse oorsprong:

1) In zijn *Inleiding* op de uitgave van DIRCK ADRIAENSZ VALCOOGH's *Regel der Duytsche Schoolmeesters* ('s Gravenhage 1875).
2) In het hieronder genoemde artikel van HULSHOF wordt verwezen naar twee artikels van TER GOUW van 1861 en 1864 over oude schoolboeken, waarin dus waarschijnlik nog meer materiaal te vinden is.
3) Zie over hem het artikel van P.C. BURGER, in *Het Boek*, Mei 1912.

onlangs werd er op gewezen[1] dat een uittreksel uit de Divisie-kroniek, *Dye Cronycke van Holland. Zeelant ende Vrieslant* (1536- 1538) tot de negentiende eeuw als schoolboek in gebruik bleef, en daartoe 53 maal herdrukt werd.

Na de school geeft de lektuur leiding. Wat werd er in verschillende kringen gelezen? Gedeeltelik valt die vraag op litterair-histories gebied: KALFF heeft terecht deze kwestie binnen de kring van het letterkundig onderzoek getrokken. Voor de taalgeschiedenis dient men nog verder te gaan: ook het schrijven van een ouder geslacht in de nuchtere dagelikse praktijk heeft zijn invloed. In de eigenlike volkslektuur: stichtelike boeken, volksboeken[2], rederijkers-geschriften[3], zal men een sterke Middeleeuwse onderstroming zien, door archaïsties woordgebruik en zinsbouw; in de liedboekjes, pamfletten e.d. zal het levende woord naar voren komen.

b) De konventie, eigenlik van de traditie moeielik te scheiden, zal allereerst nagegaan moeten worden in de *brief*. Over de taal van de brief in de 17de eeuw moet, dunkt mij, een belangrijke studie te schrijven zijn. Daar ziet men de mensen in al hun maatschappelike verhoudingen: intiem, vormelik, ambtelik, zakelik. In hoeverre weerspiegelt zich die verhouding in het taalgebruik? En hoe hangt dat samen met stand en ontwikkeling van de schrijver of schrijfster? Er ligt vrijwat gedrukt voor het onderzoek gereed: alleraardigste brieven van ongeleerde, maar ontwikkelde vrouwen als MARIA VAN REIGERSBERGH[4], DOROTHEA VAN DORP (de vriendin van HUYGENS), HUYGENS'

1) Door A. HULSHOF, *Een M.E. kroniekje dat tijdens de republiek als schoolboek is gebruikt* (in *Het Boek*, Nov. 1912).
2) Wie onderzoekt eens grondig de taal van de volksboeken, bij Zuid- en Noord-Nederlandse drukkers verschenen? Men vindt er een eigenaardig mengsel van Middeleeuws volkseigen proza, min of meer gemoderniseerd, en gewilddeftig, litterair taalgebruik, overgenomen uit rederijkerskringen of wellicht naar geleerden-taal nagebootst. Vroeger wees ik er op, dat BOEKENOOGEN, de grondige kenner van deze volkslitteratuur, de aangewezen man zou zijn om daarin leiding te geven.
3) J.W. MULLER's inleiding op EVERAERT zien wij dus met grote belangstelling tegemoet. Wellicht geeft die studie aanleiding tot een onderzoek van de 16de-eeuwse rederijkerstaal in Zuid- en Noord-Nederland. De bestaande studie over 16de-eeuwse grammatica, van LUBACH, KOLTHOFF en VAN HALTEREN moeten met voorzichtigheid gebruikt worden, omdat ze berusten op velerlei ongeschift taalmateriaal. (Vgl. *De Nieuwe Taalgids* I, 135).
4) Zie de proeven bij VAN VLOTEN, a.w., blz. 195 en de volledige uitgave door VOLLENHOVE en SCHOTEL (1857).

moeder[1] e.a., van geleerde vrouwen als de zusters ROEMER VISSCHER, ANNA MARIA SCHUERMANS; brieven van stadhouders, diplomaten, kooplieden, geleerden, dichters, maar ook van mannen die niet gewoon waren de pen te voeren. De laatste zullen wel grotendeels vernietigd zijn, of ongedrukt gebleven. Maar voorzover ze bewaard gebleven zijn, kunnen ze uit taalhistories oogpunt niet minder belangrijk zijn dan de meest verzorgd-konventioneel geschreven brieven. Is het b.v. niet interessant, na te gaan hoe een man als de admiraal DE RUYTER zich schriftelik uitdrukte[2]?

Een afzonderlik onderzoek verdiende een in zijn tijd gezag hebbend boek als de *Nederduytsche Secretaris of Zentbriefschrijver* van DANIEL MOSTAERT (1637), in verband met latere brievenboeken en met de toenmalige praktijk[3]. MOSTAERT geeft een soort stijlleer voor de briefschrijver. Hij erkent de macht van de traditie: 'Want men veeltijds gezien heeft, ende noch dagelijx ziet, dat eenigen, zonder konst ofte geleertheyd, door 't ghestadigh schrijven ter Secretaryen daerze toegang hebben tot den brieven, die van alle gewesten aen hunne meesters geschreven worden, oft daer menze hen, so wanneer zyze beantwoorden zullen, ter handen stelt, tot het wel schrijven geraeckt zijn'. Maar als vriend van letterkundigen en puristen wil hij ook de brief aan de taalkultuur dienstbaar maken, tot meerdere glorie van de vereerde moedertaal.

Bij de diplomatenbrieven sluit zich aan de verfranste en gelatiniseerde regeringstaal, de taal van resolutieën en plakkaten, waarvan de wording, verbreiding en invloed voor de taalgeschiedenis van belang is, de taal van het notariaat.[4]

Bestond er in de zeventiende eeuw een konventionele taal, waarvan de geleerden: theologen, rechtsgeleerden, natuurgeleerden zich bij het schrijven van hun boeken bedienden? Met een loutere ontkenning is

1) Te vinden bij TH. JORISSEN, *Constantin Huygens*.
2) Zie over de Scheepsdagboeken van M.A. DE RUYTER een artikel in *De Gids*, Jan. 1908.
3) VAN VLOTEN (a.w., blz. 282) heeft met nadruk de aandacht op deze schrijver gevestigd, maar een nader onderzoek is nog uitgebleven.
4) De vele 'onduitse' woorden in notaris-taal worden al bespot in de klucht van *Oene*, van JAN VOS. Vgl. de klacht van JAN JASPERSEN in de *Echtscheiding van Saartje Jansz.* (ed. DE JAGER, blz. 14). In verband met het doordringen van het purisme, noteerde ik uit een katalogus deze titel: S. VAN LEEUWEN, Notarius publicus, dat is, de practycke ende oeffeninge der notarissen. Hier is nog bijgevoegd Een woort-boeck waarin alle kunstwoorden des notarisschaps door H. DE GROOT in duits vertaalt. (Dordrecht 1658).

die vraag niet voldoende beantwoord. Men moet nagaan hoe ver de verscheidenheid ging, langs welke wegen een streven naar meerdere eenheid werkt, dat tot de achttiende-eeuwse eenvormigheid zal leiden. Daartoe zal men geschriften taalkundig moeten onderzoeken die tot nu toe meestal buiten de taalkundige sfeer bleven.

Toevallig kreeg ik voor enige jaren een bundel in handen, waarin naast elkaar afgedrukt waren een beroemde verhandeling van de Delftenaar ANTONI VAN LEEUWENHOEK: *Den Waeragtigen Omloop des Bloeds* (1688) en een van JAN SWAMMERDAM: *Proefnemingen van de particuliere beweeging der Spieren in de Kikvorsch*[1]. Bij beiden is de grammatiese 'korrektheid' van MOONEN nog ver te zoeken: het eigen idioom werkt sterk door in hun schrijven, maar daarnaast gebruiken ze 'schrijftaal'-vormen, die hun uit onderwijs of lektuur bijgebleven zijn[2]. Toch is er een duidelik onderscheid. In de eenvoudige zinsbouw van VAN LEEUWENHOEK, de hartstochtelike dilettant, klinkt overal de taal van de uitlegger door, die zich van het gesproken woord bedient om zijn ervaringen mee te deelen; SWAMMERDAM is de geleerde die een boek schrijft met ingewikkelder zinnen en geleerde woorden. Een kenmerkend verschil is dat bij de eerste (behalve '*des* bloeds' van het opschrift) vormen als *der, des, mijns, eener, onzer* geheel ontbreken, terwijl *den* regelloos naast het overheersende *de* gebruikt wordt; bij SWAMMERDAM vindt men op de eerste bladzijde dadelik acht maal *der*, en verder vormen als: 'de reeden *dewelke', des* Harts, enz. en talrijke malen *den* voor het gesproken *de*[3].

Dit ene voorbeeld is voldoende om aan te tonen dat de taalkundige die de taalgeschiedenis wil leren kennen, buiten het terrein van de

1) In *Opuscula selecta Neerlandicorum de arte medica* (Amsterdam 1907).
2) VAN LEEUWENHOEK schrijft regelmatig t*ei*kenen, h*e*rt, st*aa*rt, st*a*rk, ges*ei*t, gel*ei*t, s*ei*t, l*ei*t, de *n*-loze vormen *verscheide, glase* (adj.), al*d*er-, klein*d*er, *na* (= naar), *werd* (t.t.), *wierd* (v.t.), *insgelijks*; vrij geregeld *inne, omme, ofte* en het ontkennende *en* ('niet en hebbe konnen zien'), dat de letterkundige taal van VONDEL's kring omstreeks 1650 al verworpen had. Maar tevens vinden we enkele deminutiva op *ke* naast het regelmatige *je* of *jen*. Naar zaken wordt vaak teruggewezen met *de selve, de selvige, het selve, het selvige*; na voorzetsels is dit regel. Ook SWAMMERDAM heeft b.v. *glase, ope, alder-*, ik *most, vereystens, wierden, saft, na* (= naar), *verdurven*, maar hij vermijdt bijna overal de ontkenning *en* (slechts éénmaal vond ik: niet en siet), *inne, ofte, omme*; hij gebruikt *sig* naast *haar*, talrijke deminutiva op *ken*, genitieven als *welkers* enz.
3) Dat zijn taal deze *den*-vorm niet kende blijkt uit: van *de* Heer, in *de* Eendvogel, in *de* hals, van *de* omtrek (naast in *den* omloop) enz.

letterkundige taal leerzaam materiaal kan vinden. Wie vergelijkt b.v. de taal van deze onderzoekers eens met die van de medicus JOHAN VAN BEVERWIJCK[1)], van de ingenieur LEEGHWATER[2)], van NICOLAAS TULP, van BOERHAAVE? Wie neemt HUGO DE GROOT tot uitgangspunt voor een vergelijkend onderzoek van de rechtsgeleerde taal? Wie bestudeert de taal van de historieschrijvers BOR en VAN METEREN naast die van HOOFT? Wie geeft ons een studie over de taal van zeventiende-eeuwse theologen en piëtisten?

c) De renaissance leidde tot taalbespiegeling en taalkultuur. De beschouwing en de behandeling van de moedertaal werd geschoeid op klassieke leest. De Grammatika, de leidende en ordenende macht bij de opbouw van de taal, kwam in ere. Wij, die de naweeën van die renaissance-beschouwing in taalkwesties nog dageliks ervaren - het gehele oude taalonderwijs is er van doortrokken! - zijn te licht geneigd de goede zijde, de levenwekkende kracht van deze beschouwing, voorbij te zien. Niet de klassicistiese verstening, maar de frisse jeugdkracht vraagt eerst de aandacht, wanneer we de geschiedenis van onze spraakkunst nagaan. Dit allesbehalve droge onderwerp - de ontwikkeling van onze kultuur is immers de belangrijke achtergrond - wacht al te lang op behandeling. Een proefschrift over de *Twespraack* zal weldra een deel van onze wens vervullen. Maar de lijn dient doorgetrokken te worden van MARNIX en COORNHERT over AMPSING en VAN HEULE, KOK en LEUPENIUS tot MOONEN en SEWEL, VERWER en NYLOË, die de achttiende-eeuwse taalwijsheid, reeds in 't begin van die eeuw tot rijpheid brengen.

De verdienste van de renaissance-invloed op taalgebied is tweevoudig: er is een streven naar taaleenheid, als afspiegeling van een nieuwe zelfbewuste volksgemeenschap, en een behoefte, voortspruitend uit nationale trots, aan een eigen litteratuurtaal, die in rijkdom en verscheidenheid niet voor die van de Ouden behoefde onder te doen.

Het eenheidstreven is aanvankelik partikularisties: men zoekt een West-Vlaamse, Oost-Vlaamse of Brabantse grondslag[3)]. Een eenheid-op-papier wordt beoogd, nog voordat in de levende taal die eenheid voltrokken is: vandaar de belangstelling in de spelling, die in staat

1) Zie VAN VLOTEN, a.w., blz. 326.
2) Zie VAN VLOTEN, a.w. blz. 84.
3) Zie TE WINKEL, *Gesch der Ned. Taal*, blz. 22. ADRIAAN VAN DER GUCHT, de schrijver van een verloren werkje, wilde ‘plat Brux schriven’, JOOST LAMBRECHT Gents, ANTHONIS TZESTICH Brabants. De beide laatste werkjes zijn herdrukt; het eerste, in facsimile-uitgave, door de Vlaamse Bibliofielen, het tweede, met kommentaar, door GOEMANS in de *Leuvense Bijdragen*.

stelde achter dezelfde lettergreep klankverschillen te verbergen. Weldra tracht men een groter gebied te bestrijken. PONTUS DE HEUITER bepleit een kunstmatige taalmenging[1]; UTENHOVE brengt dit beginsel in praktijk, wanneer hij te Embden boeken wil drukken in een taal, die voor het Hervormde Nederduitsland verstaanbaar zou zijn[2]. Het besef dat een dergelijke eenheid over een groter taalgebied niet gemaakt wordt, maar groeien moet, vinden we reeds in de *Twespraack*.

De grote voorvechters voor taalveredeling zijn MARNIX en COORNHERT volgens CHR. VAN HEULE 'aenzienelicke Taelbezorgers.' Hun voorgang bestond voornamelik uit een toongevend taalgebruik, dat uit dit oogpunt opzettelik onderzocht dient te worden. Maar MARNIX schreef ook de bekende voorrede bij zijn Psalmvertaling; COORNHERT die bij de *Twespraack*. Hier ligt de bron van de taalzuivering, waarvan de praktijk en de invloed - opnieuw een desideratum! - een onderzoek ten volle verdient. Eigenaardig is weer dat het purisme van HOOFT wèl de aandacht trok, maar dat nog niemand het purisme b.v. van SIMON STEVIN[3], in de wetenschappelike terminologie, van HUGO DE GROOT, op rechtsgeleerd gebied, grondig naging. Hoe wijkt hun taalgebruik af van dat bij voorgangers of tijdgenoten? Welke van hun nieuwscheppingen zijn gangbaar geworden en gebleven? Om zulke vragen te beantwoorden zal men, naast hun werk, lang vergeten boeken moeten raadplegen. Er valt nog meer te onderzoeken. Welke invloed hadden de Latijnse auteurs en hun navolgers op onze syntaxis? Hoe heeft die invloed, door meerdere tucht, ten goede, en tevens, door pronkerij en schijngeleerdheid, ten kwade gewerkt? Hoe zijn de Duitse woorden en woordvertalingen die in deze periode indrongen, te verklaren? Uit het spreken van Duitse immigranten, uit Duitse boeken (b.v. LUTHER's bijbel) of uit een zeker pan-germanisme, dat geen eigenlike taalgrens erkende, en waarvan we b.v. bij DANIEL MOSTAERT een eigenaardig getuigenis vinden: heeft men

1) Vgl. TE WINKEL, a.w., blz. 23.
2) Vgl. F. PIJPER: *Jan Utenhove. Zijn leven en werken* (Leiden 1883), o.a. blz. 128 over zijn buiging- en spellingstelsel. Wat in deze theologiese dissertatie terloops behandeld is, verdiende stellig een nauwgezet taalkundig onderzoek.
3) De voorrede voor de *Weegh-const*, waarnaar VAN HEULE verwijst, zocht ik in de *Wisconstige gedachtenisse* (2 folio delen, Leiden 1608) vergeefs. In deze uitgave zijn de puristiese termen gemakkelik te vinden, omdat op de rand telkens de Latijnse term staat. Er zijn aardige woorden bij als *Meet-daet* (Praxis geometriae), *schilhouck* (angulus complementi), *verschaeuwing* (van 'schaduw'), *saampunt, toomprang*, maar ook voor ons doodgewone als *middelpunt, evewijdighe lijn, meetconst, wisconst, topswaer*.

behoefte aan nieuwe woorden die niet door samenstelling of klanknabootsing te maken zijn, zegt hij, dan ‘neemt men ze uyt de Hoogduytsche oft Nedersaxische taelen’[1].

d) In nauw verband met het renaissancestreven om een ‘acht-baer gebruyc’ te vestigen, afwijkende van het ‘gemeyn spreken’, omdat ‘onder alle geachte Volkeren een gemeyn ende een byzonder Tael geweest is’,[2] staat de taalschepping van de renaissance-kunstenaar. Veel meer dan in de Middeleeuwen gaat de dichtertaal afzonderlik onderzoek vereisen, door een bewust afwijken van de omgangstaal. Taalstudie dient zich hier nauw aan te sluiten bij litteratuurstudie. Het ontstaan en de verwording van een konventionele kunsttaal, als in de 16de eeuwse rederijkerskringen, de sterke drang naar originele en individuele taal omstreeks 1600, de invloed van bewonderde binnenen buitenlandse dichters moet gezien worden in het licht van de letterkundige ontwikkeling. Een waarschuwing tegen veralgemening is hier niet misplaatst. Mogen we wel met KALEF aannemen dat in VONDEL's drama's te vinden is: ‘de algemeene schrijftaal, boven de dialekten zwevend’?[3] Nauwkeurige studie zal aantonen dat nòch VONDEL nòch de andere grote auteurs van de 17de eeuw zich van zo'n ‘algemeene schrijftaal’ bedienden.

Op ons tekort aan kennis van de zestiende-eeuwse litteratuurtaal is al gewezen. Maar eigenlik geldt dat, ondanks de grotere belangstelling, ook voor de zeventiende eeuw. Van het allergrootste belang is b.v. de tijd van gisting en van opbloei, die aan de bloeitijd van VONDEL en HOOFT voorafging. Leggen we b.v. naast elkaar de merkwaardige bundel *Den Nederduytschen Helicon* (1610), waarin we de Haarlemse en Leidse vrienden van CAREL VAN MANDER hun Zuid-Nederlands gekleurde rederijkerstaal zien buigen en sieren, om in vormkracht en welluidendheid met de bewonderde Pléiade-dichters te wedijveren, het kernachtige, puristiese proza van COORNHERT en MARNIX, de lyriek van de jonge HOOFT, met het Italiaans in zangerigheid van ritme en klank wedijverend, en eindelik de bestudeerde woordkoppelingen en neologismen van SPIEGHEL's klank-zware alexandrijnen, hoe treft het ons dan dat achter het zoeken en streven naar

1) Zie VAN VLOTEN, a.w., blz. 286. Zou zo het woordje *sich* ingevoerd zijn? Of drong dat gelijktijdig uit immigrantentaal door? Waarschijnlik is dat voor de vorm *sik*, die PETRUS LEUPENIUS in 1653 nog gebruikt.

2) Deze termen vindt men in *De Nederduytsche Spraec-konst* van de ‘Mathematicus’ CHRISTIAEN VAN HEULE. De *Voor-reden* geeft in drie kleine bladzijden de kern waaruit zich de spraakkunst-ideeën verder zullen ontwikkelen.

3) *Gesch. der Ned. Lett.* V. blz. 178.

een grote litteratuur, een opbruisende kracht en nieuwe bezieling werkt! Deze periode van revolutionaire litteraire taalvorming heeft menig punt van overeenkomst met de beweging van 1880, die wij beleefden. Het bestuderen van die kruisende stromingen, het nagaan hoe dat alles in ruimer beddingen gaat samenvloeien, moest juist voor ons geslacht een biezondere aantrekkelikheid hebben.

Maar ook de litteraire taal van de hoofdpersonen in onze ‘gouden eeuw’ is tot nu toe voornamelik bestudeerd om de moeilikheden op te lossen. Op de verwaarlozing van CATS werd al gewezen. Een poging om de wording van HOOFT's proza na te gaan, de volkseigen elementen naast de oudere litteraire invloeden, de latinismen, de persoonlike vormingen aan te wijzen, bleef tot nu toe achterwege. Wij missen nog een volledig overzicht van de belangrijke evolutie in VONDEL's taal tot ± 1650, in verband met een opschuiving naar het wordende Noord-Nederlands Beschaafd, met zijn grammatikale begrippen, met een voorkeur voor klassieke eenvoud, en afkeer van het neologisme uit zijn eerste periode. Van HELTEN verzamelde in zijn VONDEL-grammatika veel gegevens, WALCH vergeleek de beide redakties van de Palamedes, maar een vergelijking van de twee *Geboortclock*-teksten, van 1625 en 1650, overtuigde mij, dat er nog vrijwat meer te vinden is. Er is meer. De taal van een groot dichter moet niet alleen grammaties onderzocht worden. ERNST ELSTER toonde aan, in zijn *Prinzipien der Litteraturwissenschaft*[1] van hoeveel belang het is, de vergelijking en het beeld in dichtertaal te bestuderen.[2] Wie doet dat voor VONDEL en HOOFT? De Duitsers hebben, in tal van studies, sinds lang voorbeelden gegeven van dergelijk onderzoek. Wie zou menen dat dit op letterkundig gebied thuis hoort, en buiten de taalgeschiedenis valt, vergeet dat de individuele beeldspraak van een toongevend auteur in breder kring wordt nagevolgd, bij de dekadenten tot ‘Parnastaal’ wordt gestempeld, en nog bij verre geslachten, tot ‘schrijftaal’ versteend, kan voortbestaan. Voor de geschiedschrijver van het Nederlands is immers de taal van een belangrijk auteur in dubbele zin belangrijk: als openbaring van wat de taal in een bepaalde periode door de bezieling van een machtige persoonlikheid worden kon, en als faktor tot nieuw taalgebruik bij tijdgenoten en volgende geslachten.

(*Wordt vervolgd*).

C.G.N. DE VOOYS.

1) Deel I (1897), blz. 389.
2) Bij een vergelijking van de taal van BISMARCK, SCHILLER, GOETHE en HEINE zegt hij: ‘Ihr ganzes geistiges Sein liegt blitzartig beleuchtet, vor unseren Angen.’

Vondel's Dramatiek.

V o n d e l 's S p e l e n . Ingeleid en toegelicht door **C.R. De Klerk** en **L. Simons**. Het Tweede Deel. Het Eerste Stuk. VONDEL's Dramatiek. - Gebroeders. - Joseph in Dothan. - Nederl. Bibl. CCV-CCVII. Uitgegeven door de Maatsch. voor Goede en Goedkoope Lectuur. Amst. 1912.

De 'Kultuurbeschouwende Inleiding' op Dl I van 'VONDEL's Spelen' van de hand van de Hr. DE KLERK, heeft een tegenhanger gevonden in het uitvoerig opstel over 'VONDEL's Dramatiek,' geschreven door de hr. L. SIMONS, dat aan het tweede deel voorafgaat. Het stuk is een benadering van VONDEL geworden, die ons in staat vermag te stellen, van het standpunt waarop de auteur zijn lezers gebracht heeft, voor ons zelve nieuwe perspectieven te openen. Zowel voor de leek als voor de VONDEL-beoefenaar is het een vingerwijzing geworden, hoe VONDEL, in zijn dramatiese kunstscheppingen, tot zijn volle, en in zijn werken konsekwent gehandhaafde éénheid kan worden teruggebracht.

Liefde voor VONDEL, gegrond op een langdurige kennis en een onverzwakte verering, heeft deze schrijver de pen in de hand gegeven. En deze liefde heeft er ook de vorm van bepaald. Lezende worden wij binnengeleid als in een geheimzinnige ruimte van gewijde aard. Met wijze, stemming gevende, voordacht zelfs. 'Aanleggers van een Panorama hebben steeds de behoefte erkend, den toeschouwer niet van de straat te brengen voor hun doek, zonder hem eerst door een lange en soms kronkelende gang te hebben losgemaakt van de optiek der werkelijkheid en hem, "gestemd" te hebben tot de optiek der schijnwerkelijkheid van hun doek. Zulk een gang wil ik nu gaan bouwen voor de lezers van deze bundels met VONDEL's *Spelen*, opdat zij straks, aan het eind er van gekomen, te vatbaarder mogen zijn voor het genieten van 's meesters veelzijdigen kunstarbeid.'[1)] En het bouwen van deze toegang, - verklaart de schrijver kort daarop, -

1) Ingang, blz. 7.

is hem, die VONDEL welhaast vijf-en-dertig jaar van zijn leven gelezen heeft, en altijd weer naar hem terugkeert, wanneer hij behoefte gevoelt aan zielsverwarming door echte, innige en grote dichtkunst, - een bouwen van zulk een inwijdende toegang voor anderen is hem een warm-aandoende vreugde.[1] En door dit genot is de arbeid schier uitgedijd tot een boek. Doch een boek met een blijvende waarde.

Op de 'Ingang' volgt een beschouwing 'Rondom VONDELS leven' (10-22), waarbij in 't kort in herinnering worden gebracht de meer uitwendige omstandigheden, welke zijn levensloop hebben beïnvloed: zijn jeugd, zijn materiële welstand, zijn huiselike en burgerlike omgeving, de kultuurstand in 't algemeen van de sfeer, waarin hij zich bewoog, en daarbij niet te vergeten het didakties-moralisties element er in, zoals het een uiting vond in de toongevende litteratuur van zijn tijd. Daarbij sluit zich veelbetekenend o.m. het betoog aan, hoe dit bespiegelend betrachten van de lessen, die de opkomst en de daling van de volkeren in zijn tijd en in de voortijd te aanschouwen gaf, een gretig voedsel vond in de Rooms-klassieke litteratuur en inzonderheid in de spelen van Seneca, die zijn strak-Stoïese stemmingen in wijze spreuken en overpeinzingen ten beste gaf.[2]

Hierop volgt een hoofdstuk over 'VONDEL als Mensch'. Dit behandelt de dramatiese konflikten in VONDELS gemoed. Vooreerst moet zijn geloof, door twijfel geschokt, zich leren berusten, met volledige overgave aan Gods wijs, zij het dan ook ondoorgrondelik bestuur. Vooral dient dit na de zware strijd tussen ± 1618 en 1630, waarin zijn vertrouwen op Gods rechtvaardigheid een geduchte schok ondergaat, vanwege de triomf der onverdraagzaamheid, aan de zijde der rechtzinnigen in actie gesteld, op de Barneveltse fractie, en de dichter zijn toorn uitviert tegen 'kerkelikheid' en misleidende 'Staatszucht'. Zijn rust zoekt hij op verschillende wijzen. Vooreerst leunt hij, met kinderlike overgave, tegen het onverwrikte gezag van de kerk Petri; in de tweede plaats, zoekt zijn kunstenaarsnatuur zich een met vaste lijnen en nauwe grenzen omschreven gebied in het drama, waarin de strijd der konflikten, afgerond en toegespitst, zich, in harmoniese opbouw, een synthetiese éénheid zoekt.

In het allerverdienstelikste vierde Hoofdstuk: 'VONDEL en het

1) Blz. 9.

2) Als argumenten voor de beoefening van de 'herboren klassieken' noemt schrijver mede: 1°. de *vernufts*oefeningen (in de vorm der 'gelukzalige philologische emendaties') waartoe de teksten aanleiding geven; 2°. het geleerdheidsvertoon waartoe het werken met al de goden en godinnen die oudheid beweegt....

Treurspel'[1] onderzoekt de schrijver dan, hoe VONDEL zich de strekking en de techniese eisen van het drama dacht. Immers, het voer onder de bekende pseudo-antieke vlag, waarvan de onschendbaarheid door Aristoteles' ongeschokte naam was gewaarborgd. Doch het oude Griekse spel was van een gans ander karakter geweest, omdat het uitgegroeid was 'tot een hulpmiddel om een algemeene Godsv r u c h t , d.i. vrees en ontzag voor de Goden en bovenal het Wereldbestuur aan te kweeken, wanneer vertoond en verhaald werd van de wijze waarop dat Wereldbestuur, in zijn donker raadslot, met Goden en hooge menschen handelde. Als Aristoteles het, tegen Plato, voor het drama opneemt, staat hij tegenover het Griekse treurspel reeds heel anders, dan de oorspronkelike scheppers er mee bedoelden.' Bij hem spreekt het religieuse gevoel niet meer mee. Hij ziet er niet de achtergrond van, en houdt zich alleen onledig met het samenstel in verband met de uitwerking er van op het publiek. De wisselwerking van techniek en effekt wordt daardoor het voorwerp van betrachting. Van zelf komt hij er toe, aesthetiserend, de effekten als geoorloofde en ongewenste te sorteren, en op de eisen, waaraan het spel in zijn geheel moet voldoen, bewust of onbewust, een techniek van het tragiese te baseren. Het ging met deze 'tragiek' als met de zogenaamde 'eenheden'. Zij werden verkeerd verstaan. Bijkomstigheden als 'eenheid van plaats en tijd' werden streng-formalisties opgevat; en het begrip van het 'tragiese', dat Aristoteles gezocht had strak te begrenzen, werd vrij uitgelegd. Aan dit euvel zou VONDEL, daarin voorgelicht door gezaghebbende philologen, zich eveneens schuldig maken. De gewone lezing was, dat *de toestel des treurhandels, alleen door het aanhooren of lezen der treurrolle, meedogen en schrik moest uitwerken*.... (*om*) *deze beide hartstochten in het gemoed der menschen* (*te*) *matigen en manieren*[2]; een voorschrift, hetwelk aan het treurspel, bij wijze van 'spiegel' een moraal-didaktiese strekking toeschreef.[3] De bedoeling van de Griekse meester was echter, dat 'de opgewekte vrees en het opgewekte medelijden door de loop van 't spel uit de gemoederen zouden worden ontladen.'[4] Volgens deze interpretatie wordt aan het

1) 52-54.
2) *Berecht* voor de J e p t h a . In zijn P a s c h a : opdat.... getemd ende gezedigd worden.
3) Men vergelijke ook, hoe Corneille de formule interpreteerde: *meedogen òf schrik*, n.l. om hiermee het opvoeren van zijn martelaars en monsters te rechtvaardigen.
4) Zie voor de 'Ontladingsleer' en daarnaast de 'Louteringsleer' het N a s c h r i f t .

drama een ontspannende, een de mens-met-zich-zelf verzoenende werking toegedacht. Hoe het zij, VONDEL, welk een gehoorzaam gezagsman ook, had aan het ‘matigen en manieren’ der gemoederen niet genoeg, maar zag naast het louteringsmotief, dat hij, de voorstander der zedelike spiegeling, uitdrukkelik nog eens neerlei in zijn uitbreiding: en.... *d'aanschouwers van gebreken zuiveren*, in het treurspel nog een diepere strekking, die hem, de vrede- en evenwichtszoeker, met zijn zelfdoorleefde en zelfgewonnen levensstemming, als de vreedzame uitvechting en de vredebrengende verzoening van tragies kontrasterende elementen, voortaan voor de ogen bleef. En zo schreef hij, wiens Bijbelse onderworpenheid door de bladzijden van de ‘Pascha’ ëchoot, zijn latere klassieke spelen, waarin zich deze berusting aan de oud-Griekse strekking, - onderwerping aan het vaak onbegrepen Albestier - huwt. Dusdoende legt VONDEL een nieuwere en diepere zin in het Aristoteliaanse voorschrift, het beperkende er in neutraliserende en het in tragiese zin verbredende en verdiepende, door de voor hem betekenisvolle toevoeging: (*om d'aanschouwers te*) *leeren de rampen der wereld zachtzinniger en gelijkmoediger* (*te*) *verduren*. Hiermee heeft de Christen alle wereldgebeuren en alle mensenleed in zijn eigen beleefde tragiek doorstreden en in zijn eigen zielevrede opgelost. Het Noodlot is Jahwe geworden. Jahwe brengt de strijd, en na de strijd ook de Verzoening. De Griek, buigende onder de grillige slagen der onverbiddelike Goden, is Christen geworden, die 't lijden heeft overwonnen om uit te stijgen boven het aardse en het tijdelike, onder de belichting van een machtig symbool.

De bodem, waarop van nu af tragiese verwikkelingen plaats zullen vinden, is daardoor veel breder geworden. Trouwens, buiten de grenzen van Aristoteles' beperkende theorie, geven ook de oude Griekse meesters exempelen, welke dingen naar de hoogste kroon. De bovenmenselike verhevenheid in het lijden van een Prometheus, en de stilgedragen beproeving van de koningsdochter Antigone, geven, wanneer op deze gegevens de meer genoemde Christelike berusting geënt wordt, welke boven het lijden uitstijgt, een nieuwe grondslag voor VONDELS bekende martelaardrama's.[1)] Bij de martelaar toch, met zijn sterke helden-

1) Hiertoe niet te rekenen *Palamedes* en *Maria Stuart*, omdat hierin de toeschouwers niet door het meeleven van lijden tot 's levens berusting worden opgevoerd, maar zij integendeel worden opgejaagd tot *verzet* tegen een willekeurig en schandelik vergrijp aan een onschuldige persoonlikheid.
Evenmin, - ook al kan formeel de Jozef-figuur geheel voldoen aan de Aristoteliaanse eisen voor een tragiese held, - is de *Joseph*-trilogie specifiek Vondeliaans-tragies; ze is eer ‘een treffelijke reeks van Bijbelsch-romantische volksdrama's in slechts uiterlijk klassieken vorm.’

kracht, komt het lot in botsing met andere wereldmachten, die er het karakter aan geven van het onvermijdelike. Daardoor worden vele van VONDELS figuren tragiese helden. *Ursula* is zulk een heldin. *Gijsbrecht* wordt, ondanks zijn hoogheid van zin en zijn dapperheid, het slachtoffer van zijn eerste fout: zijn heulen met zijn medestanders, wie de haat tot vorstenmoorders verlaagt. *Peter en Pauwels* komen in konflikt met zich zelf, wanneer zij, geloofshelden geworden, zich hun vroegere verzaking van de Heer herinneren, en leveren zich, zelfopofferend, aan de dood. De *Gebroeders* worden het zoenoffer, dat Jahwe vraagt voor het vergrijp door hun vader, koning Saül begaan. Deze tragiek komt het meest die van het Griekse drama nabij. Niettemin vallen deze figuren niet onder Aristoteles' eis, aan de tragiese hoofdfiguren gesteld. Evenmin zijn ze er echter mee in strijd. Verder voert VONDEL een rij van ‘opstandigen’ ten tonele, als *Salomon, Salomeus, Jeptha, Samson, Faëton, Lucifer, Adam* en Noach's *Reuzen*, die, de ene meer, de ander minder afvallig, zich mee laten slepen in het verzet tegen de Hoogste Wet, 't zij deze wet door Heidense Goden, door Jahwe of door de Kerk wordt gesteld. Immers ook zijn eigen verlangen naar een herenigd Christendom, laat VONDEL dramaties kontrasteren met eigen vroegere opstandigheid en de onwil om zich heen van anderen. Niettemin, ligt ook in deze wezens een onmiskenbare ‘tragiek’. Immers het leed dat hen treft is het leed van hun fouten, zonden en overmoed. ‘Ons grootste bezwaar tegen hen is allicht, dat hun doen al te zeer op een levensplan ligt, te vèr van het onze, en dat heel de ziening, waaruit de schilderij hunner daden en het licht er op geboren werd, ons, zo we weinig bijbelvasten en weinig-geloovigen zijn, wat ver ligt.’ Nog is in *David in Ballingschap, David Hersteld* en *Adonias* de ‘zondaar’ de tragiese ‘held’. Het zondebesef maakt zwak, en daar het zedelik bewustzijn de weerstandskracht heeft gebroken, ontbreekt de *energie*, die als drijfkracht actie aan de tragiese handeling geeft. In zoverre staan de genoemde spelen zwak. Doch des te sterker is de passieve tragiek. De ‘koning’ wordt verslagen door de ‘mens’; de ‘macht van uitvoering’ geneutraliseerd door de ‘onmacht der ziel’. Een zelfde zwakheid vinden wij in *Adonias* die naar de kroon van Salomon staat, en wie de ‘Selfstrijt’ parten speelt. Doch waar eindigt de rijkdom van VONDELS tragiese middelen, zoals ze ons hier voor ogen wordt gesteld? Wijzen we nog op het - trouwens zelfdoorvoelde - lijden

van personen om het verdiende lot van anderen, dat in weinige van VONDELS stukken ontbreekt; het eindeloos vertederen van gemoederen (b.v. in '*Gebroeders*') om tot de slotsom te komen, 'op hoe onderscheidene wijze hij het tragische heeft weten te verwezenlijken en hoe daar oneindig meer van in zijn werken te vinden is dan men al te vaak heeft willen aannemen.'

Op welke wijze VONDEL nu, met een doeltreffende aanwending van verschillende tragiese momenten, bij het samenstellen van zijn spelen te werk gaat, toont ons de hr. SIMONS in het 5de, het meest uitvoerige en ter zake voerende hoofdstuk, 'VONDEL als Dramaturg'. Hierin wordt vooraf, juist om de volle rekenschap af te leggen van wat VONDEL allengs in zijn werken beoogde, de vraag gesteld: wat vond de dichter bij 't begin van zijn loopbaan aan voorschriften en voorbeelden, 'massgebend' voor zich en de zijnen gegeven? Daartoe wordt een parallel getrokken tussen de *Hippolytus* van Euripides en de *Hippolytus*, zoals Seneca dit spel voor zijn kultuursfeer, de Romeinse gedegenereerde wereld van zijn tijd samenstelde; hetzelfde spel, dat VONDEL, kort na de *Troades*, hoogstwaarschijnlik om zich blijvend naar de erkende 'meester' te richten, voor het nationale toneel bewerkte. Deze parallel verklaart ons alles. Ze zegt ons vóóral, hoe ten onrechte Seneca als de gezaghebbende voorlichter is erkend, en hij, mede door de autoriteit van onze filologen, met name van Hugo de Groot, veel te lang de kunstopvattingen van onze dramatici heeft beheerst. Doch VONDEL leert, door diepere en bredere studie, Sophocles' *Electra* kennen, en brengt nu, beter ingelicht in het wezen der antieke tragiek, andere elementen naar voren. Op deze wijze wist hij te ontgroeien aan de geforceerder en rhetorieser dramatiek van de naantieken, de excessen te temperen, de grofheden te verfijnen en het samenspel met allerlei fijne en psychologies gerechtvaardigde schakeringen te verrijken. Een leerzame vergelijking wordt ons aan de hand gedaan, door VONDELS *Jozef in Egypte* te leggen naast de Griekse *Hippolytus*, nadat in het hoofdstuk te voren het *drama* der *Gebroeders* aan de *Electra* was getoetst, terwijl het karakter der Seneca'se school ons duidelik wordt uiteengezet in de *Troades*, in het door VONDEL naar slaafse regelen ontworpen *Hierusalem Verwoest* en in het schoolse en daardoor dramaties-onvermogende *Sofompaneas* van de hooggeprezen kunstrechter Hugo de Groot.

Komen wij nog een ogenblik nader terug op het karakter van dit op Seneca gebaseerde drama, zoals het in de stukken van HOOFT (hier duidelik zichtbaar op de vroegere 'Moralisaties' geënt), van DE GROOT, zowel als in de eerste spelen van VONDEL vóór ons staat.

Naar handeling wordt niet in de eerste plaats gevraagd, en zo er gang in is, ook al wordt dit gebeuren ons niet op het toneel vertoond, dan vloeit de gang der gebeurtenissen maar zelden, of zo wel, dan toch zwakkelik voort uit het karakter of de situaties der handelende personen. Tussen het gebeuren en de gegevens bestaat niet de band der onvermijdelikheid. De vraag wordt nu opgeworpen, welke de oorzaak is geweest van de populariteit van deze soort spelen. En zo worden we van zelf gebracht op hetgeen met het oog op hun bestemming, in die spelen de veraanschouweliking bewerkt, de plastiek, de kleur, de muziek, de toneelinrichting in 't kort, en daarbij de machtige verbeeldingsgave van het Woord. Het ging niet alleen om het ‘gebeuren’. Het drama wilde, we merkten het reeds tevoren, tevens een psychies-moreel effekt en een physiologiese werking. Het beoogde, in de aaneenschakeling der gebeurtenissen, het verband aan te wijzen tussen de feiten onderling en in hun samenhang met de wereldvrede. De wijze waarop het physieke lijden gedragen werd, maakte dit tot een geestelik lijden. De tragici waren dichters en wijsgeren, ‘die een verkleinbeeld ontwierpen van het samengestelde, onbegrijpbare leven; den zin en dracht er van, het rhytmus, de schoonheid er van uitlegden door middel van het woord, dat meteen, in zijn rhytmus en klank, uitdrukking gaf aan wat leefde in den mensch en ook zijn wezen t o o n d e .’ Bovendien had het woord nog een geestelik-plastiese taak te vervullen. Immers, sprekende leven de toneelfiguren niet minder dan door de daad die ze verrichten. Ook in hun spreken ligt, behalve een wilsuiting, het plan van hun voelen en denken; terwijl ook de keus van het woordbeeld en uitdrukking de aard van de persoonlikheid bepaalt. En de kunst, om de taal te objectiveren is de eerste eis van het levend-beeld scheppen, dat dramatiseren heet.

Even opmerkelik wordt hier de betekenis van de ‘welschikkingskunst’ onder onze aandacht gebracht; de kunst, om het gebeuren, uiterlijk en ‘innerlijk, aannemelijk en noodzakelijk doen schijnen.’ De klassieke school koos bij voorkeur bekende ‘fabelen’. Er was dus geen onbekend einde; spanning, naar wat de afloop zou brengen, was uitgesloten. De aandacht werd alleen getrokken naar het ‘hoe’, het schikken van de karakters en de gebeurtenissen, waaruit voor de toeschouwer, het noodzakelik effekt der voorstelling moest groeien. Op deze wijze moest de karaktertekening op de voorgrond komen. Alleen, het Aristoteliaanse voorschrift kènde geen scherp belijnde individuën, ontkende al te sterke en al te zwakke eigenschappen, hield zich eer onledig met het door afkomst en omgeving beheerste tiepe, dan met het verbiezonderd individu. Daardoor viel het grootse

en energieke weg, maar daardoor werd de afstand tussen de toeschouwer en de ‘middelmaat’ van de voor te stellen persoonlikheid geringer. ‘En naarmate het treurspel zich verder verwijderde van het noodlotsdrama waarin het blinde godsbestier de kracht was die de handeling voortdreef, moest de energie daartoe wel uìt de mensen gehaald worden, kwam het treurspel tot een verinnerlijking, die door het zondebegrip der Christelijke kerk zeker niet weinig versterkt werd.’

Dit nu is de ‘verinnerlijking’, die door VONDEL bereikt is. Zijn drama is niet dat van de Grieken, waarin aan de spelers, door de gril der Goden, een bal wordt toegeworpen, die zij verder kaatsen. Noch is zijn treurspel dat van Seneca, met een vergroofde handeling en vergroofde figuren die, op de achtergrond staan ten behoeve van de rhetoriek, en waarin het vaak gezwollen of louter verstandelike, soms ontroerende w o o r d overheerst. Doch staat zijn spel in handeling en in zijn knappe ontwikkeling achter bij dat der Grieken, zijn plastiese kunst, onder de invloed der ‘Rhetorije’ en van Seneca's voorbeeld, viert haar meesterschap in de schilder- en uitbeeldingskunst van 't v e r h a a l , terwijl hij bij de motivering van zijn handelingen en in de tekening zijner personen, de levensziening verinnerlikt en verdiept.

Hierop volgt in een rij van voorbeelden een overzicht van ‘VONDELS kunst van samenstellen,’ ook in verband met de inrichting van het toneel, de plaats en de bestemming der koren. Wij wijzen alleen op het *Pascha*, de *Gijsbrecht*, de *Joseph in Egypte*. Feitelik doen we, door ze niet te noemen, de andere opstellen te kort. Doch hij, die ze ter hand neemt, zal zelf ervaren, hoe het ons onmogelik is, in een kort bestek, deze arbeid naar verdienste zijn waarde te geven. Doch, tevens zal hij erkennen, dat de auteur hem inderdaad tot VONDELS wijze van werken heeft ‘ingeleid’. Een bevinding die hem tot dankbaarheid stemt.

Een kort slot-hoofdstuk geeft nog enige opmerkingen over ‘VONDELS Taal en Dialoog’.

J.K.

Over de betekenis van Middelnederlandse handschriften voor de studie van dialekten.

In de vijfde jaargang van dit tijdschrift blz. 88-90 wees ik op de grote belangrijkheid van de studie der middelnederlandse dialekten en tevens op de geringe belangstelling, tot nog toe aan dit deel van de nederlandse philologie betoond. Veel nut verwachtte ik - en dat doe ik nog - van onderzoekingen, gewijd aan verschillende handschriften van eenzelfde tekst. ‘Drukken we slechts een met zorg gekozen stukje af naar vier of vijf getijdeboeken uit verschillende streken afkomstig, dan zal deze geringe moeite ons zeer zeker belangrijke gegevens aan de hand doen voor de kennis der mnl. dialekten’. Aldus schreef ik t.a.p., nu twee jaar geleden. Toen ik onlangs op het zevende philologen-kongres deze woorden hoorde citeren door Dr. ENDEPOLS, voelde ik me enigszins beschaamd, dat ik zelf die ‘geringe moeite’ nog nooit eens had gedaan, teneinde door een voorbeeld de waarheid te bewijzen van hetgeen ik indertijd beweerde en zo een nog luider sprekende en gemakkeliker verstaanbare opwekking tot mijn vakgenoten te richten. Van de heren ENDEPOLS en VERDEYEN mogen we binnenkort de uitgave verwachten van meerdere handschriften van één tekst; deze uitgave zal zonder twijfel een rijk materiaal en een goede handleiding leveren voor velerlei onderzoekingen op het gebied van het Middelnederlands, o.a. van dialektologiese aard; wat ik hier nu geef, dient slechts om te doen zien, hoeveel nut dgl. uitgaven (mogen er veel komen!) voor de kennis van de middeleeuwse dialekten kunnen hebben.

Al geruime tijd houd ik me bezig met de middelnederlandse getijdeboeken, en telkens opnieuw overtuig ik me er van, hoe bijna iedere afschrijver iets van zijn eigen dialekt in de tekst, die hij kopiëert, legt. Heel sterk bleek me dat o.a., toen ik het Munsterse handschrift van 1398 (altans gedeeltelik van dat jaar), dat MOLL gebruikte voor zijn verhandeling over ‘ GEERT GROOTE'S Dietsche vertalingen’ (Letterk. verh. der Kon. Ak. XIII, Amsterdam 1880), bestudeerde. Dit handschrift (Universiteitsbibl. No. 783) namelik is

door drie personen geschreven,[1] die alle in enige telkens terugkerende eigenaardigheden afwijken van de grondtekst, zoals we die op grond van verschillende handschriften kunnen benaderen. Zo schrijft de eerste regelmatig *manich* voor *menich* en vrij vaak *kijnt* voor *kint*; de tweede schrijft soms *er* voor *ar* vóór labialen en gutturalen, af en toe komt vóór een dentaal *ou* uit *ol* en *al* voor en ook treffen we *aerde* en dgl. aan benevens *sel* voor *sal*, verder lezen we regelmatig *tieghen*; de derde stemt met de tweede overeen wat betreft *er* voor *ar* vóór lab. en gutt., verder schrijft hij gewoonlik *oel* voor dentalen (*oelt, hoelt*) en vaak *-het* voor *-heit*, heel dikwels *sin* voor *sijn* en een paar keer *vreude*, voor *vroude*, welke laatste vorm ongetwijfeld die van de grondtekst was. Als ik hier een paar psalmen of cantica afdrukte, die in alle drie de stukken voorkomen, dan zou onmiddellik blijken, dat de drie afschrijvers een geheel of ongeveer identiese tekst gekopiëerd hebben (die blijkens andere kodices dicht bij de grondtekst stond), maar dat ieder in sommige gevallen regelmatig, in andere sporadies zijn eigen dialektvormen heeft gebruikt. De tweede was blijkbaar een Hollander (vooral blijkens *sel* en *aer* voor *eer* vóór dentalen), maar ik durf mij niet nauwkeuriger over zijn herkomst uitlaten; de eerste en derde kwamen ongetwijfeld van oosteliker streken. Als de mnl. dialektkunde wat verder is, kunnen we ons misschien gedecideerder uitlaten, vooral als we ook op de spelling letten, die ook zeker in verschillende steden, in verschillende kloosters zijn eigen usus heeft gehad: als spelling- en niet taaleigenaardigheden beschouw ik het vrij royale gebruik, dat de tweede schrijver van het teken *z* maakt, en de voorkeur van de derde voor *-eghe* naast het in 't Mnl. veel gewonere *-ighe*. En als onze kennis van de mnl. interpunktie wat groter was, zou dan niet de uit latijnse Thomas-handschriften bekende haakpunt, die bij de derde afschrijver veel voorkomt, een woordje meespreken? Zou het niet eenmaal mogelik worden te konstateren: dit hs. is in dat of in dat klooster geschreven door mensen uit die en die streken?

Wanneer de mnl. dialektologie eenmaal een groter aantal beoefenaars zal vinden dan nu, geloof ik dat uitvoerige taalkundige onderzoekingen over één handschrift of over een paar handschriften, bijna

1) Het bewijs levert de paleografie. Eerst toen ik op grond van het schrift het handschrift in drie stukken had verdeeld, merkte ik, dat iedere hand zijn eigen taaleigenaardigheden heeft, de derde bovendien een afwijkend interpunktiesysteem. Hand 1 schreef f. 1-180, hand 2 f. 181-220 (lange get. v. h. H. Kruis), hand 3 f. 221-303 (vigiliae).

alleen dialekties van elkaar verschillende, niet zullen uitblijven. Een schets van een dgl. onderzoeking, die ik later in meer uitgewerkte vorm hoop te publiseren, gaf ik hierboven, ten einde anderen aan te sporen dezelfde weg in te slaan; nu ga ik over tot wat ik beloofd heb: het afdrukken van een fragment, uit het getijdeboek, en wel de drie completorium-psalmen uit de Getijden van de H. Maagd, dat zijn ps. 132-134 (131-133), naar 4 getijdeboeken.

Bedenken we, dat de getijden-vertaling van G. GROTE het meest gelezen ndl. boek was in het eind der Middeleeuwen en dat de honderden exemplaren die nog over zijn slechts een klein deel zijn van wat er eens geweest is, dan spreekt het vanzelf, dat het ondoenlik is, de genetiese verhouding der nog bestaande exemplaren vast te stellen. Menig handschrift zal door een tien- of twintigtal tussenteksten van het oorspronkelik exemplaar van GROTE gescheiden zijn, en die tien à twintig handschriften kunnen in onderling sterk afwijkende dialekten geschreven zijn[1]; zo kan het voorkomen, dat de taal van een kodex een onontwarbaar mengsel van heterogene dialektbestanddelen is, maar gewoonlik is toch over de taal van de laatste afschrijver wel wat te weten te komen; een gunstige omstandigheid is hier, dat menigeen half uit het hoofd zal hebben geschreven en niet woord voor woord de tekst van zijn 'vorlage' geraadpleegd. - Voor ik meer in biezonderheden over de vier handschriften spreek, druk ik de tekst af.[2]

1) Heel vaak komt het ook voor dat de verschillende delen van één handschrift naar verschillende exemplaren zijn afgeschreven, hetgeen bij een zo verbreide tekst heel begrijpelik is: in menig klooster zal men talrijke getijdeboeken hebben bezeten. Ook is 't mogelik, dat ze op sommige plaatsen op grote schaal werden vervaardigd, voor het gebruik ook elders. Wanneer we op grond van overeenstemmingen bijv. in de boetpsalmen menen twee handschriften in één klasse te moeten brengen, dan gaat het vaak voor de getijden van de H. Geest of voor de vigiliae niet op; ook horen vaak die handschriften, die wat de versiering of het schrift betreft op elkaar lijken, voor de tekst niet bijeen. Iets wat verder opvalt is: dat de exemplaren, die behalve getyden, boetpsalmen, litanie en vigiliae nog losse gebeden bevatten, zo belangrijk van elkaar afwijken in de keus van die gebeden.

2) Alle vier de handschriften behoren aan de Koninkl. Bibliotheek. Men zal het billiken, hoop ik, dat ik de tekst afdruk met al zijn fouten en spelling-inkonsekwenties, zonder daarop in de voorkomende gevallen in 't biezonder attent te maken. De vrij schaarse afkortingen los ik op; 't enige geval, waar twijfel mogelik is, is *hun* in 75 G 2, waarvoor ook *hum* gelezen zou kunnen worden.

Haag 133 E 21, f. 53r-55r.

([1]) Ghedenke here dauids ende al sijnre sachtmodicheit ([2]) Alse hi swoer den heren een ghelofte louede hi iacobs gode ([3]) Of ic ingae int tabernakel mijns huses. of clym ic op dat bedde dat onder mi ghespreyt is ([4]) Of gheue ic slaep minen oghen ende minen oghen brawen vakinghe. ([5]) Ende minen dunnegghen ruste hent ic vinde den heren een stede een tabernakel iacobs gode. ([6]) Siet dese stat ende tabernakel hoerden wi in effrata wi vonden si in den velde des woldes ([7]) Wi solen in gaen in sijn tabernakel. wi solen aenbeden in die stede daer sine voete stonden ([8]) Stant op bere in dijn ruste du ende die arke dijnre heilicheit ([9]) Dine priestere moten weerden aenghedaen mit gherechticheit ende dine heilighen moten sich hoghe verurouwen ([10]) Om dauid dinen knecht en kier niet af dat anghesichte dijns cristi ([11]) Die heer heeft dauid ghesworen die waerheit ende en sals niet achterlaten vander vrucht dijns bukes sal ic setten op dinen stoel ([12]) Ist dat dijn kindere holden mit mi mijn verbont ende mine ghetughe dese die ic hem leren sal Ende hoer sone solen hent in ewicheit sitten op dinen stoel ([13]) Want die here heeft syon wtuercoren hi heeft sie wtuercoren hem tot eenre woninghe ([14]) Dits mijn ruste in ewicheit der ewicheit hier wil ic wonen want ic heb sie wtuercoren ([15]) Sine wedue sal ic benediende benedien. sine armen sal ic saden van broden ([16]) Sine priester sal ic cleden mit heyl ende sine heilighen solen hoghe vrolich[1)] sijn mit hogher vrolicheit ([17]) Daer sal ic voertbrenghen dat horn dauids ic hebbe bereyt een lanterne minen cristo. ([18]) Sinen vianden sal ic confusie antrecken mer op hem sal bloyen mine heilicheit

([1]) Siet hoe goet ende hoe vrolich is te wonen broderen in een ([2]) Alse salue in den houede die neder vloyet in den baert in aarons baert Die neder uloyet in den soem sijns cledes ([3]) alse die dou des berges hermon, die neder comet in den berch syon Want daer sant die here die benedictie ende tleuen hent in ewicheit

([1]) Siet nu benediet den heren alle knechten des heren Ghi die staet int huys des heren in den breyden inganghe des huses ons gods ([2]) Inden nachten boert op uwe handen in die heilighe ende benediet den heren ([3]) Die here moet di benedien wt syon. die hemel ende eerde ghemaket heuet

Haag X 8, f. 46v-48v.

([1]) Gedencke heer dauids ende alle sijnre sachtmoedicheit ([2]) Als hi swoer den heer een belofte louede hi iacobs gode. ([3]) Of ic ingae inden tabernakel mijns huus of climme ic op dat bedde dat onder mi ghespreyt is ([4]) Of geue ic slaep minnen oghen

1) Een typies voorbeeld om te doen zien, hoe moeilik het rekonstrueren van een grondtekst zijn kan. Het ligt voor de hand in *-lich*, dat in vs. 1 van de volgende psalm nog eens voorkomt, een afschrijversfout te zien; die zou heel begrijpelik zijn, immers adjektieven op *-ich* zijn lang niet zeldzaam; ook kon de spelling van afleidingen als *heilicheit* en *vrolicheit*, die gelijkelik met één *h* geschreven worden, de fout in de hand werken. Maar wanneer we zien dat hs. Brussel 3040, dat ook een antieke tekst heeft, maar niet in biezonder enge betrekking staat tot onze Haagse kodex, eveneens op beide plaatsen *-lich* spelt, wordt het altans mogelik, dat ook de grondtekst deze vorm gehad heeft. Dan zou het een 'fout' van GROTE zijn, minder waarschijnlik zou wezen, dat deze inderdaad *-lich* had gesproken.

ende mijn oghebrawen vakinghe ([5]) Ende mijn slape vanden houede ruste tot dat ic vinde den heer een stede. ende een tabernakel iacobs gode. ([6]) Siet dese stat ende tabernakele hoorde wi in effrata wi vondense inden velde des wouts ([7]) Wi sellen ingaen in sinen tabernakel. wi sellen aenbeden in die stede daer sijn voeten stonden. ([8]) Stant op heer in dijn ruste du ende die arke dijnre heilicheit. ([9]) Dijn priesteren moeten worden aenghedaen mit gherechticheden ende dijn heilighen moeten hem hoghe veruroechden. ([10]) Om dauid dinen knecht en keer niet of dat aensicht dijns cristi ([11]) Die heer heuet dauid ghesworen die waerheit ende en sels niet achter laten vander vruchte dijns buucs sel ic setten op dinen stoel ([12]) Ist dat dijn kinderen houden mit mi mijn testament ende mijn ghetughe dese die ic hem leren sel Ende hoor sonen sellen tot inder ewicheit sitten op dinen stoel ([13]) Want die heer heuet syon wtuercoren hi heuetse wtuercoren hem tot eenre woninghe ([14]) Dit is mijn ruste in ewicheit der ewicheit hier sel ic wonen want ic hebse wtuercoren ([15]) Sijn weduwen sel ik benediende benedien sijn armen sel ic saden van brode ([16]) Sijn priesteren sel ic cleden mit heyle ende sijn heilighen sellen hoghe vrolic sijn mit hogher vrolicheit ([17]) Daer sel ic voort brenghen den horn dauids ic heb bereit een lantaerne minen xpristo. ([18]) Sijn vianden sel ic confusie aentrecken mer op hem sel bloeyen mijn heilicheit

([1]) Siet hoe guet ende hoe vrolic is te wonen broederen in een ([2]) Alse salue inden houede die neder vloeyt inden baert in aarons baert. Die neder vloeyt inden some sijns cleets ([3]) als die douwe des berchs harmon die neder comt inden berch van syon Want daer sende die heer benedictie ende dat leuen tot in ewicheit

([1]) Siet nv ghebenediet den heer alle knechten des heren Ghi die staet inden huse des heren inden breden inganghe des huus ons gods ([2]) Inder nachten boert op uwe handen in die heilighe ende benediet den heer ([3]) Die heer moet di ghebenedien wt syon die hemel ende aerde ghemaect heuet

Haag 133 D 8, f. 54r-56r.

([1]) Gedencke here dauids ende alle sijnre sachtmodicheit ([2]) Als hi swoer den heren ene gelofte laue hi iacobs godt ([3]) Of ic in gae int tabernakel mijns huses of climme ic op dat bedde dat onder mi gespreit is ([4]) Of geue ic slaep mijnen ogen ende mijnen oge brauwen vakinge ([5]) Ende mijnen duneggen ruste hent ic vinde den heren. ene stede een tabernakel iacobs got ([6]) Siet dese stat ende tabernakel hoerde wi in effrata wi vonden sij in den velde des waldes ([7]) Wi sullen in gaen in sijnen tabernakel wi sullen anbeden die stede daer sijn voete stonden ([8]) Stant op here in dine rust du ende die arke dinre hilicheit ([9]) Dine priesteren moten warden angedaen mit gerechtichheiden ende dijne hiligen moten hoge uervrouwen ([10]) Om dauidt dinen knecht en kier niet af dat ansicht dins cristi ([11]) Die here heuet davidt gaswaren die waerheit ende du salste niet achter laten vander urucht dins bukes sal ic setten op dinen stoele ([12]) Ist dat dijn kinder holden mit mi mijn verbont ende mijne getuege die ic hem leren sal Ende hoer sonen sullen hent in ewicheit sitten op dijnen stoele ([13]) Want die here heuet syon wtuercaren hi heuet sy wtuercaren hem tot eenre woninge ([14]) Dit is mijne ruste in ewicheit der ewicheit hier wil ic wonen want ic heb sie wtuercaren ([15]) Sine weduwe sal ic benedien sijne arme sal ic saden van brode ([16]) Sine priesteren sal ic cleden mit heil ende sijn hiligen sullen hoege vrolick sijn mit hoege vrolickheit ([17]) Daer sal ic voert brengen dat hoern dauids ic heb bereit een lanterne mijnen xpristo ([18]) Sine viande sal ic confuus antrecken mer op hem sal vloeien mijne hilicheit

([1]) Sie hoe guet ende hoe vrolick is te wonen bruederen in een ([2]) Alse salue inden hoefde die neder uloeyt inden baert in aarons baert Die neder vloiet inden some sijns cledes ([3]) als die dou des barges hermons die neder comt in den barch syon Want daer sande die here die benediccie ende dat leuen hent in ewicheit

([1]) Sie nv benediet den heren alle knechten des heren Ghi die staet in dat huus des heren ende inden breden ingange des huses ons gades ([2]) Inden nachten boert op v hande in die hiligen ende benediet den heren ([3]) Die here moet di gebenedien wt syon die hemel ende erde geschapen heuet

Haag 75 G 2, f. 57r-59v.

([1]) Ghedenct here dauids. ende alle sijnre sachtmoedicheit ([2]) Als hi swoir den here. een gheloefte gheloefde hi iacobs gode ([3]) Oft ic ingaen inden tabernakel mijns huys. oft clemme ic op dat bedde dat onder my ghespreydt is ([4]) Oft gheue ic slaep mynen oghen ende mynen oechbrouwen vakinghe ([5]) Ende mynen slaepe ruste. ment dat ic vinde den here eene stat. een tabernakel iacobs gode ([6]) Siet dese stat ende tabernakel hoerden wij in effrata. wij vondense inden velde des wouds ([7]) Wij soelen ingaen in synen tabernakel. wij soelen aenbeden inder stede daer sijne voite stoenden. ([8]) Stant op here in dijn ruste du ende die erke dijnre heylicheit ([9]) Dyne priesters moeten werden ghecleedt met gherechticheiden. ende dyne heylighen moeten hun hoghe verurouden ([10]) Om dauid dynen knecht. en keert nyet af dat

aensicht dijns cristi ([11]) Die here heeft dauid ghesworen die waerheit ende hi en sals nyet achter laten. vander vrocht dijns buycs sal ic setten op dynen stoil. ([12]) Eest dat dyne kindere houden met my mijn verbont ende mijne ghetugenisse dese die ic hen leeren sal Ende hoere kindere soelen tot in ewicheit sitten op dynen stoil ([13]) Want die here heeft syon wtuercoren. hi heeft se wtuercoren hem tot eenre woeningen ([14]) Dit es mijn ruste in ewicheit der ewicheit. hier wille ic wonen want ic hebbese wtuercoren. ([15]) Sijne weduwen sal ic benediende benedijen. sijne armen sal ic saeden van brode ([16]) Syne priesteren sal ic cleyden met salicheit. ende sijne heiligen soelen vroelijc sijn met hogher vroelicheit ([17]) Want daer sal ic voert brenghen den horn dauids. ic hebbe bereydt een lanterne mynen cristo ([18]) Syne vianden sal ic confusie aendoen. mer op hem sal vloyen mijn salicheit.

([1]) Siet wie goit ende wie vroelijc eest te woenen brueders in een ([2]) Als salue inden hoefde die neder vloyt inden baert in aarons baert Die neder vloyet inden soem sijns cleets. ([3]) als die douwe des berchs hermon die neder coemt inden berch syon Want daer sande die here die benedixie ende dat leuen tot in ewicheit.

([1]) Siet nv benedijt den here. alle knechten des heren. Ghi die staet int huys des heren. inden breyden inganghe des huys ons gods ([2]) Inden nachten heffet op vre hande in die heilighe. ende benedijt den here ([3]) Die here moet di ghebenedijen wt syon. die hiemel ende erde ghemaect heeft

Een enkel woord over de taal van de vier kodices.[1)]

Haag 133 E 21 is een van die handschriften, die het dichtst bij de grondtekst staan. Professor DE VREESE dateert het ± 1460 en deelt me mee, dat het schrift typies is voor Zwolle en Agnietenberg. Meerdere taaleigenaardigheden, die dit hs. met de grondtekst gemeen heeft en die uit dit stuk niet blijken, zijn: *oen, oene* naast *hem; hie* (in dit hs. minder voorkomend dan in enige andere ouderwetse getijdeboekjes) naast *hi; heiten; gheist*. Maar wat ons hier wel opvalt, is: *ol* voor dentaal (*holden*), verder de oostelike woorden *hent* en *dunnegghen*, het ww. *kieren* en de pluralis van sterke mannelike en onzijdige substantieven op *-e* (*voete, priestere, kindere, sone*), die evenals nu zo ook in de Middeleeuwen typies is voor oostelike dialekten in vergelijking met de hollandse e. a. westelike.[2)] Ons handschrift is

1) Aangezien ik hier geen wetenschappelike verhandeling schrijf, waarvan deze handschriften het hoofdonderwerp vormen, beperk ik me. Bij voorkeur sta ik niet stil bij zaken, die lange uitweidingen zouden vorderen, zonder tegelijk nuttige wenken voor dialektologiese onderzoekingen aan de hand te doen.

2) Later is in een deel hiervan de *-n* afgevallen; de typies-hollandse meervouden *honde, bome* enz. gaan terug op mnl. vormen op *-en*, evenals *spreke* enz. op infinitieven op *-en*.

in een dgl. taal geschreven, als waarin blijkbaar GROTE zelf schreef: in een soort sehrijf-*κοινή* (men lette bijv. op *open* e. dgl. naast zeer zeldzame vormen *apen* enz.), maar met duidelik voelbare oostnoord-nederlandse eigenaardigheden.[1)]

1) Onze kennis van 't Middelnederlands is nog niet groot genoeg om ons op grond van de taal te doen besluiten tot de Deventerse oorsprong dezer getijden. Maar voor wie na MOLL'S verhandeling hieraan nog twijfelen mocht, herinner ik aan de aldaar blz. 63 afgedrukte glosse, waar de vertaler-commentator de namen van twee plaatsen nodig had, de een hoger dan de andere gelegen en daarvoor koos: Keulen en Deventer.

Haag X 8 levert een karakteristiek voorbeeld van een verhollandste tekst. Ik koos met opzet dit handschrift, dat in alle opzichten, wat schrift en versiering en niet het minst wat taal aangaat, uitstekend gesoigneerd is. Onze afschrijver, of eventueel de schrijver van een oudere kodex waarnaar deze direkt of indirekt is gekopiëerd, heeft niet eenvoudig een van elders geïmporteerd horarium afgeschreven, maar het met sukses omgewerkt tot een hollandse tekst. Zo is *hent* (*dat*) regelmatig, niet alleen in deze paar psalmen, vervangen door *tot* (*dat*), *dunnegghen* was vreemd aan het Hollands, daarom is 't vertaald door *slape vanden houede*. Verder vertoont ons handschrift die twee eigenaardigheden, die, als ze samen voorkomen, het typieste kenmerk zijn van hollandse oorsprong: 1. *sel* 'zal', 2. *aer* uit gerekte *er* vóór dentalen: *lantaerne, aarde*. Ten slotte wijs ik op de meervoudsuitgang *-en* bij *voeten, priesteren, kinderen, sonen* en op *breet, veruroechden, worden*. In hoeverre het mv. *-heden*, dat ongetwijfeld in het vlaamse Mnl. voorkomt, ook in de hollandse gesproken taal gebruikelik was, waag ik niet uit te maken. Ons handschrift kent het ook elders.

Haag 133 D 8, van 't eind der 15^{e} eeuw of ± 1500, zal uit noord-Limburg, eer nog uit 't Kleefse of een andere naburige streek komen. De *a* voor gerekte *o* in open lettergrepen (*laue* voor *lauede, gades, wtuercaren* enz.) wijst op de oostelike streek van ons taalgebied vanaf Drente tot Zuid-Limburg. Uit welk stuk van deze streek komt het nu? Op het boven aangeduide middelste stuk wijst *al* in *waldes* e. dgl. (zulke vormen telkens in het hele hs.; *holden* e. dgl. zijn waarschijnlik uit een 'vorlage' overgenomen), in verband met het ontbreken der typies zuidlimburgse eigenaardigheden. In welk deel van deze streek zei men nu *hilich*? De Teuthonista heeft *hyllich* (een in veel oostmnl. hss. voorkomende vorm; gew. *hillich* gespeld), het nieuw-Elten-Berghs *helə̯χ* (BRUYEL blz. 102), het nieuw-Roermonds *heilig* (SIMONS blz. 33). Aan het zuidelik deel van 't aangegeven gebied zullen we niet moeten denken, aangezien in het dialekt van ons hs. *er*, mits niet gerekt, voor alle konsonanten met *ar* schijnt samengevallen te zijn: in ons fragmentje komt *barch* voor, elders *harte* e. a.[1)] Dit klopt niet met de Roermondse toestanden (zie Tijdschrift 30, 103 vlg.), maar wel met de Elten-Berghse (zie Tijdschrift 30, 89 v.) en ook naar ik meen met de Kleefse van 1477: want wanneer in de Teuthonista, die van dat jaar dagtekent, naast *harp, march, bargen* ook *herp, merch, berch* ('mons') voorkomen (zie BELLAARD'S

1) Of *warden* in ons hs. hiermee gelijkstaat, is niet zeker.

dissertatie § 15 en 35), dan mogen we hierin slechts spellingvarianten zien en niet aan tweeërlei uitspraak in één dialekt denken. Ten slotte wijs ik nog op de vorm *sullen*, die ons hs. met de Teuthonista gemeen heeft, en die ook in Elten-Bergh voorkomt (BRUYEL § 369: *zöla*).[1)] Voor de nauwkeurige lokalisering zou nog de kalender diensten kunnen bewijzen, die voor 't bisdom Utrecht en niet voor Keulen geschreven is, maar we weten niet zeker, of deze van ouds bij het handschrift gehoord heeft. Echter heeft het geen zin, die kwestie hier uit te maken; immers ik besprak dit handschrift 133 D 8 zo uitvoerig niet zozeer om het hs. zelf als wel om de bij mnl. kodices te volgen lokaliseringsmethode.

Ten slotte een enkel woord over Haag 75 G 2, een hs. uit het midden of de tweede helft der 15e eeuw, dat blijkens *kercwiinge tongren* in de kalender op 9 Mei uit Tongeren of zijn onmiddellike omgeving komt. Ik bepaal me er toe te wijzen op enige dialekt-eigenaardigheden in de volgorde waarin ze in onze drie psalmen voorkomen, telkens verwijzend naar een § van KERN'S klank- en vormleer van de Limburgse Sermoenen: *ingaen* § 222, *clemme* § 31, *ment* § 227 en glossaar, *stat* voor *stede* § 140, 142, *stoenden* § 41,208, *erke* § 18 (zie ook Tijdschrift 30, 106 v.v.), *vroch* § 46, *es, best* § 221 en 31, *met* § 31, *wie* ‘hoe’ § 226, *eest* § 221, *vre* § 165, *hiemel* § 34. In deze en meer andere gevallen stemt ons hs. overeen met de Limburgse Sermoenen en de andere door KERN hiermee vergeleken oud-limburgse bronnen. Een meervoudsvorm op *-s*, zoals in onze psalmtekst *priesters, brueders*, komt in die oudere teksten nog niet voor, de pronominaal vorm *hun*, die in de Limburgse Sermoenen niet voorkomt, heeft blijkens KERN § 164 het Statuteboek van Maastricht wel, in de spelling *hon*. Een vorm, die in de door KERN gebruikte teksten nog niet, maar wel af en toe in ons hs. 75 G 2 voorkomt, is *hubben* ‘hebben’; begrijpelikerwijze vinden we hem terug in GROOTAERS' beschrijving van 't hedendaagse Tongerens (Leuv. bijdr. 8, 349). Zo kan de vergelijkende studie van handschriften, in één dialekt geschreven, ons aanwijzingen geven betreffende de chronologie der taalverschijnselen. Trouwens in het geval in kwestie zou het ontbreken van *hubben* in de oudere teksten toeval kunnen zijn. Ook in ons hs. komt het slechts sporadies voor naast gewoner *hebben*. In 't algemeen geldt deze opmerking voor meerdere dialektvormen, want ons hs. is niet een vertaling of omwerking in het Zuidlimburgs, maar een mengsel van

1) Evenzo trouwens in het nieuw-Deventers blijkens DRAAYER blz. XVI; GROTE schreef echter *solen*, hij sprak dus blijkbaar *zōlən*.

zuidlimburgse en andere elementen; zo zal men al hebben opgemerkt, dat de groep *al* voor dentaal in ons fragment al heel weinig limburgs behandeld is, en zo kan men na ettelike voorbeelden van *ic* slechts af en toe een sporadies *ich* vinden.

De middelnederlandse dialektkunde is een nog weinig ontgonnen terrein, maar als meerderen tegelijk de hand aan de ploeg slaan, dan belooft het een rijke oogst, en de geringe krachtsinspanning van één brengt altans enige vrucht. Doordat veel nieuwnederlandse dialekten ons uit monografieën bekend zijn, wordt het gemakkeliker over de mnl. iets te vermoeden, ja zelfs te weten, en uit het bovenstaande kan blijken, hoe de kombinatie van een paar taaleigenaardigheden bij een afschrijver ons in staat stelt altans in ruwe trekken zijn vaderland aan te geven. Bijvoorbeeld: blijkt mij, dat een afschrijver de vormen *sel* 'zal' en *aerde, paert* enz. gebruikt, dan zeg ik: hij komt uit Holland benoorden Goeree en Overflakkee, maar schrijft hij *aerde, paert*, anderzijds *sal*, dan verklaar ik hem voor een Zeeuw of eventueel Goeree-en-Overflakkee'er. Vind ik nu de derde kombinatie: *eerde, peert* en *sel*, dan kan ik hem voor een Utrechtenaar houden, denkend aan de Verloren Zoon, die bij WINKLER, Alg. ndd. en fr. dialecticon 1, 354 in Utrechter dialekt zegt: *Ik zel opstoan in noa m'n voajer goan* - en een regel verder tot zijn vader wil zeggen: *ic bin nie meer weerd, da' 'k je jo bin*, maar hoe groot dit gebied van *zel* en *weerd* is en hoe groot het in de Middeleeuwen was, dat weet ik niet; ik meen, dat veel handschriften van de kollektie-Weesp op de Kon. Bibl. de kombinatie vertonen: hoe interessant zou 't zijn, die eens met 't oog op 't dialekt te onderzoeken! Voor nauwkeuriger lokalisering van mnl. dialekten is nog heel weinig gedaan. Het komt me voor, wanneer een handschrift de bovengenoemde 'hollandse' eigenaardigheden vertoont en bovendien *harte* voor *herte* schrijft, dat het dan zuidelik-hollands is[1]; uit te maken ware die kwestie, als iemand gelokaliseerde handschriften en vooral ook middeleeuwse lokale rechtsbronnen en archiefstukken[2] met 't oog op dgl. gewichtige punten onderzocht. Een ander punt van belang is de klinkerrekking in *kijnt, wijnt* enz. Welke mnl. dialekten vertonen die? Wanneer we een zeer nauwkeurige lokalisering in de toekomst mogelik willen maken, dan moeten we vooral ook letten op afzonderlike

1) Met groter gedecideerdheid durf ik vormen als *booc, slooch* voor *boec, sloech* voor zuidelik- en niet noordelik-hollands verklaren.
2) Vgl. DE VOOYS, Nieuwe Taalgids, 7, 70 v.

woorden, die op beperkt gebied een opvallende vorm vertonen: zo hebben sommige getijdeboeken *roste* voor *ruste*. Waar deze vorm bestaat of bestaan heeft, weet ik niet, maar 't moet uit te maken zijn. En in de vierde les van de vigiliae heeft een aantal hollandse getijdeboeken voor de pluralis *motten* de vorm *matten*, die waarschijnlik lokaal beperkt was; een deel van zijn gebied was het Zaans, blijkens BOEKENOOGEN blz. 615 vlg.[1)]

Den Haag.

N. VAN WIJK.

Boekbeoordelingen.
Nieuwe tekstuitgaven.

Floris ende Blancefloer van Diederic van Assenede, uitgegeven door Dr. P. Leendertz Jr., in de *Bibl. van Middelnederl. Letterk.* (Leiden - A.W. Sijthoff's Uitg.-M^{ij} - 1912), Pr. *ƒ* 4.50.
De 'Cyrurgie' van Meester Jan Yperman, naar de handschriften van Brussel, Cambridge, Gent en Londen, uitgegeven door Dr. E.C. van Leersum in de *Bibl. van Middeln. Letterk.* (Leiden - A.W. Sijthoff's Uitg.-Mij. - 1912). Pr. *ƒ* 6.50.

De *Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde* is in de laatste tijd met drie delen verrijkt.[2)] P. LEENDERTZ, de uitgever van de *Mnl. Dramatische Poëzie*, bezorgde een nieuwe uitgave van de *Floris ende Blancefloer*, ter vervanging van MOLTZER's uitgave. De inleiding van 125 bladzijden is een studie op zich zelf, vooral de kern (IV-VI): de behandeling van *De verschillende bewerkingen* van de stof, *De oorsprong van het verhaal*, en *De verhouding van de Dietsche tot de*

1) Van ouds hebben van alle mnl. litteratuur de zuidndl. 'klassieke' dichters het meest de aandacht van de geleerden getrokken, en al heel lang onderscheidt men vlaamse eigenaardigheden van brabantse en limburgse en hollandse, verder ook westvlaamse van oostvlaamse; maar voor nauwkeurige lokalisering is men ook bij zuidndl. teksten niet ver gevorderd. Ten overvloede blijkt dat nog eens uit J. JACOBS, Vergelijkende klank- en vormleer der middelvlaamsche dialecten, I dl. Klankleer. Gent 1911.

2) Een daarvan, het *Scaecspel*, is in de vorige aflevering (blz. 104) besproken. In de prijsopgave is een fout ingeslopen: het moet zijn ƒ 3.50.

andere bewerkingen. De omvangrijke litteratuur over dit alom verspreide verhaal is grondig bestudeerd en krities gewogen. De konklusie luidt dat de Franse roman waarschijnlijk teruggaat op een Byzantijnse roman, waarvan de schrijver zijn stof ontleende deels aan Arabiese of Perziese verhalen, deels aan vroegere Griekse romans. LEENDERTZ voert ons daarbij in zijn werkplaats en laat ons het onderzoek stap voor stap volgen. Hij wil laten uitkomen waarin zijn beginselen van Duitse voorgangers verschillen (blz. XXXVII).[1)] Deze proeve van methodiek bij het vergelijkend litteratuuronderzoek, ook al valt die wel wat buiten het kader van een tekstuitgave, is zeer leerzaam en voor deze editie een aantrekkelikheid te meer.

In de paragrafen VII-IX, over de techniek en de taal van de dichter laat de kritiese scherpte die de uitgever in het voorafgaande onderscheidde, hem wel eens in de steek. Dat geldt in 't biezonder voor zijn beschouwing over de *Versbouw*. Daar vinden we een hinken op twee gedachten: het uitgaan van 't natuurlike zinsritme - is dat een zo nieuw gezichtspunt?[2)] - en het blijven hangen aan de doktrinaire vers-leer van VAN HELTEN, die het zinsritme uit systeemdwang op de meest zonderlinge wijze verwringt.[3)] Op gezag van LEENDERTZ moet de lezer aannemen dat er in de dertiende eeuw ‘twee systemen van versbouw in zwang waren’ (LXXIX), maar dat dit DIEDERIC VAN ASSENEDE ‘ontging’, zodat hij ‘geene theorie van versbouw had’ (LXXXIII) en dus stuurloos tussen beide systemen doorzeilde.

Het onderzoek naar *De spelling* en *De taal* stuit telkens op een bijna onoverkomelike moeielikheid: het aandeel van de dichter en van de afschrijvers is in de overgeleverde tekst niet te scheiden.

1) Algemene ‘regels’ lopen steeds gevaar van eenzijdig te worden. Leest men hier b.v. ‘Er moeten zoo min mogelijk verloren redacties aangenomen worden’, dan verwondert menig lezer zich, op blz. XLVII te vinden dat ‘al de tusschenliggende schakels slechts bij uitzondering bekend zijn’.
2) In *Taal en Letteren* XV, 139 wees ik er op, dat JULIUS DE GEYTER de juiste weg al gewezen heeft. En gaat het aan, hier te zwijgen over de doorwerkte *Reinaert*-inleiding van BUITENRUST HETTEMA, waarin juist het vers-ritme met buitengewone zorg bestudeerd is?
3) In mijn *Opmerkingen over Nederlandse versbouw* (*T. en L.* XV) is aangetoond dat VAN HELTEN's accentregels allerminst ‘een stevige grondslag voor verder onderzoek’ geven (LEENDERTZ, blz. LXXX). LEENDERTZ spreekt een paar bladzijden verder ook van ‘onwaarschijnlijke accentuatie’, willekeur en overdrijving, maar schijnt te blijven aannemen dat accenten als *ghémeenlike, endé* (blz. LXXXI) volstrekt niet zo onmogelik zijn.

Voor de taal van het origineel intussen heeft men enig houvast aan de rijmen. Met grote zorg en volharding heeft LEENDERTZ alle gegevens bijeengezocht en gerangschikt, en zodoende een volledig apparaat verschaft. Na hier en daar verspreide konklusies, grotendeels aarzelend getrokken, wordt de lezer verrast door het slot, waar opeens de knoop doorgehakt wordt: 'Aangezien wij nu doorloopend geene kenmerkende dialect-eigenaardigheden vinden, maar wel sporadisch een zeker aantal Brabantsche en enkele Westvlaamsche, terwijl alle andere ontbreken, zijn wij gerechtigd daaruit de gevolgtrekking te maken, dat de dichter tussen de genoemde dialecten woonde, en dus een Oostvlaming was' (CIII). Waarom is dit betoog zo weinig overtuigend? Op de grondoorzaak hebben we in de vorige aflevering gewezen.[1)] LEENDERTZ neemt aan: 'het dialect des dichters', de 'algemeen gangbare schrijftaal' en 'de beschaafde spreektaal', alsof DIEDERIC een 18de- of 19de-eeuwer was! Van de verhouding die bij een dertiende-eeuws dichter tussen zijn spreken en de taal van zijn poëzie zou kunnen bestaan, heeft hij zich onvoldoende rekenschap gegeven. De oude taalvormen, die LEENDERTZ het origineel op ± 1250 doen stellen, kunnen archaïsmen van een traditioneel-dichterlik taalgebruik zijn; de 'dialecteigenaardigheden', die hem het gedicht doen lokaliseren, kunnen evengoed uit West-Vlaamse of Brabantse schrijvers afkomstig zijn als uit de gesproken taal van een aangrenzende streek. En de voor de hand liggende vergelijking met zuiver Oost-Vlaamse bronnen (b.v. archiefstukken) blijft achterwege. Een hoofdstukje over de taal van deze dichter moest dus beheerst worden door een dubbele vraag: wat is zijn moedertaal? en: welke faktoren doen zich gelden in zijn dichtertaal?[2)]

Over DIEDERIC als vertaler denkt LEENDERTZ gunstiger dan JONCKBLOET. Nauwkeurig worden de plaatsen nagegaan waar hij zijn origineel verkeerd begrijpt, of door uitlating en uitbreiding opzettelik wijzigt. Maar als dichter stond hij niet hoog; vooral zijn techniese bekwaamheid schiet te kort.[3)]

1) Zie hiervoor, bladz. 67.
2) Dat bij dit onderzoek de taal van het West-Vlaamse fragment B niet verwaarloosd had mogen worden, is reeds door J.W. MULLER in zijn *Museum*-beoordeling (Jan. 1913) opgemerkt.
3) Ten onrechte ziet LEENDERTZ m.i. een bekentenis van zwakheid in de bekende regels:

> 'Men moet corten ende linghen
> Die tale, sal mense te rime bringhen,' *enz.*

Dat zou b.v. STARING hem na kunnen zeggen, wanneer hij zijn prozaschets gaat versificeren. Ook de vermelding dat 'MAERLANT en VONDEL "geklaagd" hebben over de moeielijkheden van het rijm' klinkt wat nuchter. Maat en rijm zijn immers voor de dichter geen konventionele boeien, die hij zuchtend draagt, maar een noodzakelike zelfbeperking, als noodzakelik middel ter bereiking van maatvolle schoonheid.

Omtrent *Dichter, tijd* en *plaats van vervaardiging* (XI) ‘moeten wij ons met waarschijnlijkheden en mogelijkheden tevreden stellen’. Er zijn verscheiden personen aan te wijzen die de naam ‘DIRKIN VAN ASSENEDE’ dragen. Tot nu toe hield men, zonder voldoende grond, de oudste van die naam (± 1273) voor onze dichter. Sedert dit niet zeker is, kan men alleen van een dertiende-eeuws werk spreken, wanneer men, met LEENDERTZ, de ouderdom van de taal een afdoend criterium acht. LEENDERTZ' overtuiging: ‘De roman zal wel gedicht zijn te Assenede’ lijkt mij op z'n minst twijfelachtig.

De behandeling van de tekst zou alleen reeds een nieuwe uitgave wettigen. MOLTZER had namelik de taal van het enige volledige handschrift (A) genormaliseerd naar een West-Vlaams fragment (B) van 441 verzen. LEENDERTZ legde handschrift A ten grondslag, en onthield zich - zeer terecht, in een wetenschappelike uitgave - van normaliseren. In beginsel is hij voor een konservatieve tekstbehandeling, maar dat ‘sluit natuurlijk geene tekstcritiek uit’. Het einde van de inleiding geeft dus nauwkeurig rekenschap van zijn *Wijze van uitgeven*.

Op de tekst volgen 36 bladzijden *Aanteekeningen*, met toelichting, tekstkritiek en vergelijkingen met andere bewerkingen; evenals de Inleiding een vrucht van nauwgezette studie. Een *Glossarium* acht de uitgever overbodig, nu VERDAM's woordenboeken alle gewenste inlichtingen kunnen verschaffen. Deze opvatting kunnen wij niet delen. Een student, die een woordenlijst verlangt om zo gemakkelik mogelik de ‘lastige’ woorden met hun ‘juiste’ betekenis te vinden, zou ook ik naar het *Woordenboek* verwijzen. Juist het zoeken scherpt het oordeel en vermeerdert de kennis. Maar in een wetenschappelike uitgave is een wetenschappelik glossarium op zijn plaats, dat ons de woordvoorraad en de woordvormen van de dichter doet kennen, en dat tot naslaan en vergelijken in staat stelt. Met hetzelfde doel rubriceerde LEENDERTZ immers in de Inleiding de spel- en taalvormen. Verdient dan de woordkeuze niet dezelfde aandacht? Met deze opvatting van het Glossarium hebben sinds vele jaren de beste *Zwolse Herdrukken* een goed voorbeeld gegeven.

Ondanks de geopperde bezwaren beschouwen we evenwel deze degelike nieuwe tekstuitgave als een belangrijke aanwinst.

De *Cyrurgie* van Meester JAN YPERMAN kan moeielik een letterkundig werk genoemd worden. De inhoud van dat handboek is het nuchterste proza, in de taal van de zuiver-zakelike mededeling. Maar juist daarom verdient het de aandacht van de taalkundige, gelijk wij onlangs betoogden.[1] Wij zijn vrij zeker in deze onopgesierde taal zuiver West-Vlaamse woorden en vormen uit de taal van het dagelikse spreken te vinden. De zakelike mededelingen zijn vaak in telegramstijl neergeschreven, maar als de dokter aan 't vertellen gaat, is zijn syntaxis even natuurlik en eenvoudig als van het hedendaagse ongeschoolde spreken. Eén enkel staaltje: een ‘mersman’ was, gevaarlik gewond, in handen gevallen van ‘een leec meester, die niet vele van Cyrurgie me wist,’ en bloedde bijna dood. ‘Ende ic YPERMAN wasser ontboden. ende ic vant den pacient bi naer doot sittende op een leeder. ende hi kende niement. ende hi bloede teener ader huten seere. Ic nam den pacient ende ic deden legghen op een bedde. ende ic nam minen dume ende leiden in dat gat op de adere ende ic hilt minen dume der op een stickin ende doen quam die mersman ane sine kennisse die hie tevoren hadde verloren,’ enz.[2]

Door zijn inhoud behoort dit boek tot de geschiedenis van de geneeskunde. Vandaar dat de hoogleraar in de medicijnen E.C.V. LEERSUM de aangewezen man was om dit werk opnieuw uit te geven,[3] in te leiden en toe te lichten. Deze degelike inleiding valt buiten ons kader. Alleen wijzen we er op, dat een nauwkeuriger onderzoek naar het leven van JAN YPERMAN aan het licht bracht, dat de hoofdzaken, door BROECKX als vaststaand aangenomen, en door TE WINKEL[4] aan de oude uitgave ontleend, alles behalve zeker zijn: ‘in werkelijkheid is van YPERMAN's levensloop zeer weinig bekend’ (blz. IV). VAN LEERSUM is er intussen in geslaagd, uit archieven en rekeningen enkele nieuwe gegevens op te diepen.

Zeer juist gezien is het van de uitgever, die zich op taalkundig gebied een leek noemt, dat hij de handschriftelike tekst getrouw volgt, zelfs alle afkortingen aanduidt, en de varianten nauwkeurig meedeelt. Daardoor maakte hij zijn tekst niet alleen voor medici,

1) Zie blz. 68 van deze jaargang.
2) Blz. 204.
3) Er bestond reeds een slecht verzorgde uitgave, door C. BROECKX.
4) *Gesch. der Ned. Lett.* I, blz. 567.

maar ook voor taalkundigen belangrijk. De hulp van zijn vriend VERDAM, die een oog liet gaan over de proeven, leverde waarborg tegen vergissingen, waaraan geen leek zou ontkomen. Een aantal aantekeningen en een glossarium geven waardevolle verklaringen, ook op een gebied waar de taalkundige als leek tegenover deze middeleeuwse mediese geleerdheid staat.

C.D.V.

E.J. Potgieter. Liedekens van Bontekoe. 3e druk. (Nederlandsche Bibliotheek No. 44). Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur - Amsterdam - 1913.

We behoeven de Redaktie van de Wereldbibliotheek niet nogmaals te prijzen - zovelen hebben het reeds gedaan - voor het vele goeds dat ze verricht, door goede lektuur goedkoop verkrijgbaar te stellen. Een enkele maal echter had dit tijdschrift gelegenheid[1)] er op te wijzen, dat ook voor populaire uitgaven gevraagd mag worden een betrouwbare tekst. Nu kan men met de Redaktie van de W.B. menen, dat de spelling velen weerhoudt, oudere schrijvers te gaan lezen; er is in dat geval niets tegen, die spelling te moderniseren. Men zij echter voorzichtig - de heer DE VOOYS heeft er op de aangehaalde plaatsen reeds tegen gewaarschuwd - *spelling* verandering niet uit te breiden tot *taal*wijziging; in geen geval mogen slordigheden verschoond worden met de naam van modernisering. Deze waarschuwingen zijn echter door de Redaktie in de wind geslagen. Ik achtte het daarom in 't belang èn van de W.B., èn van hen die haar uitgaven gebruiken, op een nieuwe uitgave te wijzen, waar de tekst met veel te weinig zorg is behandeld, ik bedoel de *Liedekens van Bontekoe*.

POTGIETER schrijft een zeer verzorgde stijl; geen zinswending, geen woord, geen leesteken haast, of hij heeft er over nagedacht. Dit eist van de uitgever een even grote zorg; het beste is, een door POTGIETER zelf gekorrigeerde uitgaaf nauwkeurig af te drukken. Vermoedelik heeft de Redaktie gevolgd de uitgave van Zimmerman, welke van de eerste editie, die van 1840, zeer weinig afwijkt; beide zijn dus voor een vergelijking bruikbaar.

Letten we in de eerste plaats op de interpunktie. Deze is hoogst onnauwkeurig, ook als men door de vingers ziet die afwijkingen, die geen verslechteringen zijn. Ik wijs slechts enkele plaatsen aan: p. 21

1) N. Taalgids IV 178, VII 47-48.

r. 9 v.o. staat achter *paar* een komma i.p.v. een punt; p. 30 r. 2: *of*...; deze stippeltjes ontbreken; p. 42 r. 13 is het vraagteken achter *legaat* weggevallen; p. 45 r. 11 v.o. ontbreekt de komma achter *gebie*; enz. Zo ontbreken op tal van plaatsen leestekens, waardoor het begrijpen van POTGIETERS bedoeling zeer wordt verzwaard.

Een andere kwestie is de spelling. Moet POTGIETERS spelling onveranderd worden overgenomen? Me dunkt het wel; de zijne wijkt zo weinig af van de onze, dat ze het verstaan van de tekst niet bemoeilikt. Maar wil men normaliseren, best, maar dan konsekwent. Nu krijgen we te lezen naast de toen malige vormen *lorretjen, Roeltjen, wijsjen*, de tegenwoordige zonder *n*: *wijsje* (p. 14 r. 6 v.o.), *zuchtje* (p. 28 r. 4), *liedjes* (p. 31 r. 5 v.o.) enz. Zo p. 17 r. 11 *rechts* voor *regts*; p. 49 r. 1 v.o. *lachend* voor *lagchend*; p. 27 r. 10 *draaien* voor *draaijen*; p. 39 r. 6 v.o. *nauw* voor *naauw*; terwijl overigens POTGIETERS spelling gehandhaafd bleef. - Een enkele maal toont de Redaktie onbewust Kollewijnse neigingen, bijv. p. 18 r. 16: een wolk van frissch*e* levenslust; r. 23: *de* klepper kastijden; r. 3: den schelm*s*en vrijer; p. 43 r. 11 v.o.: om *de* erfwrok; p. 20 r. 12 en p. 21 r. 14: *had je* voor *hadt je*, enz. Verder dan KOLLEWIJN zelfs gaat ze p. 9 regel 11 v.o.: *zij zuchten*; p. 27 r. 15: *zij duchten*; p. 39 r. 9 *hem dorste*, waar verleden tijd bedoeld is. Daarnaast p. 28 r. 14: met *den* vingers; p. 32 r. 1 v.o.: *den* borst gaf den drommel van haar; p. 33 r. 20: naar *den* baan; p. 8 r. 5: *ze verrastten*. Zo zet de heer SIMONS z'n lezers drie- of vierderlei spelling voor; hoe durft hij ons, spelling vereen voudigers, dan nog tuchteloosheid verwijten?

Maar laat interpunktie en spelling bijzaak wezen; ook het gedicht zelf wordt geschonden. Zeer vaak wordt de maat bedorven doordat *het* i.p.v. *'t, ik* i.p.v. *'k* gedrukt wordt of omgekeerd: bijv. p. 12 r. 9: ik dacht het, toen *ik* je vlag straks zag; p. 20 r. 10 v.o.: ik ben nog aan *het* einde niet; p. 27 r. 5: en nu, wat dacht hij onder *het* zingen? p. 31 r. 7 v.o.: en Bontekoe dacht onder *het* schaat'ren; p. 33 r. 4 v.o.: toen keek ze eens, of zus op *'t* stoeltjen nog zat, enz. - Eveneens hapert de maat; p. 29 r. 8 v.o.: vol lachs of vol ergernis i.p.v. *van* ergernis; p. 38 r. 11 v.o.: 't is *een* aertjen i.p.v. 't is *'t* aertjen; p. 48 r. 8 v.o.: wit van hagel i.p.v. wit van *den* hagel; p. 49 r. 4: ons dorpjen zag *nooit* een droeviger bruid i.p.v. *nimmer*.

Ten slotte het ergste, een reeks slordigheden en fouten, die de tekst bederven, tot onverstaanbaar makens toe, of zelfs iets anders geven dan de bedoeling van POTGIETER was. Ik som ze maar achter elkaar op.

Op p. 7 na r. 5 v.o. en op p. 52 na r. 4 laat POTGIETER een regel open, omdat er wat nieuws begint. Op p. 11 worden 2 koepletten zonder tussenruimte gedrukt; op p. 29 3 koepletten dito.

p. 7 r. 14 v.o. *liefdespellen* voor *liefdespelen*;
p. 23 r. 10 v.o. *denzelfden*. voor *denzelven*;
p. 24 r. 14 v.o. *ergerlijk* voor *ergerlijker*;
p. 25 r. 13 v.o. *wo Hans Michel soll er trinken*, onverstaanbaar, voor *ertrinken*;
p. 34 r. 17 *om hem heen* voor *om haar heen*;
p. 36 is de hele eerste regel van 't derde koeplet weggevallen;
p. 37 r. 6 *dra struikelt die held*, een dwaze misvatting, in plaats van het betekenisvolle *die helt*;
p. 37 r. 2 v.o. *hem beiend* voor *hen beiend*;
p. 40 r. 15 *zoodra de vlammen feller lichten* i.p.v. *der vlammen*;
p. 45 r. 13 *donkelende* voor *vonkelende*;
p. 46 r. 11 *en reed een schip* voor *reedt*;
p. 47 r. 4 v.o. *nu hij 't uur bedacht* voor *gedacht*;
p. 48 r. 5 v.o. *musterd* voor *mutserd*;
p. 48 r. 1 v.o *was 't vremd, dat de fluit niet aan 't diggelen sloeg* voor *aan diggelen*. De uitgever heeft diggelen (scherven) blijkbaar als werkwoord opgevat!
p. 49 r. 10 *O liefde, die altaren zag ontsteken* voor *zaagt*;
p. 51 r. 14 *wuifend* voor *wuivend*.

En hiermee heb ik genoeg fouten gezift. Ik heb ze lang niet alle opgegeven, omdat anders dit stuk veel te uitvoerig werd en nog vervelender dan het al is. Want een vervelend werk is het, die aardige *Liedekens* te moeten lezen als korrektor. Ik meende echter op deze fouten te moeten wijzen, omdat de uitgaven van de Wereld-Bibliotheek me sympathiek zijn. Door hun uiterlik en hun prijs zijn ze aangewezen voor schoolgebruik en voor zelf-studerenden, als onderwijzers. Beide echter, de school en de studerende onderwijzer, hebben het recht, te eisen een onberispelike tekst. Mocht er dus een 4^{e} druk van de *Liedekens* verschijnen, laat dan de Redaktie niet de 3^{e} druk gedachteloos nadrukken, zoals ze het de 2^{e} heeft gedaan, maar een betrouwbare uitgaaf tot grondslag nemen.

W.H. STAVERMAN.

NASCHRIFT VAN DE RED. Wij willen er nog eens nadrukkelik op wijzen, dat het plaatsen van Dr. STAVERMAN's gegronde waarschuwing

allerminst bedoelt, de uitgave van de *Ned. Bibl.* te bemoeieliken. Onze persoonlike medewerking, door de uitgave van GEEL's proza, bewees het tegendeel. Wij vertrouwen dus dat de heer SIMONS hierin niet een ‘aanval’ zal zien, die hem - gelijk in de spellingkwestie - reaktionair maakt, en dringt tot het handhaven van een onhoudbare positie. Goede tekstverzorging is in een uitgave als de *Ned. Bibl.* volstrekt geen bijzaak. Wil de Red. van de W.B. naar goede, oprechtgemeende raad luisteren, dan kan, bij de herhaalde herdrukken, de N.B. binnen enkele jaren ook in dit opzicht een voorbeeldige uitgave zijn. En alleen dàn zullen we voldoening gevoelen over ons waarschuwend optreden.

C.D.V.

De Chaos en het Licht. Een halve-eeuws-lied van Mr. Isaac Da Costa. Met Inleiding en Aanteekeningen van P. Kat Pzn. Klassiek Letterk. Panthéon. Zutphen. W.J. Thieme & Co. Prijs 30 ct.

Een historiese Inleiding gaat vooraf, over de toestand van Europa ± 1850. Of die 27 blz. alle nodig zijn, tot goed verstand van de tekst? En of ook in de voet-aantekeningen het historiese element niet wat te sterk vertegenwoordigd is, tegenover het tekst-verklàren? In

> 't Is met beschaving uit en wereldorde en rust,
> bedreigd, neen! thans niet meer door ridderhafte Gothen,
> of ruiters uit de heup van Ismaël gesproten
> als in vervlogen eeuw de aard overstroomden maar
> ververschten;

wordt veel ‘historie’ verteld van de Goten, - iets wat ieder studerende uit zijn boeken kan halen, - maar over het ‘ridderhafte’ wordt gezwegen, ofschoon het latere ‘schuim en slijk’, gezegd van het proletariaat, tot enige toelichting had moeten prikkelen, terwijl het ‘ververschen’ van de aarde door de Gotiese volken wel wat intenser had mogen worden gereleveerd.[1)] En zo zijn de moeielikheden, vooral omdat ze zo licht onder het vele historiese van de grote en brede visieën van deze dichter, aan de beoefenaar ontgaan, door deze uitgever in 't algemeen wel wat te veel over 't hoofd gezien, en is de eerste aandacht aan de jaartallen en feiten gegeven.

1) Ook bij Meyerbeers *Propheet* (blz. 39) wordt wel gesproken van ‘Meyerbeer’, en dat hij zijn beste werk *Le Prophète* liet verschijnen in 1849; maar 't was dan toch om de opwindende bravour-muziek, inz. in de ‘Profeet’ te doen?

Wat is '*t* op blz. 43, reg. 8? Wat *kent*, blz. 42, reg. 2? Moet er niets gezegd van de *volmaking*, blz. 40, reg. 8. 't Gaat toch tegen 't intellectualisme? En is dit wel goed, waaneer ter toelichting van

> of zaagt ge niet
> de hand reeds aan de muur, dat Europeesch gebied
> ten prooi vervallen schreef aan 't oude v a n d a l i s m e ,
> als Meed en Pers vereend met bloedig c o m m u n i s m e ?

in de voetnoot staat: ‘evenals de Meden en de Perzen zich verbonden hadden met het communisme’? Of zouden soms niet communisme en vandalisme nauw verbroederd heten?

J.K.

Uit de tijdschriften (Maart-April).

De Gids. Maart.

DIRK COSTER besluit zijn *Warhold*-studie met een opmerkelike beschouwing over Beschrijving en taal bij ADRIAAN VAN OORDT. Hij kenschetst de stijl van dit boek als ‘de stijl der dingen’, ‘al te plastisch en te weinig definieerend’, en daarom staande tegenover de ‘klassieke stijl’, waarin ‘het evenwicht tusschen beeld en gedachten anders niet is, dan het teeken van de eenwording en wederzijdsche doordringing van wereld en Ik, van geest en verschijning’. Zijn stijl vloeide voort uit de noodwendige reaktie tegen een overleefde klassieke stijl, n.l. uit De Nieuwe Gids-beweging. Daardoor werd *Warhold* een der laatste machtig uitgebloeide symbolen van een verledenwordende kunst- en levensperiode. In biezonderheden toont de schrijver aan, hoe in VAN OORDT's werk ook een andere, meer klassieke en harmoniese stijl, zich onderscheidend door ‘het aanhoudende rhythme’, aanwezig was en bleef, maar hoe ‘beide deze schrijfwijzen onversmolten bleven en elkander vijandig’. - G. KALFF schrijft, naar aanleiding van EYMAEL's uitgave, over *Huygens' ‘Trijntje Cornelis*’. Naar zijn mening ‘doet EYMAEL's groote liefde en bewondering voor zijn dichter hem zijn doel wel eens voorbijschieten’. De aantekeningen willen te veel verklaren; de apologie van HUYGENS z'n moraliteit is ‘een verbloemen der werkelijkheid’. EYMAEL overvraagt, wanneer hij oordeelt dat HUYGENS hier ‘in menig opzicht zijne kunstbroeders voorbijstreeft’. De evenredigheid der delen laat te wensen - het eerste bedrijf telt 670 verzen; de vier overige samen 750 -; van de stof had meer partij getrokken kunnen worden.

Al hoort *Trijntje Cornelis* tot de beste 17de-eeuwse kluchten, ‘er is o.i. maar één comicus der 17de eeuw, die om zijn natuurlijken aanleg en zijn talent in één adem mag worden genoemd met BREERO en HOOFT; doch die ééne is niet HUYGENS, maar ASSELYN, de dichter der Jan-Klaassen-trits.’

April. D.C. HESSELING publiceert een artikel over *Heldendicht en Volkspoëzie*, voornamelik gegrond op studie van Griekse volkspoëzie. - J.J. SALVERDA DE GRAVE geeft interessante beschouwingen over *De gramofoon in de Sorbonne*: hij vertelt van deze moderne ‘Archives de la Parole’ en het nut dat ze bij het onderwijs kunnen stichten.

De Beweging. Maart.

De belangrijke kwestie of het geslacht van '80 in de afkeuring van rhetoriek in de dichtkunst te ver gegaan is, blijft de jongere dichters levendig interesseren. In deze aflevering schrijft TH. VAN AMEIDE een artikeltje *Een nieuwe Rhetoriek*? Hij meent dat het geschil grotendeels gaat om het woord ‘rhetoriek’, en wil daaronder blijven verstaan ‘het ondoorvoelde’, de schijn-poëzie. Maar ‘het feit, dat de tijd van de “zuiverste expressie voor het allerindividueelste gevoel” voorbij, en als gevolg daarvan o.m. ook het geijkte beeld niet reeds als zoodanig onmogelijk is, valt in het geheel niet te loochenen.’ Ook de dichter P.N. VAN EYCK geeft uitvoerige *Aanteekeningen over Rhetoriek*. Evenals VAN AMEIDE verwerpt hij de term ‘rhetoriek’ voor ‘zekere goede soort poëzie’, ‘Rhetorisch is een woord met een duidelijk omlijnd begrip. Het door dit woord omlijnde begrip brengt den geest naar een gansch ander gebied dan het door de uitdrukking poëzie gekarakteriseerde; de combinatie rhetorische poëzie is dus feitelijk een contradictio in terminis.’ Alleen één soort rhetor, de ideale, de gepassioneerde, toont verwantschap met de dichter. Overigens ‘is de essentie van den dichter een andere dan die van den redenaar’.

April. Het tweede gedeelte van ALBERT VERWEY's *Kruisgedachten* handelt over *Vondel's Peter en Pauwels*. De belangrijke beschouwing en ontleding van dit drama, een ‘unicum’ en een ‘hoeksteen’ in VONDEL's werk, leidt tot het resultaat: ‘*Peter en Pauwels* was niet de uiting van VONDEL's gemoeds-bekeering, maar de vaststelling van zijn confessioneel en theologisch standpunt.’ Daarom kan gezegd worden: ‘Het is het spel van de meest volstrekte gehoorzaamheid, van de gehoorzaamheid tot in den dood, en toch is het tevens het meest harde, het meest trotseerende, zou ik haast zeggen, wat de dichter ooit geschreven heeft. Het is een martelspel en volmaakt

onaandoenlijk. Het is een tooneelspel en zonder een glimp van zichtbaarheid.' - 'Alles wat het is in zijn begrip, is het niet in zijn uitwerking.' - P.N. VAN EYCK schrijft in de rubriek *Kunst en geest in literatuur* over *De Parelduiker* van J.J. DE STOPPELAAR. - ALBERT VERWEY geeft een diep gaande beoordeling van de jongste bundel van HENR. ROLAND HOLST, *De Vrouw in het Woud*.

De Nieuwe Gids. April.

J.B. SCHEPERS begint een artikel over *Bredero's Liefde voor Margriete*, waarin hij een geheel nieuwe kijk wil geven op BREDERO's liefde- en kunstleven. Merkwaardig is dit artikel vooral doordat er 'vele nieuw gevonden sonnetten en liederen' in afgedrukt zijn. De schrijver vond die in de bekende bundel *Apollo of Ghesangh der Musen*. Alleen door het feit dat BREDERO ze niet ondertekende werden ze door de verzamelaar van zijn gedichten over 't hoofd gezien, maar op innerlike gronden aarzelt SCHEPERS niet, ze aan de dichter toe te kennen. - Onderwerp voor KLOOS z'n *Literaire Kroniek* is de bundel *De Vrouw in het woud* van H. ROLAND HOLST, die wel aangeprezen wordt, maar eigenlik onbesproken blijft, terwijl de inleidende beschouwing onbeduidend is.

Ons Tijdschrift. Maart.

GEERTEN GOSSAERT geeft een opmerkelike bespreking van P.C. BOUTENS' *Carmina*. Zich aansluitend bij het oordeel van P.N. VAN EYCK meent hij dat een overdreven gunstige kritiek BOUTENS geschaad heeft. Hij vreest dat BOUTENS zich in zijn poëtiese 'manier' heeft vastgewerkt en dat een innerlike vernieuwing niet meer mogelik is. In de *Carmina* hoort hij 'zwakke weerklanken' van vroegere poëzie. Daarom waarschuwt hij de jongere dichters voor de neiging om zich in hun techniek, maar vooral in hun levensconceptie door BOUTENS te laten beïnvloeden. - FRANK GERICKE beoordeelt de verzen van LAURENS en JACQ. VAN DER WAALS vrij gunstig, en spot met de bundel *Uit vreugdige dagen* van DAAN VAN DER ZEE.

Groot-Nederland. April.

HENDRIK VAN DER WAL bespreekt met weinig ingenomenheid *De Bruidegom* van HENRI VAN BOOVEN.

De Tijdspiegel. April.

HERMAN MIDDENDORP bespreekt enige jongere dichters: J.J. DE STOPPELAAR (*De Parelduiker*), TH. VAN AMEIDE, en de bundel *Het jaar der dichters. Muzenalmanak voor* 1913.

Vragen van den Dag. Maart.

H.W.J. KROES vertelt in een beknopt artikel iets over *Dieventaal*. In een lange reeks voorbeelden gaat hij na, uit welke bestanddelen deze taal bestaat, en hoe menig woord in ruimer kring doordringt.

Den Gulden Winckel. Maart.

A. GREEBE schrijft over *Frederik Leonardes Hemkes en zijn tijd*. HEMKES, medewerker aan *De Banier* en schrijver van de *XL Gedichten*, was in de vóórgeschiedenis van *De Nieuwe Gids* 'noch een der ouden, noch een der jongen'. In het vervolg van dit artikel (April) wordt het nader aangetoond door een ontleding van KLOOS z'n kritiek. - GERARD VAN ECKEREN prijst de *Mei-droom* van ADAMA VAN SCHELTEMA.

April. CONSTANT VAN WESSEM geeft opmerkingen over *Couperus' romanarbeid van de eerste periode*. Met een citaat uit *Metamorphoze* toont hij aan dat COUPERUS zich bewust is, in zijn boeken niet zich zelf te geven: 'alles is pose gebleven'; 'de toestand van metamorfoze is hem een tweede natuur geworden'. Terwijl nu *Eline Vere* nog is 'uitbeelding van zuivere menschelijkheid', is in *Noodlot* 'de zucht tot poseeren weer opgekomen.' Ook in *Extaze* 'is het kenterend getij duidelijk merkbaar.' - P. HOEK bespreekt met grote ingenomenheid de *Studies over literatuur* van A.M. DE JONG; daarmee is aan het oude régime van letterkunde-studie voor onderwijzers-examens 'ongetwijfeld een flinke slag toegebracht.' - H.W. PH.E. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA bespreekt bewonderend de bundel *De Vrouw in het Woud* van H. ROLAND HOLST.

Stemmen des Tijds. April.

H.S.S.K. vertelt van een bezoek *Bij Hugo Verriest in Ingoyghem*. Veel nieuws omtrent de 'pastor' leert de lezer er niet uit. De schrijfster is vol bewondering voor zijn taalkundige theorieën, ook waar ze ontaalkundig zijn. Zo wordt o.a. de bewering dat een Fransman die geen Latijn of Grieks verstaat, zijn eigen taal niet kan begrijpen, dankbaar overgenomen en uitgesponnen.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXXII, afl. 2.

W. VAN HELTEN zet in een bijdrage *Over begripswijziging van de woorden* (aansluitend bij zijn artikel *Zur Semasiologie* in *Zs. f. deutsche Wortforschung XIV*) een fijner onderscheiding van PAUL's logiese kategorieën uiteen, met Nederlandse voorbeelden toegelicht. - R. VAN DER MEULEN vertelt *De sage van Karel en Elegast bij de Litauers*. - H. JANSSEN MARIJNEN betoogt in een bijdrage *Omtrent de opvoering onzer oudste tooneelstukken* dat onze oudste spelen vrij zeker niet met marionetten ('dockenspul') vertoond zijn. - Een uitvoerig artikel van M. BOAS heeft tot opschrift: *De IV virtutibus cardinalibus, een Middeleeuwsche benaming voor de Disticha Catonis*. - A. GREEBE behandelt *De varianten van Perk's Iris*. - Uit de aangroeiende rubriek *Kleine Mededelingen* vermelden we het volgende: H.W.J. KROES wil *bakker-an* verklaren uit het bargoense *bekaan*. KALFF betoogt dat

GRIMMELSHAUSEN zijn kennis van Nederland niet uit eigen ervaring, maar uit een boek van VON ZESEN putte. G.W. SPITZEN wijst in de vroegste gedichten van STARING navolging van Duitse voorbeelden aan. J. PRINSEN wijst op een onbekend oud scheldwoord *fotter*, en vermoedt dat de uitdrukking *voet bij stuk zetten* aan de Oud-Germaanse rechtspraktijk ontleend is. W. DE VRIES beschouwt het bnw. *slede* in 't *Mnl. Wdb.* door 'lui' weergegeven, als een fout voor het Oostfriese snede = snode.

Leuvensche Bijdragen X, afl. 3.

Deze aflevering wordt bijna geheel ingenomen door een 'proefondervindelike studie' van L. GROOTAERS over *De quantiteit der vocalen in het dialect van Tongeren*. C. LECOUTERE bespreekt EYMAEL's uitgave van *Trijntje Cornelisdr.*; hij mist daarin 'een systematisch en volledig overzicht van de Antwerpsche taalvormen door HUYGENS gebruikt,' als bijdrage tot een HUYGENS-grammatica, die hij gaarne door EYMAEL geschreven zag.

Museum. April.

C.G.N. DE VOOYS bespreekt met ingenomenheid het proefschrift van E J. HASLINGHUIS: *De Duivel in het Drama der Middeleeuwen*.

Volkskunde XXIV, afl. 1-2.

JOS. SCHIJNEN publiceert een artikel *Ter nadere bepaling van wezen en doel der volkskunde*. Zijn slotsom luidt dat 'Volkskunde is de systematische, rationeele navorsching van den ondergrond der kultuur.' Volkskunde is dus meer dan een verzamelen van curiosa, een hoog-ernstige wetenschap met wetenschappelik en maatschappelik nut, omdat het de hoogst-beschaafden nader tot het volk brengt. - C.G.N. DE VOOYS laat een aantal *Merkwaardige Middeleeuwse exempelen van 'onnoselheit'* afdrukken, die vroeger in zijn *Mnl. legenden en exempelen* besproken zijn. - TH. PEETERS vervolgt de *Oude Kempische Liederen*, A. DE COCK zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, handelende over de Mens. - Verder zijn in deze en de volgende aflevering nieuwe lezingen afgedrukt van het *Kinderspel 'Klein' Anna'*.

Afl. 3-4. Behalve de vervolgartikelen (zie boven) bevat deze aflevering een rubriek *Vlaamsche moppen* van V. DE MEYERE en L. VERKEIN, een artikel van V. DE MEYERE: *Een nieuw volksgebruik te Antwerpen*, nl. het gebruik van een soort bedevaartsvaantjes bij bezoekers van de poesjenellenkelder. Ten slotte een minnelied, *Floris en Clarinne*, niet ouder dan ± 1800. - In de rubriek *Vragen en Aanteekeningen* worden o.a. oude Paasgebruiken besproken.

Opvoeding en Onderwijs. No. 6-7.

JOH. VAN DINTER S.J. publiceert een artikel, waarschijnlik een voordracht, over de dichter *Guido Gezelle*, met veel aangehaalde verzen toegelicht.

C.D.V.

‘De Hollandsche natie’ van Helmers.

Wat is het toch bij deze man, - vragen we allicht bij het lezen van dit zesdelig lied, - dat hij, aan wie men waarlik begaafdheden niet ontzeggen kan, die weet te verdelen en te groeperen, gelukkig is in zijn aanhef, en een geschikt slot weet te vinden; die een rijk verbeeldingsvermogen bezit, alleen, meer dan eens gevaar loopt, dat zijn hoog opgeschroefde gevoelsstemming zijn visieën een verdieping te hoog reikt; - hoe komt het, dat deze dichter zich telkens wantrouwt, of zijn in vlam geslagen dichterziel, hem zelf blijkbaar te lauw, wel juist het begeerde maximumcijfer kan halen. Wij nemen onze toevlucht tot de *Voorrede*, vermenende, dat in het inleidend proza de bezonken geesteswateren ons helderder inzicht vermogen te geven. Doch, 't is dezelfde stem hier, die dezelfde toon zingt. Hij klaagt over eigen onvoldaanheid, weet zich hier en daar veel te koel, en koelheid walgt hem, - ‘wijs mij de onverschillige’ roept hij theatraal; ‘ik verfoei hem!’ - hij is er maar al te goed van overtuigd, dat voor een dichter het onderwerp niet belangrijk behoeft te zijn; ook 't nietige wordt machtig en rijk, als het poëties gevoel en de verbeelding gaan werken; doch daar waar het onderwerp op zich zelf reeds rijk is van stof, wordt de dichter er de dienstknecht van, en wordt er door overweldigd; en 't zou zelfs te bezien zijn of de blote waarheid zelf niet in staat zou blijken te zijn, dat ieder vaderlander zijn verbeelding er door voelde ontvlammen, en zangers van reputatie of beroep niet nodig hadden hun stem te doen horen. Maar nu zijn mond niet kan nalaten over te lopen van wat zijn hart vervult, zal hij dan ook niet heel het verleden voor de geest roepen, - iets wat men veeleer van de geschiedschrijver dan van een zanger zal dienen te verwachten, - maar de indruk die Neerlands grote daden op hun hebben gemaakt, weergeven in ontboezemingen, die, zo mogelik strekken om zijn eigen gevoelens in de boezems van zijn hoorders over te storten. Mocht hij te lauw zijn, dan was zijn geluk eens zo groot; wel was dan met hem als dichter afgerekend, maar daartegenover werd hem de overgrote voldoening geschonken, dat,

blijkens hun verhevene geestdrift, de nakomelingen de roemrijke voorzaten nog waardig zouden blijken te zijn.

Haasten wij ons, op te merken, dat deze zelffelicitatie, van in zijn voorgestelde taak te kort te zijn geschoten, slechts een andere uiting is van het gevoel, dat zich zoëven lucht gaf in het rechtstreeks verwijt aan zijn eigen persoon, van beneden de verhevenheid te zijn gebleven, die het onderwerp van zijn zanger eiste, en welk verwijt een zijdelingse terechtwijzing inhoudt aan het adres van zijn dichtercollega's, wier plicht als vaderlander hen niet minder tot het verheerliken van de Nederlandse grond en de Nederlandse natie moest nopen; een gevoel, dat zich eveneens een krachtige uitweg baant, door de diepste verachting uit te drukken tegen de onwaardigen, die hun geringschatting jegens het afgeleefde stamvolk hebben te kennen gegeven, of wel omtrent het verleden, het lot en de toekomst van 't volk een koel hart wensen te behouden. Doch herleiden wij deze uitspraken op de grondtoon, dan herkennen we het gevoel er in als de verwante van dezelfde hartstocht, die in extase de strofen achter elkander in onverminderde stijging en golving naar 't einde stuwt. De ‘ontboezeming’ kent geen perken; en ook daar waar het verhaal de ode vervangt, blijft het epies aangeschroefde lyriek. Doch de pen weigert haar diensten nooit. De woorden staan klaar. Hij dicht ze niet, ze zijn er. Hij kneedt ze niet, maar hij schikt ze. Ze spatten niet uit als lettervonken, zetten zich niet af als klankfacetten, maar laten zich pakken en samenlezen uit de rijke bloemen- en halmenschat van een op vaderlanse bodem inheems geworden vegetatie. Nieuwheid geeft de geestdrift der besproeiïng. En zo de overeenkomst in de schikking der bloementuilen in 't oog valt, dan ligt de schijnbare armoede niet zozeer aan het gebrek aan verscheidenheid van loof, als wel aan de weinige zelfbeperking van de verzamelaar, die nooit moe wordt, steeds naar hetzelfde proces te werk te gaan, en met armenvol offerkruiden het altaar van zijn vaderlandsliefde op overdadige wijze te voorzien. Een rijkdom, die op armoede van vinding wijst.

HELMERS, een adept van een school, die in FEITH haar typiese vertegenwoordiger vindt, deelde in een ‘geestdrift’ die zich zelf misleidt. De overvolheid van gevoel, die hem, de enthousiast, doordrenkte, meende hij te kunnen overgieten over een buitenwereld, die door hem niet in staat mocht worden geacht zijn stemming te kunnen delen, en wie hij het noch minder tot een verwijt mocht maken, dat zij er vreemd voor bleef. Maar de geestdriftige vindiceerde, ingevolge

zijn dichterschapsrechten, zijn aanspraken op het onomschreven gebied der buitenwacht als op zijn eigen domein. Een konflikt kon niet uitblijven. Een eerste winst ontging hem alvast. Niet geleerd hebbende, zijn kracht te concentreren in de sobere gebondenheid van krachtig verende klankexpressies en in de onder sterke drukking trillende letterspitsen en geluidsbogen, die, ontloken en oprijzende in de ziel van de hoorder, diens hart in trotse verheffing welven, - weigert zijn reeds ontspannen boog de matte pijl naar 't rechte doel te voeren, en brengt hij klanken voort, die zonder kracht en werking, als vormen en hulsels, afglijden langs de gespitste zinnen, en waarloos in het zand der vergetelheid zinken. Doch het derven van het voordeel brengt voor de hoorder een hinderlik nadeel mee. Hetzelfde oor, dat zich aestheties onbevredigd gevoelt, wordt geprikkeld door de aanmatiging, waarmee, zonder de minste schroom, beslag wordt gelegd op het ganse heelal, als reflector van de laaie gemoedsvlam, als klankbord van alle galmen. Buiten HELMERS bestaat er zelfstandig niets; er is geen andere wereldbrand dan in zijn gemoed, bestaan er geen andere tonen dan die van zijn alle hemelgewelven oplaaiend lied. Datgene wat bij meesterschap in dichting en binding, het harmonies geheel had kunnen volmaken, wordt, bij 't plan van gisting en vulling, een ergernis. In HELMERS kunsthal hoort men 't meest de machine: snaren dreunen en springen; platen klinkklanken als evoë's, hamers daveren als vervloekingen; de dampkring trilt, de zee schuimt. De zweepslagen striemen de flanken van de Nederlandse leeuw, die woester brullend dan ooit de zegekar, waarop de nationale maagd met een tijdelik geleende vrijheidshoed in fiere houding paradeert, op groteske wijze voor de ogen van de verbaasde volkeren door het ontstelde luchtruim jaagt.

De houding, die HELMERS inneemt ten opzichte van zijn stof en tegenover zijn lezers, is, zoals wij reeds opmerkten, bestendig dezelfde. Zou hij wel zingen, hij, de onwaardige, waar zo veel meesters voorgingen? Ja, hij zal en hij moet. ‘Vooruit dan!’ Doch hij komt haast niet vooruit. Want het onderwerp zelf is te gewichtig, dan dat het niet een geestdriftige beschouwing zou verdienen als ‘onderwerp’. Deze extase gaat door, invloed uit te oefenen op de toon en op de vorm. Al wat hij aanroert, blijkt iets zo geweldig schoons en hartverheffends te zijn, dat de pas vertraagt en de aandacht afgeleid wordt. De zaak verdwijnt achter de emotie die de zaak verwekt. Zijn publiek behoeft zozeer niet te luisteren, als wel verstomd te staan over wat het te horen zou kunnen krijgen. Het moet ontroeren, niet

bij dingen, maar bij de namen reeds, die de dingen betekenen, en de galmen van het *hoe* moeten 't spontane *wat* tot het bruisende leven roepen!

De gewoonte is een tweede natuur. In onze dagen zouden wij, met een door zelfkritiek gelouterde smaak, meer overeenstemming willen zoeken, eensdeels tussen de onverwrikbaarheid der overtuiging en de kracht der argumentatie, anderdeels tussen het krachtig zelfbesef en de waardigheid van de houding. Maar bij onze voorouders van 100 jaar geleden gold die harmonie een uitgemaakte zaak. Dat wil zeggen, ze bekommerden zich niet over een mogelike twijfel, en reikten elkander onder hun aandacht doodrustig hun komfoortjes aan. Ieder wist, dat het om de gloed te doen was. Een voordracht zonder vuur kon niets om 't lijf hebben. ‘Uitboezemen’ was de leus. Het auditorium rekende er op, tegenover iemand te zitten die sterk geladen stond. De betekenis van zijn talent lag in de drang, de fougue van zijn woorden; in zijn hoogte en verre afstand van datgene, wat door zijn woord bezield, als stof en onderwerp voor zijn voeten lag. Ze zochten het niet dichtbij, die mensen. De dingen zelf waren voor hen een ontnuchterend proza geworden. Zo zij voor zich zelf belangrijk zouden zijn, moesten zij zich zien door het bekend prisma der tijden, omtrokken door een purperen rand. HELMERS zou het beproeven: hij nam zich voor hun effen wezen te dopen in het zilverbed van hun voorvaderlike roem. Hij zelf was vol geloof. Meer of anders dan zij, kon hij er niet over uit, dat een volk, dat in vroegere eeuwen de wereld met zijn faam had vervuld, niet begaafd zou zijn met buitengewone eigenschappen, die, zo ze tijdelik sluimerden, toch, op een gunstig tijdstip ontwaakt, het oude vertrouwen weer zouden rechtvaardigen. Er straalt dan ook door zijn dichtstuk, ook al beaamt hij dat duistere wolken de natie hebben omneveld, de nimmer uit te doven hoop op een eindelike herleving; een verwachting, die door de tijden niet beschaamd is geworden. Naast de liefde tot zijn vaderland is het dit vast geloof en het ongeschokt vertrouwen geweest, die de raderen gedreven hebben van zijn extaties, immer rijkvloeiende strofengalmen, die nog heden, opnieuw langs onze oren getrokken, de indruk geven van een uit verre straten, tot ons doordringende, rodomontanend, fanfare-muziek.

De geschiedenis meldt[1)], dat de ‘Hollandsche Natie’, nadat de censuur, vóór de verschijning van het dichtstuk, enkele strafbare

1) Zie KALFF VI, 266; 351 en aant. op blz. 620.

plaatsen had doorgehaald[1], te Parijs, bij een opmerkzamer lezing - wellicht onder een zorgeliker stemming tengevolge van de gebeurtenissen in Rusland, de Keizerlike regering tot ernstiger maatregelen zou hebben bewogen, die ten nadele van de schrijver hadden moeten strekken, en waaraan de dood hem tijdig onttrokken zou hebben.[2]

Inderdaad gloeit door de verontwaardiging tegen de flauwhartigen de haat tegen de onderdrukker, en ligt er in de voorspelling van een eindelike ommekeer een verborgen bedreiging. Wij hebben daarbij niet zozeer het oog op bemoedigingen, als:

> Verheft u! toonen wij aan de op ons starende aard'
> Ons nog den schoonen naam van Nederlander waard![3]

of, met wel-overlegde betrachting, (wanneer hij de eerst trotse Rijnstroom bij Katwijk smadelik in 't zand laat smoren), als:

> Is, Neêrland, dit uw beeld? moet uit die flauwe trekken,
> Mijn hart, dat voor u gloeit, uw naadrend lot ontdekken? -
> - - - - - - - - - - - - - - -
> Neen, neen! der vaadren roem verspreidt te sterk een' luister;
> En 't kroost van zulk een volk zinkt nimmermeer in 't duister. -[4]

of, verzekeringen, als:

> Op de eeuwge zuil des roems staat Neêrlandsch naam gedrukt;
> Die naam, die godennaam, wordt nooit daar uitgerukt.[5]

of wel, gewaagde vergelijkingen, als:

> Spreekt Volkeren, die thans met zoo veel schittring praalt!
> Waar is de luister, die bij Neêrlands luister straalt?
> Gij allen hebt eenmaal u onder 't juk gebogen,
> De fiere Zwitser zelf moest Habsburgs woên gedoogen!
> Maar zuiver onverslaafd, en rein bleef Hollandsch grond,
> Waar vrijheid, deugd, geluk, altoos een schuilplaats vond.[6]

en verzuchtingen, als:

> Zaagt ge ooit Orion aan d'onmeetbren hemel blinken,
> Het minder sterrenheir voor hem in 't niet verzinken?
> - - - - - - - - - - - - - - -

1) Zie A.C. KRUSEMAN, Dr. Fr. wetten op de Holl. drukpers. Amst. 1889, blz. 49 vgg. Taal en Letteren III, blz. 160 vgg.
2) Zie echter J.H. RÖSSING in 'De Amsterdammer' van 2 Mrt. j.l.
3) Uitgaaf 1812 (JOHANNES ALLART, Den Haag), blz. 5.
4) blz. 37.
5) ald.
6) blz. 39.

De schepping overziet, en met ondoofb'ren luister,
Des hemels wachter velt, of wegschupt in het duister? enz.
- - - - - - - - - - - - - - -
Dan zaagt gij Neêrlands beeld. - Maar ach! in vroeger dagen,
Toen 't Volken kluisterde aan zijn trotschen zegewagen!
Vol jeugdelijken moed Europa wetten gaf,
En d'Oceaan beroerde of stilde met zijn staf.[1)]

Doch elders is het, dat de dichter het waagt te zinspelen op de treurige toestand van het geboorteland, onder de vernederende tijdsomstandigheden. Hij zoekt, en terecht, waar zijn vrijmoedigheid hem tot een verwijt zou zijn, zijn hulp in visioenen. Wie immers zou het een dichter kwalik kunnen nemen, dat hem gezichten verschijnen! Bovendien, in de nachtelike stilte heeft de verbeelding vrij spel. Niemand kan beletten, dat in een sombere omgeving, te midden van de eenzaamheid, en de zorgen van de dag en van de tijden ons drukken, de geest zich bij voorkeur bezighoudt met beelden, die hun onmiddellik aanzijn aan de meest voor de hand liggende scheppingsvoorwaarden ontlenen. Ook HELMERS herinnert het zich, als de nacht van gisteren[2)]:

'k zat eenzaam in het eikenbosch verloren;
Geen wind beroerde 't loof, geen vogel deed zich hooren;
Een stilte, als die van 't graf, hield mijnen geest gewekt;
Een schrikbre duisternis had d'aardbol overdekt.
- - - - - - - - - - - - - - -
'k Dacht, Vaderland, aan U! mijn oog doorzag het heden;
Ik zag het menschdom, als een worm in 't stof vertreden;
Mijn geest bevond zich in dien staat, waar in 't gevoel,
De ontvlamde werking der verbeelding strekt ten doel.
Toen dacht mijn geest aan U, aan U, vergode vaderen!
Een huivring greep mij aan! het bloed stolde in mijne aderen,
Ik zag de duisternis tot tartens toe vergroot;
Ik hoorde een flaauw geluid dat rees uit 's aardrijks schoot;
Een flaauwe scheemring scheen door 't duister heen te breken.
't Was 't uur van middennacht; mijn geest en denkkracht weken;
Een licht rees uit den grond, beweegloos staarde ik 't aan;
't Verdween; ik zag een' geest aan mijne zijde staan.
Hij stond - een schaduwbeeld, onkenbaar; uit het duister
Greep hij mij aan, en sprak (het was een stil gefluister)
‘Neen, wanhoop niet aan 't lot dat Nederland verwacht,
De deugd stierf nog niet weg van 't heilig voorgeslacht!

1) blz. 50.
2) blz. 62.

Neen, Neêrland zal niet als een nachtgezicht verdwijnen:
De zon zal eenmaal weêr in vollen luister schijnen!
Zing voor den tijdgenoot der ouderen heldendaên,
En 't kroost leere op hun spoor in 't onweêr vast te staan.'
Hij zweeg; de donder scheen die godspraak klem te geven;
'k Gevoelde weêr mijn geest en ligchaamskracht herleven.
De wolken scheurden zich, 't werd lichter voor mijn schreên,
De maan bescheen weêr de aarde; en 't nachtgezicht verdween. -

Het boven aangehaalde fragment had reeds kunnen volstaan, om de auteur over de al te duidelik uitgesproken wenk te ondervragen. Maar deze aanmaning staat niet alleen. Onmiddellik er op werpt een plotselinge wending de aandacht van het bespiegelend wikken en wegen af, en, opzettelik slingerend, en met stijgende snelheid, naar het verleden en tevens de ruimten der wereld in[1)]. Daardoor geraakt deze eerste voorstelling als in vergetelheid. Het wijde zeevlak, waarover de trompetten aan de kusten van Oost en West de komst der waterleeuwen aankondigen, de glansvolle eeuw van onze roemvolste daden, rukken, met krachtige stoot en sneller tempo, de verbeelding mee langs een afwisselende serie van doortastende en kloek geslaagde ondernemingen. Doch even te voren was door HELMERS een andere gelegenheid gevonden om aan zijn tijdgenoot, als in een spiegel diens tijdelike vernedering voor ogen te houden en zo mogelik diens oude natuur tot nieuwe daden te wekken. De greep is even gelukkig als welbedacht. De dichter ziet zich verplaatst in het 'zielenveld'. In dit Elyseum doorschouwt hij de rijen van 't 'heilig voorgeslacht'. De lucht is er vol van amber- en rozegeuren; de bodem draagt er myrten en laurieren; de bomen buigen er onder het heerlijkst ooft; heldere beekjes bevloeien er de bebloemde beemden. Een eeuwige lente schenkt er de bevoorrechten een eeuwig leven. De gedachten verheffen er zich; geen aardsgezinde kwesties beroeren er het klare brein. De zalige vrede duldt er geen verwarring en begripsverschil. De wijsgeren, dichters en kunstenaars vermengen er zich met de

1) Ja, 'k zal de heldendaân van 't voorgeslacht bezingen;
Ik voel een heilge drift door al mijn aadren dringen!
De liefde tot mijn land in mijne ziel gegrift,
Zwelt thans mijn' boezem, geeft mijn zangster hooger drift,
Nu ik de wonderen van Neêrlands waterhelden,
De bliksems van de zee! voor 't nakroost zal vermelden.
- - - - - - - - - - - - - -
Snelt met mij d'aardbol om; enz.

helden die 't vaderland dienden. In pais en vree leven ze samen, en de sferen dragen er de klanken voort van de poëtenkoren.

Dat alles ziet HELMERS. Hij onderscheidt ze allen, de een voor de ander.

Doch eensklaps verduistert hun voorhoofd. Ze zien de grond die hun zo heilig is; ontwaren de druk, waarin hun nageslacht verwezen zit, en de weemoed verstomt hun stem. Wie zal uitkomst brengen!

- - - - - - - - - - - - - - -
Een stille weemoed heerscht in d'achtbren kring der vaderen. -
Nu zien ze een Dichter uit de lauwerbosschen naderen!
't Is Vondel! 't is alleen den Dichter toegestaan,
Het boek van 't noodlot, voor de toekomst op te slaan.
Hij leest er in! en spreekt, van heilige aandrift zwanger:
'Verheft u, helden! rijst! omwolkt uw hoop niet langer!
De lach herleev' in 't oog, de rust keere in uw ziel.
Ja Neerlands grootheid zonk; uw werk, uw schepping viel,
Maar 'k zie een nieuwe zon rijst uit de onstuime wateren!
Zij schiet haar stralen af op Neêrland! donders klateren,
En bliksems schieten neêr! de welvaart wordt hersteld;
De gouden korenaar golft op het jeugdig veld!
De handel komt! de vrede keert: de goude stralen
Der nieuwgeboren zon bezielen veld en dalen!
Ja, de afgmartelde aard' schept adem, en 't heelal,
Verkent weêr Nederland, gelouterd door zijn val.'
Hij zwijgt! vol van den god, die hem heeft aangedreven
En 't heilig voorgeslacht ziet weêr zijn vreugd herleven. -
Verbeelding, gij verlaat me! ik stort op de aarde neêr!
En 'k vind me, ô Nederland! in uwen omtrek weêr.[1)]

Wij laten nu daar, of in VONDEL wel de typiese woordvoerder van onze onafhankelikheidsideeën mag worden gezien, en of zijn aspiraties niet verder gingen dan de staatspolitieke, welke het ideaal zouden zoeken in de duurzame vestiging van een Nederlandse, en liefst kunstzinnige autokratie. De geschiedenis heeft in de onvermoeide zanger van onze victorieën steeds bij voorkeur de banierdrager willen zien van onze nationale roem, en als dichter zal ook niemand aan VONDEL de eer ontzeggen, dat hij menig wapenfeit te land en ter zee, met blijkbare instemming, in onvergankelike verzen heeft bezongen. Dat dichters verplichtingen hebben, en de tolken dienen te zijn van de natonale belangen, zo nodig uitsluitend de onsterfelikheid vermogen

1) blz. 55. Zie over de voorgestelde middelen, om aan deze bladzijde haar waarde te ontnemen, *Taal en Letteren* t.a.p.

te verlenen aan Alexanders en Napoleons, was bij HELMERS een grondstelling niet minder kenmerkend, dan bij BILDERDIJK. Hen te laten getuigen van een krachtig geloof in Neerlands herstel en glorie, was dus verklaarbaar en lag in de lijn van zijn zienerschap. Doch om van uit het schimmenheir onze krachtigste en meest betekenende corypheeën die een ogenblik de hoge verwachting welke zij in hun nakroost stelden, voelen ontzinken, de enthousiaste en onvervaarde. VONDEL, de Prins van der dichteren koorrei en de Borg voor de onsterfelikheid hunner kunst, voor 't front te halen en hem uit 't Lotboek de toekomst te laten profeteren, om met Rafaëls geest voor de Grijsbrechts van HELMERS' dagen een gelouterd Nederland te laten verrijzen, is een gelukkige vondst, die treffend in haar uitwerking kon zijn.

Van die uitwerking viel echter weinig te verwachten. Wij zijn nu eenmaal onafhankelik geworden, en langzamerhand zijn wij gaan gevoelen, dat wij verdienen op ons eigen benen te staan. Maar wel is 't een beschamende gedachte thans bij het snuffelen uit de oude bescheiden, te vernemen, met hoe weinig fut van onze zijde wij weer Nederlanders hebben kunnen worden. Feitelik was de Franse huid ons al afgestroopt, voordat wij zelf recht wisten, hoe't met ons stond. Het enige, wat in ons voordeel valt te zeggen is, dat wij omzichtig zijn geweest in 't afwachten en ons bijtijds de *mine* hebben gegeven van zelf de overgang te hebben bewerkt. Laten wij dit politiek bewustzijn noemen. Doch aan de andere kant valt ook iets te verschonen. Wij waren militair onopgevoed: zij die dienden, waren elders; en een militaire organisatie ontbrak. Wie moesten 't geweld met wapenen keren? Doch de kentering kwam, en de mensen waren er gelukkig mee. Bedenken we er bij, dat de nieuwe overheden de draden van 't bewind maar hadden op te vatten, en dat ze een orde van zaken vonden, als men nooit te voren had gekend, dan was zulk een onafhankelikheid wel een lot uit de loterij. Doch HELMERS, laten we het tot zijn eer herinneren, had wel het geloof, maar allerminst het vooruitzicht. Zoveel te meer was zijn fiere wijzen met VONDELS hand naar een stralende toekomst een daad van moed en van zuivere piëteit.

Voor de vitaliteit van de jonge Nederlandse staat is het van een allernoodzakelikst belang geweest, dat de spons is gehaald over alles wat aan de vroegere partijschappen herinnerde; en Willem I en zijn ministers zijn, hierin gesteund door een wel willende vergeetachtigheid van de zijde der onderdanen, in deze materie op een voorbeeldige wijze voorgegaan. Hebben onze bewindsmannen niet uit zich zelve

het initiatief genomen, ze hebben het kunnen weten uit HELMERS' gedroomd Elyseum. ‘Kracht naar buiten, kan alleen worden gewaarborgd door éénheid van binnen’, predikt aldaar de verdraagzaamheid. En zo heeft hij zijn geheele dichtstuk door, al wat schade kon doen aan de indruk van kracht en zelfbewustzijn, voorgoed naar de doofpot verwezen. Op de lange weg van 't verleden lossen de schaduwen zich op in het onmetelik lichtvlak. We zien niets, wat het pad verdonkert; de dichter houdt de afstand te groot en het overzicht te oppervlakkig, dan dat niet gans het verleden zich baden zou in de schittering van de stralenkrans. Of wij Ceylon hebben verloren, Brazilië hebben verzuimd, de Kaap hebben laten schieten, wordt niet in aanmerking genomen; het fluiten der oppositie gaat verloren onder het gedonder van het applaus. Of Barneveld en De Witten zijn opgeofferd, of er door de Vroedschapsleden, buiten hun charge maar gedekt door hun waardigheid, op een verschrikkelike wijze gemarchandeerd werd, de Steden en de Gewesten elkaar op storende wijze, tot schade van 't land, elkaar in de wielen reden, mag met het oog op 't grote doel vooral niet in herinnering worden gebracht. De Heren waren wijs van raad en kloek van daad. Wij hebben nooit slagen verloren, nooit trouwbreuk gepleegd, nooit oneer begaan, nooit lafheid getoond. Wij staken steeds het hoofd op, vol zelfbesef, en de wereld wist wie ze voor had[1)]. De volkeren trokken zich, de een na

1) Zie Neêrland, thans Euroop' geknield voor uwe stranden!
Wat volk is thans zoo dwaas, zoo hongrend' naar zijn' val,
Dat hij, op Mavors veld, uw' leeuw beschimpen zal? - (blz. 47).

ô Vaderland! ô roem, die allen roem verslindt,
Uw luister straalt den glans van alle volken blind! (blz. 49).

en wanneer de omwenteling van 1688, aan Engeland een Oranje tot koning geeft, heet het:

Het krijtgebergte knielt voor onze duinen neêr;
En 't krijgt uit onze hand een' andren Opperheer. - (blz. 50).

Helmeriaans is vooral:

Zoo verr' 't gelouterd goud het koper gaat te boven,
De gloed van 't eêlgesteent' den glans van 't glas kan dooven,
In geur zich de Ananas op bes of noot verheft,
Het maagdlijk zilver, 't lood in aanzien overtreft,
Zoo verre ook overtreft in luister, gloed en waarde,
Der vaadren heldenaard dien van elk volk der aarde!
Ja! aller glans verdwijnt in neevlen, mist en nacht,
Bij de onverdoofbre bron van Hollandsch voorgeslacht. (blz. 43).

het ander, in hun krochten terug. Wij hadden slechts te kletteren met onze sabels, de knevels op te strijken, te rinkelen met onze sporen. Zo laat HELMERS onze ‘Dutch courage’ spelen, en het voor ons schrijnende in ons gevoel is de omstandigheid, dat hij praalt met zijn Rodomont, ter zelfder tijd, als onze kust leeg is van de scheepjes, de boeren in onze landprovincies cichoreiwater drinken voor koffie, en salieblaadjes roken voor tabak, dat het geld schaars is, de belastinggelden naar elders gaan, en de jongelieden verteren op de lugubre velden, waarin de laatste worstelingen om het behoud van het Keizerrijk worden aangebonden[1)]. En toch, wij nemen wederom dat werk ter hand, het staat er. Met een onverstoorbare vermetelheid worden Hollands hoogste voortreffelikheid, in deugd en in trouw, in beleid en in standvastigheid, in oorlogsroem en in zeemanschap, in wetenschappen en in kunstpraestaties, het perplexe Europa voor de voeten geworpen. En Iber en Theems, Tiber en Seine, Taag en Donau krimpen, op zijn machtig woord, zo niet voor het feit, dan toch voor zijn ontegenwerpelike verzekerdheid terug[2)].

1) En HELMERS weet het:

> ô Gij, wiens Neêrlands hart voor Neêrlands heil blijft staan,
> Plaatst u met mij aan 't strand van d'eeuwgen Oceaan!
> Beklim met mij dit duin, - - - - - - - - -
> Maar ach! geen golfje voert een schip naar 't Vaderland,
> Thans zweeft één eenzaam hulkje op de onbevolkte baren,
> Waar eertijds 't loflied klonk van onze waterscharen!
> Thans schetst één nietig pinkte aan mijn' verscheurden geest,
> De honderd schepen, die hier eertijds zijn geweest. (blz. 75).

2) Men lette op terechtwijzingen als:

> Van hier onheiligen! die steeds bij de oudheid zweert,
> Geen andre helden dan bij Griek of Romer eert!
> Bloost, ziet de heldenteelt, op onzen grond ontsproten. (blz. 65 zie
> - - - - - - - - - - - - - ook blz. 24).

De eerste drie zangen zijn vrij wel te concentreren in dit denkbeeld:

> Dat vrij het krijtgebergte op deugd en grootheid roem'!
> Dat in der volkren rei, de Gauler 't eerst zich noem'!
> 'k Versma zijn deugd niet; 'k eer de groote stervelingen,
> Het zij ze aan Seine, of Theems, of Douau 't licht ontvingen,
> Maar gaat uw eeuwen door, o volken! - Vindt ge één Held,
> Daar Neêrland niet terstond een' ander' tegenstelt?
> Knaag aan der vaadren roem, versma hun helderstukken!
> Dien roem, een Atlas! zult ge uit zijnen stand niet rukken.

Tot goed verstand dezer dingen diene, dat HELMERS de krachtbron van al deze uitingen van de Nederlandse volksaard in de natie zelf heeft gevonden. Zoals zij kan wijzen op haar bodem als op een aan de zee ontwoekerd domein, hetwelk ze aan niemands gunsten verplicht is, kan zij ook prat gaan op haar eigen ingeschapen voortreffelikheden, wanneer de buitenwacht naar de oorzaken vist, welke de kleinste Mogendheid zulk een voorname rol in 't wereldconcert had verzekerd[1]. Zo wij dus aan HELMERS' lofbazuin de onsterfelikheid danken, 't is de adel van onze deugd, die hem de klaroen doet steken. Reeds hoog gestemd door zijn dankbaarheid aan een voorgeslacht, dat hem uit ‘aarde en slik’ in ‘wier en kroos’ een woonstee had bereid, gaat hij voort, eveneens om haar verdere wonderdaden de Nederlandse natie als 't waardigste onderwerp voor de dichter te huldigen. De dapperheid enkel maakt niet vermaard; geen erekrans alleen, in het worstelperk of in de renbaan behaald, kan hem voldoen. Maar Verdraagzaamheid, Weldadigheid, Ingetogenheid, Rechtschapenheid, Trouw, echte Godsdienstzin (‘door geen bij- of ongeloof verbasterd’). Belangeloosheid, verheerlikt in de zelfopoffering van Hambroek, Schaffelaar en Beilinc[2], zijn de bij uitstek specifiek Nederlandse

1) Parallel met:

> Snelt met mij d'aardbol rond! ziet hoe met milde handen,
> Natuur haar schatten schonk aan Noord- en Zuiderlanden!

om na de schilderachtige revue over de lachende aarde op onze vlakte terug te komen:

> Dus heeft natuur elk Land met hare gunst beschonken.
> Slechts Neêrland is alleen, als 't pas geboren wicht,
> Het all' der Oudren vlijt - niets aan Natuur verpligt. (blz. 8, 9).

loopt het défilé voorbij de vierschaar der deugd, waaruit:

> Alom waar menschen zijn wordt gij, ô deugd, gevonden,
> Gij, noch aan Godsdienst, stand noch hemelstreek gebonden!
> - - - - - - - - - - - - - - -
> Zaagt u ('k erken dit, ja), alom in vreemde landen,
> Bij Romer, Gauler, Brit en Iber, outers branden,
> Maar Neêrland was 't vooral, waar gij, bij d'eersten dag
> Van zijne ontwikkling, u door 't volk aanbidden zag. (blz. 14).

2) Aan wie hij met vlijt en voorliefde zijn aandacht wijdt, en met wie hij, door de huwelikstrouw, bij 't afscheid van gade en kroost, tegen de sterkere krijgsmanseed, doch vruchteloos, uit te laten spelen, op het emotioneel gevoel van zijn hoorders werkt.

siersels. Dit besef van meerderheid is HELMERS' steunpunt, de centrale vesting, vanwaar uit hij zijn excursies onderneemt naar verre kusten, om er niet alleen onze wapenen te brengen, maar om er de snoodheid te weren en de trouw en de welvaart te planten. Idyllies is zijn 'Egeron en Adeka', alsmede zijn 'Tocht van Tasman', episodes gevlochten in zijn 'Zeevaart'-zang[1]. Alleen op 't gebied der kunsten verleent hij de Grieken de voorrang[2]. Doch heeft hij zich deze concessie veroorloofd, dan gunt hij voor geen geld ter wereld tussen Hellas en Holland aan een ander een plaats. Integendeel. Overal verrijzen outers, voor welke knielend de rusteloze offeraar zijn wierook voor de nationale Muzen brandt; hij roept de priesters op in zijn gewijde Tempelen; heft de Kunst, als vroeger de 'Wetenschap' hoog, als staande boven godsdienstverschil en partijverdeeldheid, stelt zich met heel de mensheid en de historie, in het onvervalste hel schitterende 'Aufklärungs'-licht, met in een gewijd Pantheon, een lierzang in te lassen op Laurens Koster, wiens drukkunst de kennis en de kunst tot gemeen goed der volken maakte[3], terwijl de kroon op de

1) Zang IV.

2) In Zang VI, blz. 164/165:

> 'k Erken 't! er was één volk, dat in der kunsten koren,
> Alle andre volken naar zijn achtbre wet deed hooren!
> ô Zalig Griekenland! - - - - - - - - - -

Doch later:

> Maar Neêrland zet, na u, in 't kunstenkoor de schreden.
> En schoon der kunsten zon u schenkt een hooger gloed!
> 't Is slechts voor Attica, dat Holland zwichten moet.

waarop volgt, het echt Helmeriaanse zwaaiende slot:

> Zoo blijft de Maan steeds schoon, en 't voorwerp onzer zangen,
> Schoon zij haar zilverlicht heeft van de Zon ontvangen.
> Zoo blijft ook Juno steeds de gemalinne eens God,
> Schoon zij den appel derft, in Idaas lauwerbosch;
> Zij ziet de mind're goôn aan hare voeten wemelen,
> Schoon zij voor Venus zwicht, blijft zij Vorstin der hemelen.

3) In V, onder de uitvindingen, (153-157):

> Door wien is 't dat de nacht der middeneeuw verdween?
> - - - - - - - - - - - - - - -
> 't Is Koster!

terwijl het wederom tartend klinkt:

> Al wat gij waart, en zijt, al wat ge eenmaal zult worden,
> ô Volkeren, uw stand, beschaving, wet en orden,
> Dit alles zijt ge alleen aan Nederland verpligt!
> 't Was nacht; de Drukkunst kwam, zij sprak! en de aard' was licht.

en na allerlei modulaties in dezelfde irriterende toon:

> Zoo praalt ook Neêrlands maagd in de achtbre rei der kunsten,
> - - - - - - - - gezaligd door de gunsten
> Des hoogen dichtren gods! wie durft in 't worstelperk
> Haar heup ontwrichten? wie haar naadren? neen! aan 't zwerk,
> Zal eer de gordelriem der eeuwge zonnelichten
> Verdooven! eer uw roem, ô Nederland, zal zwichten. -

nationale apotheose gezet wordt, door het kronen van de Nederlandse maagd met de lauwertak, welke de Aartspriester der Kunst de onvergelijkelike op de slapen drukt.

HELMERS is vol pathos en rhetoriek. Handboekjes voor 't onderricht in de stijlfiguren kunnen hier naar hartelust grazen. Vandaar dat zij, wier studieën of werkzaamheden in die richting geleid zien, telkens oude kennissen ontmoeten. Te eerder, zal men bij een bloemlezing van dergelijke beeldspraak zich tot HELMERS wenden, omdat zijn beelden onberispelik zijn uitgewerkt, zijn metrum zuiver en zijn taal zangerig is. Sterk is in zijn rhetoriek, als sloteffect, de werking van de anaphora. Als na de bovengemelde feestelike ovatie aan Neerlands maagd de gelauwerde, stralend van schoonheid en trots, een glans van onsterfelik licht om zich heen laat vloeien, besluit de dichter, zuiver de verkregen indruk nog eens ombeeldend, aldus:

> Zoo straalt, als 't Godendom ter disch is aangelegen,
> Een zachte en reine dag van alle kant hun tegen!
> Maar als de Mingodin treedt in den rei der goôn,
> Verdwijnt de zachte dag voor haar aanbidlijk schoon,
> Zij komt! - een stroom van licht doet ze uit haar' gordel vloeijen!
> Zij komt! - één oogwenk slaat het Godendom in boeijen,
> Zij komt! - en waar zij zweeft herleeft een hooger dag,
> Zij komt! - de Olympus juicht! bezield door haren lach;
> Een ieders hart heeft straks haar schoonheid aangebeden,
> En elk gevoelt de kracht van Venus godlijkheden.

Evenzeer als de herhalingen en de twee-, zo mogelik drieledige beelden en omschrijvingen de rhetoriese middelen van zijn tijd waren, maakt HELMERS opzettelik en daardoor veelvuldig gebruik van het abrupte, op knaleffekt berekende slot[1)].

1) Bij Evertsen (blz. 78):

> Hij gaat: - beklimt de vloot! knot Englands dwinglandij! -
> En als zijn broedren, zoon, en vader sneuvelt hij. -

Bij De Ruiter (blz. 79):

> Mijn zoon! zoo ge eenmaal zwerft in vergelegene oorden,
> Daar hoort een onverlaat, die bassend uit zijn niet,
> Op Hollands grootheid schimpt, op ons zijn zwadder schiet!
> Uw ziel zij op den worm niet straks in toorn ontstoken!
> Noem slechts de Ruiters naam! en Neerland is gewroken. -

Bij Claassen (blz. 73, wanneer hij vóór zijn beslissende daad van zelfopoffering aan vrouw en kroost moet denken:

> Hij sloot dit denkbeeld weg: bidt vurig, rijst, en zucht!
> En werpt de lont in 't kruid: en 't schip borst in de lucht.

en zoveel meer.

Door heel zijn dichtstuk loopt hij op hoge brozen. Doch onvervaard schrijdt hij voort; de regels rekken zich geleidelik uit; de klankbron borrelt rijkelik verder. Het gelukkigst is HELMERS in zijn zesde zang, waar door de rijkdom van de stof en de beperking, die hij zich op het voor hem weelderig opbloeiende veld der poëzie, bij zoveel namen en werken, moet opleggen, op een ongezochte wijze een toenadering tot stand brengt tussen de welvingen van zijn heldentoon en de gedrongen volheid van zijn strofen. Wie enige kenmerkende partijen uit dit alleszins merkwaardig manifest van blakende geestdrift zou wensen bijeen te garen, zou de slotzang allerminst verwaarlozen. Ook de opzet, is als altijd, gelukkig. Op de 'Lof der Schoone kusten', en 'de voortreffelikheid van haar beoefenaars', wordt de opening voorbereid van een nieuwe galerij, waarin de besten onzer, - de vrouwen die zich beroemd wisten te maken, niet uitgezonderd, - bij beurte worden toegesproken. Voor de voortbrengselen in onze bloeitijd heeft hij een open oog; hij onderkent de beperkende invloed der 18de eeuwse aristarchen op de vormvrijheid der poëten, die niet anders dan tot rijmers konden ontaarden; voelt met de opkomst van Bellamy en de Bilderdijksche school een stijging der kunst, doch geeft de erepalm aan VONDEL, als de 'schepper van de taal- en dichtkunst dezer Landen', en zo hij in zijn dagen, de betekenis van de opkomende Duitse poëzie meer vaag heeft gevoeld dan inderdaad heeft gekend, alsmede niet in staat is geweest, een SHAKESPEARE en een JOHNSON hun ere te geven, - is hij, op 't gebied van de kunst, minder chauvinisties dan BILDERDIJK, die al wat buiten de grenzen geschiedde, goedvond met geringschatting te bejegenen; voelt, ondanks zijn nationale zelfverheffing, onder de 'Aufklärungs'-zon, veeleer de geestelike éénheid der volken, en zo zijn snaren onder de driftige

greep van zijn vingers brommend trillen, geschiedt dit niet onder het toornen tegen de volkeren, die alsnog onderling het voorrecht hunner volksvrijheid delen, maar om door de volle galm, waarmee de roem van zijn voorgeslacht tot hem doordrong, de twijfel en de vreze te overstemmen, en in de koperen klanken, die fier en krachtig het dankend koraallied doen schallen, de bazuinklank te leggen die de ontwakenden oproept tot een hoopvolle nieuwe dag.

Zijn zang is een fanfare. Onmiddellik gegrepen uit zijn hart, en plotseling neergeworpen in zijn tijd, wordt het belang van zijn dichtwerk alleen èn door zijn spontaan enthousiasme èn door die tijdsomstandigheden bepaald.

J.K.

Top.

Het artikel door STOET (*Nederl. Spreekwoorden*, blz. 655/656) aan deze uitdrukking gewijd, geeft de keus tussen tweërlei verklaring: 1°. vroeger raakte men bij 't sluiten van een koop of een verdrag elkanders vingertoppen aan als zinnebeeld van vereniging; 2°. het Franse woord *toper* (overgenomen uit het Spaanse *topar*), accepter l'enjeu de l'adversaire, adhérer à une proposition, is door ons ontleend. De eerste verklaring is m.i. de juiste; zij wordt bevestigd door een gewoonte van Griekse kinderen (op 't eiland Lesbos opgetekend), die, als ze bij 't spelen hebben gekibbeld en weer vrede sluiten, elkanders wijsvingers tegen elkaar brengen met de woorden *kanou tokka* = doe top (*tokka* van 't Ital. *toccare*, aanraken). Ze duiden op die wijze aan dat ze 't weer *eens zijn geworden*.

Het Spaanse woord *tope* betekent, volgens de Lexica, de *punt van iets*, spec. 't *einde van de mast* en *topar* heeft in de zeemanstaal de betekenis *assembler bout à bout*, dat is dus, wanneer van touwen gesproken wordt, datgene wat onze matrozen *splitsen* noemen. De betekenis *heurter, choquer, rencontrer*, die ik zonder bijvoeging van *marineterm* vermeld vind, schijnt mij jonger dan de zeemansuitdrukking. Is dit juist, dan wordt daardoor de onderstelling dat het Romaanse woord van Germaanse oorsprong is (zie FRANK - VAN WIJK, blz. 703), waarschijnlik. De Romanen hebben 't zeer verspreide gebruik om door aanraking vereniging te symboliseren met een Germaans woord benoemd. Aan de Spanjaarden hebben de Fransen hun woord, naar 't schijnt, te danken; ik zie geen enkele reden om aan te nemen dat wij het onze aan 't Frans hebben ontleend. De oudste plaats die HATZFELD en DARMESTETER vermelden is van 1642; bij ons komt het, blijkens STOET, in de klucht van de 'Gewaande Weuwenaar' (17de eeuw) voor. SALVERDA DE GRAVE vermeldt *top* niet als aan het Frans ontleend.

D.C.H.

Het onderwijs der Franse spraakkunst.[1)]

Ik vraag uw welwillende aandacht voor enige eenvoudige opmerkingen over de plaats die, in het onderricht van vreemde talen, aan de spraakkunst toekomt. Vergis ik mij niet, dan is geen onderdeel van de aan uw zorgen toevertrouwde leerstof minder vast omschreven en minder streng ingedeeld. Over de uitbreiding aan het begrip ‘spraakkunst’ te geven, bestaat geen algemeen aangenomen opvatting; over de inrichting der syntaxis zijn de meningen eveneens zeer uiteenlopend.

Laat ik beginnen met u een ondervinding uit mijn eigen onderwijspraktijk te vermelden. Bij de A-eksamens wordt aan de spraakkunst, d.w.z. aan de syntaxis, een vrij belangrijke plaats gegeven, en ik mag zeggen dat dit deel een voorwerp van onze aanhoudende zorg is; op de wekelikse vergaderingen die ik sedert een paar jaar tijdens de eksamenzitting organiseer ter bespreking van de afgenomen eksamens en ter beoordeling van vragen waarover de meningen der eksaminatoren verschillen, is juist de spraakkunst altijd een der hoofdnummers van het programma, omdat naar aanleiding daarvan de meeste ‘kwesties’ rijzen. En daarbij konstateer ik dat het terrein van de grammatica steeds wordt ingekrompen en dat zeer vaak op het eksamen dezelfde vragen moeten worden gesteld. Als men, op de bladzijde uit Sensine's *Chrestomathie* waaraan men zijn vragen zal vastknopen, voor zichzelf de punten vaststelt die men op het eksamen ter sprake wil brengen, dan treft het hoe vaak men in herhalingen moet vervallen.

Tegenover deze armoede komt des te schitterender de overvloed van vragen uit die als vanzelf bij ons opkomen, als wij in een ander deel van het eksamen dezelfde tekst behandelen, nu niet met het oog op de grammatica, maar ten opzichte van de verhouding tussen de vorm in het algemeen en de uitgedrukte gedachten. Dat is een der verrassendste en aantrekkelikste onderdelen van het A-eksamen; de kandidaten vinden het wel wat moeielik, hun indrukken en gedachten

1) Voordracht gehouden op Dinsdag 13 Mei 1913 in de Algemene Vergadering van de ‘Vereniging van leraren in levende talen’.

bij de lezing van een stuk proza te formuleren, en de leraren erkennen die moeielikheid, maar zouden toch in geen geval deze, wat wij noemen ‘explication de texte’ willen opgeven, al kost het hun vrij wat inspanning hun leerlingen zo ver te brengen dat zij iets drageliks kunnen leveren. Ook dit weten allen uit eigen ondervinding, maar tevens dat er niet licht een oefening die ontwikkelender, leerzamer - leerzaam ook voor de onderwijzer - kan worden gevonden. Hoe diep dringt men door in de gedachten, in de bedoelingen van de schrijver, bij het nauwgezet bestuderen van de vorm dier gedachten, van die talloze taalschakeringen; het is alsof men het leven voelt kloppen in wat daarvóór een dood stuk proza was, en wij leven zelf mede; onze gehele persoon, ons verstand en ons gemoed, helpen bij die poging om te vatten wat wij vóór ons hebben. Vandaar dat er - en zonder twijfel is dit een der grootste moeielikheden - geen vaste vorm is te geven voor deze tekstverklaring; het subjektieve element zal, zowel bij meester als bij leerling, noodzakelik een grote rol spelen; trouwens, op de meest verschillende manieren zal de taak voortreffelik kunnen worden vervuld; daarom noemde ik deze oefening zo verrassend.

De vraag die wij ons telken jare weer stellen is: of het niet beter ware, de spraakkunstige vragen waartoe de tekst aanleiding zou kunnen geven te laten samenvallen met de ‘explication’, en wie weet of het nog niet eens daartoe komt. Maar, afgezien van dit speciale geval, is het, dunkt mij, van belang na te gaan of de spraakkunst bij het onderwijs als een zelfstandig onderdeel moet worden beschouwd en met welke andere delen van taalonderricht zij verwant is of soms reeds tans verbonden wordt. Daardoor zou men iets kunnen bijdragen tot de vestiging van een ‘communis opinio’ over de plaats die bij het onderwijs van vreemde talen aan de spraakkunst moet worden gegeven.

Vooraf enige opmerkingen en mededelingen. Ik zal hier niet dan terloops over het onderwijzen van de eerste beginselen spreken, omdat ik daartoe onbevoegd ben; ik laat dus de vragen die op uw enquêtelijst van Februarie 1913 voorkomen ter zijde; alleen zal ik zo straks mij veroorloven daaromtrent een wens te uiten. En dan, ik stel mij de vraag of hetgeen ik ga zeggen, betrekking zal hebben zowel op het onderwijs in de school als op de spraakkunstige opleiding van toekomstige leraren in het Frans? Mij komt het voor dat het op beide toepasselik is, al zal de leraar, om goed onderwijs te geven, om ‘vakman’ te worden, op de grondslagen waarover ik hier spreek, moeten voortbouwen. Het gaat hier om de wijze waarop hij zover

zal worden gebracht dat hij zich in de vreemde taal thuis gevoelt, en op dit punt is ook voor hem de methode geschikt die op de school moet worden toegepast. En een derde mededeling die ik vooraf wens te doen is dat ik, om afdoende redenen, mij tot het Frans beperk. Ik ben overtuigd dat de plaats die aan de spraakkunst toekomt bij het onderwijs, niet voor alle talen dezelfde is; de vraag die ik stelde zou misschien een geheel verschillend antwoord krijgen van de leraren van andere moderne talen.

Om te beginnen raadpleeg ik schrijvers van Franse spraakkunsten te onzent. Wat antwoorden zij op onze vraag over de rol der grammatica op de school?

Er zijn bij ons zeer dikke, er zijn ook wel beknopte grammatica's. Een feit dat ons dadelik treft is, dat de naam ‘spraakkunst’ zo verschillend wordt opgevat. Op één punt echter stemmen zij overeen, nl. dat de spelling daaronder valt. Dat deze kombinatie prakties nut heeft, wil ik niet ontkennen; toch verwondert 't mij dat ik nergens een bewijs heb aangetroffen dat die samenvoeging voor de schrijver een offer is dat hij brengt aan de praktijk; men zou eerder verwacht hebben dat de overtuiging die, ik mag wel zeggen, tans algemeen is, nl. dat men de levende taal heeft te onderwijzen, aan hen die zoveel geschreven taal aan hun leerlingen voorzetten een soort protest tegen deze dwang van de school zou ontlokken. Ik herinner mij als de dag van gisteren hoe ik, mij zettende tot het schrijven van de ‘Vormleer’ in de Spraakkunst die ik met mijn betreurde vriend BOURQUIN heb uitgegeven, bij de woorden: ‘Le pluriel se forme au moyen d'un *s*’, plotseling ophield; mijn pen wilde niet verder. En het gevolg was dat dit eerste deel onzer Spraakkunst de vormleer van de gesproken, en slechts met kleine letter die van de geschreven taal heeft gegeven. Veel later heb ik bevonden dat wij daarin niet de eerste waren: KOSCHWITZ had, reeds in 1888, een *Neufranzösische Formenlehre nach ihrem Lautstande* geschreven, en in hetzelfde jaar als wij (1901) gaf FELDPAUSCH een verhandeling over *Die Konkordanzgesetze der französischen Sprechsprache und ihre Entwickelung*, welk laatste werk echter de historiese taalevolutie schetst. Ons voorbeeld is niet gevolgd; over onze nieuwigheid is zo goed als niet gesproken, ook niet in afkeurende zin. Slechts eenmaal heb ik een brief gekregen van een docent die kandidaten voor de lagere akte voorbereidde en mij vroeg of ik hem aanried zijn leerlingen volgens onze methode les te geven. Ik heb niet volmondig ja durven zeggen, juist omdat ik mij niet voldoende rekenschap vermocht te geven van de bezwaren die er in de praktijk aan kunnen zijn verbonden; ik antwoordde hem dat hij

in elk geval de aandacht zijner leerlingen telkens op het verschil van uitspraak en spelling moest vestigen. Wat mijzelf betreft, ik ben blij dat ik niet door de omstandigheden word gedwongen partij te kiezen; het zou mij onmogelik vallen, zelfs aan eerstbeginnenden, vooral aan hen, te leren dat het femininum der bijvoegelike naam woorden in het Frans door eene *e* wordt gevormd. Laat het mij vergund zijn deze kwestie hier aan uw overdenkingen aan te bevelen; het is mogelik dat de heer BOURQUIN en ik, die geen voorbeeld vóór ons hadden, onvolmaakt werk hebben gegeven en het zou ons aangenaam zijn geweest kritiek daarover te hebben mogen horen; dat onze indeling van de werkwoorden gekompliceerd is, of altans lijkt, ik erken het volgaarne; maar, is zij in overeenstemming met de werkelike gesproken taal, dan, dunkt mij, kan men niet anders dan daarin berusten. Te vereenvoudigen ten koste van de waarheid kan toch bij geen pedagoog door de beugel. Trouwens, eerst als er werkelik proeven genomen zijn, is een oordeel over het al of niet doelmatige van onze voorstelling der feiten gerechtvaardigd. Het schijnt wel of ik hier wat reclame maak voor ons boek; laat ik er daarom dadelik bij voegen dat u zo straks zal blijken dat mijn eigen oordeel erover lang niet onverdeeld gunstig is.

Ik vervolg mijn onderzoek naar de leerstof die onze Franse grammatica's geven en ik konstateer dat vele niet weinig lexicologiese biezonderheden en idiomatiese uitdrukkingen bevatten. Spraakkunst en woordkennis zijn niet altijd gemakkelik te scheiden. Nemen wij een der ondankbaarste hoofdstukken, nl. het gebruik van het lidwoord bij eigennamen. Als men onder grammatica verstaan moet: de leer van hetgeen, in een taal, een algemeen en veranderlik karakter heeft, dan zou het toch lijken dat de opsomming der verschillende, niet onder vaste regels te groeperen, namen van landen buiten het gebied der spraakkunst valt. De kwestie is dat kombinaties gevormd door het voorzetsel *de* al of niet een traditioneel karakter kunnen hebben, al of niet als samenstellingen gevoeld worden, en, bij een hoofdstuk als dit, zou men haast tot de konkluzie komen dat alleen historiese grammatica gerechtvaardigd is. Toch is dit niet zo. BALLY heeft, in een straks te vermelden artikel, behartigenswaardige wenken gegeven omtrent de afscheiding van lexicologie en spraakkunst. Nemen wij eens een zin als *Sauve qui peut*, die door onze grammaticaschrijvers wordt besproken naar aanleiding van de aanvoegende wijs in de hoofdzin: deze uitdrukking vormt een ondeelbaar geheel en zou door hem die haar gebruikt alleen met behulp der historie te analyseren zijn daarom hoort zij tot de lexicologie. In *Vive le roi* is het eerste

woord noch een verbum noch iets anders, maar enkel een onveranderlike term (het mv. *Vivent* is slechts een geschreven vorm), en alleen hierom behoren deze en dergelijke uitdrukkingen tot de syntaxis, dat het onderwerp kan veranderen. Als men uit onze spraakkunsten eens wegschrapte al wat tot de kategorie van tot fossilen geworden overblijfselen van een vroegere taaltoestand behoort, dan zou daarmede veel geholpen zijn; hun plaats is elders, zij moeten geleerd worden zoals de woorden van de vreemde taal worden geleerd, liefst in verband met een tekst waarin zij voorkomen. Dan eerst zou de scheiding tussen historiese en beschrijvende grammatica enige kans hebben een werkelikheid te worden. Wij geven ons niet altijd genoeg rekenschap van de rol die de taal uit het verleden nog in onze spraakkunsten speelt. In elk geval maakt het gewicht dat aan woorden en uitdrukkingen in de bedoelde spraakkunsten wordt gehecht waarschijnlik, dat de verbinding, bij het A-eksamen, van de spraakkunst met de ‘explication de texte’ - waarbij natuurlik de lexicologie op de voorgrond staat - aan de schrijvers dier grammatica's logies en nuttig zal voorkomen.

Er zijn - ik zeide het reeds - dikke grammatica's; ik voeg er bij: zij zijn vaak te dik. De meeste schrijvers van Franse spraakkunsten voor Nederlanders maken m.i. te weinig onderscheid tussen wat dit deel der taalstudie bij de beoefening van een vreemde taal behoort te zijn en zijn plaats bij het onderwijs der moedertaal. Terwijl voor de eigen taal de vraag in hoeverre algemene grammaticale begrippen dienen te worden behandeld, niet zo met één woord is te beantwoorden, mag men beweren dat de grammatica van het Frans voor Nederlanders alleen een juist begrijpen van die taal ten doel kan hebben. Zij moet uitsluitend voor de praktijk zijn ingericht. En ook op dit punt is, dunkt mij, heel wat in onze schoolboeken te vereenvoudigen. Ik ben van oordeel dat alleen die spraakkunstige verhoudingen en begrippen moeten worden behandeld die in het Frans een speciale vorm hebben. Moet ik er bijvoegen: ‘ook al bestaat die vorm alleen in de orthografie’? Het zou m.i. volkomen ongerechtvaardigd zijn, de leerlingen lastig te vallen met de leer der wederkerige werkwoorden, als er niet een verandering van hulpwerkwoord mede was verbonden. Toch mag men vragen of, ter wille hiervan, de zonderlinge onderscheiding van ‘verbes accidentellement’ en ‘verbes essentiellement pronominaux’, of de juistere, maar alleen histories merkwaardige, van ‘verbes pronominaux propres’ en ‘impropres’ behoeft te worden vermeld; dit geschiedt, indien ik mij niet bedrieg, alleen ter wille van de niet-congruentie van het verleden deelwoord van *se nuire* en

dergelijke; het is jammer dat een onzalige spelregel de leraar dwingt, aan de klasse te spreken over iets dat alleen door de kennis der historiese ontwikkeling van de taal begrijpelik wordt.

Ik zou willen dat men zich telkens afvroeg: ‘welk nut heeft de kennis van deze term of van dit abstrakte begrip voor het juist kennen of het juist gebruiken van het Frans’? Bijvoorbeeld, waartoe dient het de naam ‘prédicat’ te onderwijzen? Heeft het bepaald nut te spreken over ‘sujet logique’? Wanneer een konstruktie als *il vient des hommes* zonder die term aan de leerlingen kan worden ingeprent, dan lijkt mij dit verkieselik, vooral in dit speciale geval waar de historie der taal ons leert dat *des hommes*, oorspronkelik altans, geenszins het onderwerp is. Of wel, is het nodig, in de leer der kompositie, het verschil ter sprake te brengen tussen prefixen die adverbiale en prefixen die prepositionale betekenis hebben? U zult zeggen dat daarmede een onderscheid in geslacht gepaard kan gaan; vgl. *un sous-main* en *une sous-préfète*. Maar, niet waar, deze verschillen zijn door de analogie meestal uitgewist; zou het dus wel, ter wille van enkele zeer weinige woorden waarvan men het geslacht door het gebruik kan leren, nodig zijn een verschil dat alleen historiese betekenis heeft in de spraakkunst te vermelden?

Naar mijn overtuiging zal de konsekwente scheiding van historiese en beschrijvende grammatica er toe moeten voeren om, meer dan tot nu toe is geschied, de regels die niet op grote schaal werkelik hun toepassing vinden, te schrappen, en anders de vormeigenaardigheden afzonderlik voor elk biezonder geval te vermelden of over te laten aan de praktijk van het spreken en lezen. Men streeft bij het grammatica-onderwijs te veel naar volledigheid, iets dat toch niet is te bereiken.

In verband daarmede noem ik u een derde desideratum. Ik zou willen dat, bij de Franse grammatica, vooral de aandacht der leerlingen werd gevestigd op de verschillen met de Nederlandse taal. Op die punten toch waar beide van elkaar afwijken liggen de meeste gevaren voor fouten in het gebruik van het Frans. Daarom zal het bijv. goed zijn uitvoerig te handelen over de aanvoegende wijs, en in verband daarmede zal wel de ondergeschikte zin ter sprake moeten komen. Ik zeg dit met een zucht, want ik heb de indruk dat de strenge, de veel te strenge indeling der bijzinnen buitengewoon geschikt is om jonge leerlingen averechtse taalbegrippen te geven. Reeds sedert jaren herhaal ik telkens dat ik ze alleen daarom in de schoolspraakkunst zou willen toelaten, omdat dit nog de gemakkelikste manier is om aan de leerlingen het gebruik van de aanvoegende wijs in te prenten. En als *si* in concessieve zinnen niet door andere

werkwoordsvormen kon worden gevolgd dan wanneer het voorwaardelike betekenis heeft, dan zou ik met wellust al de omhaal die daardoor noodzakelik wordt, uit de grammatica willen bannen; maar, helaas, een Nederlander kent dat onderscheid in konstruktie niet door zijn moedertaal. Evenwel, als men eens nagaat hoe zeldzaam koncessieve zinnen met *si* zijn, dan geeft men zich weldra rekenschap dat het best mogelik is leerlingen jaren lang zeer veel en zeer goed Frans te leren zonder ze ermede lastig te vallen. En ik vraag mij af of de leraar niet beter zou doen met eens af te wachten dat het toeval zijn klasse en hem al lezende brengt tot een zin waarin zulk een *si* voorkomt en naar aanleiding waarvan dan, zeer in het kort en als het ware terloops, over het verschil van wijze kan worden gesproken. Al de uitvoerige beschouwingen over wat onze Franse grammatica's nog steeds, tegen de historiese waarheid en tegen prakties nut in, ‘conditionnel temps’ noemen, lijken mij ballast voor hem die niet een man van het vak is. Is het nodig op de school over de ‘gérondif’ te spreken? Ik betwijfel het, en vooral acht ik het zeer onzeker dat het breed uitmeten der zogenaamde verschillen tussen het tegenwoordig deelwoord en het gerundium enig belang heeft.

En zo zou veel vervallen als men het oog meer op de praktijk hield gericht. De nevenschikkende zinnen hebben absoluut geen nut in een Franse grammatica, en als ik er ooit toe kwam een tweede uitgave van onze Spraakkunst te ondernemen, dan zou ik er zeker nog heel wat meer uit schrappen.

Misschien vraagt gij met enige verwondering wat er eigenlik wel van de grammatica overblijft, als men zo aan het schiften gaat. Niet zeer veel: zoo min mogelik algemene begrippen en van wat speciaal Frans is alleen het hoogst nodige, zodat gij begrijpt dat ik soms twijfel of de spraakkunst wel een zelfstandige tak van het onderwijs in de vreemde talen moet blijven vormen. Twee jaar geleden heb ik, naar aanleiding van de werken van BALLY over de stylistiek, in de *Nieuwe Taalgids* kort over het verband tussen grammatica en stylistiek gesproken. Ik wilde dit thans wat uitvoeriger doen en vooral hieraan mijn verdere voordracht wijden. Het is een onderwerp dat in de laatste jaren vaak is behandeld; ik noem u vooral *Der Stil der französischen Sprache* van FRITZ STROHMEYER (Berlijn, 1910), een boek rijk aan inhoud en vol van treffende opmerkingen, en een brochure van J. HAAS, *Grundlagen der französischen Syntax* (Halle, 1912), waarin algemene taalkwesties worden behandeld ten behoeve van een door de schrijver te publiceren syntaxis

van het Frans. Maar reeds vele jaren vroeger had JOHN RIES over de vraag *Was ist Syntax*? een uitnemende studie geschreven (Marburg, 1894).

Over de taak der stylistiek nu lopen de meningen zeer uiteen; er heerst op dat punt een schromelike verwarring, die voor een deel is toe te schrijven aan de niet altijd duidelike formulering der schrijvers. Beginnen wij met RIES.

Volgens hem is de in beide vakken te behandelen materie dezelfde, maar verschillend is de wijze van behandeling. ‘Of bijvoorbeeld een woord, een vorm, een wending of konstruktie vaak voorkomt of zeldzaam is, regel of uitzondering, algemeen geldig en kleurloos of dialekties, populair, laag, vertrouwelik, poëties, enz., dat zijn vragen die zowel de spraakkunst als de stylistiek zich moeten doen. Maar de eerste heeft die feiten te onderzoeken en vast te stellen omdat dit alles deel uitmaakt van de betekenis; de tweede toont de samenhang tussen de inhoud en de gekozen uitdrukkingsmiddelen, tussen de verschillende soorten en bedoelingen van de taalvorm’ (p. 128). Ligt het aan mij, of is er hier werkelik een onduidelikheid? Ik kan de tegenstelling niet begrijpen. De betekenis van een syntakties geheel is toch onafscheidelik van de taalvorm; degeen die inhoud van vorm scheidt, houdt toch òf een dood geraamte òf een vormloze massa over; alleen de verbinding van inhoud en vorm is taal. Of is de bedoeling deze: dat syntaktiese groepen een betekenis ‘an sich’ hebben, onafhankelik van de speciale zin waarin zij worden gebruikt? Maar dan zou ik willen antwoorden met wat BALLY zegt, in een beoordeling van het daareven genoemde werk van STROHMEYER[1)]: ‘On sait déjà que je ne suis pas d'accord avec le principe d'après lequel les procédés syntaxiques, comme les mots, ont une signification fondamentale qui apparaît dans tous leurs emplois; il y a là, selon moi une illusion créée par l'usage de la méthode historique; il me semble par exemple impossible que l'on puisse ramener l'une à l'autre les valeurs de ces deux emplois de l'imparfait: 1) *Charles XII ne buvait jamais de vin* et 2) *A quatre heures le maréchal expirait*....’ En iets hoger: ‘La croyance au sens fondamental des mots a pour pendant la croyance à la valeur fondamentale des formes grammaticales (temps et modes des verbes, place des mots dans telle ou telle fonction, etc.)’.

RIES maakt verder een onderscheid tussen ‘objektieve’ en ‘sub-

1) *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, CXXVIII (1912) 103.

jektieve' stylistiek. De eerste behandelt de stijl voor zover hij afhangt van inhoud en doel van de mededeling, de tweede voor zover hij door de eigenaardigheid van de sprekers of schrijvers wordt bepaald; de eerste beschrijft hoe de taal de vormen waarover zij beschikt gebruikt om een bedoelde werking teweeg te brengen; de tweede vermeldt hetgeen speciaal karakteristiek is voor een taal. Volgens deze definitie zou BALLY dus een 'objektieve' stylistiek hebben geschreven; hijzelf heeft tegen die benaming groot bezwaar[1)]: 'Je n'ai pas appris sans étonnement que je me trouve avoir étudié la stylistique objective' dans mon *Traité*; pourtant si quelque chose est subjectif, c'est bien ma méthode d'investigation'. En inderdaad, terwijl hetgeen RIES en STROHMEYER 'subjektieve' stylistiek noemen alleen kan worden bestudeerd door een taal naast een andere taal te stellen, dus veeleer uiterlik is, berust de methode van BALLY juist op de onderlinge vergelijking van feiten uit dezelfde taal en gebruikt als middel de bepaling van de indruk die zij maken op spreker en hoorder; hij geeft dus 'stylistique interne' en deze is eerder 'subjektief' dan 'objektief' te noemen.

Van de formulering van RIES wil ik dus alleen dit behouden: de materie van de stylistiek is dezelfde als van de syntaxis, maar de wijze van behandeling is verschillend. Ik kom zo straks hierop terug, doch wil eerst, de chronologische orde verbrekend, de opvatting van HAAS bespreken, die op strenge scheiding dezer twee takken van taalbestudering aandringt. Zijn betoog munt niet uit door helderheid. Hij wijst er op dat physiologiese onderzoekingen hebben aangetoond dat de verbinding der woorden en uitdrukkingen door een geheel andere werking der hersenen wordt verkregen dan het gebruik der betekeniseenheden, zodat de syntaxis, die de eerstgenoemde verbindingen bestudeert, van de klank-, betekenis- en vormleer scherp is te scheiden. Haar materie vormen de samenhangende voorstellingsgroepen door de taal uitgedrukt, en haar taak is de bouw dier groepen te bestuderen. Nu dient een taaluiting vooral om zich te doen begrijpen door een hoorder, en een mededeling kan geschieden uitsluitend met de bedoeling om door hem te worden verstaan. Dit is verreweg het meest voorkomende geval, maar het is niet het enige; soms wil de spreker bovendien aandoeningen van intellektuele of esthetiese aard bij de hoorder opwekken. Dit heeft plaats in de taal van de letterkunde, van de kansel, van de katheder, van de gerechtzaal, van de politieke tribune, ja zelfs van de konversatie. Die bijbedoe-

1) Zie *Archiv, l.l.*, pag. 96.

lingen van de spreker kunnen invloed hebben op de woordenkeus en op de zinsbouw. Nu is de hersenwerking bij deze met gevoelselementen gepaard gaande mededelingen dezelfde als bij de gewone mededelingen. Syntakties zijn zij gelijkwaardig. Het is dus zaak, eerst de faktoren van de zinsbouw, onafhankelik van de bijkomstige bedoelingen van schoonheid en juistheid te onderzoeken. Met andere woorden: eerst de syntaxis, dan de stylistiek.

Indien ik de schrijver goed begrijp, valt hetgeen hij noemt de 'Momente des Richtigen oder Richtigeren und des Schönen' niet samen met wat BALLY aanduidt door de naam 'éléments affectifs'. Immers, elders (p. 30) spreekt hij over 'der Affekt', dat hij trouwens in een veel engere zin opvat dan BALLY: 'Het gevoel, zo heet het daar, heeft weinig invloed op de syntaxis; wel zijn er sommige zinsvormen die een essentieel affektief karakter hebben, maar dat zijn meestal voorbijgaande, individuele manifestaties'. Terwijl daarentegen BALLY zegt: L'expression intellectuelle des faits de pensée est une quasi impossibilité.[1)] Ik behoef in deze kring, waarin de denkbeelden van BALLY reeds hebben doorgewerkt, niet te verklaren waarom alleen de laatste definitie de juiste is. Maar indien ik tracht te begrijpen wat HAAS bedoelt met die 'elementen van juistheid of schoonheid', dan ben ik verlegen. De esthetiese elementen kan ik in bepaalde omstandigheden onderkennen, bijvoorbeeld in letterkundige werken. Maar het 'min of meer juiste' van de uitdrukkingen, d.i. het onderzoek naar de bedoelingen van een taaluiting, dat is toch onafscheidelik verbonden met de vorm. Hoe kan HAAS die dan uiteen houden? Ik laat daar de zonderlinge tegenstrijdigheid tussen deze splitsing en het door hemzelf erkende feit dat die genoemde bedoelingen invloed op de zinsbouw kunnen hebben (p. 8). Maar nemen wij de kwestie zo breed mogelik.

Hij vergelijkt deze beide zinnen: *Je ne fus pas longtemps sans voir arriver Germain* en *Je vis bientôt arriver Germain*. De motieven die een schrijver de eerste wending doen verkiezen, behoren tot het gebied van de stylistiek; de syntaxis heeft daarmede niets te maken; zij ziet er alleen twee geheel gelijkwaardige uitdrukkingsvormen in, die zij slechts heeft te onderzoeken ten opzichte van de verbinding der semantiese eenheden. De syntaxis bestudeert niet anders dan de gegeven taalvorm; de stylistiek is de leer van het taalgebruik en van de taalkunst. De syntaxis is de leer van de in de taal mogelike verbindingen van taaleenheden, en daar de taalelementen overal op

1) *Traité de Stylistique*, p. 8.

dezelfde wijze funktioneren, zal de syntaxis alles wat betrekking heeft op de samenhang van het gesprokene, behalve de soort en de vorm der verbinding, aan de stylistiek overlaten.

Trachten wij dit systeem eens toe te passen in bepaalde gevallen. Wat moet er in de spraakkunst gezegd worden van het verschil tussen het imperfektum en de 'passé défini'? Mij dunkt, volgens HAAS alleen dit: om een verleden handeling aan te geven gebruikt het Frans een dezer beide vormen. En verder niets, want zodra zij zou gaan bepalen welk verschil van betekenis of welke schakering door het gebruik van een dier beide vormen kan worden uitgedrukt, zou zij treden op het gebied der stylistiek. Het is waar, de spraakkunst zou er nog enige hoogst belangrijke (!) feiten bij kunnen voegen, bijv. dat na die of die konjunktie een der beide tijden voorkomt, maar dat is nu juist zulk een spraakkunstformule die wij hoe langer zo meer willen vermijden. Ander voorbeeld: het gebruik van de aanvoegende wijs; als men niet wil vervallen in onbetekende formules als 'na *quoique* staat de subjonctif', dan zou de spraakkunst volgens HAAS letterlik niets op dit punt kunnen geven; en, verviel zij in die formules, dan nog zou zij alleen kunnen vermelden de gevallen waarin de subjunctivus slechts een traditioneel karakter heeft, d.i. geen indruk meer maakt op hem die spreekt; de modus na *il semble* zou dus buiten bespreking blijven. Derde voorbeeld: de plaatsing van het bijvoegelik naamwoord: deze is alleen begrijpelik te maken wanneer men de betekenisschakeringen nauwkeurig onderscheidt. Wat zou er eigenlik overblijven voor de syntaxis? Al hetgeen haar belangrijk kan maken, moest worden geschrapt. Bij de vraagvorm zou alleen vermeld worden dat het onderwerp vóór of achter het werkwoord kan komen; maar de uitdrukkingsverschillen die daardoor ontstaan, zouden naar de stylistiek worden verwezen.

Natuurlik rekent HAAS bij de syntaxis de behandeling der algemene grammaticale begrippen en de spellingkwesties. Doch daar wij die beide in onze Franse spraakkunst tot een minimum willen beperken, houden wij met een dergelijke vermeerdering zo weinig mogelik rekening.

Laten wij nu nagaan hoe STROHMEYER, in zijn genoemd werk, de Franse stylistiek opvat. Het is, ik zeide het reeds, een rijk en geleerd werk, dat getuigt van een zeer grondige kennis, ook van de levende taal; het is bovendien een aantrekkelik boek. STROHMEYER plaatst zich op het standpunt van RIES: de stylistiek is een biezondere behandeling en groepering van de taalfeiten. Het boek bevat de volgende hoofdstukken: 'Rijkdom of armoede met betrekking tot

woordvorming en verbuiging', 'Zinsaccent en konstruktie', 'Nauwkeurigheid en helderheid van uitdrukking', 'Beknoptheid en gedrongenheid', 'Eenvoud en natuurlikheid', 'Levendigheid', 'Neiging tot een konkrete wijze van uitdrukking', 'Samenhang van de Franse zin'. Het is dus wat wij, in tegenstelling tot RIES, een 'objektieve' stylistiek noemen; de Duitser deelt mede wat hem in het Frans heeft getroffen, en natuurlik dient zijn moedertaal als punt van vergelijking. BALLY, in zijn zo straks vermelde beoordeling van het werk van STROHMEYER, een beoordeling die bijna een zelfstandige studie mag heten, merkt op dat een Franse stylistiek geschreven door een Rus, er misschien wel geheel anders zou uitzien. U ziet dat, op die grond, men hier ook van 'subjektieve' stylistiek zou kunnen spreken. Mij trof de overeenkomst tussen de karakteristiek die STROHMEYER van het Frans geeft en de opmerkingen die ikzelf, in 1910, in de Algemene Vergadering van het Zesde Filologenkongres heb gemaakt; ook ik vergeleek het Frans onbewust met mijn moedertaal, en de nauwe verwantschap tussen Duits en Nederlands maakte dat de indruk die ik van het Frans kreeg veel moest gelijken op die welke een Duitser van het Frans ontvangt.

Deze, bewuste of onbewuste, vergelijkingsmethode heeft haar bezwaren, en BALLY noemt er verscheidene. Volgens hem komt zij vooral ten goede aan de kennis van de moedertaal; wat het vreemde idioom betreft, zo zal de beoefenaar niet altijd kunnen navoelen de gedachten en aandoeningen, bij een man van het land zelf opgewekt door de woorden en zinnen die gesproken of gelezen worden. Men zou kunnen antwoorden dat het leren van een vreemde taal altijd iets tegennatuurliks is; de vergelijking met de eigen taal is wel niet het laatste stadium van de beoefening der vreemde, maar zij is toch een geschikt middel om te voeren tot die interne kennis ervan die BALLY bedoelt en die natuurlik het, zeer zelden bereikte, eindpunt moet zijn waarnaar wij streven. Vandaar dat ik zo straks er op mocht aandringen, dat in de spraakkunst vooral werd vermeld wat van de moedertaal verschilt; ik stelde dit voor als een prakties hulpmiddel bij het leren van een vreemde taal. Trouwens, BALLY geeft zelf toe dat zijn 'interne' methode eigenlik op de moedertaal moet worden toegepast. Daaruit volgt dat een vreemdeling alleen dan wanneer hij de vreemde taal geheel machtig is, er aan kan denken haar aldus te bestuderen. En dat hij eraan blootstaat, gedurende zijn leertijd, telkens de vreemde taal anders na te voelen dan degeen wiens moedertaal zij is, dat is onvermijdelik: eerst langzamerhand zal, door middelen waarvan wij in de eerste plaats eisen dat zij prakties zijn, het vreemde idioom

hem zozeer eigen worden dat hij het zuiver navoelt, dat het bij hem precies dezelfde gewaarwordingen opwekt als ware het zijn moedertaal.

Waarop ik u echter, in verband met mijn voordracht, opmerkzaam wil maken, is de verhouding waarin de door STROHMEYER behandelde materie staat tot de spraakkunst. En dan vestig ik in de eerste plaats uw aandacht op het feit dat bijna al de door hem genoemde taalbiezonderheden niet alleen ook in de spraakkunsten ter sprake komen, maar dat ik ook in de wijze van behandeling geen onderscheid kan ontdekken. Het verschil tussen imperfectum en histories perfectum wordt in het eerste Hoofdstuk uiteengezet, en de paragraaf begint aldus: 'Het Frans bezit in deze beide tijden een onschatbaar middel om te nuanceren. Wij vertalen zowel *Il détruisait* als *Il détruisit* eenvoudig met "Hij verwoestte", maar, nu het Frans deze beide vormen bezit, houdt het ze uiteen, en onze vertaling zal in het ene of in het andere geval onvolledig zijn' (p. 23). En dan volgt een zeer volledige semantiese verhandeling. Maar zulk ene vindt men toch in alle enigszins uitvoerige spraakkunsten.

Trouwens, telkens komt het voor dat STROHMEYER moet polemiseren tegen grammatica's, omdat zij volgens hem te 'formeel' redeneren, en alleen over die welke stylistiese beschouwingen opnemen is hij tevreden. Ik vind daarvan een zeer curieus voorbeeld op p. 89, waar sprake is van de plaats die in een zin respectievelik toekomt aan wat hij zeer zonderling 'accusatief object' noemt en aan een object dat na een voorzetsel staat. Ik lees daar: 'Bijna alle spraakkunsten geven een biezondere regel, volgens welke het voorwerp vóór de voorzetselsbepaling staat, tenzij deze laatste aanmerkelik korter is, of wanneer een relatieve zin op het voorwerp volgt, of - weder volgens anderen - als het zou kunnen schijnen dat de voorzetselsbepaling niet van het werkwoord, maar van het voorwerp afhing'. STROHMEYER noemt deze regels in vele opzichten onjuist: de plaats wordt bepaald door de betekenis van de zin; het zinsdeel dat doel der mededeling is wordt aan het eind gezet, waar het de klemtoon draagt; het bekende staat voorop, het nieuwe volgt. Vergelijk *Charlemagne envoya un ambassadeur à Marsile* en *Charlemagne envoya à Marsile un ambassadeur*. In het eerste geval is de zaak waarop het aankomt deze dat MARSILE degeen was aan wie KAREL DE GROTE een gezant stuurde; in de tweede zin wordt als bekend verondersteld dat KAREL met MARSILE oorlog voert, en het nieuwe feit is dat hij een gezant naar hem afvaardigde. Gesteld eens dat STROHMEYER deze formulering had aangetroffen in alle spraakkunsten die hij raadpleegde, en niet alleen bij LÜCKING, die hij ten zeerste prijst over de wijze waarop hij deze

konstruktiekwestie voorstelt, wat zou zijn stylistiek dan hebben gegeven dat niet reeds in de spraakkunst voorkomt? Alleen dit dat zij in zijn boek op een andere plaats wordt behandeld dan in de grammatica: hier in het hoofdstuk over de bouw van de zin, bij hem in het hoofdstuk gewijd aan het verband tussen de plaats der woorden en het zinsaccent: in één woord hij groepeert de feiten anders dan de grammaticus, en hierop kom ik terug. Maar ik wil nog met enkele voorbeelden aantonen dat, als STROHMEYER in de grammatica's een volgens hem juiste voorstelling had gevonden, het grootste deel van zijn werk had kunnen vervallen. Naar aanleiding van de 'périphrase grammaticale' heet het: 'De spraakkunsten spreken meestal nog van het "op de voorgrond stellen" door middel van *C'est que*; maar daarmede is al heel weinig gezegd' (p. 105). Of wel (p. 99): 'Het is duidelik dat de overige delen van de vraagzin hun plaats niet danken aan willekeur, zoals men volgens sommige spraakkunsten zou denken, maar aan de rol die zij vervullen, nl. of zij doel der mededeling zijn of niet'. STROHMEYER spreekt elders (p. 140) over een u allen welbekende moeielikheid voor Nederlanders die Frans schrijven, en die hierin bestaat dat kombinatieën van zelfstandige naamwoorden door middel van voorzetsels er minder gemakkelik gevormd worden dan bij ons. Zo bijv. moet men 'zijn smart over de dood van zijn kind' vertalen door *la douleur que lui causait la mort de son enfant*, of 'de pendule op de schoorsteen' door *la pendule placée sur la cheminée*. Dit is een biezonderheid die, voor zover ik weet, niet in spraakkunsten wordt behandeld, en hier zouden wij dus iets gevonden hebben dat, als materie, speciaal in de stylistiek thuis hoort. Maar wie die niet gevoelt dat, voor de kennis van het Frans, deze eigenaardigheid van het hoogste belang is, zodat de spraakkunsten die haar niet vermelden, eigenlik als onvolledig moeten worden beschouwd? Ik voeg hier dadelik bij dat dergelijke niet door de meeste spraakkunsten behandelde gevallen bij STROHMEYER zo goed als niet voorkomen.

Als wij ons nu nog eens de door HAAS verlangde splitsing te binnen brengen, dan konstateren wij dat bijna alles van hetgeen volgens hem tot de stylistiek behoort, reeds tans in alle enigszins uitvoerige spraakkunsten wordt behandeld. Een leerboek uitsluitend gewijd aan de stylistiek, indien de schrijver ervan zijn stof zonder verandering uit een spraakkunst kon nemen, zou dus alleen dit nieuwe brengen, dat het de kenmerkende eigenschappen van de vreemde taal duideliker zou tonen door een speciale groepering der feiten. De vraag is gewettigd of er niet een eenvoudiger oplossing te vinden

is dan spraakkunst en stylistiek in twee verschillende leerboeken te behandelen.

Want, immers, niets kan de spraakkunstleraar beletten, de aandacht van de leerling telkens, bij een behandeld geval, te vestigen op de eigenaardigheid der vreemde taal waarvan het een illustratie is. Maar ik ga verder. Wat zou in zulk een spraakkunst het belangrijkste zijn: de vorm der zinnen of de nuances die door de vormverschillen worden getekend? Natuurlik de laatste. Alleen dan dus kan de spraakkunst werkelik een juist beeld geven, wanneer daaraan alle aandacht wordt besteed, en het zou te wensen zijn dat het semantiese element er werd uitgebreid. Tot nu toe wordt bijv. het zinsaccent niet of ternauwernood in de grammatica's vermeld, en toch is het hoogst gewichtig. STROHMEYER, wij zagen het, wijdt er dan ook een hoofdstuk aan in zijn stylistiek; het is niet mogelik iets te begrijpen van de konstruktie van de Franse zin als men niet met de eindbetoning rekening houdt. De verbinding van stylistiek met grammatica zou ook ten goede komen aan andere onderwerpen die wij tans ongaarne missen; ik noem het onderscheid tussen gemeenzame en deftige taal. Maar zij zou nog dieper invloed op de hervorming van de grammatica hebben. Ziehier een geval ter toelichting. Volgens de spraakkunst is in *Le roi vient* het substantief onderwerp en het werkwoord gezegde. Nu heeft reeds TOBLER opgemerkt dat, als men met de naam ‘onderwerp’ aanduidt datgene waarvan iets gezegd wordt, en met ‘gezegde’ dat wat wordt medegedeeld van het onderwerp, in *Le roi vient*, zowel *Le roi* als *vient* gezegde, en zowel *vient* als *Le roi* onderwerp kan zijn. En inderdaad, deze zin kan als antwoord gelden op twee verschillende vragen: *Qui vient*? en *Que fait le roi*? In het eerste geval is *vient* onderwerp, in het tweede *Le roi*. En met die onderscheiding hangen massa's feiten van de Franse zinskonstruktie samen. Wat zal nu die spraakkunst die bewust met stylistiek verbonden wordt, hier zeggen van deze konstruktie? Zal zij onderscheid gaan maken tussen ‘sujet’ en ‘prédicat grammaticaux’ en ‘sujet’ en ‘prédicat logiques’? Mij dunkt, de eerste term heeft geen reden van bestaan meer, daar voor het Frans, dat het grammaticale onderwerp door de vorm niet meer onderscheidt van andere zinsdelen, deze funktie niet meer leeft. Dus, door de samensmelting van beide takken van taalstudie zou de grammatica, opgevat in de oude traditionele betekenis met haar verouderde termen, op de achtergrond worden gedrongen. En wij zouden dat toejuichen, want de uiteenzetting zou daardoor winnen aan waarheid.

Misschien meent gij mij te kunnen betrappen op een inkonsekwentie,

daar ik zo straks enigszins smalend over dikke grammatica's heb gesproken en er nu zelf een veronderstel die zeker ook niet gering van omvang zal zijn. Ik licht mijn bedoeling nader toe, door hier dadelik te verklaren dat ik zulk een handboek niet aan leerlingen zou wensen te geven. Juist in verband met het door mij vermelde feit, dat wij hoe langer zo meer overtuigd zijn dat elke taalbiezonderheid in verband met de omgeving waarin zij voorkomt moet worden beschouwd, lijkt het zoveel natuurliker als uitgangspunt de levende, hetzij gesproken, hetzij geschreven taal te nemen. Hetgeen wij, zoals ik zeide, als eksamenproef reeds hebben ingevoerd, n.l. alle taalbeschouwing, zowel stylistiese als grammaticale, aan een tekst vast te knopen, zou dat ook niet bij het onderwijs behoren te worden ingevoerd? En daarbij zou het zuiver spraakkunstige op de achtergrond worden gedrongen; een jaar geleden heb ik met mijn leerlingen die zich voor de A-akte voorbereiden, in een kollege over grammatica enige teksten uit Sensine behandeld, en daarbij is het mij gebleken dat het bijna ondoenlik is, bij de bestudering van een bladzijde, de spraakkunst te scheiden van de rest. En ik schaam mij niet te erkennen dat ik, als ik mij uitsluitend had gehouden aan wat zo gewoonlik met het woord ‘spraakkunst’ wordt aangeduid, vragen te kort zou zijn gekomen. Immers, spellingkwesties liet ik willens en wetens ter zijde, vragen van nomenclatuur - of dit of dat woord een bijvoegelik naamwoord of een bijwoord was - achtte ik voor mijn doel van geen belang, taalfilosofiese besprekingen, bijv. over het begrip ‘koncessief’ en dergelijke, waren, naar mijn oordeel, evenmin op hun plaats in een les die moest strekken tot vermeerdering der kennis die ik mijn leerlingen van het Frans wenste te geven. Maar wat ons wel interesseerde, dat was: dat HERVIEU in *La Course aux Flambeaux* de vragen vaak niet uitdrukte door de plaats van het onderwerp, dus bijv. *Vous vous aimez*? en *Tu as quelque chose à me raconter*? waarin dus alleen de toon aangeeft dat men met een vraag heeft te doen, hetgeen kenschetsend is voor de gesproken taal. En wij stonden lang stil bij een ‘passé défini’ als: *Tu me fais revivre la fille que je fus*, juist omdat hij voorkwam in een komedie en bewees in welke verhouding de, min of meer letterkundig getinte, taal van een toneelschrijver als HERVIEU staat tot de taal van het gewone leven. Moet ik betogen dat, als wij zulk een zin in een grammatica hadden aangetroffen onder een massa andere zinnen, mijn leerlingen onmogelik de betekenis van het gebruik van deze tijd hadden kunnen gevoelen?

Gij vraagt mij: zouden er dan op de school in het geheel geen spraakkunsten meer nodig zijn? Vergunt mij te antwoorden met een

beeld. Als gij op reis een museum bezoekt, gebruikt gij ijverig uw Baedeker, die u opmerkzaam maakt op hetgeen uw aandacht verdient en u in beknopte vorm alles geeft wat ter oriëntatie dienstig is. Maar stelt eens dat gij u niet reeds vooraf enigszins hadt voorbereid op wat gij gaat zien, zou dan uw Baedeker u van veel blijvend nut zijn? Neen, niet waar? Studie is nodig. Maar gij denkt er toch niet aan met een dik leerboek over kunstgeschiedenis, waarin allerlei biografiese biezonderheden over schilders en beeldhouwers afwisselen met diepzinnige beschouwingen over kunst, in het museum rond te lopen; dat zou juist het middel te zijn om niets te zien van wat zich om u heen bevindt. Het ideaal zou wezen, bij uw bezoek vergezeld te zijn door iemand die u, een leek aanwees, uitlegde, wat de kenmerken zijn van de kunstwerken die gij beschouwt, en die u opleidde tot zelfwaarneming. Dan zou daarna uw reisgids u onschatbare diensten kunnen bewijzen; hij zou u helpen uw herinneringen vast te leggen, en wat gij gezien hebt, gij zoudt het nooit vergeten; uw rondgang in het museum zou voor u, deel van het publiek waarvoor het is ingericht, vruchten dragen. Doch zij die, niet als leek maar als vakman, zoals de ideale geleider die ik daareven voor uw verbeelding opriep, de kunstschatten onderzoeken, zij zullen die dikke leerboeken van daareven ijverig bestuderen. Ik zou willen dat wij, vakmannen, onze leerlingen een spraakkunst in handen gaven die, evenals een reisgids, alleen dient om hun, zo nodig, te binnen te brengen hetgeen zij uit eigen aanschouwing en dank zij uw voorlichting reeds weten; een soort register, dat wij vooral niet moeten verwarren met het ontvleesde karkas waarvan HAAS ons sprak en dat trouwens niet meer dan een produkt van zijn verbeelding is, want in werkelikheid zal ook in zijn syntaxis zeker nog heel wat stylistiek komen. En voor ons, de vakmannen, zou ik mooie leerboeken over de stylistiek wensen, een opklimmende reeks die, door een boek als dat van STROHMEYER heen, voert tot de werken van BALLY.

Aan u, Mijne Heren, dit denkbeeld te toetsen aan de dwingende eisen van de praktijk. Men heeft mij meer dan eens gevraagd een tweede uitgave van onze Spraakkunst te maken. Hoe gaarne ik het zou doen, ik acht het ogenblik nog niet voor mij gekomen; ik zie nog niet helder genoeg vóór mij waar het heen moet. Immers, het is u niet ontgaan dat ik meer heb gezegd wat nìet in de spraakkunst moest staan, dan wat er wèl in hoort: zo weinig mogelik spellingkwesties en die nog duidelik als zodanig gequalificeerd, dus niet op één lijn gesteld met taalfeiten, geen woorden en uitdrukkingen die niet tot het ‘kader’ - om een militaire term te bezigen - van de

taal behoren, een minimum van algemene grammaticale begrippen en uitsluitend de zodanige die in het Frans door een bepaalde vorm worden gekenmerkt, geen scheiding van spraakkunst en stylistiek, maar evenmin voor leerlingen een handboek dat beide zou omvatten; integendeel, beide onderwezen met behulp van samenhangende teksten. En zo bracht ik eindelik de spraakkunst terug tot een soort van beknopt repertorium van taalvormen. Zou ik het durven uitspreken dat ik het beeld van zulk een grammatica nog niet scherp omlijnd voor mij zie? Maar wie weet? Indien de denkbeelden die ik voor u heb ontwikkeld op uw instemming mochten rekenen, zouden gij of ik, als wij de hand aan het werk sloegen, misschien als vanzelf tot stand brengen hetgeen wij wensen.

Groningen.
J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Ritme en metrum in het vers.

Lezers van haar poëzie [d.i. van H. ROLAND HOLST] weten ook dat haar vers van den beginne een bizonder karakter had: van namelijk sterk-ritmisch te zijn en zwak-metrisch. Het is de eigenaardige macht van het metrum, dat dit de beweging van het ritme - de onmiddelijke gevoelsgolf dus - temt, weerhoudt en daarmee eigenlijk dwingt vers te zijn. HENRIËTTE ROLAND HOLST uitte een sterk en en eigenwillig ritme, maar waartegenover zij een zwakke remmende kracht plaatste. Zij begon een sonnet:

> Schemering is het doodgaan en vertrekkend

en men voelde dat dit een echt ritme was, dat ergens heen leidde, maar het vers was uit en het was geen vers.[1] Las men door:

> Schemering is het doodgaan en vertrekkend
> begeven van dingen die zijn gegleden
> mee met den dag,

dan merkte men dat het ritme zich uitstrekte over twee en een halve regel, en dat dus de onevenwichtigheid hersteld werd. De strijd tusschen ritme en metrum werkte bevredigend, niet doordat ze zich verzoenden, maar doordat het ritme zich wist te handhaven en heerschend bleef.

ALBERT VERWEY, (*De Beweging*, April 1913, blz. 106).

1) De bedoeling is natuurlijk niet dat de *zin* onvoltooid is, wat heel wel het geval mag zijn, maar dat het vers geen geheel van gewichten (accenten) is, en dus ook onvoltooid blijft voor gevoel en oor.

Vaktaal en geheime taal.

Te Parijs wordt sedert verleden jaar kollege gegeven in het ‘argot’, dat is in het ‘Bargoens’ of de ‘boeventaal’, zoals de gewone vertaling luidt. En dat geschiedt niet voor beambten van de politie of voor aanstaande leden van de rechterlike macht, maar aan de École des Hautes Études voor belangstellenden in linguistiek. Dat zou voor taalgeleerden van een eeuw geleden bijna als een bespotting van het Hoger Onderwijs geklonken hebben! Toch trok in die tijd het ‘argot’ zeer de aandacht, maar om andere reden. De romantici hadden een estheties welbehagen in die geheimzinnige taal, gemaakt door poëtiese vagebonden, die hun gedachten even schilderachtig in lompen wisten te hullen als hun lichamen. Van het geheimzinnige in de formatie van het argot is tans niet veel meer overgebleven, en met de poëzie van het leven der rovers is ook die van hun taal voor ons heel wat minder geworden.

Dat is vooral het geval sinds de sociologen ook verschijnselen van taalkundige aard zijn gaan bestuderen. Een Italiaans criminalist, ALFRED NICEFORO, reeds lang bekend door zijn studie van allerlei Bargoens, heeft in een Frans boek, getiteld: *Le Génie de l'Argot*[1] de slotsom meegedeeld van zijn onderzoek. De volgende opmerkingen zijn gemaakt naar aanleiding van dat werk.

We weten tegenwoordig dat argot maar voor een gering deel een opzettelik gemaakte, geheime taal is en wat men vroeger toeschreef aan dichterlike scheppingsdrang verklaart men nu uit de behoefte om alles zoo konkreet mogelik uit te drukken, van mensen die weinig algemene en afgetrokken denkbeelden hebben. We zijn er ons nu ook meer van bewust dat het voor ons nieuwe van een woord er een bekoring aan geeft die bekende, ofschoon op dezelfde wijs gevormde termen niet meer hebben; wij gevoelen niet meer het beeld of de

1) Parijs, Mercure de France, 1912. Het laatste hoofdstuk van het boek, ‘La Magie des Mots’, staat vrij ver van het eigenlike onderwerp af. Uit de magiese kracht, aan 't woord toegekend, worden zeer verschillende verschijnselen (tweetaligheid tussen mannen en vrouwen, 't gevoel van schaamte enz.) verklaard. Dit deel laat ik onbesproken.

toespeling die ten grondslag ligt aan woorden als *begrijpen, bezitten, schoonmoeder, wethouder*, enz.

Waar verschil van leven is, ontstaat ook verschil van taal. Alle groepen hebben hun eigen terminologie, die niet een gevolg is van overleg, noch minder van zucht naar geheimhouding, maar een natuurlik uitvloeisel van de behoefte om duidelik aan te wijzen. De timmermansjongen die mij helpt bij 't opslaan van mijn boekenkast, vraagt me ‘waar meneer de woutermannetjes gelegd heeft’, natuurlik niet om zijn gedachten te verbergen en ook niet om een lesje te geven. Hij kan zich niet voorstellen dat iemand die dageliks met zoon kast omgaat, niet eens zou weten hoe *eigenlik* de dwarslatjes heten waarop de planken rusten; de bezitter van de kast daarentegen, die alleen bij schoonmaak of verhuizing aan het bestaan van die latjes wordt herinnerd, is tevreden met een zeer algemeen woord. Zo gaat het nu bij alle vaktermen; naarmate de leden van een groep minder dikwels met daarbuiten staanden in aanraking komen, gebruiken zij argelozer hun voor anderen onverstaanbare woorden. Intussen kan het hun niet ontgaan dat al die woorden te zamen hen toch onderscheiden van de niet-vakgenoten, en zo wordt hun argot eerst een herkenningsteken, dan een wapen ter verdediging, een middel om vijanden uit te sluiten. Dat zal natuurlik het lichtst gebeuren bij groepen die met de overheid liefst niet te maken hebben; deze zullen de weermiddelen die de omstandigheden hun aan de hand deden, door eigen arbeid versterken. Zo wordt de groeptaal of vaktaal een geheime taal.

NICEFORO onderscheidt in zijn boek die twee zeer scherp. Hij heeft het telkens over wat men argot noemt en het ‘eigenlike’ argot, dat is dan de dieventaal, die dient om geheimen te bewaren. Taalkundigen zullen tegen die manier van spreken bezwaar hebben; als immers iedereen argot in verschillende zin gebruikt, dan kan men niet meer zeggen: dàt is de *ware* betekenis van het woord. Maar in de praktijk heeft NICEFORO's onderscheiding toch wel wat voor. Duidelik komt er door uit, dat men argot alleen een ‘geheimtaal’, naar analogie van geheimschrift, kan noemen indien het woord in die boven omschreven, engere zin wordt opgevat. Nadere overweging laat dan zien dat betrekkelik weinig zelfs de boeventaal ter wille van geheimhouding gebruikt wordt. Immers het zou al heel dwaas wezen om in dat geval ook tegenover de politie - wat toch gebeurt - de termen te gebruiken die alleen voor ingewijden zouden bestemd zijn, en een blaadje in argot geschreven (*Le père Peinard*) in 't openbaar te verkopen. Men zou ook verwachten dat telkens 't *gehele* vokabu-

larium herzien werd, maar vergelijking van de werken over argot van MICHEL (1856) en van SAINÉAN (1912) toont duidelik dat daarvan geen sprake is. Hoe zou het ook kunnen? De tegenwoordige rovers wonen niet meer tot een bende verenigd ergens in een verlaten gebouw of in een hol, de dieven en bedelaars hebben veel minder dan vroeger op kermissen en paardenmarkten gelegenheid om kongressen te vormen, en bepaalde dievenwijken verliezen ook in de grote steden hoe langer hoe meer hun eigenlik karakter. De misdadigers leven minder afgescheiden van de ordelievende burgerij; daardoor dringt hun vaktaal gemakkeliker door in onze wijze van spreken en door hun verspreiding kunnen ze veel moeiliker maatregelen beramen die voor het ontstaan van een nieuwe, kunstmatige boeventaal nodig zouden wezen. Toen voor veertig jaar de politie in Roemenië werd gereorganiseerd, benoemden volgens NICEFORO (blz. 100) de talrijke dieven die zich in de gevangenis te Bacau bevonden een kommissie, uit hongaarse, roemeensche, joodse, russiese en zigeunerdieven bestaande, om een nieuwe taal af te spreken, die de pas ingestelde politie niet zou begrijpen. Zo iets kan in onze tijd alleen nog maar geschieden in kleine kringen, en daar geschiedt het dan ook. Verliefde paren of vriendenkringen die de aard van hun vriendschap geheim moeten houden, maken geheime talen. Dat is een werk van rijp beraad waarbij allerlei sistemen kunnen voorkomen. NICEFORO geeft tal van voorbeelden.

Het Bargoens daarentegen dat spontaan uit het verkeer van een bepaalde soort mensen is ontstaan, moet men beschouwen als een specialisering van de algemene taal, die geen andere regels volgt dan elke groeptaal vertoont. De zin van bestaande woorden is gewijzigd, waarbij de aard van de verandering de karaktereigenschappen van de groep vertoont; de uitgangen van veel gebruikte woorden geven aanleiding tot nieuwe suffixen, en een menigte woorden zijn ontleend aan vreemde talen. De dieventalen van verschillende volken maken in ongelijke mate van die middelen gebruik. De Nederlandse boeventaal telt een zeer groot aantal aan het Hebreeuws ontleende woorden, vermoedelik omdat onze rondtrekkende bedelaars voor een groot deel uit het Oosten van ons land afkomstig zijn, en in Duitsland de Joden, die weer uit Rusland en Polen kwamen afzakken, veel meer dan in Holland door uitsluiting van beter bedrijf tot het waarnemen van verdachte baantjes als opkopers, koppelaars, enz. zijn gebracht. Zou ook niet uit onze Oostelike provincies het suffix -*erik* afkomstig zijn, dat in ons Bargoens zo veel wordt aangetroffen? Ik noem *glimmerik* (oog en politieagent), *posterik* (deur), *trederik* (schoen),

vliegerik (vogel), *zitterik* (stoel), *zoeterik* (koek), *zweterik* (naast *zweet*, koffie)[1]. Het Frans heeft in zijn argot maar heel weinig Hebreeuwse woorden, doch enkele Griekse, die waarschijnlik via Marseille in het land zijn gekomen.

De dingen die ‘de jongens van de vlakte’ veel bezig houden, hebben velerlei namen. Sleutels b.v. worden onderscheiden naar de vorm in *bovenkruis, onderkruis, middendek, dopkien, kaskien* (*kien* is 't algemene woord voor sleutel), *Engelsman* en *Fransman*; voor munten en voor papiergeld heeft men allerlei, meest zeer doorzichtige namen, waar wij ons bepalen tot 't algemene woord met bijvoeging van de waarde: *roodrug* (biljet van ƒ 1000), *fiets* (ƒ 5.-, ik denk omdat die som, even als een fiets, uit twee *rad*, rijksdaalders, bestaat). Als hoofdkenmerk van de overgang der betekenissen, noemt NICEFORO de verandering van het algemene in het biezondere, van het vage in het individuele; hij spreekt daarbij van ‘la matérialisation’, die een gevolg is van de opvattingen der buiten de wet levende groep. Er ontstaan op die wijze uitdrukkingen die dikwels heel plasties zijn: *groene deken* (gras), *dravertje* (fiets), *knappert* (pistool), *kopzorg* (getob, vgl. *hartzeer*) enz. enz. Een schifting van zulke woorden zou zeker interessant zijn, en inlichting kunnen geven over het denken en gevoelen van mensen die we veelal moeten beoordelen zonder ze te begrijpen. Volgens NICEFORO drukken alle woorden waarmee de souteneur de vrouw aanduidt door wie hij leeft, verachting uit; hij beschouwt haar alleen als een bron van inkomsten. De vrouw daarentegen geeft aan de man, die voor ons wel het allerverachtelikste leven leidt, namen waaruit dikwels tederheid en altijd ontzag spreekt. Geldt dat ook in de Nederlandse boeventaal? Een eenvoudige woordenlijst kan hier niet helpen. Als men b.v. leest dat de jongens van de vlakte hun meisjes met *mokkeltje* aanduiden, dan weten we nog niet of die liefkozende term ook gebruikt wordt door souteneurs. Hoe alles wat wettelik geregeld is door de out-laws in hun taal wordt neergehaald, zien we in woorden als *boterpapiertje* voor huweliksbewijs, *gebroedsel* voor familie enz.; een geestige kritiek van onze manier van straffen ligt in *universiteit* voor gevangenis, en humor, natuurlik niet van de

1) Er zijn er nog meer te vinden in *De Boeventaal*, zakwoordenboekje van het *Bargoensch*, Dokkum, z.j. (1906?), een werkje waaraan ik mijn voorbeelden ook op de volgende bladzijden ontleen. Over 't argot bestaat een uitgebreide litteratuur. Ik noem hier alleen een artikel van A. DAUZAT in zijn *La Défense de la Langue française* (Parijs 1912) en voor onze taal een opstel van de heer KROES in de *Vragen van den Dag* (Maart 1913).

kieskeurigste soort, vindt men in een zeer groot aantal verbindingen.

Ongetwijfeld zal van een menigte woorden de afleiding wel niet te vinden zijn, ook niet al kent men voldoende de vreemde talen waaraan de boeventaal is ontleend. Vervorming van allerlei aard is in een groep die zo weinig één is van herkomst te verwachten, en bij 't overgaan van betekenis zijn de wildste sprongen denkbaar. Daar komt nog bij dat toespelingen op bepaalde toestanden of gebeurtenissen heel gauw niet meer terug zijn te vinden, daar het argot licht verandert. Want al hebben we gezien dat b.v. de eigenlike boeventaal volstrekt niet zo snel zich wijzigt als men zou verwachten indien geheimhouding hoofddoel was, het is niet te ontkennen dat de veranderingen sneller plaats hebben dan in onze algemene taal. Dat wordt, behalve door afwezigheid van litteraire traditie, verklaard door de afhankelikheid van die zogenaamd in wilde vrijheid levenden; zij moeten zich naar alle omstandigheden schikken en telkens hun leven en hun gedachten bepalen naar de wil van anderen. Een hond die naar één meester heeft te luisteren, is in werkelikheid vrijer dan 't wild dat altijd op jagers en stropers heeft te letten.

Bij het groeperen van de woorden naar de kringen waaruit ze zijn overgenomen, kan men zich licht vergissen. Een voorbeeld. *Opgaan* betekent in de boeventaal gevangenisstraf krijgen. B.v. *Die goser* (kerel) *is niet opgegaan voor dat zwijn* (fiets). Dat doet denken aan een welbekend deftig woord, voor ‘gaan naar’; we lezen van mensen die opgaan naar de tempel, naar een feest. Is zo iets hier in ironiese zin bedoeld? We menen misschien een analoog gebruik gevonden te hebben, dat ook als bruggetje van 't boekewoord tot de gewone taal beschouwd kan worden, wanneer we er aan denken dat in de onderwijzerswereld men zegt: ‘hij gaat op voor de hoofdakte, voor geschiedenis’. Maar ik geloof toch dat de zaak anders in elkaar zit. Het Woordenboek[1)], dat bij zulke kwesties haast altijd op de weg helpt, zegt dat in Zuid-Nederland *opgaan* ook absoluut gebruikt wordt in de zin van ‘zich op weg begeven’ en speciaal ‘onder dienst gaan’. Ik onderstel dat het woord uit België in de boeventaal is overgegaan met de betekenis ‘ergens heen (we weten wel waarheen) trekken’ en dat het uit het lagere argot in de schooltaal is gekomen die, even als de studententaal, niet bang is voor 't overnemen van Bargoens. De uitdrukking *opgaan* voor een eksamen, schijnt van jonge dagtekening; ik hoorde die een paar jaar geleden voor het eerst, het Woordenboek spreekt er ook van als van een neologisme, maar

1) Deel XI, kol. 699, 700.

het kwasi-deftige van het woord zal 't mïsschien populair maken bij vereerders van ‘zuivere schrijftaal’.

Men pleegt het argot een taal te noemen en dat laat zich verdedigen, omdat als het op begrijpen aankomt, de woorden toch het bestanddeel zijn dat van 't meeste gewicht is. De geleerden mogen ons bewijzen dat een bepaalde taal veel nauwer aan de onze is verwant dan een andere, als die andere woorden heeft die meer op de onze gelijken zullen we haar eerder begrijpen dan de verwante taal met het afwijkende vokabularium. Van een gedachte in Hollandse woorden uitgedrukt, maar die gevoegd zijn naar Turks gebruik en uitgesproken met Turks aksent, zal ik al heel weinig begrijpen; doch van een gedachte die me in Turkse woorden met Hollandse syntaxis en klemtoon wordt meegedeeld, begrijp ik absoluut niets. Toch is het goed ook bij zulk een voornamelik uit afwijkende woorden bestaande taal als het Bargoens, niet stil te staan bij de woorden alleen, gelijk men tot nu toe al te veel heeft gedaan. Wat mij voor verdere studie vooral noodzakelik schijnt, is een lange reeks afgeluisterde teksten, om te weten op welke wijs nu eigenlik de bargoense woorden door de hoofdtaal gemengd worden.[1)] Litteraire teksten, zelfs sonnetten, bestaan er van het argot genoeg, vooral in het Frans. Maar een taalkundige zal ze niet licht vertrouwen. Dat geldt ook van het Franse anarchistiese blaadje *Le père Peinard*, dat NICEFORO als een bron van grote waarde beschouwt. Enkele dialogen (b.v. die geciteerd op blz. 77 van NICEFORO'S boek), kunnen dat wezen, maar de uitvoerige betogen (blz. 66, 76) maken op mij de indruk van ‘plus argotier que l'argot’ te zijn. Ze doen me denken aan studenten vlak na de groentijd, die in eens woorden als *gulden, rijksdaalder, kwartje, kamer* enz. schijnen vergeten te zijn en daarmee tonen dat de nieuwe vaktaal hun nog niet heel gemeenzaam is, of aan toneelmatrozen die *altijd* losse dassen dragen, goedhartig zijn en van een oorlam houden. Me dunkt dat in 't werkelike leven volstrekt niet altijd het argotwoord wordt gebruikt, en dat nauwkeurige waarneming een veel bonter beeld zou opleveren. Had men een voldoend aantal van zulke afgeluisterde teksten, dan zou men ook opmerkingen kunnen maken over de frequentie van bepaalde woorden, over de verbinding van de gedachten en over de logika der sprekers. Maar dat alles komt men niet te weten uit de stukken van een ‘meneer die in de krant schrijft’, al noemt hij die krant ook *Le père Peinard*.

D.C. HESSELING.

1) Voor het Duits vindt men soortgelijke teksten in het boek van KLUGE, *Rotwelsch* (Straatsburg, 1901).

De voornaamwoordelike aanduiding van de abstrakta.

Het was 'n noodzakelike konsekwentie van KOLLEWIJN z'n studie, dat ie ook de voornaamwoordelike aanduiding van de abstrakta eens onderhanden nam. Want toen ie had aangetoond, dat de officiële geslachten van stoelen en tafels ondingen waren, toen moest ie toch eens apart aantonen, hoe het wel met de liefde, de goedheid e.d. stond. Want dat men van 'n tafel evenzeer als van 'n stoel zei, dat *ie* scheef stond, kijk dat konden zeer veel beschaafde Nederlanders aan d'r eigen spraak toetsen. Maar hoe ze abstrakties aanduiden? Daar hadden ze nog weinig erg in gehad. Hoe ze dat schriftelik deden, dat wisten ze wel; want dan spellen ze met de pen 'l.i.e.f.d.e', 'g.o.e.d.h.e.i.d', en dan waren ze daarbij door meester genoeg getraind, om gauw, onder het schrijven door, die uitgangen *e* en *heid* in de gaten te krijgen en daarnaar d'r voornaamwoorden te regelen. Maar als nu de taalkundige het beneden zich acht, in deze schrijf-'korrekt-heden' als 'n soort professeur de maintien tegenover het jongere geslacht op te treden, dan, meende KOLLEWIJN, diende de taalonderwijzer des te zekerder te weten, hoe de beschaafde Nederlander in deze dingen spreekt of hoe geschreven wordt door degenen die in dit deeltje van d'r schrijfpraktijk aan de naieve dogma's van d'r jeugd ontgroeiden. Maar die waren er haast niet. Hier was dus 'n echte 'woordgeslachtsmoeilikheid' zoals het in het desbetreffende artikel van KOLLEWIJN heette.[1] Die moeilikheid werd aldus opgelost: Abstrakta worden in de gesprekstaal aangeduid 'met 't bezittelik voornw. *z'n* en de persoonl. vnw. *die* en *ie*'; en 'n noot voegt erbij: ook weleens door *het* b.v. van ruzie: 'Ze hebben *het* bijgelegd.' En D.C. TINBERGEN vulde in zijn artikel[2] aan: 'ook door *hij* en *hem*' (bedoeld is *'m*); 'vooral', voegt ie erbij, 'wordt met die woorden vervolgd'. Als b.v.R.A. KOLLEWJJN blijft staan op de aanhaling: 'Die vervelende kwestie? O, *die* hebben ze bijgelegd', dan vervolgt D.C. TINBERGEN: 'Ja, maar toen heeft A. *'m* weer opgerakeld.'

Sinds genoemde artikelen verschenen, nu vijf jaar geleden, is dat

1) *De N. Taalgids* II, 12.
2) *De N. Taalgids* II, 246.

onderwerp voor mij 'n aanleiding tot uitgebreide onderzoekingen geweest. De resultaten ervan kan ik maar voor 'n deel hier geven; de voornaamste theoretiese en praktiese konklusies blijven dan ook voorlopig achterwege. Hier volgt 'n allereerst nodige verzameling van feiten (nog niet die uit de ‘schrijftaal’) met tussendoor toelichtende beschouwingen die direkt samenhangen met de gegeven ordening van de feiten.

Wat die ordening aangaat, - uit vroeger werk kent de lezer al m'n vijf kategorieën; voor 'n deel zal ie ze ook hier ontmoeten: ze zijn mij hoe langer hoe meer onmisbaar gebleken zo dikwels ik me te midden van welke bespiegelingen ook, wilde vasthouden aan de taal*vorm*; tegelijk zijn die vijf kategorieën 'n uitweg als de onderscheiding ‘konkreet en abstrakt’ voor de zoveelste maal ontoereikend blijkt. Of we daarom die grovere onderscheiding verwerpen? Eerstens, dat *kunnen* we niet meer, sinds we zelf, aansluitende bij het werk van voorgangers, met de konkreta begonnen en hier in de titel van abstrakta spraken. Maar ook afgezien van die konsekwentie komt de oude onderscheiding dikwels te pas. Ook de meest knappe aardrijkskundige in onze dagen gebruikt soms de onderscheiding ‘water en land’; ook taalkundigen die zich nauw verwant voelen aan VAN DEN BOSCH en DE VOOYS, gebruiken soms de grove onderscheiding ‘spreek- en schrijftaal’, en de meest gastronomiese tong spreekt soms van ‘eten en drinken’. Maar als het er in 'n betoog op aankomt, nauwkeurig te onderscheiden zo dat 'n deskundig intellekt in onze dagen bij het lezen op niets stoot, dan kunnen de grove termen geen dienst doen. Gebruikt men ze dan toch, hetzij uit sleur of door eigen onhelderheid, dan ontstaat verwarring, vooral bij de onkritiese menigte, verwarring die ten slotte ‘*heersend* wanbegrip’ wordt. Voor zo iets bestaat altijd gevaar, want altijd bij de vordering van de menselike kennis worden oude onderscheidingen verfijnd, maar niettemin heeft men de mond vol van de oude termen. Om taktiese redenen kan men dan voorstellen, de oude termen maar geheel op te ruimen, al zouden ze dan ook zoals boven bleek, *soms* nog bruikbaar zijn. Zo verklaren we de ijver van V.D.B. en D.V. tegen de termen ‘spreeken schrijftaal’; zo weten we dat DEN HERTOG de termen ‘konkreet en abstrakt’ opruimde van zijn domein en VAN WIJK de termen *met 'n afspraak* handhaafde.[1)]

Omdat bij mijn indeling (die berust op de vorm) van misverstand

1) Zichtbare en tastbare dingen noemt Schr. konkreet, de andere, zoals ruikbare, abstrakt.

geen sprake kan zijn, kan ik de gebruikelike termen ‘abstrakt en konkreet’ te geruster gebruiken. Ik begin met wat we bij die onderscheiding overgangsvormen zouden kunnen noemen.

Aanduiding door ‘het’ (of ‘dat’), soms door de woorden ‘ding’ of ‘iets’ (3e kategorie).

Duidelijk ziet men dat in de volgende samenspraak: A. *Ik ben blij dat ik die* **pijn** *hier kwijt ben; dat was 'n vervelend* **ding**. B. *Je hebt* **het** *er uitgeslapen*.[1] ‘Wat 'n rare *lucht*!’ ‘Nou, ik vind *het* lekker.’ - ‘Wat 'n bittere *smaak*! Proef jij *het* ook?’ - ‘Als hij geen goeie *zin* heeft, wie zou *het* dan hebben?’ Uit opstellen: *De winter is in het land gekomen en met hem vreeselijke* **koude**. *In het begin is* **dit** *niet zoo erg, maar tegen Kerstmis wordt* **dit** *erger. - Daar vertoont zich aan den Westelijken hemel een zwarte* **stip. Het** *komt nader en nader. - Eindelik werd de* **brand** *wat minder, tegen den morgen was* **het** *zo goed als uit*; 'n brand is 'n verward komplex van lijnen en kleuren, te weinig 'n voorwerp. Iets dergeliks is 'n bui. 'n Huisgenoot zei: *Ze kwamen naar buiten om te zien of de* **bui** *nog niet over was, maar* **het** *was nog niet over*; en KOLLEWIJN schrijft: *Wie niets gehoord heeft en gezien van de geweldige* **bui**...., *moet doof en blind zijn geweest. In zekere zin kwam* **het** *niet onverwacht. Daar plotseling begon* **het** *opnieuw. En hoe! De eerste bui leek er kinderspel bij*. Men zal zeggen: Dat **het** ziet niet juist op die bui;'t is ongeveer hetzelfde *het* als in ‘het regent’ n.l. 'n ‘loos onderwerp’. En men heeft enigzins gelijk. Want dat *het* slaat niet op die bui zoals die was in de geest, toen ie werd aangeduid door het woord ‘bui’, maar op 't geen die bui in de geest werd, langzaamaan vervagende. Maar daarom is het idee ‘bui’ nog niet zeker zo geheel uit het hoofd, dat het voornw. *het* even ‘onbepaald’ is als in ‘het regent’. Iedereen zal trouwens weleens gemerkt hebben, dat de grens tussen ‘onbepaald’ en ‘persoonl.’ voornw. niet scherp is, tenzij bij aankomende pedagogen, die moeten leren desnoods met kracht op te treden.

Even weinig substantiëel is 'n zin e.d. Zo hoort men soms in de klas: ‘*Wat is er aan die bijzin op te merken*?’ Antw: ‘**'t** *Heeft de woordorde van de hoofdzin*’, en van 'n bijstelling: *omdat* **het** *in dezelfde naamval staat als het bepaalde woord*. Ook klanken d.i. dingen die maar met één zintuig worden waargenomen maar niet met de ogen,

1) Alleen de zinnen die kursief gedrukt zjjn, zijn werkelik genoteerd.

behoren dikwels tot de derde kategorie. Zo las ik in 'n diktaat: *Er is geen absoluut verschil tussen konsonanten en vokalen. 'n Onderscheid waarbij* **het** *een* **het** *ander uitsluit, is niet op te geven*. Zelfs 'n opera wordt zodoende ten slotte niet meer dan daar juist 'n simpele klank. *Wij hebben* **hem** *samen gezongen.... Dan begon ik en Papa zong* **'t** *verder*.[1] Hier zijn twee dingen op te merken: Dat 't zou ook weg kunnen gebleven zijn: het is het kleine restantje substantie-idee dat zich naast veel werkingen van nature handhaaft. Dat de opera hier eerst 'n *hem* en eerst daarna 'n *'t* is, komt door de invloed van het *woord* 'opera'; die invloed is natuurlik maar tijdelik en in het begin het sterkst; daarover apart in 'n volgende paragraaf. Op dezelfde lijn staat het volgende van FR. COENEN: *Met blague kan men een kranten-artikel vullen.... ook wel een* **één-akter** *als* **'t** *heel goed is*.[2]

Lezers voor wie het meest opmerkelike van deze gevallen is, dat zelfst. nw. en voornw. van 'geslacht' verschillen, zullen ook in de volgende §§ geen 'onzijdige' zelfst. nw. vinden: Na deze woorden immers is de aanduiding door *het* genoeg bekend; om plaatsruimte te winnen, spreek ik er dus niet van.

Abstrakta die ieder als zodanig erkent, zijn hoedanigheden en werkingen. Het 'iets'-karakter daarvan zolang ze niet in 'n substantief zijn genoemd, is vooraf expres aangetoond in Jaarg. VI, 173. Freule LOHMAN deed hier 'n voorbeeld aan de hand, hoe zelfs het substantief dat 'iets'-karakter niet neutraliseert: *Als 'n wonderbaar* **iets** *kwam* **'t** *in mijn leven*, **de verlossing** *uit de kleine stad*;[3] en uit 'n gesprek: **Het** *zit er bij hem nu eenmaal niet in*, **bijeenhoudendheid**. Men kan hier tegenwerpen: 'Hier ging het voornw. aan het substantief vooraf en moest daardoor de heilrijke geslachtsinvloed van dat vrouwelike substantief ontberen.' Enigzins heeft men daarin gelijk. Enigzins! want het komt nog al eens voor, dat het 'iets'-karakter van genoemde abstrakties zich ook nà 'n niet-onzijdig substantief handhaaft. Zo las ik van 'n Vereenvoudiger in 'n brief: *Volgens afspraak zou a.s. Zondag* **de boedelscheiding** *plaats hebben. Maar nu krijg ik 'n briefkaart, dat* **het** *niet kan gebeuren*. 'n Ander Vereenvoudiger schreef, evenzeer zonder erg, alleen gedreven door argeloos, trouw taalgevoel: *Toen het tijdschrift zijn eervolle* **taak** *neergelegd had, werd* **dit** *overgenomen door 'Vlaanderen'*.[4]

1) *Zijn Evenbeeld* (door SIMONS-MEES).
2) *Gr. Nederland*, Nov. 1909 blz. 614.
3) *Het, Leven*, 23 Okt. 1906.
4) DE VOOYS, Historische Schets, 164; tweede druk.

Niet zonder enig leedvermaak noteert men soms zulke ‘fouten’ van schrijvers died'r geloof in de ‘Schrijftaal’ zo vast is als 'n rots. Zo struikelde eens iemand[1)] toen ie schreef: (*Dan*) *ontstaat de ziekelijke toestand die wij* **bewusteloosheid** *noemen. Gewoonlijk treedt* **dit** *onder normale omstandigheden niet op*. In het weekblad *De Prins* las ik eens: ‘*dat de* **wedergave** *van de werkelijkheid door middel van de camera als* **het** *op deze wijze geschiedt, wel als kunst te beschouwen is*.’ Uit fijnverzorgde beursoverzichten zijn deze zinnen: *Een andere faktor is de* **ruimte** *der geldmarkt en ook* **dit** *laat niets te wenschen over*. en: *Voor de* **agitatie** *tegen de trust blijft de beurs onverschillig, nu zij gezien heeft welke uitwerking* **dit** *heeft gehad op de Standard Oil*. Uit ‘Onze eerste vijf jaar’ van L. SIMONS: *De* **voltooiing** *van dit deel heeft den schrijver meer tijd gekost dan hij verwachtte. Doch hij hoopt* **het** *nu uiterlik* 1 *October te doen*. Vraagt men deze schrijver ‘Wat hoopt u te doen?’ dan antwoordt ie: ‘dit deel te voltooien’ en met dit gebruik van ‘te voltooien’ is het bovenstaande **het** alleszins gerechtvaardigd. Evenzo kan wat eerst ‘critiek’ heette, in het verder verloop van de zin tot ‘critiek uitoefenen’ worden, ten minste in de geest, en dan in 'n voornw. *het* of *dat* uitdrukking vinden. Zo zijn de volgende zinnen te verklaren: *Geen gedokumenteerde* **critiek**; **dat** *zullen we maar aan de geleerden overlaten*. (*De Kath. School*, 3 *Okt.* '12). *De* **aanval** *is fel, maar het zijn alleen de jongere honden die* **dat** *wagen in hunne onbezonnenheid*. (HOFDIJK). *Gij kent geen* **aanbesteding**, *niet waar*? **'t** *Is ook van den goeden ouden tijd*. (SNIEDERS). *Maar wel ligt binnen het regeeringsprogram een salaris***herziening** *binnen afzienbaren tijd*. **Het** *zal geschieden na de Grondwetsherziening* (*Het Huisgezin* 19,4, '13).

Bij deze psychiese daling heeft natuurlik het te voren gebruikte zelfst. nw. z'n verheffende invloed verloren, en dit zal natuurlik het meest voorkomen in het gesprek, waar het woord van veel meer voorbijgaande aard is dan in het geschrift. Gevallen als de volgende zijn dan ook niet zelden waar te nemen: *Ik sprak 'm toen over z'n* **kandidatuur** *en toen zei ie dat ie* **het** *aannam* - Uit 'n improvisatie (Liturgies Kongres 1911): *Die sociale* **betekenis** *van de mis heeft me getroffen; ik had* **het** *me te voren niet zo ingedacht*. Uit 'n debat over schrijfmethodes: *Dan ontstaat* **die druk** *van de hand, en als ze* **dat** *eenmaal te pakken hebben, dan leren ze* **'t** *niet meer af*. - 'n Examinator: *De schrijver gaat hier ineens over tot* **'n beschrijving** *van z'n uiterlik. Vindt u* **dat** *hier op z'n plaats*? Uit 'n rede: *'s Ministers minder loffelike*

1) *Het Onder-Bewustzijn* 10, (door J.P. NOORDUIJN).

getuigenis *treft mij niet*. **Het** *gaat mij voorbij*. Over keizer Konstantijn: *Met die overwinning hield de bloedige* **vervolging** *tegen de christenen hield* **het** *op.* (Deze herhaling van persoonsvorm + onderwerp komt veel voor in het spreken). Tussen A en B: *Vrouw P. heeft weer 'n* **bloedspuwing** *gehad*. B: *Heeft ze* **dat** *dan meer gehad*? Samenspraak: Moeder: *Heb je* (piano-)*les*? Kind: *Ja.* M.: *Heeft Krist* **het** *dan niet*? K.: *Die heeft* **het** *gisteren gehad*.

Na verwant aan het gesprek is wat men soms leest in gekolporteerde straatliedjes: **De misdaad** *die hier keeft plaats gevonden*, **'t** *slaat onheelbaar diepe wonden* en: *Niemand zal deez'* **daad** *vergeten*, **wat** *deez' mannen hebben begaan*.

De meeste gevallen heb ik echter genoteerd uit schoolopstellen, eensdeels omdat bij schrijvende leerlingen de natuur nog dikwels boven de leer gaat en anderdeels omdat de waarneming daarvan gemakkeliker is dan van het vluchtige gesproken woord: *Geluk, Holland! laat uw vermogen aangroeien, zoodat een vreemdeling zich verbaast over den* **vooruitgang** *en* **dit** *moet toeschrijven aan uw ijverig streven. - Twee bruidjes zeiden een* **aanspraak** *op en toen* **dit** *afgeloopen was, riepen allen enz. Zulk een* **wandeling** *doet ons herleven*, **'t** *doet ons a.h w. opnieuw jong zijn. - Die zucht naar* **sport** *kan geenszins afgekeurd worden.... ook ontwikkelt* **'t** *de lichamelike kracht. - Niet alleen is* **de sport** *'n aangenaam ontspanningsmiddel, doch* **het** *is ook zeer gezond. - In lange redeneeringen betuigen ze, dat* **sport** *noodzakelijk is, dat* **'t** *een aangename ontspanning brengt, dat* **'t** *opwekt dat* **'t** *zorgen en vervelingen wegvaagt. - Die* **reis** *in zulk weer, doet gij* **dat**? - *Zij* (= de stad Lochem) *vroeg om* **hulp** *en* **dit** *bracht haar Ballochi*. - **De zucht** *tot werkzaamheid ligt in den mensch en* **dit** *moet ten goede geleid worden*. - **'n Brand** *komt bijna altijd onverwachts. En* **'t** *gebeurt nog al dikwijls*. - **Brand** *is iets voor de R'damsche jeugd! Zij maken* **'t** *graag aan de gang maar blusschen* **'t** *aan den anderen kant ook graag. - De vrouwen hebben geen rust, vooraleer* **de schoonmaak** *ten einde is; want ze denken dat* **dit** *'t hoofdbestanddeel van het werk eener goede huisvrouw uitmaakt*. Onder een van die opstellen schreef ik zelf eens zonder erg: *Over de* **schoonmaak** *zelf en hoe* **dat** *in z'n werk gaat, schreef u niets. - Daar klinkt 'n vlugge* **stap** *op de trap, maar zij hoort* **het** *niet. - Een luide* **schaterlach** *klonk door het kantoor*, **dat** *in een zenuwachtig proesten overging*. - **De misdaad** *werd 's nachts gepleegd en niemand had* **het** *gezien. Maar door 'n noodlottige vergissing wordt daar aan iemand* **lof** *gegeven, aan wiens adres* **het** *niet bedoeld was*.

Men moet voorzichtig zijn, in bovenstaande gevallen niet te zeggen: 'Dat "*het*" komt telkens voor de dag omdat we dan telkens niet

meer zoals te voren “**de** wandeling” maar “**het** wandelen” bedoelen, niet meer “**de** schoonmaak” maar “**het** schoonmaken”. Immers waar de vorm “**het** schoonmaken” niet gebruikt is, kan die vorm ook geen oorzaak zijn van de onbewuste keuze van het vnw. “het”. Zo'n redenering zou trouwens de oude dwaling bestendigen dat 'n voornw. steeds in de plaats treedt voor 'n naamwoord, waarmee het dan natuurlik overeen moet komen in “geslacht”. Neen; dat voornw. *het* is de direkte aanduiding van een of ander *iets* in de ziel dat niet boven de derde waarderingsgraad uitgaat en dat in dit geval ook z'n uitdrukking **zou** hebben kunnen vinden in vormen als “**het** schoonmaken”, “**het** wandelen”. Men ziet, uiterlike overeenkomst tussen voornw. en naamw. is niet uitgesloten, maar die overeenkomst is, aktueel psychies, niet primair.

Resten nog allerlei gevallen waarin de abstraktie niet eenvoudig 'n hoedanigheid of werking te noemen is, maar 'n min of meer gekompliceerde inhoud heeft. Zo zei eens 'n examinator: *Wanneer begint eigenlik die “gewapende* **vrede**”? *Is* **dat** *niet eigenlik door de wrijving na 'n oorlog tussen die grote naties ontstaan*? Uit opstellen: *Nu is het te prijzen, dat er onder ons een* **geest** *van vooruitgang bestaat, maar helaas*! **het** *ontaardt zoo dikwijls in overmoed*. - Uit 'n gesprek: *De tarief* **wet** *dat* **dat** *goed was dat* **dat** *ingesteld werd, daarcoor moesten ze tekenen*. Uit opstellen: *De boer leed er veel* **schade** *bij, doch de assurantie vergold hem* **dit** *eenigszins. - Hoe gekker de* **mode** *is, hoe mooier* **'t** *gevonden wordt*. Uit *Het Beloofde Land* van VAN EEDEN: *heer Idse gaf uit eigen macht den moordenaar een* **kans**; *wij geven* **'t** *hem met beter uitzicht*.

In de volgende gevallen nadert het abstrakte weer het konkrete, maar niet zo sterk, dat dat ook in de vnw. aanduiding tot uiting komt: *Een nauwkeurige* **opgave** *van alle titels.... zou te veel plaats ingenomen hebben*. **Dat** *kan men.... elders vinden*. (DE VOOYS) De “opgave” is hier niet “het opgeven”, maar *iets* dat opgegeven wordt. *Men moet de korte* **lessen** *goed leren, en beproeven of men* **dat** *werkelik bezit* (dr. P.v. NOORDHORN) de “lessen” zijn hier *iets* dat geleerd wordt zoals in het volgende de “meedeeling” en de “waarheid” iets dat meegedeeld of waar is: *Door een* **meedeeling** *in ons orgaan bereik ik alle nieuwsgierigen, en de nog niet-nieuwsgierigen lezen* **het** *dan tevens*. (*Het Centrum* 19-3-'13). - *De opzichter deed al wat mogelik was om achter de waar***heid** *te komen. Ten laatste had hij* **het** *gevonden*. (Opstel).

Hierbij sluiten gevallen aan als “De *rest* is voor jou, en als je *'t* niet wil, laat je *'t* maar liggen!” “Daar ligt nou m'n hele *schat. 't* Is wel niet veel, maar enz.”

De diepere grond toch van de kwestie is, dat in “rest” twee elementen zitten, 'n substantiëel n.l. “iets” en 'n accidenteel element n.l. “dat rest of overblijft”. Zo is het ook met “opgave”, “mededeling”,’ waarheid e.d. in het daar juist gebruikte verband. 't Tweede element, het accidenteel element, is dan telkens verbazend sterk, (het drukt *zijn* stempel op het substantief) zo sterk dat van het substantiëel element in de vnw. aand. niets terecht komt dan 'n simpel ‘het’, zelfs als dat substantiëel element, nauwkeurig bekeken, iets zeer konkreets is, zoals b.v. de bedoelde ‘rest’ of ‘schat’ best 'n horlogeketting of 'n klok kan zijn.

'n Redelike kennis van dergelike voor de hand liggende feiten had al heel wat tijd en papier kunnen besparen. Velen denken nog net als twintig jaar geleden DEN HERTOG, die voor onduidelikheid vreesde in 'n zin als: ‘Hij achtte zich beleedigd door een aardigheid van uw broer maar hij begreep *haar* niet.’ Dit ‘haar’ meende D.H., mocht daarom in geen geval worden prijsgegeven. DE GEUS merkte daartegen op, dat in geval niet de broer maar de zuster aardig was, het gehandhaafde ‘haar’ weer dezelfde onduidelikheid schiep. Aan deze dingen maakte V.D. BOSCH in z'n *Pleidooi* blz. 44 met een slag 'n einde door de opmerking, dat men in goeie spreektaal noch *hem* noch *haar* zegt maar ‘et’ (= *iets* dat aardig is; vgl. boven ‘waarheid’).

Wie lust heeft, op feiten als de behandelde zelf eens te letten, moet weten, dat de meeste gevallen die hij zal willen noteren, niets met het behandelde te maken hebben. Neem b.v. de volgende zin: *Valse* **schaamte** *is inderdaad een van de oorzaken die ons vokabularium beperken, maar de enige is* **het** *niet*.[1)] Dit ‘het’ loopt weliswaar parallel met ‘schaamte’, maar als onderwerp van 'n koppelwerkw. met 'n znw., zoals ook in ‘**'t** is m'n broer’, spot dit voornaamw. met alle logiese kategorieën, konkreta en abstrakta inkluis. Over dit identiteitsvoornw. zie men § 12 van de voorstudie in het begin van Jaargang VI.

Toen ik al de verzamelde feiten in de gegeven vorm gerangschikt had, viel het me op, dat er naast de vele werkingen, uitgedrukt door ‘het’, geen enkele hoedanigheid voorkwam. Ik vond er toch ten laatste enige. Uit 'n opstel: **Ondankbaarheid** *is een van de grootste ondeugden die er bestaan*. **Het** *verlaagt den mensch beneden het redelooze dier. Tegen verhuizen ziet iedereen op om de* **ongezelligheid, de rommeligheid, dat** *'t met zich brengt*. Deze schaarsheid sluit aan

1) D.C. HESSELING, *Onze gevaarlike spelling*.

bij het in Jaarg. VI, blz. 173 opgemerkte taalfeit, dat alleen werkingen uiteraard tot de derde kategorie behoren, de hoedanigheden tot de tweede (uitgedrukt door ‘zo’).

Andere abstrakta zoals ‘plaats’, ‘dag’ e.d. zal ik later tegelijk met de ‘Aanduiding van plaats en tijd’ bespreken; ook de kollektieven komen apart.

Aanduiding door 'n voornaamw. bijwoord.

Het laagstaand karakter van de vnw. bijwoorden, waarop vroeger al gewezen is, schijnt die woorden te maken tot 'n konkurent van het woord ‘het’ in zake de aanduiding van abstrakties.

Dit was na het voorafgaande te verwachten. Immers zo dikwels 'n werkwoord vergezelt gaat van 'n voorzetsel b.v. *aan*, zou dit na 'n abstraktum ‘aan het’ geven, iets dat in onze taal niet bestaat, maar ‘er aan’ luidt, zoals ook in Jaarg. VI, blz. 69 verklaard is. Nu wil het toeval dat juist de werkwoorden met onstoffelike betekenis die uiteraard veel in gezelschap van abstrakta zullen voorkomen, dikwels voorzetsels bij zich hebben b.v. *twijfelen* **aan** *oprechtkeid, hopen* **op** *bevordering*.

Maar er is nog iets. Van de regen zegt men niet zo licht: ‘**Hij** maakt de weg zo vuil’ als wel ‘De weg wordt **er** zoo vuil **van**’; van 'n verkoudheid niet licht ‘**Ze** maakt me zo akelig’ maar ‘Ik word **er** zo akelig **van**’; van neutraliteit niet ‘**Ze** wordt tegenwoordig druk besproken’ maar ‘**d'r** wordt tegenwoordig druk **over** gesproken’; van 'n daad niet ‘**Ze** toont, dat’ enz. maar ‘**Er** blijkt **uit** dat’ enz. Die konstrukties kiest men onwillekeurig: regen, verkoudheid, neutraliteit, kortom weinig-substantiële dingen dringen zich in de geest te weinig op de voorgrond - tenminste in het vervagingsstadium dat de voornaamwoorden doet geboren worden - om vanzelf als onderwerp van de zin op te treden; ook niet als voorwerp: Van beleefdheid of onderdanigheid zegt men niet zoals van peren ‘Ik heb **ze** graag’ maar ‘Ik houd **er** wel **van**’ (wat van peren ook gezegd wordt) of ‘Ik zie **het** wel graag’. Allang voor ik tot deze konklusie gekomen was, had ik naast de zinnen van dr. TINBERGEN (zie onder links) intuitief de mijne (zie onder rechts) gekantekend:

1. **Hij** (= de armoede) is nog nooit zoo erg geweest.	't Is nog nooit zo erg **d'r mee** geweest.
2. Ja, maar toen heeft A. **'m** (= 'n kwestie) weer opgerakeld.	Ja, maar toen is A. **d'r** weer **mee** voor de dag gekomen.

Ook uit 'n statistiek bleek me het grote aandeel dat de vnw.bijw. in de aanduiding van abstrakta hebben. In 'n fragment van *Tegenover het Mysterie*, door EMANTS, waarin ik uiteraard 'n levendige aandacht voor abstrakties mocht verwachten, vond ik op de 25 aanduidingen 11 vnw.bijw., 3 keer 'het', 2 aanw.vnw., 4 keer het abstraktum herhaald inplaats van aangeduid, 1 keer aangeduid door 'de zaak', 2 keer door 'n meervoudig 'ze' en geen enkele keer door 'zij' of 'haar', zelfs niet door 'hij', 'ie' of ''m'. 'n Heel andere uitkomst gaf 'n zelfde onderzoek van 'n toneelkritiek van FR. COENEN[1] Van de 48 aanduidingen zijn er maar vier vnw.bijw., 13 keer 'het', 11 keer 'ze' of 'haar', 2 keer 'zijn'en 14 betrekkelike voornw. Tot de oorzaken van dat verschil mag men rekenen dat het stukje van EMANTS 'n toneelstukje was,[2] dus gesprekstaal, en ten tweede dat EMANTS 'n Vereenvoudiger is. Nu weten weliswaar de meeste Vereenvoudigers van de behandelde kwestie niets en EMANTS waarschijnlik ook niet; maar de geest die tot de vereenvoudiging dreef, brengt 'n zekere onbewuste trek naar het natuurlike mee, die dan natuurlik vooral in goede toneelstukken gelegenheid heeft zich te openbaren.

Aanduiding door *z'n*.

Van 'n maatregel zegt men niet: '*Z'n*' maar: '*de* uitwerking was boven verwachting.' Abstrakties als 'uitwerking' delen het lot van de levenloze dingen in het algemeen; ze vervagen in de geest te spoedig, om nog door 'n bezittelik voornw. te worden aangeduid. Een en ander is vroeger al besproken; ook is daar (blz. 85) opgemerkt, dat 'n bezittelik vnw. nog wel voorkomt in dezelfde zin als waarin de 'bezitter' zelf voorkomt. In ons geval krijgen we dan 'n zin als uit het artikel van KOLLEWIJN: 'De liefde heeft ook *z'n* gevaren.' Zo noteerde ik ook eens van 'n op 'geslachten' zeer beluste schrijver: *Deze manier heeft echter ook* **zijne** *bezwaren*. Wèl moet hier de natuurlike drang naar 'n *z'n* heel sterk geweest zijn, dat dezelfde 'schrijftaal' zorg, die van dat *z'n* 'n veel mooier *zijne* maakte, niet tegelijk de sierlikheid in 'n nog mooier *hare* ten toppunt voerde.

Naast het vnw. *ze* heb ik nog nooit het bez. vnw. *d'r* van abstrakties gehoord; ik vermoed, dat het bezitt. vnw. hier veel minder voorkomt dan het pers. vnw. Daarbij komt, dat het bezitt. vnw. in deze ge-

1) *Gr. Nederland*, Nov. 1909.
2) Opgenomen in *Zelfkeur 1*.

vallen meest als deel van 'n vaststaande uitdrukking voorkomt. Zo gebruikte KOLLEWIJN in z'n vier voorbeelden: ‘op *z'n* beloop laten’, ‘tot *z'n* recht komen’, ‘*z'n* tijd gehad hebben’. Aan dit derde voorbeeld is het vierde verwant, ook met ‘hebben’, n.l. ‘*z'n* gevaren hebben’. In het voorbeeld dat ik zelf boven gaf, kwam ook ‘hebben’ voor. Zo heeft men nog: ‘*z'n* nut hebben’ e.d. Over dit min of meer stereotiepe *z'n* schreef ik vroeger al (blz. 82 e.v.).

(*Slot volgt*.)
PH.J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

Lodewijk van Deyssel door Mr. P.H. Ritter Jr. (*Mannen en Vrouwen van Beteekenis*. Haarlem - H.D. Tjeenk Willink en Zoon - 1913). (Prijs *ƒ* 0,75).

In plaats van de biografiese schets, die men in deze reeks verwachten zou, geeft de schrijver iets beters: een karakteristiek van de geest en leer bij VAN DEYSSEL. Bewondering en meevoelende verwantschap stelden RITTER in staat, een studie te schrijven, rijk aan gedachten en fijne opmerkingen, die een uitstekende inleiding is voor allen die VAN DEYSSEL's werk dieper willen leren verstaan. Lichte lektuur geven deze bladzijden niet; menige passage wil herlezen en overdacht zijn. Verrassend is al dadelik de verklaring van VAN DEYSSEL's geest uit die van zijn vader. Men is zo geneigd het eerst de tegenstelling te zien tussen deze beide geesten, dat het aanwijzen van innerlike verwantschap aanvankelik een paradox gelijkt. Maar RITTER toont ons hoe ‘de devote wijze waarop de oude ALBERDINGK THIJM vereerde’, leidende tot een ‘fraai formalisme’, en het ‘fragmentarisme’ van zijn produktie bij de jonge THIJM teruggevonden worden, maar hoe de uiting daarvan, in een geheel andere tijd, andere vormen moest aannemen. De Nieuwe-Gids-beweging, de strijd voor een vrije litteratuur, moest hem wel aantrekken. In de naturalistiese kunst zag hij een toepassing van eigen artistieke beginselen, vooral door de onbevangenheid waarmede de kunst van de naturalisten zich tegenover het leven plaatste. Want het leven ‘bezield te vertolken’ was immers de taak die de jonge kunstenaars zich stelden? Door THIJM wordt dan ‘de objectivistische kunstleer die het naturalisme gaf, herleid in eene subjectivistische theorie’: ook zijn waarnemingen

gaat hij ‘exact vertolken’. Zijn ‘opvatting van de taak der letterkundige kritiek is van zijn algemeene schoonheidsleer een consequentie’: ook tegenover het vertolkte leven, *de Kunst*, moet de kunstenaar onbevangen staan. Voor VAN DEYSSEL is ‘de gang der literatuur uit het uitwendig observeerend naturalisme tot de bereikenis van het leven der ziel’ - van ZOLA tot MAETERLINCK - ‘geen sprong, over duisteren chaos’, maar een ontwikkeling. In een volgend hoofdstukje wordt uiteengezet wat VAN DEYSSEL bedoelde met zijn ‘heroisch-individualistische’ verhouding tot het leven, het ‘besef van oppermachtigheid, van boven het omringende leven zich te bevinden als drager der edelste ideëele waarden’, en hoe dit tot het uiterste gedreven individualisme dood moest lopen: ‘De heroisch-individualistische gedachte brengt mede een onvermogen voor den eenzamen, alomvattenden geest zich te vereenigen met het tegenover hem liggende leven’. Een dichter als KLOOS ‘wist als lyricus de harmonie in eigen geest te vinden’; THIJM slaagde daarin niet: als kritikus en kunstenaar kwam hij ‘voor de grens van het vermogen der uiting’. Vandaar zijn terugkeer, zijn houding van nederigheid en bewondering voor het leven, met name in ‘de bladzijden, van “Frank Rozelaar”, waar het omringende leven verbeeld is in de liefelijke gestalten van beminde personen’. Maar bij die wisselingen blijft VAN DEYSSEL ‘de aesthetische absolutist, de waarnemende geest, die uitgaat van geloof in des levens idealiteit’. Dat blijkt ook uit zijn Levensleer, die, hoewel stelselloos, uitgaat van ‘de zekerheid omtrent het bestaan van een eeuwig of hooger leven’, en van ‘de zekerheid van ons vermogen dit te bereiken’. In een laatste hoofdstukje wordt het werk van VAN DEYSSEL als scheppend kunstenaar gekarakteriseerd. Eigenlijk is hij ‘te contemplatief’, te veel ‘aestheticus’ om een loutere kunstenaar te zijn. Na zijn beide naturalistiese romans, waarin ‘de nuchtere waarneming tot een hoogeren stijl’ verheven wordt, is ‘THIJM's scheppend kunstwerk hoe langer zoo meer op-teekening en weergave geworden van subjectieve levenservaring en levensbesef’. Al mag VAN DEYSSEL geen figuur zijn ‘die leiding en richting geeft in den komenden tijd, als de zuiveraar onzer cultuur voor heden en toekomst zal hij een man van beteekenis blijven’.

Uit dit vluchtige overzicht kan blijken dat RITTER's boekje, klein van omvang, maar rijk van inhoud, als inleiding tot VAN DEYSSEL-studie zeer aan te bevelen is.

C.D.V.

Prof. J. Kamp: De Nieuwe richting in de Nederlandse letterkunde. *Rede gehouden op de jaardag van de theologiese school te Potchefstroom, op de 29ste November* 1912. (Potchefstroom - 'Het Westen'-Drukkerij - 1912).
Prof. J. Kamp en Prof. Dr. T.H. le Roux: Uit de Nederlandse lyriek van de drie laatste eeuwen. (Potchefstroom - 'Het Westen'-Drukkerij - 1912). Prijs 4 sh. 6.

Twee geschriften voor Afrikaners door Afrikaners geschreven, maar die als heuglike verschijning verwelkomd dienen te worden. Een jonger geslacht van Afrikaners wenst voeling te houden met het oude moederland; hun belangstelling vindt leiding bij voormannen die aan de dilettantiese litteratuurbeoefening ontgroeid en ten volle voor hun taak berekend zijn. De lezing van KAMP is een met overtuiging doorgloeid pleidooi voor de moderne Nederlandse letterkunde, bedoeld als protest tegen een rede van Prof. MARAIS, in de Zuid-Afrikaanse Akademie, waarin de periode van DA COSTA en BEETS als de klassieke geprezen, de letterkunde na 1880 als dekadent gesmaad wordt. Daartegenover geeft Prof. KAMP voor zijn studenten een uiteenzetting van de letterkundige ontwikkeling in de laatste kwart-eeuw, getuigende van breed-opgevatte, smaakvolle studie. Bovendien treft ons de onbevangenheid waarmee deze beoordelaar de letterkundige stromingen schildert als afspiegeling van een moderne levensbeschouwing die de zijne niet is. 'Tegenover de mechaniese of atomistiese levensbeschouwing van de nieuwe Kunstschool' - [Is hier niet te veel gegeneraliseerd?] - stelt hij zijn 'christelike levens- en wereldbeschouwing'. Maar in de moderne poëzie beluistert hij als Kristen 'de diep-ademing van het menselik "Ik", zijnde van Gods geslachte'. - 'Slag op slag raakt de echte dichter aan de diepst-gedoken levensprinciepen, en daarom zal de echte lyriese poëzie een eigen element indragen in het ethies besef van haar tijd.'

Met grote ingenomenheid lazen we ook de aansporing aan het einde van deze rede. Wij willen u niets opdringen; óók niet de nieuwe Literatuur van Holland. In z'n Academie-rede heeft Prof. MARAIS u toegeroepen: 'COUPERUS, VAN EEDEN, VAN DEYSSEL en anderen kiezen wij niet tot model voor Zuid-Afrika'. Gaarne sluiten wij ons

aan bij dat advies. Maar wij gaan veel verder. Wij raden u: laat staan àlle model-kiezerij. Want wij hier in Zuid-Afrika moeten komen tot ontwikkeling van *eigen* krachten, naar *eigen* aard en op *eigen* wijze. - ‘Merkt en ziet, wat een kloeke trek van *nationaal karakter* de hedendaagse litteratuur van Holland en Vlaanderen op haar voorhoofd draagt. En 't is niet bij wetenschap en kultuur dat een volk, een ras, staat of valt - maar bij *karakter* in de eerste plaats. Daarom, jongelingen van Zuid-Afrika, wat ge ook uit de Europese kultuur om u heen kristalliseert, zorgt dat uw *kern* gezond Afrikaans zij.’ Zulke kloeke woorden zullen bij een kraehtig ras als de Afrikaners ongetwijfeld weerklank vinden.

De keuze van KAMP en LEROUX uit de Nederlandse lyriek is gedaan met kennis en smaak. Het is niet onverschillig hoe de Nederlandse lyriek vertegenwoordigd is in een bundel die op Afrikaanse scholen naast Engelse bloemlezingen gebruikt zal worden, en die liefde moet kweken voor onze poëzie. Goed gezien is het daarom, geen lange rij van tweede- en derderangsdichters door korte proeven te karakteriseren, ter wille van geleerdheid of volledigheid, en vooral ook een ruime plaats te bewaren voor de moderne verskunst, met ‘haar veel hoger en gedistingeerder opvatting van poëzie’, die vanuit ons modern gevoelsleven zoveel rechtstreekser te benaderen is.

Voor ons Nederlanders wordt deze bundel vooral belangwekkend door de laatste rubriek: de jonge Afrikaanse dichtkunst (blz. 276-298), vertegenwoordigd door JAN F.E. CELLIERS, TOTIUS, D.F. MALHERBE en H.H. JOUBERT. Gaat het de lezers als mij, dan zal de verrassing van deze bladzijden een aanleiding zijn tot nadere kennismaking. Hier vindt de boven uitgesproken wens reeds een begin van vervulling: Bij CELLIERS en TOTIUS waarderen we de echt-Afrikaanse kern, die door de Europese kristallisatie duidelik zichtbaar blijft, en hoop geeft voor de toekomst.

C.D.V.

Kroniek en kritiek.

Deskundige of leek?

‘*Men schrijft ons van deskundige en geachte zijde*’ las ik in Het Centrum van 2 Mei; en toen volgde 'n stukje van M.J. KOENEN over het foutieve gebruik van het woord ‘splijtzwam’. ‘Die fout vindt men allerwegen’ klaagt M.J.K.; zelfs is het ‘Dr. A. KUYPER die in zijn werk *Om de oude wereldzee* het slechte voorbeeld gaf’, luidt verder de klacht. Dan volgt de mededeling, dat het goede gebruik van het woord ‘splijtzwam’ te vinden is in 'n *Handwoordenboek der Ned. Taal*, 'n werk van M.J. KOENEN.

De heer K. heeft ongetwijfeld al dikwels bij deskundigen gelezen, dat als 'n fout als bovenstaande ‘allerwegen voorkomt’, het geen fout meer is. Maar dergelike konsessies aan ‘de spraakmakende gemeente’ hebben hem altijd moeite gekost. Zijn ondeskundige neigingen juist gaven voor 'n deel de stoot tot het bekende *Pleidooi* van V.D. BOSCH; het gold toen de hr. KOENEN als schoolman. Zeker, men kan niemand het recht ontzeggen, zich tegen het algemeen, of algemeen wordend, taalgebruik te verzetten; als men maar in het oog houdt, dat zo iets 'n partikulier genoegen is. Al heeft dat genoegen zoals hier 'n taalkundige grond, nl. de oorspronkelike betekenis van ‘splijtzwam’, de school is er niet voor persoonlike liefhebberijen, waarmee men trouwens slechts in zeer beperkte kring enig sukses zou hebben. In dat opzicht is de ijver zeer verkoeld, sinds de etymologie op taalterrein niet meer domineert. Maar bij het lager onderwijs, *waaraan de naam* KOENEN *onafscheidelik verbonden is*, werkt de oude onpraktiese geest nog voort. Immers daar komt het er tegenover de wispelturige jeugd vooral op aan, dat de onderwijzer steun zoekt in de bestendigheid, en in dat opzicht is de taal*evolutie* tot op zekere hoogte 'n hinderlik verschijnsel, terwijl de erkenning van die evolutie juist het a-b-c van de moderne taalkunde is; ons geval met ‘splijtzwam’ is er een uit honderden.

Dit brengt ons weer op KOENEN als woordeboekschrijver, zoals reeds bleek: ondeskundig. Juist daarom gaat het er bij het publiek zo goed in. Immers zoals de onderwijzer in z'n strijd tegen de jeugd, zien ook de mensen in de drukte van de wereld rondom hun de

evolutie in sommige opzichten, voor d'r vijand aan, waartegen ze dikwels struisvogelpolitiek voeren. Het is me ook opgevallen, hoe weinig leerlingen aangelegd zijn, om omtrent taal-evolutionaire verschijnselen blijvende praktiese konkluzies te vormen. Zo veranderlik en uiteenlopend de mensen zelf ook zijn, bestendigheid en eenheid schijnt het ideaal te zijn, en zelfs de grillige modewereld spreekt met enig gemoedsbezwaar van ‘anarchie’, als er ten minste niet in 'nzelfde seizoen eenheid in de hoededracht te bespeuren is. En zou dan 'n brief- of kantoor- of romanschrijver minder braaf zijn? Zodra ie zich op 'n dubbelvorm betrapt, wordt ie ongerust, wil weten hoe het *moet* en zoekt uitkomst in 'n woordeboek; behoorlike dikte en deftigheid van de band voorkomen elk wantrouwen omtrent de deskundigheid van de adviseur. En het vertrouwen in dezen neemt toe, als ie net als 'n dokter of politieke leider nooit weifelt tussen twee meningen. Zo iets begint al in het kind. Want schrijvende wordt dit zich allerlei taalverschijnselen bewust waar het sprekende tot nog toe geen erg in had. Maar in plaats van het kind in die gevallen telkens te bemoedigen tot de schrijfonrust op den duur zò vanzelf slijt dat schrijven ten slotte met dezelfde gewetenskalmte geschiedt als spreken, wijst het gezicht van de meester telkens op de ernst van het moment. Want zijn eigen taalstudie is niets dan peuterige kasuistiek geweest. En niet alleen geeft ie het kind in de gestelde gevallen iets uit zijn regeltjesvoorraad ten beste, er worden afzonderlike taal-lesuren besteed om in het kind, het hele leven door, de schrijfonrust te bestendigen. Voor al de gevallen waarin de gememoriseerde kasuistiek nog niet voorziet, kan 'n ‘woordenboekje’ dienen. Sinterklaas rijdt er ten laatste een voor de kleine en deze vindt het zo leuk daar in te zoeken, dat onder het schrijven z'n fantasie het aantal gemoedsbezwaren liefst nog wat vergroot. Zoo heeft langzamerhand het volwassen Nederland zich zelf 'n obstruktie geschapen nog erger dan 'n parlementaire. Maar dezelfde schoolmeester die eens de kleinen redde, helpt nu telkens ook de groten.

Als bv. 'n schrijvend minister zich bezorgd afvraagt, of *fiets* (of *trem*) mannelik of vrouwelik is, en Dr. DE VOOYS denkt (De N. Taalg. III, 147) dat de geleerden dit gemoedsbezwaar niet kunnen wegnemen, dan kijke Z.E. in KOENEN en vindt: **vr.** Toen 'n examinator in 1910 het eens heel ernstig over de schrijfwijze van het bijwoord *zo lang* en het voegwoord *zolang* had, raakte het gemoed van de bijzitter uit het evenwicht en hij ging stilletjes even in KOENEN kijken, op de bestuurstafel. De wereld wil bedrogen zijn: deskundigheid zij bedrieglikheid!

M.R. DIJKMAN.

Uit de tijdschriften (Mei-Junie).

De Gids. Mei.

CAREL SCHARTEN geeft in een uitvoerige beschouwing, *De Roeping onzer Dichtkunst*, zijn taxaties van hedendaagse dichters. Vooraf gaat een histories overzicht, om aan te tonen dat ons volk altijd vreemd gestaan heeft tegenover zijn poëzie. Daaruit wordt de gewaagde konklusie getrokken dat ons volk nooit een eigen kultuur gehad heeft. Dan wordt de betekenis van de Nieuwe-Gids-beweging uiteengezet, die een 'hoog wegijlende maar dan ook àl te ijle kunst' voortbracht, die 'echter geen duur kon hebben'. VERWEY zag dat in, maar hij bleek - volgens SCHARTEN - niet voorbestemd om 'onze te loor zwindelende dichtkunst in de juiste richting heen te leiden'. Hij was meer kunstenaar, met plasties schilder-talent, dan dichter. GORTER bleef meer dichter, en na hem: BOUTENS, KAREL VAN DE WOESTIJNE en H. ROLAND HOLST. Na een karakteristiek van deze dichters volgt een waarderend oordeel over ADAMA VAN SCHELTEMA, door een jonger dichtergeslacht minachtend voorbijgegaan. De oorzaak zoekt de schrijver in de invloed van VERWEY en zijn opvatting van een algemeen dichterschap. In 'de Verweysche school' ziet hij 'de rhetoriek van het.... on-rhetorische'. De dichters uit die 'school' acht hij op de verkeerde weg. Enige stemmen maken zich daaruit los, nl. JACOB ISRAËL DE HAAN en GEERTEN GOSSAERT. Bij de laatste vindt men 'bezielde rhetoriek', aan BILDERDIJK verwant. De andere dichters uit die groep zijn wel knap, maar weinig boeiend. P.N. VAN EYCK is zelfs een voorbeeld 'hoe een jong dichter zijn dichterschap verschrijft'. Bij de talrijke navolgers van BOUTENS is het niet beter gesteld dan bij de *Beweging*-dichters. Er is dus nog niet veel kans dat 'onze letterkunde nationaal zal worden en daarmee ons volk ìn een groote letterkunde veréénd'. - DIRK COSTER beoordeelt *Landelijk Minnespel* van F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE, *De nachtelijke aanranding* van CYRIEL BUYSSE en *Kitty Optenberg* van JOZEF COHEN.

Junie. J. PRINSEN JLz. bespreekt in een artikel *Nederlandsche Litteratuurgeschiedenis* vergelijkend de werken van KALFF en TE WINKEL. In tegenstelling met onze schilderkunst, is van onze litteratuur geen kracht naar buiten uitgegaan. 'Voor wie niet met de natie is geboren en getogen, bestaat er geen Nederlandsche Litteratuur'. Vandaar

‘kunnen de verschijnselen alleen dan volkomen verklaard en begrepen worden, als we ze voortdurend in verbinding denken met de krachten, die haar hebben doen ontstaan, als we de West-Europeesche stroomingen kennen en overzien’. Doorlopend boeiend kan geen volledige litteratuurgeschiedenis zijn, maar tegenover het onmisbare onbeduidende moet de geschiedschrijver staan met fijn overleg en konstruktief besef. Een bezwaar tegen KALFF en TE WINKEL is hun tweeslachtigheid: ze willen tegelijk schrijven voor de man van wetenschap en voor de ‘beschaafde leek’. Maar KALFF heeft meer konstruktief vermogen en smaak; KALFF's vierde deel b.v. is ‘een prachtig boek’. Toch kan de criticus zich met de waardering van VONDEL's klassicisme niet verenigen, terwijl hij BREDERO hoger stelt. TE WINKEL's boek is ‘een nuttige vraagbaak’, maar met de inleiding, die beter ongeschreven was gebleven, ‘plaatst de auteur zijn eigen werk op een geheel ander plan dan waar het hoort’: zijn ‘kritieklooze historieschrijving’ komt voort uit ‘een vertrouwdheid der oppervlakte, der uiterlijkheden’; zijn ziel ‘staat buiten kunst’; vernuft en kennis staan voor hem hoger dan dichterlik gevoel. De indeling van KALFF's werk kan de schr. niet geheel bevredigen, al stelt hij slechts aarzelend een andere voor. Hij ‘betreurt het, dat KALFF niet over de litteratuur van na '80 gesproken heeft’: wij kunnen ons nu eenmaal de geschiedenis der negentiende eeuw niet denken zonder de grote revolutie van '80. Misschien is de oorzaak dat ‘KALFF op de grens van het oudere geslacht staat; dat er bij hem een natuurlijke aversie is voor tenminste eenige stroomingen in de nieuwe, groote beweging’, met name tegen het naturalisme. Als tegenwicht wordt ten slotte op de verdiensten van TE WINKEL gewezen. Zijn inzicht in VONDEL's treurspelen b.v. stelt de schr. boven dat van KALFF. Het eindresultaat van de vergelijking wordt uitgedrukt in een beeld: KALFF's boek is een mooie Hollandse tuin; dat van TE WINKEL een met zorg aangelegd, volledig herbarium.

De Beweging. Mei.

J. KOOPMANS zoekt en vindt *Jacob van Lennep in zijn eerste roman*. Hij begint met VAN LENNEP's verhouding tegenover de historie, zo geheel anders dan die van zijn leermeester BILDERDIJK. ‘Hoe ernstiger en onvermoeider zijn hele en halve kennissen in de stelsels van hun eeuw opgaan en het paard hunner principes berijden, hoe meer hij, ofschoon meewerkende, en in ijverig deelnemen zich het verschil trachtende te ontveinzen, veelal onbewust, verwijderd blijft staan van die weg, die de natie onder de politieke leiding van '40 tot '60 volgt. De voorbijtrekkende stoet neemt voor hem het

silhouet aan van een maskerade. Hem ontgaat langzamerhand het innig verband tussen de drijfkracht, de gang der ideeën, en het hoofdbeweeg en het handgebaar van de deftige ernst. De achtbaarheid toont zich grotesk; VAN LENNEP's luim vindt zijn voedsel.' In verschillende episodes en karakters wordt dit verduidelikt. De Jezuiet, Pater Eugenio, is voor VAN LENNEP, de vrijmetselaar, 'het geincarneerde kwaad'. In de afkeer van geloofsvervolging herkennen we de nazaat van de Patriottiese en aristokratiese Regenten. Zijn liefde voor histories onderzoek, voor de natuur, erfde hij van vader en grootvader. Maar zijn geschiedbeschouwing is voortdurend doortrokken van konservatieve familie-tradities: 'Dit conservatisme is het, dat hem doet dwalen door de Oud-Hollandse dreven, hem burchten doet bouwen met de hem lief gebleven grootouders en tantes tot bewoners, hem zijn woningen en stulpen doet bevolken met jagers, tuinlieden en boeren, van 't Manpad geborgd.' - Maar in de kern dier dingen schuilt een bedachtzame ernst. Zij stelt in twijfel, namelik, of de toekomst van de natie er mee gebaat is, met de leiding der zaken over te doen aan de grote massa, en of de geest dier massa wel tot de fijne, 18de-eeuwse Aristocratiese essence kan worden overgehaald door een opvoeding, waarvan de schoolse aard het denkvermogen eer dreigt te bezwaren, dan hij de levensmoed kan sterken en het hart kan verwarmen. Na zijn 'romans' wordt deze twijfel hem hoe langer hoe meer ernst. Hij trekt zich in de 'historie' terug, en steekt zijn aspiraties in een lofschrift op zijn 'geslacht'.

Junie. ALBERT VERWEY geeft in een artikel *Karel van de Woestijne en de Paarden van Diomedes* een diepgaande ontleding van dit eerste gedicht uit de bundel *Interludiën*. Eerst bespreekt hij de behandeling van het beeld, gelijkende op die bij GORTER; dan de zwakheid van de kompositie: 'ieder beeld, van welke soort of hoedanigheid ook, is er opzichzelf, prachtig-scherp gezien, ja meer, overal waar het de zinnen aandoet heftig-levend en doordrongen van het onmiddelijke meegevoel waarmee de dichter het uitstort; maar zonder gevoel van samenhang.' De oorzaak is te zoeken in 'de wreede, de leegte nalatende, maar hartstochtelijke liefde voor het afzonderlijke zintuigelijke beeld zelf.' Hetzelfde karakter heeft VAN DE WOESTIJNE's even talentvol proza: 'Wil men de stijl van die geschriften met twee woorden kenmerken, dan moet men zeggen: spanning en gebrokenheid. Spanning, zelfs een hooge en vastschrijdende maatgang, is aan al zijn goede proza eigen, maar de lijn van die spanning heeft haar moeizaamheid, zij hapert op de voegen van iedere mozaïekplaat die achtereenvolgens wordt ingeschoven; zij is even gebroken als ze gespannen

is.' Zulke kunst is te karakteriseren als 'zintuigelijk-verstandelijk'; het is 'een dichterschap dat we kunnen waardeeren, maar dat we tevens, in Noord-Nederland tenminste, overleefd achten.' Het doel van deze bespreking is dan ook, tweeërlei dichterschap tegenover elkaar te stellen: 'De vertegenwoordigers van het eene voelen hun lichaam orgaan van gewaarwording, hun geest filter van gewaarwording, hun stijl bezonkenheid van gewaarwording. Die van het andere voelen hun geest, onder onnaspeurlijke ingeving, scheppende verbeelding.' De keus: voor of tegen? die zich bij de beschouwing van dit onderscheid zich telkens weer aan jongere dichters opdringt, kan op den duur niet worden ontweken.

De Nieuwe Gids. Mei.

J.B. SCHEPERS vervolgt zijn studie over *Bredero's Liefde voor Margriete*. Hij onderzoekt nader, wie de 'blonde bruinoog' van de Sonnetten geweest is, en is geneigd haar te vereenzelvigen met Margriete. De toespelingen op haar Roomsheid maken het onmogelik, er Tesselscha achter te zoeken, die eerst na 1640 Rooms werd. De schrijver komt dan tot een aannemelike veronderstelling: de gevierde schone zou geweest zijn Margriete Keyzer, uit Hoorn:

Als er in zijn verzen van een 'gekroonde keyserinne' gesproken wordt (denk aan de kroon van gevlochten haar), van 'o keyzerlycke vrouw', 'myn keyzerin', of hij wil een 'keyzerin' van haar maken en spreekt van 'u wesen monarchael', 'u wesen waert gekroond' of 'croonwaerde wijze vrouw' en 'u dracht is veel te majesteyts' en deze zo toegesproken schone heeft dezelfde uiterlike kenmerken als Margriete; dan waag ik het aan Margriete Keyzer te denken en dat te meer, omdat een ander vers, dat begint 'o Parl en puyck der vrouwen' zegt dat twee steden strijden om haar: Hoorn en Amsterdam. In de eerste is zij geboren, in de tweede leeft zij als de hoog vereerde dichteres. Welnu, in Hoorn zaten de Keyzers in de regering: in 1603 werd b.v. 'Cornelis Corneliszoon in de Keyzer' daar schepen en die is dat sedert bij afwisseling, hoort in 1618 tot de oud-raad, wordt enige keren burgemeester en is in 1643 lid van de Raad van State. De 'keizerin' was dan van goede famielie en ook het Rooms-zijn levert daarvoor geen bezwaar op, want er zijn zoveel famielies met een Roomse en een Protestantse staak en in de regeringen zelfs komen in die tijd wel katholieken nog voor.

Ten slotte meent hij ook in een ander werk van vóór 1615 de invloed van Margriete te bespeuren, nl. in de *Stomme Ridder*:

'Het hele stuk is in de Margriete-toon. Palmerijns geliefde heet niet Polinarde, maar Margriete; en "'s Keyzers dochter", Aertse Diana,

lijkt sprekend op haar. Met deze trouwt Palmeryn ten slotte in afwijking van de roman.

Van waar die afwijking? BREDERO heeft dit vroeger begonnen stuk kort voor zijn dood afgewerkt; en nu heeft hij - dunkt mij - na zoveel teleurstellingen zich het geluk gedroomd - op papier.' -

'En in teleurgestelde stemming passen bij deze gelovige jonkman heel best de liedjes in dat eerste bedrijf vooral, waarin hij uiting geeft aan verdriet en geloof.

En wat zijn ze mooi: Het zonnetje steekt zijn hoofdje op, en Wie bovenal zijn God bemint! Past hier niet volkomen in:

Al ben ick, schoon Liefje, niet machtich rijck?

En is dan, ten slotte, zijn eigen dwaze natuur niet tot beeld geworden in Amoureusje, de verliefde zot?'

In de *Literaire Kroniek* vergelijkt W. KLOOS de verzen uit de oude school van LOVENDAAL met die van S. BONN (*Immortellen*).

Groot-Nederland. Mei.

HERMAN POORT schrijft in een begin van een artikel over *Albert Verwey* een afbrekende kritiek van zijn *Jeugdpoëzie*, die volgens deze jeugdige criticus getuigt van 'onmacht', 'valsch gebaar' en 'pose'. KLOOS heeft zich indertijd vergist, want deze verzen zijn slechter dan de *Aya Sofia*. 'Zéér zelden toont VERWEY zich meer dan een middelmatig dichter'; dikwels vindt men 'hakkelend gestotterde onzin' en 'triest gestamel'. - J.L. WALCH beoordeelt de roman in brieven *De stad aan het Veer* van G.F. HASPELS.

Junie. Het slot van POORT's artikel over ALBERT VERWEY gaat in dezelfde, vijandig gestemde toon voort. Als er in zijn werk iets goeds gevonden wordt, is het 'een goedkoope parel tusschen turfmolm'. Ook de drama's acht hij vrijwel waardeloos. De argeloze lezer zou de indruk krijgen dat deze criticus als 'zuivere aanvoeler van literaire kunst' ver staat boven de oudere dichter, die hij na 'nauwgezette studie' voor zijn rechterstoel daagt en vonnist. - In de rubriek *Literatuur* schrijft TOP NAEFF met ingenomenheid over BRANDT VAN DOORNE's laatste roman *Het Onvermijdelike*, die ze evenwel beneden *Verweghe en zijn vrouw* stelt; H. POORT prijst DE MEESTER's roman *De Zonde in het deftige Dorp*; J.L. WALCH bespreekt *Voor twee levens* van ANNA VAN GOGH-KAULBACH.

Stemmen des tijds. Junie.

In het *Literair Keur-overzicht* bespreekt J. JAC. THOMSON de dichters P.N. VAN EYCK en TH. VAN AMELDE. Hij verdedigt deze beide dichters tegen het 'hooghartig afwijzend

vonnis van SCHARTEN'. Herinnerend aan de gedachtenwisseling over retoriek, onlangs in *De Beweging* gevoerd, ziet hij in VAN EYCK's verzen 'een worsteling met het retorische en slechts zelden heeft dit de gedachte bevroren; veel vaker wordt het als schuim meegejaagd tusschen de groenende oevers'. Met voorbeelden uit de bundel *Uitzichten* wordt dit verduidelikt. Ook VAN AMEIDE weet hij om het biezonder karakter van zijn kunst te waarderen. Tegenover SCHARTEN voert hij aan: 'Geen Verweysche formule houdt de jongere dichters bijeen, veeleer een levensbesef, dat dan met name in het werk van den Noordwijkschen meester tot uiting komt.' In *De Balkanstrijd* eert hij alleen de poging, omdat de dichter er niet in geslaagd is 'de voorstellingen op te heffen in de dichterlijke atmosfeer'.

Ons Tijdschrift. Mei.

J. VAN DER VALK bespreekt de FEITH-bloemlezing door W. KLOOS. Hij meent dat de sympathie voor FEITH bij de bloemlezer voortkomt uit antipathie tegen BILDERDIJK. Hij oordeelt omgekeerd: 'Naast BILDERDIJK is mij FEITH het type van impotentie, die wel de emotie kende, emotie zacht en zwak, maar bij wien die emotie slechts nu en dan en als bij toeval de juiste expressie vond.' 'De dissertatie van TEN BRUGGENCATE schijnt KLOOS, tot zijn scha, niet geheel gelezen te hebben.' - Uit *Het jaar der dichters* beoordeelt dezelfde criticus met ingenomenheid de verzen van GEERTEN GOSSAERT, die 'niet minder dan BILDERDIJK een christendichter is', al heeft hij een onkristelike dubbelganger in zich.

Junie. J. VAN DER VALK publiceert een lezing over *Bilderdijk's persoonlijkheid*. Hij wijst op BILDERDIJK's ontwikkeling van Stoïcijn tot Romanticus, van Romanticus tot Christendichter, die te vaak over 't hoofd gezien wordt bij de beoordeling van BILDERDIJK als dichter. Hij poogt klaarheid te brengen in deze raadselachtige figuur door een splitsing te maken tussen 'WILLEM VAN TEISTERBANT', de onstuimige Romanticus, de gevoelsmens, en 'Mr. WILLEM', de verstandsmens, de werker en wijsgeer. 'De echte kunst in BILDERDIJK's poëzie is van TEISTERBANT, de rijmelarij van Mr. WILLEM, die door bleef dichten wanneer TEISTERBANT sluimerde.' Deze splitsing voert hij ook door in zijn persoonlike verhoudingen, in zijn liefde. 'Na BILDERDIJK's bekeering wordt de harmonie hersteld: het gelouterd hart gaat schuil onder het voor God gebogen hoofd.' De 'Christendichter' is BILDERDIJK eerst geworden onder DA COSTA's invloed.

Dietsche Warande en Belfort. No. 5.

J. PERSIJN beoordeelt MAURITS SABBE's roman *De Nood der Bariseele's*, waarin hij wel veel

waardeert, maar die hij om de gerektheid achterstelt bij *De Filosoof van 't Sashuis. - Het Jaar der Dichters, Muzenalmanak voor* 1913 wordt ‘een klein, maar fijn bundeltje’ genoemd: ‘opvallend is 't dat het vooral de dichters uit “de Beweging” zijn, die zich in eigen persoonlijkheid laten hooren.’

De Tijdspiegel. Mei.

W.H.W. DE KOCK brengt in een artikel *De vergiftiging van den assistent-resident van Lebak, Carolus* opnieuw de HAVELAAR-zaak ter sprake, om te betogen dat MULTATULI's voorganger niet vermoord is, en dat ‘de kroon van Lebaksch Martelaar’ bij DOUWES DEKKER ‘van klatergoud was’.

Elseviers Maandschrift. Junie.

H. ROBBERS schrijft met ingenomenheid over het laatste werk van CYRIEL BUYSSE en over de bundel *Langs de wegen* van FRANS VERSCHOREN.

Revue Germanique. Mei-Junie.

J. LHONEUX geeft een zeer volledig en gedetailleerd overzicht van *Le Mouvement littéraire hollandais en* 1912, omvattende *Le Théatre, La Poésie, Les Romanciers, Les Femmes-Ecrivains, Les Conteurs Flamands, La Critique littéraire* en *Erudition et Enseignement*.

Van onzen tijd. No. 31.

CAESAR GEZELLE vervolgt de artikelenreeks over het leven van *Guido Gezelle*, nl. over zijn studiejaren te Rousselaire.

No. 35. G. VAN POPPEL schrijft over *F. van Eeden's ‘Ellen’ in Duitse vertaling*; hij betoogt dat OTTO HAUSER een handig vertaler is, maar ‘van de eigenlike letterkunde moest hij met zijn vingers afblijven.’ - L.J.M. FEBER beoordeelt de *Verzen van B.H. Molkenboer O.P.* Deze Vondeliaanse gedichten zijn hem een aanleiding om de betekenis van VONDEL voor onze tijd en voor een toekomende kultuur na te gaan. Al vindt hij bij deze navolger weinig eigens, hij waardeert ‘het daadwerkelijk streven tot klassieke kunst-en-levensvormen.’

Den Gulden Winckel. Mei.

H.S.M. VAN WICKEVOORT CROMMELIN begint een artikel over *Frits Lapidoth* met de vraag: Moet ik hem au sérieux nemen? Neemt hij zelf iets of iemand au sérieux? Ondanks deze vraag toont hij deze cynies-gestemde journalist-amateur wel ernstig te nemen en te waarderen. - GERARD VAN ECKEREN schrijft zeer waarderend over

het *Onvermijdelike* van C.P. BRANDT VAN DOORNE, ‘een sober levensverhaal, een nobel kunstwerk’. - I. ESSER komt

zeer terecht in verzet tegen de dilettantiese taalwijsheïd, die Mej. H.S.S.K., deels op gezag van HUGO VERRIEST, onlangs in de *Stemmen des Tijds* te berde bracht.[1)] - G.v.E. toont zich ingenomen met de *Geschreven Portretten* van IS. QUERIDO.

Volkskunde. Afl. 5-6.

A. DE COCK vervolgt zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (*De Mensch een Fatalist*); TH. PEETERS zijn *Oude Kempische Liederen*. - A.J. geeft *Folkloristische Sprokkelingen*. - VICTOR DE MEYERE en LEO VERKEIN verkopen *Vlaamsche Moppen*.

Museum. Junie.

C.H. PH. MEIJER bespreekt EYMAEL's uitgave van *Trijntje Cornelisdr*. - E. KRUISINGA besluit een bespreking en aanbeveling van de studie *Rhythm in English Prose* door P. FIJN VAN DRAAT met deze opmerking: 'Ik zou wensen dat het boek niet alleen gelezen werd door Anglisten (de meesten kennen het al), maar vooral ook door Neerlandici. De studie van het levende Nederlands wordt in ons land vrijwel verwaarloosd. Het zou zowel voor de wetenschap als voor het onderwijs een zegen zijn als beginnende beoefenaren van het "Nederlands" eens minder peuterden aan oudgermaanse teksten en wat meer opmerkzaamheid hadden voor de levende taal om zich heen. Het zou niet alleen hun taalkennis maar ook hun taalinzicht ten goede komen.'

De Nieuwe School. Mei.

In een artikel *Literatuurstudie* sluit HERMAN POORT zich aan bij het betoog van A.M. DE JONG, dat de de litteratuur-studie van de onderwijzer geheel averechts is. Hij prijst DE JONG's poging om door zijn *Studies over Litteratuur* nieuwe wegen te wijzen en nieuwe lust te wekken, al komt hij niet tot een eigenlike bespreking van deze studies.

Opvoeding en Onderwijs. No. 8-10.

H.W.E. MOLLER begint een artikelenreeks *De werken van Jan van Ruusbroec* met een uiteenzetting van *Het rijk der gelieven*.

De Schoolwereld. 15 Junie.

1) Vgl. hiervóór de inhoudsopgave op blz. 159.

H. VAN STRIEN geeft in een artikel *Het taalonderwijs op de Volkschool* een beknopte en heldere uiteenzetting van wat het nieuwere taalonderwijs op de Lagere School beoogt.

C.D.V.

Taal is klank.
(Eerste lessen toegelicht).[1)]

D. en H., Als ik ga meedelen, hoe ik een eerste klas H.B.S. en Gymnasium met nieuwe leerlingen aanpak, dan mag ik daarbij ongetwijfeld rekenen op een welwillend kennisnemen, want wij zijn allen leraren, wij weten allen dat onderwijzen en voor de klas staan een hoogst eigenaardig werk is, soms zijn wij sterk en soms zijn wij zwak, het is zo afhankelik van ‘humeur en gelegenheid’, op allerlei manieren zijn wij afhankelik, zelfs als onedele slaven van een stelsel en de gewenste resultaten hebben we lang niet zo maar in onze macht. Wat betreft dat biezondere onderwijs waar ik nu over spreken moet, ik hoop dat u zult in 't oog houden, dat men gewone leerlingen ingewikkelde dingen niet dan stap voor stap aan het verstand kan brengen.

Dadelik het éérste uurtje, als er van zelf een gespannen belangstelling is, maak ik het *goede begin*, waarvan bij mij altijd veel afhangt. Ik zeg: Maandag doen wij *Taal* en Dinsdag doen wij het *Schrijven van de Taal*. Voor het Schrijven van de Taal is dat boekje van COSIJN, met die oefeningen, die je thuis maakt. Ik zal eens zeggen, wat we hier in de les onder Taal verstaan, en wat of is het Schrijven. Toen je met een jaar of zes voor 't eerst naar school ging, toen kon je nog niet Schrijven maar de Taal had je al, je kon Spreken, de hele dag door was je met je moeder en broertjes en zusjes en kameraadjes aan 't snappen. Zolang je niet behoorlik babbelen, je gedachten in Taal uitdrukken kan, zolang je de meester niet zou kunnen verstaan, zijn woorden en zinnen niet voldoende begrijpen, kan je ook nog niet naar de grote-school, de meester kan je niet gebruiken. Let wel: je hebt de Taal dus ook niet van de School. Wie is je eerste taalmeester geweest, waar was je eerste school? Goed, en het woord Moedertaal is dus enigszins van betekenis veranderd. Als je nu op school komt, leer je van veel nieuwe dingen en zo krijg je dan ook al weer meer taal want al die dingen hebben namen. Mij dunkt, nu begin je al te begrijpen wat wij hier onder Taal verstaan. Stel je nu de grote stad eens voor: Rotterdam, op 't ogenblik, de drukke stad op het morgenuur: de winkels, de kantoren, de buro's, de werkplaatsen, de

1) Lezing voor de *Vereniging van Leraren in levende talen*, gehouden te Utrecht, 13 Mei, 1913.

koffiehuizen, de markten, het omgaan van de mensen met elkaar op straten en pleinen; overal gesprek, overal gedachtenwisseling in geklank van Taal! Taal noemen we, al dat geklank waarmee al wat Mens is, Groenlander of Nederlander, Markervisser of Drentse heibewoner, de een den ander zijn gedachten meedeelt. Zo krijg je dan natuurlik Groenlands en Nederlands, Markens en Drents. En zo heb je dan ook de taal van het Beschaafde Spreken in Nederland, want je hebt in een land nog weer verschillende *soorten* van Taal, daar praten we later wel eens over. Nu weet ik wel, je kunt een gedachte soms nog wel op een andere manier dan met woorden uitdrukken, b.v. als je iemand de vuist toesteekt of als je met een stille beweging, een stil gebaar de vinger op je mond legt, gebarentaal - en zo zijn er nog wel meer soorten van taal - maar de taal waarmee we altijd onmiddellik klaar staan, die je helemaal niet uit het algemene dagelikse mensenleven weg kan denken, *De* Taal, dát is de snelle taal van onze lippen, die van mond tot oor gaat, het luide, klinkende woord met zijn zinnen en zinnetjes, die als van zelf schijnen te komen, waarop we ons nauweliks schijnen te bezinnen, en die we opvatten en verstaan op straat, in school, in de vergadering zo gauw het maar gesproken is. Ik zou er wel ongelukkig aan toe zijn als ik al wat ik nu gezegd heb, hier op het bord had moeten schrijven. Zou ik er mee klaar zijn gekomen?

Maar.... ik hád het kunnen *schrijven*. Pas nu op, nu moeten we't over 't *Schrijven* hebben, weet je wel, het *Schrijven van de Taal*. Ik heb tot iemand iets te zeggen - maar ik ben niet bij hem, ik kan hem ook in de allerverste verte niet beroepen. Mijn goede kennis vertrekt morgen naar Amerika maar ik moet hier zijn en ik kan hem het laatst Vaarwel niet toespreken. Wat doe ik nu? Ik schrijf, ik telegrafeer hem: *Vaarwel*! (daar staat het: op bord!). Als hij mijn telegram openvouwt, leest hij, en nu is mijn woord tot hem gekomen, hij weet dat het in stilte tot hem gesproken is. Wat heb ik nu eigenlik gedaan?

Vaarwel is klank - maar er zijn verschillende klanken nog weer in te onderscheiden: *v-ā-r-w-è-l*. Nu heb ik voor elk van die klanken een *geschreven teken* genomen, tekens, die bekend zijn aan mijn vriend. Achtereenvolgens, naar de klanken komen in het woord, staan daar nu de tekens v-aa-r-w-e-l, ik heb het hele woord met zoveel tekens als er klanken in zijn, aangeduid, mijn vriend leest er uit het gesprokene woord. Maar let nú eens goed op! Heb ik het woord zelf op papier gezet? Denk er aan, het woord is klank! Ik kán een woord niet op papier zetten. Een woord is klank, ik kán een woord niet

zien, ik noem ‘klank’ juist datgene wat niet voor mijn oog is maar voor mijn *oor*, een blinde kan horen. En ik kan een woord dus ook niet afbeelden, 't *is* niet af te beelden, een wijsje van een lied kan je niet tekenen, een concert kan je niet schilderen. Dus is het geschrevene *vaarwel* hier op bord en in de brief en het gedrukte in het boek ook niet het woord zelf en evenmin de afbeelding er van. We moeten dit nog veel beter gaan begrijpen maar we kunnen nu toch al wel afspreken: *Schrijven* is Taal met tekens aanduiden. Wat ik nu gezegd heb allemaal, die zinnen met hun woorden, de ene na de ander, als ik dat alles, evenals het enkele *Vaarwel*, met tekens voor al die klanken aanduidde, dan had ik het *geschreven*. - Hier eindig ik mijn les.

Wil mij veroorloven, D. en H., nu af te breken voor een paar opmerkingen. Eerst dit: ik had eens een kollega, een heel geleerd man, die, pas docent geworden - hij is het nu niet meer - gaarne weten wilde hoe ik in de eerste klasse les gaf. Ik zeide: ‘In de eerste klasse draait alles hierom dat de jongens leren er van uit te gaan dat de Taal klank is en....’ Hier viel hij mij vrolik in de rede met: ‘Jawel, daar heb ik voor gezorgd, dat heb ik hun in de eerste les gezegd.’ Het was een heel goeie man en ik zou niet graag iets kwaads van hem zeggen maar hij had het beste bewijs geleverd, dat hij geen besef had van de zaak waarover 't ging. Want ‘zeggen’ doet hier niets. Wat is nu ‘zeggen’? Zeven, acht jaren lang zijn de leerlingen uitgegaan van de letter, hebben de letter als het eigenlike en wezenlike leren beschouwen en dit is een onbewust werkende hebbelikheid van de geest geworden. Woorden en zelfs in onbezielde woorden vervatte argumenten vermogen niets tegen de dwingende macht van een duizendmalen gedachte verkeerde verbinding van voorstellingen. De leerlingen moeten met eigen ogen de verhouding van spraakklank en letter anders gaan zien en een innige belangstelling bij hun is daartoe nodig. Die belangstelling moet *gewekt* worden. En dán komt het er op aan, dat de nieuwe verbinding van voorstellingen voortdurend, heel het jaar door, met bewustheid telkens op nieuw gedacht, op nieuw voltrokken wordt, alleen zo kan de oude hebbelikheid overwonnen worden, kan een nieuwe *goede* gewoonte ontstaan. Hierop moet het taalonderwijs van het eerste jaar bepaald *ingericht* zijn, hoe dit bij mij is, zou ik U nu mededelen. Strenge eis is het hierbij, de dingen *scherp te benoemen*. Onze terminologie moet zo juist zijn als mogelik is. Het is fataal, als de man die anderen onderwijzen moet, er voor zich zelf niet op uit is om voor zijn denkbeelden de adaequate uitdrukking ook te hebben. Als ik jonge mensen scherp zal leren onderscheiden, als ik expres met hen op terreinen ga waar ze zich

daarin oefenen kunnen, dan moeten we samen natuurlik ook scherp benoemen. Ik heb veel overigens welgemaakte personen ontmoet, die het volstrekt niet nodig oordeelden dat in de wetenschap en in de school de termen juist zouden zijn. Het is mogelik dat sommige genieën er voor zich zelf niet om geven, maar het is ook een vast kenmerk van hen die *dromen*, dat ze met zulk een gemak de ene term voor de andere aanvaarden, waarbij ze dan, attent gemaakt, de gewoonte hebben van op koelante wijze en met vriendelike glimlach mee te delen, dat het eigenlik allemaal hetzelfde betekent, dat men immers allemaal hetzelfde bedoelt.

En ook dit is noodzakelik, als we 't bereiken zullen dat het nieuwe denkbeeld een werkzaam beginsel wordt in de jonge hoofden: dat het in al mijn onderwijs tot zijn recht komt. Ik denk nu vooral aan het grammatikale. Dus wij zeggen dat het zwakke verleden deelwoord altijd een *t* heeft, zwakke verleden deelwoorden die *d* zouden, hebben, bestaan er niet: dat het er net mee is als met *hart* substantief en *hart* adjektief, als met *zoet* en *goet*, die (alle vier woorden!) ook *t* hebben op 't eind: het aardige is dat *hart* substantief en *zoet* ook *t* hebben in de verbogen vormen, *harten, zoete* - maar *hart* adjectief en *goet* in de verbogen vormen veranderen, met *d* voor den dag komen: zo ook bij de zwakke verleden deelwoorden: *gestraft* en *gehoort* en *gedoot* hebben *t* alle drie en dit is eigenlik niets biezonders, het moet wel, want in 't Nederlands is er nooit *d* op het eind, maar aardig zijn de verbogen vormen: *gestraft, gestrafte* komen overeen, maar *gedoot, gedode* komen niet overeen: 't grammatikale feit is dus heel anders dan het in *'gedood', 'gedode', 'gestraft', 'gestrafte'* (op bord geschreven!) lijkt te zijn. Hier zegt de welbekende ouwe taalman: 'Dat zeg ik ook, je schrijft *goed* met *d* om *goede*', maar mijn jongens verheugen zich innig als wij samen en zij voor 't eerst van hun leven, zo kalmpjes konstateren dat er *geen* verleden deelwoorden met *d* zijn en dat het aardige van *goet, goede* zit in 't *niet* overeenkomen, tegenover *zoet, zoete*. In de grammatikale lessen, waartoe de COSIJN-oefening ('t Schrijven van de Taal) geregeld aanleiding geeft, wordt aldus het denkbeeld van de prioriteit van de klank kort en goed toegepast.

Ik wil nu mijn les voortzetten. Ik doe alsof ik tegen mijn jongens en meisjes spreek. Een voornaam punt is dat ze een goed idee hebben van wat een *teken* is, want het lijkt wel erg eenvoudig 'een letter is een teken voor een spraakklank', maar ik heb dikwijls gekonstateerd dat het werd nagepraat maar niet begrepen.

Schrijven was dus: een manier om Taal met tekens aan te duiden, en wel met tekens voor de klanken die er in het woord zijn. Zou

ik de klanken van een woord nog wel anders kunnen aanduiden dan door schrijven? [Wij doen dit nu door afgesproken kloppen of stampen met de voet. Wij doen het door verschillende bewegingen met hand, arm en vingers: ik zeg b.v. *dat mag niet* door middel van zeven van te voren afgesproken handgebaren, voor *t* b.v. leg ik de top van de wijsvinger tegen de tip van mijn neus, etc, wat natuurlik zeer grappig gevonden wordt.] Zie nu goed in dat het precies hetzelfde is of ik de klank '*t*' aanduidt met de vinger aan mijn neus of dat ik daarvoor een schrapje maak, het welbekende schrapje, of dat ik tweemaal tik. 't Hangt er maar van af, hoe we afspreken. En wie heeft er nu vroeger op school nooit eens geheimschrift gemaakt met heel andere dan de gewone letters? Want, nie-waar, voor t en p en a zouden we ook andere tekens kunnen afspreken. Zouden we 't hele ABC, 't hele alphabet, niet kunnen omkeren en voor klank *a* het teken z nemen, voor klank *z* het teken a, en zo voort? Dit zou kunnen. Ieder die postzegels verzamelt, kan weten dat niet alle volken dezelfde tekens voor de klanken van de taal gebruiken. Vroeger, als jongen, dacht ik altijd, dat de Fransen geen woorden met 'k' hadden (behalve dan een paar, zoals kilomètre, kermesse, kiosque). Was dat nu zo, of was dat nu niet zo? Dus de Fransen hebben er *een ander teken* voor! Met het Franse teken C is er nog iets heel aardigs, waaraan je prachtig zien kan, dat zo'n teken eigenlik alles betekenen kan. Wat? Juist, het staat voor de *k* en voor de *s*. Dit zijn nu toch heel verschillende klanken! In 't schrijven van Frans duidt je de *s* dus in 't ene woord aan door het teken '*s*', en in 't andere woord door 't teken '*c*', en die '*c*' is dan ook nog 't *gewone* teken voor de spraakklank *k*. We zien dus dat een zelfde klank wel door verschillende tekens wordt aangegeven en dat omgekeerd een zelfde teken voor verschillende klanken staan kan. Neem eens de twee woorden (*klank*, denk er aan!) *pyramide* en *Egypte*, die we allebei met '*y*' schrijven. Dus '*y*' heeft twee waarden; als in 't schrijven *Egypte* en *pyramide* schijnen overeen te komen, dan is dat maar schijn. *Cilinder* wordt wel met '*i*' en wel met '*y*' geschreven; dat lijkt verschillend maar er is toch maar één woord *cilinder*, er is dus geen werkelik verschil. En, denk nu eens even na: hebben wij eigenlik *voor verscheiden klanken* niet heel verschillende tekens? Denk eens aan '*a*'! Goed: de schrijf-'*a*' en de druk-'*a*', en de hoofdletter. Ga nu maar verder na, 't wijkt soms verbazend af. Of 'k nu 't woordje '*een*' gewoon geschreven of met hoofdletters geschilderd zie, 't is hetzelfde woordje *een*, dat bewijst heel duidelik dat die letters het woordje niet zijn. De lettertekens kunnen veranderen zonder wat anders te betekenen. In 't vlugge

schrijven is de dwarsstreep van de ‘*t*’ die er oorspronkelik net boven overheen ging (de hoofdletter!), in 't vlugge schrijven is die streep er doorheen gekomen, zo kreeg je onze gewone ‘*t*’. Maar met die *t*, met dat *afzonderlike* streepje er door, kon je nooit in enen door schrijven en zo wil de vlug schrijvende hand toch doen en onwillekeurig is het tot in enen door schrijven gekomen: die andere, derde t ontstond! Maar de *t*-klank bleef dezelfde, tekens zijn maar tekens. [Ik wenste hier wel even op te merken, dat er ook over de alphabet-letters op de aangegeven manier een aardige les is te houden, waarbij de leerlingen al weer zelf aan 't werk worden gezet: men denke aan de verschillende d's, van de delta uit. Ik merk er bij op, zoals de Akademie nog altijd de klanken en de psychologie verwaarloost in de studie van de Taal en Letteren, zo verwaarloost zij de geschiedenis van het Schrift, alle drie wetenschappen die ook voor een goed elementair, geestelik vormend onderwijs noodzakelik zijn.] Laten we nu eens kort en goed zeggen wat een letter *is*, je moet het precies zo onthouden: een letter is een afgesproken teken voor een spraakklank; schrijf het maar op. Een *teken*: dat wil zeggen, als je 't ziet, dan is dat een *sein* voor je om de klank *t* te denken. Een teken is een *sein*, dat weten alle jongens die Indiaantje spelen: mekaar een teken geven! Als je a ziet, dan is het een sein om de klank *ă* te denken. Etc. Als je ‘*d-a-t*’ bij elkaar ziet, dan wordt je daarmee toegeseind: *dat*. Een brief, en een boek, bestaat helemaal in zulke seinen. Dus: ‘Een letter is een afgesproken teken voor een spraakklank’: *vóór een spraakklank*: dat wil zeggen ‘in de plaats van een spraakklank’, de letter treedt voor de spraakklank in de plaats, de letter is in de brief de vertegenwoordiger van de spraakklank, die zelf niet tegenwoordig zijn kan. Ik zou ook kunnen zeggen: een letter is een afgesproken teken dat een spraakklank *aanduidt*. Verstaat iedereen dat woordje *aanduiden* wel goed? De letter beeldt de spraakklank niet af, hij duidt alleen maar aan welke spraaklank men denken moet; ‘aanduiden’ is te kennen geven, zeggen. De vriend die mijn telegram ontvangt, vindt daarin de aanduiding van 't woord dat ik in mijn hart tot hem gesproken heb, en dat zijn oor zou vernomen hebben als ik bij zijn vertrek aanwezig had kunnen zijn.

Nu weten wij al drie dingen, die je goed moet onthouden: *Taal* is klank, aller mensen taal, *De Taal*, is klank. Taal schrijven is Taal met afgesproken tekens voor de klanken *aanduiden*, namelik met geschreven tekens, *letters*; - nu noemen we drukken, tekenen, schilderen, beeldhouwen en zo ook maar schrijven. Wat *is* een letter? - een afgesproken teken voor een spraakklank?

Laat ik dit nu, D. en H., mijn tweede les maar noemen. Dat is het ook inderdaad maar in werkelikheid zit er in deze eerste en tweede les zoveel in, er is wel zoveel aanraking in met het leven, dat men lichtelik naar deze of die kant de grenzen eens overschrijdt en de twee lessen dan laat uitdijen tot meer. Ik sta hier niet om mijn gelijken en meerderen wijze lessen mee te delen alsof ik zelf zó'n goed docent zou zijn, wat volstrekt het geval niet is. Ik wil alleen jongere kollega's wel zeggen, dat in 't behandelen van deze dingen het aantrekkelike van een of ander onderdeel mij dikwils genoeg verleid heeft, er al te lang bij stil te staan. Er komt bij, dat men bij dit onderwijs als van zelf kontakt heeft met zijn leerlingen, ze denken zelf, bedenken, vinden, oordelen, hebben bedenkingen, delen mee, vertellen: dit moet natuurlik ook, dit is de belangstelling, dit is de zelfwerkzaamheid, en hier is nu ook de natuurlike discipline en de echte orde, waarbij de schipper alleen nog maar een oogje in 't zeil heeft te houden. Maar dit oogje in 't zeil geldt *niet het minst* de gang van zijn eigen gedachten. Als ik niet heel rustig ben, als het straatlawaai mij zo schandelik hindert, als de zorg je uit de school wil weg trekken, als je denken moet dat de autoriteiten het op je gemunt hebben en ik weet niet welke woorden op een vals goudschaaltje gaan, of óók als leergrage jongens en meisjes, want de jeugd háát het om verveeld te worden en onverteerbare of smakeloze kost te slikken en te knauwen, maar zij is er graag op om te klimmen en verder te komen, - óók, zeide ik, als de belangstelling van leerlingen *meer* schijnt te eisen, dan kan de wind der gedachte te hevig of te ongeregeld werken, dan raakt het roer wel aan 't mallen. Wie weet het niet? Maar juist als veel stof voor de hand ligt, het onderwijs op het leven zelf ingaat, en er kontakt is met de klasse, juist dan is het gevaar groot voor uitweiding zelfs die ons de eerste klasse met de derde doet verwarren. Uit eigen ondervinding zou ik de gevaarlike punten aan kunnen wijzen.

Ik wil nu overgaan tot de derde les:

[Ik schrijf op bord '*a*']: Dit is dus niet de *a* zelf, want *a* is een klank en een klank kan je niet schrijven. Maar dan is ook dit hier [ik schrijf het woord '*dat*'] niet het woord *dat* zelf en de geschreven zin '*Wat is dat*' is niet de zin zelf. En nog een stap vérder gaan we: De boeken, ons Leesboek b.v., maar ook het Geschiedenis- en het Algebra-boek en de krant, en het belasting-biljet, bevatten niet de Taal zelf, 't is alles *Aanduiding*, tekens. Dit maakt nu een boek juist tot zo iets aardigs. 't Is als 't ware een kistje, dat je open doet en dan zie je niets dan hele legers van zwarte tekens: komen daar

nu een paar Nederlandse ogen boven, dan onstaat er Taal, alles wordt Taal - maar waar ontstaat die Taal? - binnen in je, in ons bewustzijn zoals men dat noemt, in onze geest. Als wij de twee tekens '*D-e*' maar zien, dan denken wij al het klankwoord *de*; '*d-a-t*' wordt onmiddellik stil in ons het woordje *dat*; het rijtje '*D-e b-o-t-e-r i-s d-uu-r*' wordt, al lezen wij ook *stil*, tot die bekende woorden die wij dageliks spreken en horen spreken. Want, nie-waar, wij kunnen ons ook vóórstellen, stil vóórstellen, dat wij iets horen; zo doen wij als wij lezen. Nu kan er uit een Nederlands boek alleen Nederlands ontstaan bij iemand die zowat Nederlands kent en daarbij de waarde van de tekens bij ons. Als iemand die geen Frans kent in een Frans boek zit te turen, dan geeft hem dat hoegenaamd geen idee van Frans. En de Russiese en Indiese letters op de postzegels verraden je geen woord Russies of Indies. In de letters en dus ook in het boek, is maar aanduiding van Taal, niet de Taal zelf. Denk nu eens aan al datgene wat ons tegenwoordig in de leesles bezighoudt, aan al dat biezondere in de opeenvolging van de woorden en syllaben [uit de leesles weten de leerlingen ongeveer wat een syllabe is],[1)] aan de beweging en de muziek in de klankreeksen van de Taal, aan het Rythme. In rechte, eentonige rijen en regels staan de letters daar, zoo saai en rechtvaardig dat de jongens er onwillekeurig saai van gaan lezen. Maar hoe is het als je iemand hoort spreken, ook al ís hij een beetje saai? Hoe is het in het echte goeie, in het mooie lezen? Zéker, daar zijn toch wel enkele tekens in 't boek die op 't Rythme betrekking hebben, 't is heel goed opgemerkt, uitroepteken, vraagteeken, en ook punt en komma, uitstekend opgemerkt al weer, maar als we de hele gang van de zinnen wilden aangeven, als we om zo te zeggen 't boek op muziek wilden zetten, dan zouden we ook niet een massa tekens nodig hebben! En zouden we dan de taal zelf in 't boek hebben? Zo min als de muziek op het blad papier.

Nu zullen we eens een mooie proef nemen, eens kijken of iedereen, alles goed begrepen heeft. Piet, zet jij eens de *ē* en de *s* op het bord en jij, Toos, het woord *roos*. [Ze rekenen zich natuurlik verplicht om te weigeren en iedereen is 't er mee eens, dat dit nu verder niet meer kan, en ik houd mijn hart vast, dat ze zich soms door een andere leraar ervoor op den brandstapel zullen laten brengen]. In orde, zeg ik, er gaat niets af, het woord-zelf, en de *ē* en de *s* zijn nooit op het bord te brengen. Maar hier heb ik nu het geschilderde

1) Men zie de laatste, vierde druk van het *Lees- en Taalboek* bij de Firma Kemink.

levensgrote portret van m'n grootvader. Kan ik nu niet zeggen: Dit is m'n grootvader? Begrepen? 't Is dus nog niet zò gek om ook die tekens hier het woord en de zin te noemen en zoo spreken we ook gerust van een Frans en een Nederlands boek. Maar *let wel*, 't is toch altijd *bij wijze van spreken*, om zich kort uit te drukken. Ik mag, als ik tonen zal verstand van Taal te bezitten, *nooit vergeten* dat *dit hier niet* in werkelikheid de *a* is, dit '*d-a-g*', niet in werkelikheid het woord *dach*, en nooit denken, als 't er op aankomt, dat de taal in zijn volle werkelikheid op de bladzijden van het boek zou te vinden zijn. Iemand die dit vergeet (of die geregeld vergeet om er om te denken), doet iets dergelijks als een jongetje dat voor zijn geschilderde grootvader een nieuwjaarsgroet zou opzeggen omdat men gezegd had: Dit is je grootvader. Neen, hij doet nog verkeerder. Want het portret *lijkt* op de grootvader, geeft hem *in schijn* wéér. *Lijkt* het teken '*a*' op de *a*, hebben de tekens '*s-c-h-oo-l*' gelijkenis met *school*? Is hier wel *iets* van gelijkenis? Neen, want voor '*a*' kan ik even goed '*A*' of 'a', of als we 't afspreken '*B*' of een kruisje schrijven en zo ook als ik '*school*' wil schrijven, 't Kan op oneindig veel andere manieren. Wat is ook weer de zaak? *A* is een klank en *school* is klank en een klank kan niet afgebeeld. Tussen *a*-klank en *a*-teken is geen ander verband dan dat het is afgesproken om, als we het teken zien, aan de klank te denken; ander verband is er niet. Dus we kunnen niet zeggen: teken *a* staat tot de klank *a* = het portret staat tot de grootvader. Maar nu de kaart van Nederland die daar hangt!? Geen mens heeft er natuurlik iets tegen als iemand het een afbeelding noemt. Maar nu moeten we 't eens náúw némen. Denk nu aan de grootvader!... Neen, precies: die rivieren, die gele stippen voor de steden, die kwasi-bergen, enz.! Ik krijg zin om nu ik voor 't portret 't woord *afbeelding* gebruik, voor de kaart *een ander woord* te kiezen. Wat zou het kunnen zijn? *Afbeelding* zegt te veel. Wat dunkt jullie van *voorstelling*? Nu vraag ik: is deze vergelijking goed: het teken, '*a*' staat tot de klank = deze kaart van Nederland staat tot Nederland? [Ze vinden het niet goed]. Scheelt het véél? Het scheelt *oneindig* veel; waarom? Bij de kaart is er werkelike overeenkomst: iedereen 't er mee eens? - de kustlijn, de grenzen etc. etc. Hoe kan hier overeenkomst zijn? Nederland is iets zichtbaars; als je er met een ballon boven komt, dan zou je 't zo kunnen zien liggen, en dus kan je 't, als je 't niet wilt afbeelden, met lijn en kleur *voorstellen*. Maar klanken, wat voor 't oor is, wat niet zichtbaar is, zoals *a, e, s, p, schop, krijt, waar ben u, goeie morgen meneer*, dat is met géén tekens, met géén halen en krabbels voor te

stellen. Dus deugt ook onze tweede vergelijking *niet*, zulke hemelsbreed verschillende dingen moeten we zo goed mogelik uit elkander houden. Als we 't met een woord willen uitdrukken wat teken en spraakklank met elkaar te maken hebben, dan moeten we er prijs op stellen er een te kiezen, dat *zo juist mogelik* is. Dit is voorál nodig, ómdat de taal en het schrift zoveel verward worden. Dan denkt men dat de woorden uit letters bestaan, dat de Nederlandse taal uit de vierentwintig letters van 't ABC bestaat. Of iemand meent dat *hoet, hart, verhuist* op een *d* uitgaan, hij verbeeldt zich vast een *d* te hóren óók. Er wordt wel eens geleerd dat er vijf klinkers zijn: a, e, i, o, u. Laten we eens even nagaan: nu moeten we woorden zoeken met een of andere klinker: *matten, maten, met, meten*: hoor je dat dit geheel verschillende geluiden zijn? *ă, ā, ĕ, ē*, dat zijn er al vast vier.[1)] Verder maar: *pit, piet, put, Truus*. Nóg meer: *zon, zoon*. Hoeveel hebben we er nu? Tien. En er zijn er nog meer; [*ŏ, ō, ò, oe, eu* worden er natuurlijk nog buiten gehouden, dat zou nodeloze uitweiding geven]. Hoe zit dat nu met dat *vijf*? Goed, mooi, er zijn vijf *tekens*, maar van die heldere geluiden midden in de woorden zijn er meer dan vijf. Menigeen denkt: dat Frans is toch een aardige taal, dat er helemaal geen *k* in 't Frans is; hij denkt aan de letter, en aan de klank denkt hij helemaal niet. 't Is natuurlik een kolossale vergissing als je Schrift en Taal door elkaar haalt, uit het oog verliest het verschil tussen een zaak en het afgesproken teken voor die zaak. 't Komt er dus ook heel erg op aan, dat men scherp uitdrukt wat een letter eigenlik is, wat de verhouding is van het Schrift tot de Taal. Versta jullie dat woord *verhouding* wel? [Dit is een moeielike term voor de jongens, evenals zich verhouden]. Verhouding wil zeggen: wat twee personen of twee zaken met elkaar hebben uit te staan: b.v. de Kommissaris staat in zekere verhouding tot de agenten, in een heel andere verhouding staat de Kommissaris tot de Inspekteur, want de Inspekteur is geen agent; denk nu aan de meester en de jongens.... goed, de direkteur en de jongens, Simonis (de concierge) en de jongens, en de direkteur en de concierge, allemaal verhoudingen. En nu is de verhouding van de meester tot de jongens ook *anders* dan van de jongens tot de meester, let daarop en denk ook aan ouders en kind, kind en ouders! In plaats van verhouding zegt men ook wel betrekking; en als iemand in betrekking gaat, dan krijgt hij ook wat te maken met anderen, dan komt hij in zekere verhoudingen. Goed nu. Hoe nu de verhouding

1) Niet te betietelen als *volkomen* en *onvolkomen*, ook niet als *korte a* en *lange a*.

is van het Schrift tot de Taal, dat weet jullie al; 't goeie woord daarvoor kennen jullie al van de vorige les. Maar wil ik het nog eens zeggen? De letter is niets meer dan een sein, een teken, een wenk als 't ware: de letter *geeft* de spraakklank *aan, duidt* hem *aan*; of ook, de letter betékent de spraakklank, *betekenen* komt van *teken*. 't Geschreven woord *is* niet het woord. Ik mag wel zeggen: daar staat het woord *roos*, maar dan moet ik goed zorgen, dat jullie weten wat het zeggen wil. En wat voor zo'n woord geldt, dat geldt van zelf ook voor een heel boek. [Ik wil hier even opmerken, dat ik vermijd termen als: de betrekking van letter en spraakklank is niet wezenlik, of het verband is geen innerlik verband, die veel te abstrakt zijn].

Nu nog één stapje verder. Tussen het portret en de grootvader is *verband*, nie-waar? - natuurlik. Tussen de kaart en ons land is ook *verband*. Verbánd - van welk werkwoord zou dat komen? Van verbinden. Die twee dingen zijn niet los van elkaar, ze zijn verbonden. 't Verband tussen portret en grootvader is anders dan bij kaart en land, weet je nog? Nu.... asjeblieft...: teken *a* (daar staat het!) en.... hoor, *a*. Is daar verband tussen? 'k Zal 't iedereen, op de rij af, vragen. Even denken! [Ik neem de proef]. Sommigen zeggen: geen verband. Pas op: [Ik schrijf '*de*' op bord]: welk woord heb ik gedacht, Piet? [Ik schrijf '*hond*' op bord]: welk woord bedoel ik, Kees? Ik kan niet zo gauw een woord op bord schrijven, of jullie weten wat het is. 't Gaat om zo te zeggen bliksemsnel. Het teken telegrafeert je de klank over! Is er nu verband of geen verband? Zijn het teken en de klank los van elkaar of niet? Natuurlijk is er verband! Wát voor verband? 't Is zo afgesproken. 't Is afgesproken dat als ik *a* bedoel, ik dit teken geef: '*a*'; als ik *s* bedoel, dit: '*s*'; en als jullie mij een briefje schrijven, doe je net zo. Wie héέft het met je afgesproken? De meester is de man die je, als je behoorlik je taal machtig was, dat grote geheim meedeelde van de tekens, die tovertekens die de grote mensen onder elkander hebben en waar je in de wereld niet buiten kunt. Je eerste school is thuis, daar leer je de taal, van je moeder, want je vader is de dijk op, de wereld in; taal léér je uit het gebruik, niet van buiten uit een boek, het begon al in de kinderstoel. Naar school gaan dat wil zeggen: een trap hoger, de taal leeren *aanduiden* en lezen leren, dus *de tekens leren*. Maar dat gaat niét zo van zelf, dáár hebben ze een aparte man voor, de onderwijzer. Die spreekt ze nu, voor je vader en moeder en de andere grote mensen, met je af, dezelfde tekens die zij hebben, en dan schrijf je wat later met Nieuwjaar een mooie Nieuwjaarsbrief,

om te laten zien hoe ver of je al ben. Is 't niet aardig? Onlangs stond langs de weg, daar en daar, op een groene blind geschreven, in twee regels, een beetje schuin maar erg regelmatig en de letters allemaal even groot: Ik heb van de meester een stukje krijt gekregen. 't Was met krijt geschreven. Dat kind had zo verdienstelik op bord geschreven, dat de meester het op een echt natuurlike manier met een stukje krijt beloond had, dan kon het kind nog meer schrijven. En nu hier op de blind aan de Karnemelksloot, daar had het zijn stille trots luidop voor zich zelf uitgesproken en wéér móói geschreven. Herinner júllie je nog iets van die eerste schrijftrots? - En, Betsy, waar hebben onze vaders en moeders de tekens van daan? - Natuurlik; maar als we nu zo eens doorvragen, waar komen we dan uit? Daar zal ik bij gelegenheid eens wat van vertellen. [Ongelukkig weet ik er veel te weinig van]. En, zou je nu je gedachten nog anders aan elkaar kunnen laten weten? Kijk, de gewone manier is: in de taal de hoofdklanken onderscheiden en dan voor die hoofdklanken tekens vaststellen, dat's al duizende jaren oud om zo te doen, en nu algemeen. Zou 't anders kunnen? [Nu komen de jongens met bericht omtrent de Indianen! - Ik weer, namelik als ze me al niet voor zijn geweest, wat meest het geval is:] Zou je ook niet voor de dingen zelf, dus voor de rozen, de huizen, en voor de kleuren en andere eigenschappen, en voor het slapen en het vechten etc. etc. tekens kunnen afspreken? Dus let wel: *wij* duiden niet *de dingen* aan maar *de namen* van de dingen - maar nu *de dingen zelf* aanduiden! Doen we dat soms wel? [Dadelik komen ze aan met de sijfers!] Ik vertel nu dat ik altijd gelezen heb dat de Chinezen zo doen. Nu laat ik hun oordelen welke manier of beter wezen zou, en wij kijken eens even rond in het Eldorado voor kleine jongens, de ijzerwinkel, en het Eldorado voor meisjes, de galanteriewinkel: die duizende dingen! En we verheugen ons dat we geen Chinezen zijn. (Pas bracht een meisje uit I mij een stukje mee dat ze uit Eigen Haard had overgeschreven, hoe de Chinezen nu óók *anders*, op de gewone manier gaan schrijven. Dit had haar nu belang ingeboezemd, dat was nu begrijpelik en aardig voor haar geweest. Ik wist nog niets van die zaak af. Ik en het meisje hadden dus allebei onze voldoening).

Nu vraag ik: Is het verband tussen teken en klank een *sterk* verband, *werkt* dat verband dat er is, nog al *sterk*? En of! Kijk hier, als ik een woord op bord schrijf, kan je *niet eens verhinderen* dat het klankwoord niet bij je opkomt, je *moet* het woord denken. Probeer maar. [Even proberen!] Je kan niet naar '*De*' kijken, of je denkt *de*. Probeer nu om het woord *niet te denken: 'hond', 'thema', 'straat'*:

onmogelik, is niet? Letter en spraakklank zijn *allernauwst* verbonden. En toch heeft zo'n haaltje, zo'n krabbeltje, als 't er op aankomt, niets met de klank gemeen, ze zijn helemaal buiten elkaar. Ik kan een klank niet eens als klank zichtbaar voorstellen. '*A*' is *zomin a* als *'B' a* is. Vraag: hoe kan 't verband dan zo sterk werken? Heel goed: 'je bent het zo gewoon'. Gewoonte is een tweede natuur! Zo duizende en duizende malen heb je sinds je leerde lezen en schrijven, bij het teken aan de klank gedacht en bij de klank aan het teken, dat je nu geen '*a*' meer zien kan of de klank komt op. Wat staan er ook een macht van letters op zo'n bladzij!

Omtrent het nu voorgedragene, D. en H., wenste ik enige opmerkingen te maken. Ik ben eigenlik aldoor bezig geweest met de stelling toe te lichten: Taal is klank. Het is, hoop ik, duidelik uitgekomen dat deze stelling niets, hoegenaamd niets te maken heeft met het befaamde: 'Schrijf zo als je spreekt', dat volgens vele ouwe getrouwe vaderlanders de een of andere deugniet geproclameerd heeft, is het BUFFON ook geweest? Taal is klank geldt voor de meest 'gekuiste' rede, geldt voor de poëzie:

> Gij, Stemgeluid, op wie de Taal,
> Gelijk een held in wapenpraal,
> Hervoort treedt uit haar donkre woning! -

geldt even goed voor de advertensies in de krant en de opschriften van onze winkels, geldt ook voor het wetboek. *De letter is slechts iets dóór dat zij teken is, teken voor spraakklank*, ziehier de stelling. Wat heeft hier nu mee uit te staan - het feit dat er soorten en kwaliteiten van Taal zijn in een land: tongvallen, volksaardige stadstaal, burgerlik Beschaafd, meer gedistingeerd Beschaafd, Beschaafd losser en meer gereserveerd, allerlei kringtaal? Immers *niets*. - Als wij erkennen Taal is klank, dan zeggen we daarmee ook volstrekt niet: Schrijf '*vogelnesje*' en '*geschikste*', zonder *t, 'kinderhoofje'* en '*beroemste*', zonder *d, 'ombekend'*, met *om* voor *on, 'poszegel'* en '*zichbaar*', zonder *t*. Als mensen uit de oude school menen dat het nu daar naar toe moet (immers ook met die Nieuwe Spelling!), dat men alles maar op de klank gaat schrijven, dan wordt vergeten dat Taal niet maar klank is maar klank met betekenis. Als ik spreek van *een vogelnesje*, dan is dat toch *in mijn voorstelling* het deminutief niet van *nes* maar van *nest*, en aan degene tot wie ik spreek, komt immers ook het deminutief van *nest* tot bewustzijn? - iedereen meent toch het deminutief werkelik te zeggen en te vernemen; - dat na *s* voor *j* het niet tot *t*-articulatie komt, is niets dan een fonetiese toevalligheid, een samen-

treffen, wat van zelf niét in het schrift wordt weergegeven; met *'geschiktste', 'beroemdste', 'onbekend', 'postzegel', 'zichtbaar'* is het niet anders gesteld. *De goede spelling lijdt van de stelling Taal is klank niet de allergeringste last*. - Evenmin vloeit daar uit voort: Schrijf in de Accusatief 'de man', 'de lange man'; niet omdat Taal klank is, wensen de tegenwoordige linguisten 'de man', 'de grote tuin', 'deze gemakkelike stoel' te schrijven maar omdat *ik* nu b.v. als ik hier voor u sta te spreken, die vormen *'dezen', 'wien', 'dien', 'den'* helemaal niet blijk te hébben in mijn eigenlike taal, die toch de eigenlike taal is van U allen, en van de Leden van de Eerste Kamer, en van de gezamenlike Nederlandse Professoren en van de meest gedistingeerde Nederlandse Vrouwen. Het is de stelling Taal is klank maar die het ware licht doet vallen op de natúúr van die '*n*' in '*op dezen gemakkeliken stoel*', daar is geen vorm die er aan beántwoordt: nu ontstaat de vraag. 'Is er reden om evenwel aldus te blijven schrijven?' Ik licht dit nog toe met een beoordeling van de meervoudsvormen en de werkwoordelike vormen op -*en: 'balken, kinderen, eten, wij, zij eten, wij, zij aten, gegeten'*. In een groot gedeelte, in een *voornaam* gedeelte van ons land is in de taal van de meest beschaafde mensen, fijn beschaafde, geletterde, hoogstaande mensen, wát men maar wil, de gewone meervoudsvorm niet met -*en* maar met -*e* en de infinitieven zijn met -*e* en de 1ste en de 3de persoon meervoud tegenwoordige en verleden tijd zijn met -*e*, en 't verleden deelwoord ook. Dit kan iedereen weten die zijn oren gebruikt om te horen. Dit zijn alles volkomen beschaafde Nederlandse vormen, minstens zo goed als die met -*en*, ze zijn veel gemakkeliker, veel vlugger, veel leniger, al is de bekende schooltraditie dat *en* alleen maar goed is, omdat het 'veel mooier' is (waarom dan een toevallig boerenkind in de klasse uit het oosten aan de anderen ten voorbeeld wordt gesteld!) en 'omdát het alleen maar goed is' (de oude school is zo als men weet zeer sterk in 't betogen). Wáárom wensen nu dezelfde linguisten voor wie het een uitgemaakte zaak is, dat met *'den, dien, dezen, wien'* gebroken moet worden, *niet* de meervoudsvorm op -*e, niet* de werkwóórdelike vormen op -*e* geschreven te zien? Omdat in een ander groot gedeelte van het land de oude *en*-vormen nog altijd de gewone zijn en de Hollandse vormen met -*e* hoogst oneigen voor gehoor en taalgevoel; omdat aldus in het kleine land *tweeërlei boeken* zouden verschijnen, boeken die niet maar door enig woordgebruik, door enige klankvariaties zouden verschillen maar die een bladzijde zouden vertonen van totaal afwijkende fysionomie, immers door *ingrijpend onderscheid van grammatika*. Het is door de *grammatikale*

tegenstelling van -*e* en -*en* vormen dat Nederland *niet* heeft een strikte taaleenheid; maar de geest, gericht op betekenis en zin, verdráágt veel verschil in het vlugge, het snelle gesproken woord, dat in al zijn biezonderheden van klank en vorm *toch in de verste verte niet bij ons bewust wordt*. Aangegeven in het Schrift, wordt allerlei variatie, die in het spreken aan het oor voorbijgaat, op hinderlike wijze tot bewustzijn gebracht. En onduldbaar zou in onze tijden in het éne land zijn: boeken in Oostelike en boeken in Westelike taal. Het Spreken en het Schrijven stellen niet dezelfde eisen van Taaleenheid.[1)] Wat volstrekt niet betekent dat er een aparte Taal van Spreken, een aparte Taal van Schrijven zijn moet, of per se zijn zou. Maar zoals het Schrift behoort uit te drukken *de psychiese eenheid*, bij het individu, van *nesje* en *nest*, van *geschikste* en *geschikt*, van *zigbaar* en *zicht*, van *omberispelik* en *ondoenlik*, zó moet het uitdrukken *de psychiese eenheid* van *balke* en *balken, stoele* en *stoelen, wij ete* en *wij eten, wij ate* en *wij aten*, enz. enz. *bij de natie*. Op zich zelf zou het even goed zijn dat de geschrevene vorm die met -*e* was. De geschiedenis van de tongvallen binnen onze grenzen en van onze Algemene Taal heeft er toe geleid dat het anders is. Krachtens zijn eigen middeleeuwse tradietsies (ook Holland had eenmaal -*en*) richt het toongevend Holland, richt het Algemene Schrijven zich naar de verachte taal van het Oosten. *Zo is er in ons boek en onze krant dan wensenswaarde eenheid*. Zullen eenmaal de grammatikale vormen zonder *n* ook Oostelik en Noordelik zijn, algemeen? Ik voor mij dénk zo, er is natuurlik ook niets tegen, integendeel; maar het zal nog wel láng áánhouden en vóór de algemeenheid er is en Beschaafd Nederlands (behalve bij schoolmeesters waarschijnlik, want dit is een onverbeterbaar soort), vóór Beschaafd Nederlands overal een Nederlands is ‘zonder n’, moet in de school *eten, balken, gegeten* (in het Schrift!) krachtdadig gehandhaafd worden; maar niet door Ministers en politie, de ernst en het inzicht van onderwijzers zal het doen, voor wier opleiding niets *te duur* is geweest, de liefde en het inzicht van leraren - die uit een andere school zijn dan die van de oudere met lamheid en onvruchtbaarheid geslagen Neder-

1) In 1909 publiceerde de Redaksie een oudere Lezing van mij: Taaleenheid in Spreken, Schrijven en Spellen, die toch niet bestemd was voor publicatie zoals hij er lag. De Lezing had nog nodig een kritiese ‘betutteling’. Maar ook: het onderwerp was niet ten volle behandeld. Het denkbeeld (iets van 't grootste belang, om uit de oude klassicistiese schoolmeesterij uit te komen) was: dat Spreken, Schrijven, Spellen volstrekt niet dezelfde eisen van eenheid stellen; dáárgelaten dat er velerléi Spreken, Schrijven, Spellen is.

landse Philologie. Hetzelfde inzicht zal het doen dat verwérpt *'den, dien, dezen ongemakkeliken stoel'* tegenover *'de, die, deze antieke kast'*. Dit is in geen Noord-Nederlands Beschaafd grammatikale regel; en het is als algemene *schrijfvorm* van géén kant behoorlik te verdedigen; het heeft een *tradietsie* maar héél die zogenaamde 'geslachtsregeling' is toch eigenlik *minder dan niets*, het is niét goed mogelik, zou men denken, dat een rechtschapen taalkundige er nog iets voor voelen zou. En nu keert de vraag terug: Wat heeft de stelling *Taal is klank* met de verwérping van *'den, dien'* en de handhaving van *'balken, eten'* uit te staan? Noch het ene noch het andere is er een uitvloeisel van: in mijn elf klassen op school zeggen bijna alle leerlingen *'ete, balke'*. Zal ik ooit zo laten schrijven? Maar zo ik dacht dat het hun weinig persoonlik onplezier zou bezorgen, zou ik hen zéker laten schrijven, in overeenstemming met hun taal, *'die, deze, de, wie'*. Het blijkt, dat *Taal is klank* geen *Imperatieve* stelling is die een zeker taalgebruik zou gebieden of verbieden. Het is enkel een theoreties inzicht omtrent het wezen van de letter: *ook in het geschrevene en gedrukte is de klank primair*, niet bij proclamatie, maar *door het wezen zelf van het Schrift en krachtens het karakter van de Spelling: 'de'* is *de* ómdat een letter een teken vóór een klank is, en '*hoed, goed, gedood*' kan *niet* begrepen en beoordeeld dan ván de klank uit. In het licht van deze waarheid vertoont nu de overgeleverde '*den*'-vorm zijn natuur en kwaliteit; komt *stoele, mense* uit als volkomen reële, van het geschrevene '*stoelen, mensen*' absoluut onafhankelike allervoortreffelikste en allerbeste meervoudsvorm náást de articulatories en voor 't gehoor zéker niet 'betere' -*en* vorm. *Van hier uit is de beoordeling en de waardering van een dogmaties overgeleverde Grammatika en Spelling eerst mógelik*. En nu onthult zich ook het oude Schrijftaal-idee, waarin de taal niet bestond in geklank dat, sekundair, met tekens kon worden aangeduid en gespeld, maar bestond in tekens die, sekundair, konden worden uitgesproken: het Schrijftaal-idee, waarbij blindweg van elkander is losgemaakt, ván elkáár is genomen wat slechts in zijn organies verband, slechts geneties kan begrepen worden en daarna de *natuurlike*, uit zijn aard gelukkig eeuwige *orde* in het geestelik Rijk der Taal *geheel is omgekeerd*: niets meer of minder dan een Revolutie van oppervlakkig Rationalisme.

Ik keer nu tot wat ik mijn derde les noemde, nog even terug. Er is daarin gevaar voor uitweiding dat gemeden moet. Men mag er niet toe afdwalen ook de woorden zelf, dus *roos, licht, ik sliep*, dus de *klankkombinaties* aan zijn leerlingen als *tekens* te doen kennen, als klanktekens voor voorstellingen, begrippen, gedachten, m.a.w.

hun in dezelfde moeite door willen vertellen *wat* een woord is, hun een idee geven wat *Taal* is. Dit inzicht is van de allergrootste betekenis, heel de leer van de woordbetekenis en de grammatikale funksie moet er van uit gaan, het is de tweede grote waarheid in het nieuwe Moedertaal-onderwijs. Maar is dit zuiver psychiese in de eerste klas *op zijn plaats*? Als wij ons onderwijs behoorlik zullen verdelen, moet ‘dat ook het woord zelf weer afgesproken teken is’, in I liever niet aangeroerd. We hebben ons, zonder nodeloos afwijken, te concentreren op die natuurlike en zeer goede allereerste stof van onderwijs voor de nieuwe leerlingen van Gymnasium en H.B.S.: de verhouding letter en spraakklank. Het parallelisme *letter: woordklank = woordklank: denkbeeld* mag op een ogenblik van goede, konkrete uitlegging even gevat worden, het volgende ogenblik is het weer achter de gezichteinder verdwenen en de vage herinnering dat er nóg zo iets is, maakt onzeker, sticht verwarring, en verduistert een inzicht dat, op zich zelf gehouden, volkomen helder was gebleven. Aan het éne nieuwe inzicht hebben de jonge geesten genoeg en zullen we verder komen, dan moet dit eerst eigendom worden. Het is om dezelfde dubbele reden dat ik in dit begin niet zoveel zeg over *de psychiese waarde* van het geschreven woord, dat, terwijl het zich innig met het klankwoord associëert, zich door zijn blijvende zichtbaarheid, zijn konstantheid en alomtegenwoordigheid aan onze zinnen opdringt en het eigenlike schijnt; dat ook tengevolge van 't histories veranderen van de Taal (wanneer de oude tekens blijven!), óók door bewust ingrijpen van de etymologiserende geleerde, zich kan voordoen in vormen (ons ‘*mensch*’, de Franse woorden ‘*sens sans cent*’) die het inderdaad een zekere zelfstandigheid ook tegenover het klankwoord geven. Over dit alles zeg ik voorlopig weinig, het hoort méér tot de tweede klas. Hoofdzaak laat ik hoofdzaak blijven - het is, dat de letter afgesproken teken is voor een spraakklank, het woord geschreven niet het woord zelf maar een aanduiding, noch afbeelding noch voorstelling (bij voorstelling wordt licht te veel gedacht), dat altijd (dit toe te lichten met sterk sprekende voorbeelden als ‘*mensch, gedood*’ en uit het Frans) het klankwoord *de kern* van het geschrevene woord blijft. Indien wij hier verder op in wilden gaan in de klasse, dan zou ons dit al weer op een heel ander terrein brengen, een terrein dat zeer zeker hoort tot de domeinen van het nieuwe Onderwijs, maar dat natuurlik niet in I moet betreden worden: ik bedoel de vraag: ‘Moeten we een aparte Schrijftaal onderscheiden?’ - die anders alleen van de stelling Taal is klank uit beantwoord kan worden.

Nu is er nog één punt, maar waarover ik zeer kort kan zijn. Door historiese oorzaken gebeurt het dat of voor goed, of voor korter of langer tijd, de letter heel erg of zelfs helemaal losraakt van de eigenlike klank; ik denk aan het Grieks en Latijn, zonder daar nu verder iets over te beweren, het is iets dergelijks wanneer iemand b.v. Deens gaat leren en niet in de gelegenheid is zich over de eigende eigenlike taal te laten inlichten, of als z'n Engels een beetje slecht is. Ook deze mogelikheid en hoe dan de letter en het schrift heel en al de ware klank, het ware woord remplaceert, hoe hij, zonder nochtans op te houden een teken voor klank te zijn, een wonderlike koning wordt, de echte *uitgesproken* letter van *het klassicistiese*, d.i. *heel het oude en nog overal voortvegeterende oude Taalonderwijs*, de *uitgesproken* letter, die de moeder van de klank schijnt te zijn, - ik laat het rusten. En aan zijn plaats laat ik het ook, hoe *in* zijn valse positie, het teken zuiver representatief wordt en wezen van de allerhoogste betekenis, allenige drager immers van het woord z'n psychiese inhoud, aldus wanneer het geklank van een taal voor eeuwig verstomd is, de gedachte der gestorven geslachten overdragende aan de verste geslachten der Toekomst. Ik laat dit aan zijn plaats, die plaats is in een hogere klasse, de tweede, de derde; maar de letter, de Aanduiding, de Spelling wórdt niet gering geacht in de tegenwoordige taalstudie, dit is niets dan misverstand. De tegenwoordige taalstudie zoekt de volle werkelikheid, het nieuwe taalonderwijs wil een onderwijs ààn die werkelikheid. Hoe zouden we toch niet weten en waarom toch zòùden we miskennen, dat in zijn volle werkelikheid de Letter sociaal en kultuurhistories een wezen is van de allerhoogste en van geweldige betekenis: wonderbaar wezen, een schrap, een krabbel, onaanzienlijk, afhankelik, in zijn geboorte minder dan een schaduwbeeld eerst, maar in zijn nederigheid bestemd geweest te worden uitstraler van onuitputtelike energie en hefboom van onmetelike krachten. Zonder Boek en Blad valt onze Samenleving uiteen, de Letter is een grondzuil der Kultuur, en hierom is het dat in een zeer reëel Taalonderwijs de letter niet wordt *klein* gemaakt en heel de Aanduiding, Leer en Praktijk er een evenwaardige plaats heeft naast Klankleer, Betekenisleer (hieronder begrijp ik de Grammatikale Funksie), Syntax, Taalgeschiedenis. Om in de tweede klas de orthografiese aanduiding, de *manier* dus waaróp Taal door middel van tekens wordt aangeduid, tot een ontwikkelend en mooi onderwijs te maken, daartoe is het nodig het gehele eerste jaar een hoofdzaak te laten blijven: Taal is klank, hierop krachtig te concentreren.

(*Slot volgt*).

V.D.B.

Klankleer in de klas.[1)]

Ik ga dus van de veronderstelling uit dat we als integrerend deel van de spraakkunst en in het algemeen van ons taalonderwijs, ook klankleer willen behandelen met onze leerlingen.

Twee vragen doen zich voor:

1. Wanneer?
2. Hoe?

Voor de meesten van u is de eerste vraag misschien al geen vraag meer. Immers als het weten omtrent klank àl het denken over taal als een zuurdesem zal doortrèkken, dan is het wel vanzelfsprekend dat het antwoord op de vraag: 'Wanneer behandelen we klankleer?' moet luiden: Van het begin af aan! Mocht iemand er anders over denken dan zal dat bij de besprèking - immers wij geven hier geen voordrachten; wat wij op ons genomen hebben, is de zaak *in te leiden* - dan zal er bij de bespreking gelegenheid zijn hier op terug te komen. Het lijkt me niet nodig er nu breedvoerig over te spreken; ik ontga zo in elk geval het verwijt *d'enfoncer un porte ouverte*. Dus nu: *Het hoe*.

Ik zal u vertellen hoe ik het dìt jaar zelf doe. Dat is niet presies zoals ik het een paar jaar geleden gedaan heb (ik heb niet elk jaar een eerste klas voor Nederlands). Ik hoop dat ik het nu beter doe, maar afwijking is niet alleen het gevolg van groter ervaring; afwijking is ook een gevolg daàrvan dat ik zelf geen aantekeningen heb voor mijn onderwijs. Hoe ik de zaak behandel, hangt voor een deel af van mijn leèrlingen. En dat betreft niet alleen de manier waarop een zaak wordt voorgesteld, het betreft zelfs de omvang van het behandelde. Als de leerlingen een of andere eigenaardigheid opmerken, dan bespreek ik die; merken ze het niet op dan blijft de zaak òf voorlopig òf, vaak genoeg, helemaal onvermeld. Ik moet er dus nadruk op leggen dat het onderwijs spontaan is; wijze van behandeling en omvang van het behandelde hangen voor een groot deel van de klas af. Als leidend beginsel beschouw ik:

dat de leerlingen zelf moeten vinden.

Het begrijpen van taalverschijnselen in de moedertaal is essentieel

1) Lezing voor de Vereniging van Leraren in levende talen, gehouden te Utrecht, 13 Mei 1913.

verschillend van het begrijpen van de verschijnselen in een vreemde taal; het onderwijs in de moedertaal moet, daarmee rekening houdend, ook essentieel verschillen van het onderwijs in een vreemde taal, ook al past men daarbij de direkte methode toe. Bij het onderwijs in het Nederlands heeft de leerling het materiaal ìn zich, kan hij de taalverschijnselen zèlf beoordelen; bij het onderwijs in de vreemde taal wordt het materiaal hem door leraar of boek voorgelegd, en kan hij de verschijnselen *niet* zelfstandig beoordelen.

Als ik nu leerlingen krijg, zeg ik ze dat we aan taal zullen gaan doen. En, evenals de leraar in de Natuurlike Historie, als hij hun over planten wil leren, die dingen ontleedt, zo zullen wìj doen met de taal. Neem ik nu een zin en vraag hun die te ontleden, dan begrijpt u wel wat ze doen: onderwerp, gezegde, enz. Die ontleding sport - want anders dan als sport hebben ze het niet geleerd; de honderden uren die op de lagere school aan deze ontledingspelletjes bestemd zijn, hebben immers geen ander resultaat dan dat de leerlingen min of meer in staat zijn de spelling DE VRIES-TE WINKEL toe te passen, en wat erger is, men verwacht ook geen ander resultaat; men is al heel tevreden als de meerderheid fatsoenlik te Winkelen kan - die ontledingsport nu, moet hun eerst uit het hoofd. Prakties is het, hun dan een zin voor te leggen (d.w.z. spreken) in een taal die ze niet kennen. Als ik hun vraag te ontleden de zin aivsīnĭm, dan proberen ze het wel, en menen drie woorden te horen (aiv sīn ĭm), maar als ik hun vraag of ze het wèten, dan moeten ze bekennen dat ze aan het raden zijn. Ze menen het dan te kunnen ontleden als ze weten wat het betekent; ik vraag hun of ze een plant alleen kunnen ontleden als ze de naam al weten: dan zou determineren wel een moeilike zaak worden!

Zo komen we er geleidelik toe in te zien dat we de zin wel ontleden kunnen, ook al verstaan we hem niet, n.l. in klankgroepen, en die weer in klanken. En als we de betekenis van een zin wèl kennen, kunnen we hem toch niet ontleden naar zijn betekenis, tenzij we de betekenis van elk van zijn delen kennen. De bovengenoemde zin (aiv sīn ĭm) is niet naar zijn betekenis te ontleden, ook al kennen ze zijn betekenis: ze moeten eerst de delen elk op zich zelf kennen vóór ze de zin ontleden; m.a.w. ze moeten de zin in hun geest ontleed hebben, de verhouding van de delen tot elkaar kennen, vóór ze ‘ontleden’ kunnen. Kortom de formele ontleding is niet het middel om een zin te begrijpen, hij kàn (let als het u belieft op dat kàn!), hij kàn een bewijs zijn dat de leerling de zin begrepen heeft.

Dit geef ik ter overweging aan diegenen die de ontledingsport beoefenen als ‘middel om de zinnen te begrijpen’!

Nu, de leerlingen op de lagere school hebben genoeg gedaan aan zulke ontleding van de zin naar zijn betekenis. Voorlopig kunnen we eens beginnen de zin te ontleden naar zijn klanken. Als we nu een klankgroep nemen, dan merken we dadelik dat één klank boven alle anderen uit klinkt: in *bak* de middelste, in *zie* de laatste, in *ook* de eerste. En ze weten hoe we die klanken noemen: klinkers. Zo hebben we een praktiese scheiding tussen klinkers en medeklinkers.

Maar soms is het niet zo makkelik. Als ik zeg *tafel, lantaarn*, dan is het duidelik dat we in *tafel* twee klankgroepen hebben, en dat de klinker in de eerste *a* is; maar in de tweede? Het is lastig te zeggen of tussen de *f* en de *l* een klank gehoord wordt. En als we vlug (tāfl) zeggen, blijft het toch een verbinding van twee klankgroepen. Dus is de laatste klank, de *l*, een klinker. En in *lantaarn* horen we drie klankgroepen: (lan-tār-n). Daar is klaarblijkelik de *n* een klinker. Maar nu is in de eerste klankgroep van *lantaarn* nòch de *l* nòch de *n* een klinker; immers de klinker is de *a*.

We zien dus dat de *l* en *n* in het éne geval klinker, in het andere medeklinker zijn. Dat komt hoofdzakelik voor bij de *l, m, n, ng, nj, r*. Zulke twijfelachtige klanken noemen we vloeiende medeklinkers.

Mocht een leerling zeggen dat in *pst*! de *s* een klinker is, dan antwoord ik: ja, dat is ook zo; maar *pst* is toch eigenlik geen deel van een zin, geen stuk taal. Als we ons tot klanken bepalen die deel uitmaken van een zin, dan gaat de regel: ‘alleen *l, m, n, ng, nj, r* zijn vloeiende medeklinkers’ wèl op.

Nu we weten dat we deze drie soorten van klanken hebben, zullen we nagaan welke klanken we gebruiken in het beschaafde Nederlands, d.w.z. het Nederlands dat we zelf op school spreken.

We beginnen met de klinkers, en daarbij ga ik onbeschroomd uit van de spelling. Ik vraag dus welke klinkers zo al worden aangeduid met de letter *a*, enz.; dan welke klinkers door een dubbel teken worden aangeduid. Het aantal klinkers dat ik krijg is volstrekt niet elk jaar hetzelfde. Het is om en bij de 25. Als een leerling vindt dat de klanken in *kat* en *bal* toch veel verschillen, dan rekenen we ze voor twee afzonderlike klinkers; anders stellen we ons tevreden met de onderscheiding van *kat* en *kan*. Maar nu gaan we dadelik ook tekens afspreken voor die verschillende klanken. Immers doel is te komen tot transkriptie. Daarvoor acht ik nieuwe tekens, zo niet absoluut noodzakelik, dan toch hoogst gewenst. Bezwaren zijn er in werkelikheid ook niet tegen. Voor de klinkers heb ik er een twaalftal

nodig. Maar zulke onderscheiden als tussen de klinkers in *kat, bal, kan*, of tussen die in *dof* en *stom* hoeven niet aangeduid; de verschillen zijn altijd gelijk vóór de betrekkelike medeklinkers. Maar wel moet aangeduid het verschil tussen de klinkers in *rad* en *raden*, in *stok* en *dof*, in *hut* en *huur*, enz.

Vóór we nu tot de medeklinkers overgaan, hebben we nog te onderzoeken de gevallen dat er in één klankgroep twee klinkers zitten, de tweeklanken. De tweeklanken in het Nederlands zoeken we op deze manier: uitgaande van de gevonden klinkers zoeken we welke kombinaties voorkomen; van *a* met *i* in *failliet*, van *ā* met *i* in *haai*, enz. We vinden een twaalftal, maar rekenen daarbij niet de onduidelike tweeklanken die sommigen spreken in *been, boon, deuk*.

Dan komen de medeklinkers; hun aantal is vrij groot. Afzonderlike tekens hebben we alleen nodig voor een deel; ik beperk me tot een zestal. Maar volgens mijn ervaring vinden de leerlingen alle medeklinkers niet dadelik. Zo komen ze er wèl op dat de *n* verschillende klank aanduidt in *den* en *denk*, maar gewoonlik vergeten ze *nj* in *oranje*; ook het verschil van *r* in *bar* en *baar*. In dat geval wijs ik hun niet op dat verzuim, zeg hun alleen dat ze in hun netschrift ruimte moeten laten voor het geval dat ze later nog nieuwe medeklinkers ontdekken.

Zo is de weg geëffend voor de transkriptie. En daarom draait het hele onderwijs in de klankleer. Alleen wat in transkripties gevonden is, wordt theoreties besproken. Bij die transkripties worden de leerlingen tot hun eigen verwondering gewaar hoe sterk verschillend hun spreken is, terwijl ze het er tot nu toe voor gehouden hadden dat ze allemaal in de klas dezelfde manier van spreken hadden; uitgezonderd dan een enkele die *f* en *s* zegt voor *v, z*, en dergelijke biezonderheden.

Bij de transkriptie kies ik eerst ènkele klankgroepen, vooral zulke waar de spelling onfoneties is: *daad, mag, mensch*, enz. Maar dat is slechts een voorbereiding. Het eigenlike transkriberen begint wanneer we tot hele zinnen en stukken komen. Het is wel nauwliks nodig te zeggen dat ik er voor zorg omgangstaal te nemen.

Als we nu een poos aan transkriptie gedaan hebben[1)], merken we allerlei op dat we niet verklaren kunnen. We merken op dat eenzelfde woord in verschillende vormen optreedt, dat het van klank verandert al naar zijn plaats in de zin. We komen ook voor moeilikheden in de transkriptie zelf; b.v. moeten we *ik kom* transkriberen met twee

1) Zie het *Overzicht* in de volgende aflevering.

k's? Dat is toch eigenlijk fout. U ziet dat we zo ongedwongen tot het inzicht komen dat we in den beginne meer theoreties vonden: dat een fonetiese ontleding de woordgrenzen niet kent. Om al deze dingen te begrijpen is het nu nodig te weten over de vormwijze van de klanken. Die gaan we dus na.

Eerst ontleden we de medeklinkers in hun elementen. Het is het beste daarmee te beginnen, omdat de analyse van medeklinkers mogelik, die van de klinkers onmogelik is. Vroeger heb ik wel eens de vormwijze van de medeklinkers in detail nagegaan, maar dit jaar heb ik eenvoudig de algemene onderscheiden tussen de verschillende medeklinkers behandeld.

Ik bespreek dan eerst waardoor de klinkers in manier van voortbrenging verschillen van de medeklinkers. Wij vinden dan dat bij de klinkers de luchtstroom uit de luchtpijp vrij door de mond (of door de mond en neus) naar buiten kan komen, terwijl bij de medeklinkers de luchtstroom ergens wordt tegengehouden (als in *kap*), of door zo'n nauwe opening gedreven wordt dat we duidelik een gesuis horen. Zo hebben we dan de onderscheiding van gesloten en open medeklinkers.

Dan plaats en stem (zie het *Overzicht* in de volgende aflevering).

Daarbij wordt vaak door de leerlingen opgemerkt dat de geademde medeklinkers scherper zijn dan de stemhebbende. We komen dus tot de erkenning dat de oude naam scherpe en zachte medeklinkers op juiste waarneming berust.

Dan komt de behandeling van de klinkers in het algemeen. Zie hierna het *Overzicht*. Dit is al wat ik, dit jaar tenminste, over de ontleding van de klanken heb behandeld.

Van groter belang is de bespreking van de klanken in hun samenzijn. Bij de transkriptie hebben we natuurlik tal van voorbeelden van assimilatie van stem: *voor* begint met (v), maar in *niet voor* horen we een (f). Daar vinden we ook wel een paar regels voor (zie overzicht), al denk ik er niet aan te trachten dit onderwerp volledig te behandelen. We vinden ook andere assimilatie: *kan* is niet hetzelfde in *kan ik, kan jij* vergeleken met *kàn je*; de *s* van *koos* is iets anders dan de klank in *Koosje*, weer iets anders in *wat koos je*? Ook deze assimilatie van plaats gaan we na.

Zoëven zei ik dat het soms lastig is de woorden in klankgroepen te scheiden. Als we *ik kom* zeggen schijnt de verdeling te zijn (*i-kom*), dus met *k* behorende tot de tweede klankgeroep. Zo ook *ba-ker*. Maar in *bakker* is het anders: daar is de grens nòch na de *a*, nòch de *k*, maar gedurende de sluiting voor de *k*, dus in de pauze tussen het afsluiten van de luchtstroom voor de *k*, en de ontsluiting. Wij leren

zo opmerken dat sommige klinkers onmiddellik door een medeklinker gevolgd worden, zodat de meesten ook nooit op het eind van een woord voorkomen: zulke klinkers noemen we *gedekt*. De andere, zoals de *a* in *baker* noemen we *vrij*.

Deze onderscheiding van vrije en gedekte klinkers geeft ook de weg aan tot de verdeling van de zin in klankgroepen, of, zoals we nu zeggen: syllaben.[1)] Bij de bespreking van de syllaben wordt nog eens herinnerd aan hetgeen we in het begin van het jaar vonden: dat klinkers voor ons gehoor het meest kenmerkende deel van een syllabe zijn. We merken dat de oorzaak hiervan is dat de luchtstroom bij een klinker vrij naar buiten kan gaan. Zo komen we er licht toe in te zien dat die klinkers de meeste klank hebben die gesproken worden met wijde mondopening, terwijl de klinkers waarbij de tong bijna het verhemelte raakt, b.v. de *i* of *u*, naderen tot de medeklinkers.

Zo wordt het begrijpelik dat een verbinding als *ai* even goed één syllabe kan vormen als *al, am, ak*, al komen in de eerste groep ook twee klinkers voor. Tevens zien we waarom onze tweeklanken juist altijd eindigen op een *i* of *u*.

Nu komt nog hetgeen over klem en toon te zeggen is. De waarde van klem is natuurlik onmiddellik te bespreken bij het leesonderwijs. Wie het *Lees- en Taalboek* van VAN DEN BOSCH kent begrijpt me. En als iemand hier het niet mocht kennen dan is, ik wil niet zeggen: het énig nodige, maar wel het allereèrst nodige wanneer hij van deze vergadering thuis komt, met dat boek kennis te maken. Ook toon behandel ik niet theoreties in aparte lessen. Dat is ook deel van het leesonderwijs. Bij dat leesonderwijs is er ook gelegenheid op te merken dat ook de klànk afhangt van klem en toon, en van gelaatsbeweging. Men kan moeilik vermijden het onderscheid te horen tussen het onverschillig toestemmende of goedkeurende *ja* met vooruit gestoken lippen, en het geïnteresseerd vragend *ja*? Niet alleen toon verschillen daar; de klinkers zijn, afgezien ook van toon, sterk verschillend. Zo ook *neen* in het onbesliste (nø), en het vast beraden (nēi).

En dit noopt me tot een algemene opmerking. Waarnaar we bovenal moeten streven is dit: klankleer moet niet zijn een nieuw hoofdstuk in de spraakkunst, een vermeerdering van het door onze leerlingen te verwerken weten. Klankleer moet zijn de geest die alle taaldenken en taalpraktijk in lezen en schrijven van onze leerlingen doortrekt. Daarom moet het niet beperkt blijven tot een theoretiese behandeling

1) Het woord *lettergreep* wordt natuurlik zorgvuldig vermeden, tot dat we het nodig hebben, d.w.z. in het hoofdstuk van de spelling.

in de eerste klas. Maar telkens en telkens moet de leerling merken dat klank het hoogste is in de taal die men spreekt. Zo zal de klankleer het prakties beheersen van de moedertaal, en van de vreemde talen ten goede komen. Klankleer moet zo de grondslag vormen van lezen, spreken en schrijven.

Dames en Heren. Het doet me genoegen hier de gelegenheid te hebben eens te laten zien wat wij met klankleer-onderwijs bedoelen. Want ons bedoelen wordt vaak misverstaan, ook door hun die niet van nature tegen elke nieuwigheid zijn. Dat ik niet ten onrechte daarover klaag, mag blijken uit hetgeen een kalm man als de heer BOLKESTEIN, nu direkteur H.B.S. Amsterdam, ruim een jaar geleden in de vergadering van de Vereeniging voor Paedagogiek zei[1]:

'Nu taal klank is, moet natuurlik in de school de klankwetenschap komen, soms zo ongaar mogelik; klankleer is een nieuw onderdeel van het taalonderwijs. En de nieuwe taalonderwijs-mensen rusten gaarne van hun psychologiese kapriolen uit bij deze physiologiese klankleer-honkpaal. Nu, het is er in elk geval wel zo veilig als in de psychologiese hoek. U weet het, niet waar, een goed taalboek begint nu met het schildvormig braakbeen, e.a. Alsof een dik boek over Schul-Laut physiologie - men zegt zulke barbaarsheden liefst in het Duits - één leerling aan betere uitspraak, ik spreek over het Nederlands, zou kunnen helpen. Zeker, er zijn pathologiese spraakafwijkingen; maar die te genezen is een taak, die niet vóór en in de klasse wordt vervuld; er zijn dialektiese afwijkingen, die niet geduld worden in de maatschappij (ondanks alle nieuwere dialekt-aanbidders in de taalpaedagogiek) maar zij genezen door voorbeeld en langzame akklimatisatie, niet door de plaats aan te wijzen, waar labiodentalen of palatogutturalen worden gevormd. De topografie in de aardrijkskunde is helaas in minachting geraakt, nu beoefenen we de topografie van de mond-, neus-, keelholte.'

De heer BOLKESTEIN toont afdoende dat hij op het gebied van klankleer alleen een kennis-van-horen-zeggen bezit; hij kan dus nog minder weten van de wijs waarop klankleer vruchtdragend behandeld kan worden in de klas. Ik denk er dan ook niet aan de heer BOLKESTEIN een verwijt te maken. Hij heeft met goede bedoelingen gesproken, en als hij een karikatuur van ons streven gegeven heeft (en niet alleen in dit onderdeel, maar van a-z), dan is dat zeker niet opzettelik. Het schijnt nu eenmaal moeilik voor iemand die door de tredmolen van de onderwijzersopleiding is heengegaan zich vrij te maken van de wanbegrippen omtrent taal waarvan het onderwijs aan de a.s. onderwijzer is doortrokken. Wij, akademies-gevormden, staan, voor

een deel altans, daar vrijer tegenover. Want wij kunnen ons, tegenover onze kollega's die door het lager onderwijs tot het middelbaar onderwijs gekomen zijn, er op beroemen, dat wij hun slechte opleiding niet hebben doorgemaakt. Want.... - het klinkt voor buitenstaanders vreemd, maar het is waar - de meeste akademies gevormden hebben helemaal geen opleiding ‘genoten’ voor de taak die hun als leraar wacht.

Hoe weinig BOLKESTEIN op de hoogte gebleven is van de werkelike behoeften van het Lager onderwijs, blijkt me telkens als deze dingen in onderwijzerskringen ter sprake komen; zie ook de afdruk van mijn voordracht in de afdeling Amersfoort van het N.O.S. in dit tijdschrift. En telkens hoor ik, vooral van onderwijzeressen, die in de lagere klassen les geven, dat ze hun gemis aan kennis van klankleer als een belemmering voelen. Nog onlangs zei me een dat ze bij de leesmethode-HOOGEVEEN last had met de *g*. Volgens HOOGEVEEN was de *g* aan het begin stemhebbend, aan het eind geademd (in H's terminologie: met of zonder ‘brommer in de keel’): *goed* tengenover *dag*. Maar de kinderen konden het niet horen! De lezer zal uit de achter volgende transkripties zien dat men aan het begin van een groep met *g*, vaak een geademde klank spreekt. Zo leert HOOGEVEEN ook de *z* en *v* aan het begin door eerst de ‘brommer’ te laten zeggen, en dan de vernauwing van de *z* of *v*. Maar de onderwijzeres merkt zelf dat het zó geen Nederlands is. **Zonder enige kennis van overgangsklanken**, i.c. van de wijze waarop een stemhebbende open medeklinker begonnen kan worden, komt men er niet. Een andere onderwijzeres vertelde me dat er op haar school (met achttien leerkrachten) wel leerlingen zijn die de *r* niet kunnen zeggen. Bij het lezen laten ze dan de *r* eenvoudig weg. Het hoofd van de school beschouwt het als een onverbeterlik gebrek, en zo worden die arme schapen de wereld ingestuurd!

Ik ben me bewust dat mijn klankleer onderwijs nog niet is wat het zijn moet, en wat het in de hand van bekwame deskundige leraren zijn of worden kan. Maar nu u gehoord hebt hoe iemand het in de praktijk doet, nu is tenminste een grondslag gelegd voor diskussie. Het is niet te verwachten dat u het in alles met me eens zult zijn; helaas, moet ik er bijvoegen, zelfs niet in hoofdzaken. Dat deze overeenstemming ook in hoòfdzaken nog niet eens bereikt is, is jammer voor ons onderwijs; maar geloof me, geachte hoorders, voor mezelf vind ik het volstrekt niet erg. Ik hoùd wel van vrede, maar voor strijd ben ik ook niet bang, en strijd tussen hun die eenzelfde doel nastreven kan voor de zaak die men beide wil dienen, nuttig zijn. Mogen onze samenkomsten daartoe bevorderlik zijn.

E. KRUISINGA.

De voornaamwoordelike aanduiding van de abstrakta. (*Vervolg van blz.* 211).

Aanduiding door het voornw. *die*. (4e kategorie).

Dezelfde leerling die hiervoor van de ondankbaarheid schreef: *Ondankbaarheid is een van de grootste ondeugden*. **Het** *verlaagt den mensch*, zou ook hebben kunnen schrijven: 'De ondankbaarheid *die* verlaagt de mens.' Immers maar uiterst zelden heb ik vlak achter zo'n zelfst.nw. 'het' of 'dat' gezien: hier hebben we nu eens werkelik de kracht van het *woord*, het niet-'onzijdige' *woord* (in tegenstelling tot het *idee*).

Voorbeelden van deze aanduiding zijn voor het grijpen: *Maar* **onze bea**m**ing** *van die waarneming* **die** *is anders* (V. GINNEKEN) en de volgende zinnen uit het artikel van KOLLEWIJN: 'Hoe komt die jongen aan *die opgewondenheid*?' '*Die* heeft ie van z'n vader'. Die vervelende kwestie. 'O, *die* hebben ze bijgelegd.'

'n Andere vraag is: Waarom gebruikt men hier geen *hij* of *ze*? Het antwoord houdt voor het eerste gedeelte geen verband met de abstrakta. Immers ook bij de konkreta neemt men iets dergeliks waar. Neem b.v. de volgende zin van LIGTHART: *Nu was er eens een schoolmeester en* **die** *wou van al dat frisse groen niets weten. Toen stelde* **hij** *voor, dat we* enz.[1)] N.B. eerst 'die', daarna 'hij'. Al vroeger is aangetoond dat dit *die* op zeer recente voorstellingen wees, maar *hij* op meer vervaagde; begrijpelik zal dat *die* vooral dienst doen als op het voorafgaande zelfst.nw. erg de klem valt: de betroffen voorstelling, ook daarna, is er des te sterker door; men kan dit aan de geciteerde zinnen nagaan. Verder is het 'recente' *die* te verwachten kort na het betrekkelike zelfst.nw.: de meeste *die's* van dr. K. zijn dan ook beginwoorden van de nazin.

Wel heeft het met het karakter van de abstrakta iets te maken, dat ze, na aangeduid te zijn door 'die', bijna nooit daarna voor de tweede keer aangeduid worden door 'n pers. vnw., zoals dat boven na 'schoolmeester' wel gebeurde. In dat tweede vervagingsstadium

1) *Schoolhervorming*, No. 3, blz. 1.

dat in het tweede vnw. tot uiting komt, schijnt de uiteraard vluchtige abstraktie al uit de geest vervlogen. Niet in 'n zeldzaam geval als het volgende. Van 'n genoemde kerstkantate zei 'n Brabander: *O ja, maar* **die** *is gemaakt voor vrouwestemmen; voor mannestemmen voldoet* **ie** *niet*. N.B. de kantate is niet het zingen zelf, maar iets dat gezongen wordt, gaat dus de kant naar het konkrete uit.

Dikwelder heb ik gevallen ontmoet, dat de abstraktie bij *eerste* aanduiding door 'n pers. vnw. *ie* of *'m* wordt aangeduid, zoals verder zal blijken. De heer T. beweert het tegendeel, maar het is me niet duidelik of ie z'n voorbeelden letterlik zo heeft opgevangen, of enkel *weet* dat zo gesproken wordt. Laat ik er bij voegen, dat ik zelf m'n waarnemingen in deze zeldzame stof te beperkt vind, om de konklusies van de heer T. beslist minder te waarderen dan de mijne.

Tot deze paragraaf hoort ook de veelvuldig voorkomende aanduiding door het *betrekkelik* voornw. (In 'n toneelkritiek van FR. COENEN waren op de 48 aanduidingen 12 betr. vnw.).

Als we dit apart vermelden, doen we dat alleen om wille van 'n spraakkunstgewoonte. Immers tussen *M'n broer* **die** *komt niet* en *Ik bedoel je broer* **die** *niet komt* is men gewoon, syntaktiese verschillen op te merken die met het karakter van het voornaamwoord zelf weinig te maken hebben. In vreemde talen kan misschien *vorm*verschil tussen die twee **die**'s aan de aparte term ‘betr. vnw.’ meer reden van bestaan geven.

Dat de taalvorm ‘die’ in 'n hogere waarderingskategorie thuis hoort als ‘het’ en ‘dat’, ziet men duidelik uit de volgende parallel: Bij de onverwachte waarneming van 'n persoon of van 'n feit zegt men respektievelik:

Wat moet **die** hier? Wat moet **dat** beteekenen?

Sommigen zijn hier geneigd te zeggen: Ja maar, dat ‘die’ ziet op 'n verondersteld ‘persoon’ (mannelik!) en dat ‘dat’ op 'n verondersteld ‘feit’ (onzijdig!). Ik meen dit gemakkelike steuntje op *woorden* al eens voldoende weggenomen te hebben. Ten overvloede wijs ik hier op de parallel: ‘*Wie* is daar?’ en *Wat* is er gebeurd? in welke vragen zowel aan 'n verondersteld ‘persoon’ als aan 'n verondersteld ‘feit’ het vnw. *welk* zou beantwoord hebben. Niet dat daarmee alle overeenkomst in ‘geslacht’ tussen substantief en pronomen is weggeredeneerd; integendeel. Evenals veel abstrakties in de vorige §§ werden aangeduid door ‘het’, in strijd met het ‘geslacht’ van het substantief, - schrijf ik toch ook juist aan dat ‘het’ karakter

van de abstrakties toe, dat zoveel substantieven ‘onzijdig’ zijn, b.v. het begin, het einde, het midden, het middel, het doel, het gevolg, het resultaat e.d. In elk geval zou het ook na bovenstaande tegenwerping nog de vraag blijven: ‘Komt het nu *door* dat veronderstelde “persoon” dat we “die” gebruiken? Of ontlenen zowel het substantief “persoon” als het vnw. “die” beide d'r “geslacht” aan 'n zelfde omstandigheid?’ Die omstandigheid noemden we al meermalen ‘de waarderingsgraad’ of zoals verder in dit artikel, ‘de menselikheidsgraad.’

De hogere rang van ‘die’ boven ‘dat’ bleek ons ook al eens uit de volgende parallel:

Bij de keuze tussen 'n portefeuille en 'n penhouder:	Bij de keuze tussen twee portefeuilles:
‘Wat wil je, *dat* of *dat*?’	‘Welke wil je, *die* of *die*?’

Zeker, in de tweede rij hadden we ook ‘dat of dat’ kunnen krijgen, n.l. als de substantieven ‘onzijdig’ waren geweest; het lidwoord *het* had misschien ons betoog dan voor de zoveelste maal in de wielen gereden. Maar bij de beschouwing van menselike dingen kan de wagen nooit vlot rijden: er komen elkaar kruisende faktoren in het spel. Zo zou hier dan een van de vele ‘het’-faktoren, die we al vroeger in d'r verschillend karakter leerden kennen, in botsing zijn gekomen met 'n ‘ie’- of ‘die’-faktor en die dan misschien geneutraliseerd hebben. Die ‘die’-faktor is in ons geval de omstandigheid dat iets tot z'n soort wordt gedacht. Immers de portefeuille komt niet zoals door de gelijkstelling, met 'n vulpenhouder op de ene lijn van het louter iets te staan, maar kan zich door de gelijkstelling met 'n andere portefeuille op de lijn van de portefeuilles, dus van z'n soort, handhaven; we komen hier op terug.

Meer onbelemmerd ziet men die faktor werken in de vragende vorm. Zie b.v. in de parallel van hierboven links ‘wat’ en rechts ‘welk’: ook bij het onzijdig geslacht handhaaft zich dat ‘welk’ met z'n sterk gevoel voor soort. Zo hoorde ik eens in 'n bioskoop: ‘*Ze voelde dat 'n noodlot boven haar hoofd hing. Maar wat*?’ Als dat ‘noodlot’ in de geest van de spreker niet was afgedaald tot 'n louter iets maar 'n noodlot was gebleven, had ie gevraagd: ‘Maar *welk*?’ Toch is ook ‘noodlot’ onzijdig. (Hoe we bij het vragen, dat uiteraard scherp gebeurt, fijner onderscheiden dan bij het spreken, blijkt ook uit het feit dat we tegenover het rein-menselike ‘wie’ geen reinmenselik aanw. vnw. hebben; het best in dat geval voldoet nog ‘hij’ met klem).

Aanduiding door *ie* (of 'n onbetoond *hij*), *'m* of *ze*. (4e kategorie).

De volgende voorbeelden zijn veel minder in getal dan die met ‘het’. Men moet zich van die verhouding 'n goed denkbeeld vormen. Misschien *is* het getal voorbeelden, geschikt om in deze paragraaf opgenomen te worden, even groot als die met ‘het’. Maar ik heb er veel *niet* genoteerd, omdat ik ze toch niet allemaal als echt durfde te geven. Ik bedoel die uit de geschriften van leerlingen. De gevallen met ‘het’ nam ik daar wèl uit op, zo dikwels ze met de ‘schrijftaal’ in strijd waren: ze waren dan zeker echt. Maar het vnw. *hij* kan uit vrees voor ‘fouten’ geschreven zijn voor 'n gesproken *het*, en dan is ‘hij’ niet echt meer, al zou 'n *zij* overeenkomstig 'n woordeboekje, nog minder echt geweest zijn. Deze schrijffaktoren komen eerst later ter sprake. Voor de later spontane gevallen waarom het me hier te doen is, mocht ik me dus alleen op gevallen uit het argeloze gesprek verlaten; vandaar het kleine getal.

Als iemand iets verteld heeft, kan ie vragen: ‘Hoe vin je **'t**?’ maar ook: ‘Hoe vin je **'m**?’ Men voelt het verschil: Niet alleen dat die **m** beter gelegenheid geeft, de lippen op elkaar te persen, 'n beweging waaruit overtuiging spreekt en verzekerdheid van sukses, - ook afgezien van deze uiterlike eigenaardigheid is er in dat **'m** ook iets innerliks, dat de verteller in de gelegenheid stelt uit te drukken dat ie wel 'n machtige indruk op de hoorder verwacht. Immers *hetgeen* verteld is, anders maar 'n ‘het’ (N.B. ‘*het*geen’) wordt hier als 'n konkreet voorwerp, 'n **'m**, dat is iets van hoger orde. Die tijdelike rangsverheffing hing samen met de tijdelik grotere belangstelling. Iets dat per se erg de belangstelling wekt, is aktie. Wind b.v. is niet zichtbaar, evenmin als geur of klank; we zouden dus even dikwels 'n ‘het’ na het woord ‘wind’ verwachten. Maar de wind is 'n onvermoeide razer, 'n geweldige om- en afsmijter, en zie, hij ging daardoor in onze waardering eenmaal zelfs boven de personerang uit en had iets goddeliks. Om dezelfde reden van aktiviteit verwondert me ook het woord ‘hij’ niet in de volgende gesprekszin over drankbestrijding: **De beweging** *is goed, maar* **hij** *moet niet overdrijven*.

Voorbeelden van andere aard: Uit 'n gesprek: *Ik zei vereffen eerst oew schuld voor ge gaat, anders deugt* **ie** (= de heilige kommunie) *niet*.[1)] Uit 'n improvisatie van 'n spraaklerares: *Ik zou er dan niet*

1) 'n Brabander zei me eens, dat dergelike abstrakties in zijn dialekt altijd ‘vrouwelik’ waren. Ik merk hier daarom op, dat de aangehaalde zin en ook de meeste andere van Brabanders zijn opgevangen.

die **interesse** *in kunnen houden als ik nu gerust kan zeggen dat* **ie** *er is*. Uit gesprekken: *De* **zaak** (= winkelzaak) *is niet meer wat* **ie** *vroeger geweest is. - 'En hiermee is de* **zaak** *uit!' 'O, òf* **ie** *uit is!' - Eerst had ik die* **pijn** *in m'n schouder en nou zit* **ie** *in m'n rug*. Over de zonsverduistering van '12: *Ze hebben* **'m** *allemaal goed gezien, geloof ik*. (Het woord 'het' zou hier geen enkele hoorder gehinderd hebben). *Nou kom ik en passant de* **rente** *halen; da's gemakkelik, dan hoef je* **'m** *niet te brengen*. - Tussen A. en B.: *Ik krijg nou pas* **dorst**. *Had je* **'m** *direkt na 't eten te pakken*? B.: *Bij mij kwam* **ie** *direkt*. Tussen C. en D.: '*Was er eenheid in het werk van die kommissie*?' D.: '*'t Kan wel zijn, dat* **ie** *er was, maar ik heb* **'m** *niet gevonden*.' (Men moet weten, dat de 'eenheid' hier bijzonder krachtig in de geest leefde als het jarenlang zo vurig maar vergeefs verbeide schepsel).

'n Belangrijke faktor lijkt mij in deze voorbeelden het feit dat de abstraktie te voren in 'n substantief is genoemd. Menigeen zal hier aanvullen: 'U bedoelt 'n mannelik of vrouwelik substantief.' Op mijn beurt breng ik daar tegen in, dat men bij het spreken in mannelikheid heel geen erg heeft; ook niet in vrouwelikheid of onzijdigheid. Gebruik ik na 'het paard' toch het vnw. 'het', dan is dat onbewuste klankinvloed van dat lidwoord 'het'; maar dergelike gelijkheid kan ik minder goed aannemen tussen '*de* koe' en 'ie', of, nog moeiliker, tussen 'de' en ''m'. Hoe zou men dan ook zo dikwels van *het* paard 'ie' kunnen zeggen! Dat 'ie' schreven we al meermalen toe aan 'n meer innerlike faktor dan klankinvloed.[1)] Hier zou ik die 'ie'-faktor willen karakteriseren als: enig idee van menselikheid, ik bedoel gelijkenis met 'n mens. Die gelijkenis hoeft daarom niet altijd even sterk te zijn: levende wezens vertonen meer gelijkenis dan de levenloze. En toch kunnen deze ons nabij komen door d'r omlijning zoals de stoffen (in tegenstelling tot geuren, klanken e.d.), nòg meer naderbij door konstante omlijning zoals de voorwerpen. We hebben dan ook vroeger al gezien, dat de stoffen eerder d'r 'ie' door 'n minderwaardig 'het' zien vervangen dan de voorwerpen, en deze weer lichter dan de dieren en mensen. In plaats van graden van menselikheid zouden we dus ook van graden in de kracht van de 'ie'-faktor kunnen spreken. Gaan we nu na, aan de hand van al de reeds gegeven voorbeelden, hoe opvallend dikwels na abstrakties i.p.v. 'ie' 'het' wordt gebruikt, dan denken we: 'bij

1) Men houde in het oog, dat het vnw. 'het' in de vorige paragrafen ook door 'n *innerlike* faktor werd bewerkt, want er was geen *lidwoord* 'het'.

de abstrakties is de “ie”-faktor buitengewoon zwak,’ m.a.w. ‘de graad van menselikheid is daarbij uiterst gering.’ Waarin bestaat dan dat zweempje van menselikheid? De geschiedenis verhaalt hoe Adam aan alle dieren 'n typiese naam gaf. Dat was voor iemand die geen grieks kende, zeker 'n knap stuk werk. Maar nog knapper werk is geleverd: ook de dingen, ja de abstrakties kregen 'n naam, die daardoor, mèt de dieren, op een lijn kwamen te staan met de man en de vrouw, die het eerst van allemaal 'n naam hadden gekregen. Let wel: we hebben het nu over het substantief; in het vervagingsstadium dat in de voornaamwoordelike aanduiding tot uiting komt, is het, zoals we zagen, voor sommige wezens zoals de abstrakties 'n grote toer zich op die ene lijn te handhaven. De Nederlanders staan in dat opzicht tussen de Fransen en de Engelsen in: In het frans is geen een zelfst. nw. ‘onzijdig’, noch in het lidwoord noch in het pers. voornw. daarna; zelfs de differentiëring waarbij wij onder de levende wezens naast ‘hij’'s nog ‘zij’'s onderscheiden, werkt de Fransman trouw af bij alles wat 'n naam heeft. Tegenover deze mildheid in het toekennen van 'n hoge menselikheidsgraad, staat de Engelsman, die alles buiten de mens met ‘het’ aanduidt onverschillig of het ding 'n naam heeft gekregen of niet.

We kunnen hier nog dieper op ingaan. Bij de kwestie ‘ie’ tegenover ‘het’ gaat het over rangsverschil, en we merkten vroeger al meermalen op, hoe energie rangverheffing bewerkte.[1)] Is er nu ook soms bij die naamgeving, die ‘ie’ bewerkt, van opmerkelike energie sprake? Wanneer we iets 'n naam geven, blijft het niet 'n louter iets, maar wordt door intellektuele arbeid ondergebracht bij 'n groep van overeenkomstige verschijnselen. In het generaliseren van daadmensen met geborneerde geest komt deze energie het meeste uit; ook in geestdriftige plaatselike berichten, als suksesjes vermeld worden, behaald op uitvoeringen en tentoonstellingen: evenals het knetterend vuurwerk dat 'n feestdag besluit, luidt het generaliserend slot van het bericht: ‘.... 'n bewijs dat de vereeniging in de korte tijd van haar bestaan zich heeft opgewerkt tot 'n eerste-rang-korps!’ Zoals nu het ‘korps’ wordt tot 'n ‘eersterangkorps’ of, na 'n tegenvaller, tot 'n ‘prulkorps’, zo wordt ‘iets’ erkend als ‘ding’, ‘voorwerp’, nog beperkter, als ‘meubel’, ‘stoel’, ja als ‘*mijn* stoel’.

In de voornw. aanduiding merken we de terugslag van die toenemende beperktheid: op zeer ruime begrippen als ding, wezen,

1) Nog pas hoorde ik bij 'n opgewekte ontmoeting *Hoe gaat* ie? voor het gebruikelike *Hoe gaat* het?

voorwerp, meubel, volgt meest nog ‘het’, na ‘stoel’ volgt ‘ie’ en ‘'m’, na ‘*mijn* stoel’ zelfs het bijna rein menselike ‘hij’ of ‘hem’.

De kritiese lezer stelt me nu natuurlik voor de vraag waarom in de voorbeelden van deze paragraaf de ‘ie’-faktor (n.l. de naamgeving) niet zoals in de paragrafen over ‘het’, wordt geneutraliseerd. Waarschijnlik: omdat in deze paragraaf de eenmaal uitgesproken naam biezonder krachtig in de ziel voortleefde, zodat ie ook nog later bij de vnw. aanduiding z'n invloed deed gelden. Toevalligheden kunnen die kracht bepalen; het substantief kan biezonder krachtig zijn uitgesproken of gedacht; omgekeerd kunnen de andere elementen van de zin psychies minder sterk zijn. Zo zei eens iemand na 'n gesprek over de piano, enige tijd later: ‘Doe de piano es dicht’ ofschoon ie het gordijn bedoelde: momentele psychiese zwakheid van de spreker zoals ie er na uren van ingespannen hoofdarbeid zo dikwels heeft, liet toe, dat de naam ‘piano’ doorwerkte ten koste van 'n idee dat meer ter zake zou geweest zijn. Of daarom de voorbeelden van deze paragraaf, waarin eveneens het eenmaal gebruikte substantief nawerkte (in het vnw. gebruik), intellektueel lager staan dan die in de eerste paragrafen? Voor de spraakkunstig korrekten was zo iets zeker om het te besterven. Laten we daarom nog niet beslissen, maar wel er vast op wijzen, dat in 'n apart gedeelte over het schrijven (in tegenstelling tot het spreken) zal blijken, hoe onhelderheid van onze geschriften toeneemt naarmate we na 'n abstrakt substantief meer *hij*'s en *zij*'s gebruiken.

Het voornw. *ze* wil ik eens apart behandelen; daarom geef ik hier enige voorbeelden zonder kommentaar.

'n Boer zei van 'n lezing: *Ik heb* **ze** *gehoord* en 'n boerin van 'n firma: *Die firma weet wel wat* **ze** *doet*. Op 'n vraag van me ‘*Die splitsing, heeft iemand die anders*?’ antwoordde 'n leerling ongedwongen: *Ja, ik heb* **ze** *anders*.[1)] Uit 'n improvisatie: *Die hoop, de Kerk geeft* **ze** *'m*. Uit 'n gesprek: *En dan gaat ie de stelling bewijzen en dan komt* **ze** *niet uit*. Maar 'n Heusdens meisje van achttien jaar dat zo ‘juist’ zei: ‘*Ik ben er, over de klei, in 'n goed kwartier, zo loopt* **ze, m'n fiets**!’ had te voren gezegd: *Ze maggen 'm wel 'n goeie* **straf** *geven*, **hij** *komt 'm wel toe*.

Hoe in 'n kort bestek allerlei faktoren kunnen samentreffen, moge blijken uit het volgende: 'n Deventerse vrouw, die sinds d'r huwelik

1) En later dezelfde: *Ja, daar heb ik* het *gesplitst* (‘het’ = 'n samengestelde zin).

tien jaar in Heusden woonde, zei van de penitentie (bij de Roomse biecht: '*dan moet je* **ze** *toch later bidden*.' 'n Heusdense vrouw, die lang in Holland had gewoond, voegde daaraan toe: '*'t Geeft toch niet of je* **'m** *later bidt*,' en toen het kind van de eerste: *Neen, je kan* **'m** *later ook bidden*,' en na enige zinnen: *dan vergeet je* **'t** *soms als je* **'t** *later doet*. (N.B. In dat **'t** lopen de idees 'penitentie' en ''t bidden van de penitentie' samen en wordt zodoende de abstraktie weer in z'n meest gewone kategorie teruggebracht).

Niet-aanduiding.

Het vraagstuk van de voornaamwoordelike aanduiding van de abstrakta heeft 'n enigzins komiese zijde: de abstrakta worden zo goed als nooit aangeduid, tenminste in de gesproken taal en de daaraan zuiver beantwoordende geschreven taal. De hiervoor geciteerde gevallen van wel-aanduiding hebben daarom voor mij grote waarde, zoals alles wat zeer zeldzaam is: tegenover een geval van wel-aanduiding staan er misschien honderd van niet. Om hieromtrent enigzins statisties werk te geven, nam ik 'n niet-bespiegelend stukje van INA BOUDIER BAKKER en 'n bespiegelend van FR. VAN EEDEN.[1)]

INA B.B.	FR. V. EE.
213 konkr. met 166 aanduid.	182 konkr. met 101 aand.
36 abstrakta met 0 aanduid.	174 abstr. met 12 aand.[2)]

In de reeds besproken bespiegelende stukken van EMANTS en COENEN waren respektievelik 168 abstrakta met maar 25 aanduidingen en 325 abstr. met maar 48 aanduidingen.

Men ziet er uit, hoe 'n vluchtig bestaan de abstrakties als zelfstandigheid in onze geest hebben. Daarover zou nog veel op te merken zijn. Ik bepaal me tot een enkel maar sprekend geval: *Ik was opgekropt van* **ergernis** *en ik moest mij uiten. Nu is het er uit en ik voel mij opgelucht*.[3)]

Merk hier op hoe de *ergernis* er **in** zit en toch de persoon zelf ge**uit** wordt: hetgeen in of aan het konkrete wordt waargenomen en

1) Respektievelik *Inkt* in *Zelfkeur* 1 en *Rembrandt-vereering en Rembrandt-navolging* in *De Beweging* van 1906.
2) Van de 12 aanduidingen der abstrakta waren de meeste 'het' (o.a. 'n keer gezegd van 'hulde'), geen enkele 'ze' of 'ie', wel 'die'.
3) G. JELGERSMA.

er dan door de geest soms tijdelik wordt *afgetrokken* als iets zelfstandigs (de ‘abstraktie’) verdwijnt reeds in de volgende zin spoorloos in het konkrete ‘mij’ terug. Maar in de daarop volgende zin komt de abstraktie toch weer eens voor de dag en wel als ‘het’.

De ergernis was het, die de schrijver oprecht maakte, ook in z'n houding tegenover de abstraktie, die niet meer attentie kreeg dan 'm rechtens toekwam. Maar in het begin van z'n filippika nog professoraal kalm en dus gedwee onder de invloed van de pen als het schaap onder het mes des scheerders, schrijft G.J.: *Ziehier dus mijn philosophische* **kennis** *van uwe richting*. **Ze** *is slechts gering, maar enz.* Als men *spreekt*, luidt dit ‘**Ze** *is gering*’: ‘**Het** is niet veel.’ (Zie blz. 207, laatste regel).

Zoals de ergernis, is ook ‘'n mening’ iets *in* de mens. Maar dat laatste woord veronderstelt niet altijd 'n even vol gekropte spreker als het woord ‘ergernis’; het laat meer kultivering toe in de richting van onze hooggeboorde ‘schrijftaal’: *Als altijd is ook hier de gangbare* **meening** *niet zuiver van vooroordeel*. **Ze** *gaat uit van de stelling, dat enz.* (W.J. STEENHOFF). Maar niet die ‘meening’, maar de mensen die die mening er op na houden ‘gaan uit van de stelling’. Dat is nog al logies! zegt men terwijl men even z'n schrijversgezicht in meer alledaagse plooien zet. Nu, zo logies is men nu onder het spreken altijd. Dan vindt men in de geciteerde zin i.p.v. ‘ze’: *de mensen*.

Wat is dat toch allemaal dat schrijvende mensen er toe brengt de abstrakties zo raar aan te duiden, onlogies zoals we zagen, onnatuurlik zoals sommigen nu wel zullen voelen, en toch zo ‘vanzelf uit de pen’, dat menigeen niet zal willen veranderen!?

Is het die onnaspeurbare geest, die de taalkundige de leek moet benijden, omdat ie in z'n wetenschappelike opgeblazenheid en door z'n eigenwijs onderzoek het kinderlik schoonheidsgevoel verloor en nu zovele fijne ‘ze’'s en lieve ‘haar’'s in 'n donker woordenboek laat versmachten? Daarover apart!

PH.J. SIMONS.

Kroniek en kritiek.

De Pedagogiese zijde van het Spellingvraagstuk.

Van de ‘Kritiek op het Verslag van de Staatskommissie in zake de Spellingkwestie’, is tans het ‘Tweede gedeelte’ (bij LA RIVIÈRE en VOORHOEVE, Zwolle) en daarmee voor het onderwijs het belangrijkste deel verschenen. Deze ‘Kritiek’ werd op uitnodiging van het Hoofdbestuur der ‘Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal’ samengesteld door verschillende deskundigen (professoren, leraren en leden van het Rijksschooltoezicht), die elk voor zich op een aangewezen of zelfgekozen terrein het Staatsrapport aan kritiek onderwerpen, en de daarin aangevoerde bezwaren uitvoerig en grondig weerleggen. Tezamen vormen de verschillende bijdragen een alzijdig en betrouwbaar overzicht van de tegenwoordige stand van de spellingkwestie.

Het ‘Tweede gedeelte’ is mede belangrijk door de bijdrage betreffende ‘De pedagogiese zijde van het Spellingvraagstuk’. Dit overzicht bleek reeds daarom al nodig, omdat de Staatskommissie deze zaak zo goed als onaangeroerd had gelaten. De twee paragrafen die zij in haar ‘Rapport’ er aan had gewijd: *De onderwijzers en de orthographie* en *Methode bij het onderricht in de schrijfwijze*, zijn wel de zwakste delen in haar verslag en blijken zonder voorafgaande raadpleging van de onderwijscorporaties en van het Schooltoezicht neergeschreven te zijn. Het Rapport vertoont daardoor een leemte, die door enkele losse beweringen is aangevuld. De eerste van deze uitspraken is, dat er bij de beweging onder de onderwijzers ten gunste van een spellingvereenvoudiging ‘gemakzucht’ in het spel zou zijn, en een andere houdt de twijfel in, of de onderwijzers wel bevoegd mogen heten om ‘vast te stellen wat de orthographie van de taal zijn zal, om daarna de vinding van hun, eigen geest de scholieren in te prenten.’ Beide beweringen nu worden in het Tegenrapport weerlegd. Het enkele motief toch, waarom de onderwijzers de vereenvoudiging voor de school wenselik achten, ligt in het verlangen naar een nuttige tijdbesparing, die alsdan ten goede kan komen aan een ontwikkelend taalonderwijs, waarvoor men nu tijd te kort komt;

terwijl ten aanzien van het andere aangevoerde bezwaar terecht wordt opgemerkt, dat het niet de onderwijzers zijn geweest, welke het plan van een vereenvoudiging hebben opgemaakt, maar dat dit het werk is geweest van twee bevoegde en veelzijdig samengestelde kommissies, en de onderwijzers, in vele gevallen met opoffering van kritiek op onderdelen, zich aan de nieuwe regeling hebben onderworpen. De Staatskommissie, menen de tegenrapporteurs, houdt bij de vraag naar de bevoegdheid der onderwijzers, om zich omtrent de voor- en nadelen van een spellingstelsel een zelfstandig oordeel te vormen, te weinig in 't oog, dat de tegenwoordige spellinghervorming van een geheel ander beginsel uitgaat dan die van 1865. Destijds ging het om de toepassing van een zuiver etymologies beginsel, een kwestie waarin uitsluitend taalgeleerden gezag hadden; tans juist waait de wind uit een andere hoek, en acht men het overbodig en onprakties, etymologiese geleerdheid vast te leggen in spellingonderscheidingen. Dat dit beginsel, in te voeren bij het onderwijs, op pedagogiese gronden de voorkeur verdient boven het beginsel, dat in sterke mate bij DE VRIES en TE WINKEL voorzit, erkent elk onderwijzer. Doch dat ditzelfde beginsel, om grote sprongen te vermijden, noodzakelik takties moest worden beperkt, bleek al uit de eerste tegenstand. Doch over de mate van die beperking behoeft men geen taalgeleerde te zijn, om mee te spreken. Juist van de mannen van de praktijk had men nodig, hun stem te vernemen. Voor vijftig jaar was het spellingvraagstuk - opgeworpen ter wille van een wetenschappelik Woordenboek! - in hoofdzaak wetenschappelik; nu is spellinghervorming - aan de orde gesteld ten bate van het onderwijs - allereerst van praktiespedagogiese aard.

Om aan te tonen, in hoeverre de gangbare spelling een drukkende last voor het onderwijs is, noteert de heer WIRTZ, - tevens als een antwoord op hetgeen de Staatskommissie opmerkt over de wenselikheid, naar welke *methode* het aanbevelenswaardig is de spellingsregels in te prenten, - dat, ook al oefenen zich de leerlingen in de kunst van zuiver spellen door *afzien* en *zelf-doen*, zij niettemin een eindeloze reeks van oefeningen te doorworstelen hebben, terwijl zij bij de invoering van de Vereenvoudigde de helft van het tans strikt nodige grammaticaal onderwijs zouden kunnen besparen: een slotsom, waartoe ook de heer VAN STRIEN in zijn brochure *Het nieuwe taalbegrip en de taalvorm* is gekomen.

Gewezen wordt op wat Frater Jos.M. REYNDERS in zijn *Handleiding bij het Nieuwe Taalboek op de Lagere School* als zijn bevinding uitspreekt, en daarnaar zijn onderwijs inricht; alsmede wat DR. H. WESTSTRATE,

inspecteur der Vereniging voor Chr. Nat. Schoolonderijs als zijn konklusie aan een volkomen met hem meegaande vergadering van onderwijzers voorlegt, terwijl met instemming de woorden worden aangehaald van JAN LIGTHART (in zijn brochure *Vereenvoudiging van het Volksonderwijs in Nederlandse Taalvormen*, 1911), dat, ‘wanneer ook de lagere onderwijzers zich schaarden onder de vereenvoudigers *zij daarbij niet dachten aan eigen belang, want geen gemakkeliker onderwijs dan het dresseren tot vormenvastheid: hoe werktuigliker het onderwijs, hoe minder inspanning het van de leiders eist*. En een dikke grammatica is een langdurige werktuigelikheid. Maar - in het belang der jeugd van nu en van nog jaren na ons. Vereenvoudiging van de spelling is voor haar het wegnemen van balen stro, die ze jaren lang mee moet torsen en waaruit ze nooit een enkele graankorrel meer kloppen kan: ezelswerk.’

Wat de Staatskommissie ook onnodig achtte, was, om nota te nemen van het principiëel verband tussen spellingvereenvoudiging en taal- onderwijshervorming. Ook dit wordt in het naastliggend rapport in 't licht gesteld. Ofschoon de kwestie elders uitvoerig en zaakrijk behandeld is, is de bladzijde, welke kort en helder de verhouding tussen taal en taalaanduiding bepaalt, als een resumerend overzicht van biezondere waarde. Zij herinnert, dat elke spelling in den beginne een zo nauwkeurig mogelike, en dus fonetiese aanduiding is, maar ten gevolge van de noodwendige taalevolutie, langzamerhand etymologies wordt, d.w.z. de taalvormen aanduidt die vroeger bestonden; en dat de spelling de wijzigingen in de levende taal slechts op een afstand mag volgen. Dat dit soms over het hoofd werd gezien, is voor een groot deel te wijten aan de toongevende beoefening van de ‘dode’ talen, waarbij men de klank niet kende of niet begeerde te onderzoeken, maar de overgeleverde lettertekens op vaak willekeurige wijze ‘uitsprak’. Daaruit kon een taalbeschouwing ontstaan, die van de letter uitging, met een omkering van de natuurlike verhouding, en, die zeer ten onrechte ook toegepast werd op de levende moedertaal. Wel werd de studie van andere levende talen een nuttig korrektief, omdat bij 't spreken van b.v. Engels of Frans de schrijfwijze nooit de doorslag mag geven. Maar de studie van de moedertaal bleef nog zeer lang onder de invloed van de verouderde taalbeschouwing: de konventionele spelvorm werd het meest wezenlike van de taal beschouwd; afwijkingen daarvan waren *taal*fouten; naar het ‘zuiver’ schrijven werd de taalkennis van de leerling in de eerste plaats beoordeeld. De eerste wetenschappelike beginselen, die op grond van een nieuwere taalwetenschap een fundamentele verbetering van het taalonderwijs

bepleitten, voegen de Rapporteurs er bij, werden hier te lande neergelegd in het tijdschrift *Taal en Letteren*, opgericht in 1891, waarbij de leiders zich konden beroepen op een werk als PAUL's *Principien der Sprachgeschichte* en op de bezielende pedagogiese denkbeelden van Prof. HILDEBRANDT, in zijn boek *Vom deutschen Sprachunderricht*. Doch de beginselen werkten, vooral bij het Lager Onderwijs, slechts langzaam door, alleen in de laatste jaren is, gelijktijdig in het openbaar als in het biezonder onderwijs, een duidelike verbetering merkbaar.

Die verbetering laat zich levendig gevoelen in het nieuwe leesonderwijs, dat hiermede - ook als een herstel van een verzuim door de Staatskommissie - een verdiende beurt krijgt. Het *oude* lezen was in hoofdzaak een letterdienst; in zoverre, dat er gestreefd werd naar het mooie lezen aan de hand van in auteurs-taal geschreven leeslesjes, die al te dikwels, omdat zij met een goede bedoeling de leerlingen in de kinderomgeving hielden, juist door de daarmee disharmoniërende ‘deftigheid’ een in onze dagen komieke uitwerking uitoefenen. Het nieuwe lezen beoogt echter: het rekonstrueren van het levende woord, met behulp van de lettertekens. Zodoende week de ‘schrijftaal’ voor de natuurlike kindertaal: en niet langer de letter, maar de werkelik gehoorde klanken van 't beschaafde spreken gaven de norm bij het lezen. Wel is zulk leesonderwijs zeer goed mogelik bij de lastigste spelling, en kan de leerling steeds achter de zonderlingste spelvorm zijn *eigen* taalvorm leren herkennen. Maar even duidelik is het, dat de vereenvoudigde spelling meer in harmonie is met zulk een leesonderwijs, dan de oude. In dit opzicht is de nieuwe spelling gemakkeliker, tevens juister en daardoor beter.

Met het natuurliker lezen wordt tevens het natuurliker ‘stellen’ gebaat. Rechtstreeks zal bij het toepassen van de Vereenvoudigde een leerling zijn woorden onbevangener schrijven; middellik zal bij de toenadering tussen zijn kindertaal en de gewone lagere spreektaal, het kind zijn eigen woorden, zonder het drukkend gevoel van een ‘kunst’ kwekende kritiek, gereder in zijn gedachtenuiting tot hun recht laten komen. Terecht merken daarbij de schrijvers op, dat de uitdrukkingsmiddelen zich gaandeweg met de kinderlike geest ontwikkelen, en op later leeftijd de meer gevorderden ook andere soorten van taal leren verstaan, - en zo nodig, ook leren gebruiken. Behalve dat het stelonderwijs nog beter tot zijn recht zal komen wanneer men tijd uitspaart bij een gemakkeliker schrijfwijze.

Dit laatste geldt ook het spraakkunstonderwijs. Bovendien kan een eenvoudiger schrijfwijze er toe leiden, gemakkeliker andere inzichten omtrent wat spraakkunstonderwijs zou kunnen zijn, bevorderen. De

tegenwoordige ‘spraakkunst’ legt het zwaartepunt in de regels, die voor de zuivere toepassing van de gangbare schrijfwijze noodzakelik zijn. ‘En juist deze regels zijn, naar de hedendaagse taalwetenschap, veelal meer geschikt om het ware grammatiese inzicht te belemmeren dan te ontwikkelen. Ze wekken de schijn dat de grammatica, buiten de taal om, door geleerden geregeld kan worden, of dat de taal iets veronachtzaamt dat “eigenlik”, d.w.z. volgens kunstmatige regels, in acht genomen dient te worden. Daarom vinden de pogingen om kunstmatig *voor het algemene gebruik*, op het papier, onderscheidingen in stand te houden die de levende taal sinds lang niet meer kent, geen steun meer bij grammatici, die op modern-wetenschappelik standpunt staan. Een schrijfwijze die de werkelik-gehoorde taal in de beschaafde kringen nadert, en dus met de ware *taal*grammatica in harmonie is, zal daarom voor het onderwijs niet alleen gemakkeliker zijn, maar ook voor het echte grammatiese inzicht bevorderlik.’

Omtrent de vraag, in hoeverre de oude spelling, zoals dikwels wordt beweerd, bevorderlik is voor het aanleren van vreemde talen, wordt de lezer verwezen naar de heldere uiteenzetting van P. VALKHOFF in het artikel *De dienstbaarheid van de moedertaal* in Jaargang III van dit Tijdschrift, terwijl tegen een mogelike staatsdwang, uit pedagogies oogpunt gezien, twee argumenten worden aangevoerd, het ene geopperd door Prof. Dr. D.C. HESSELING in een artikel over *Regeling van de Spelling* in *De Amsterdammer* van 13 September 1908, het ander onder 't oog gebracht door Dr. E. KRUISINGA in *Vereenvoudiging* XV, blz. 42.

Wanneer wij aan het pedagogiese stuk van de heren WIRTZ en DE VOOYS een ruime plaats verlenen, wensen wij daarmee niets te kort te doen aan de verdiensten van andere medewerkers, terwijl in geen geval ongelezen mag worden gelaten het slotstuk *Bemiddeling*, waarin door DR. KOLLEWIJN het standpunt van de *Vereenvoudiging* tegenover de bestrijders van de spellingwijziging in de geest der ‘Voorstellen’ worden uiteengezet en gehandhaafd. De ganse bundel blijft, naast het vele, dat door de ‘Vereniging’ en door de voorstanders der Spellingbeweging is te berde gebracht, een leerzame bundel, die de zaak alweer verder brengt, en niet zal in gebreke blijven de weifelenden te overtuigen en de gewonnenen in hun overtuiging te steunen.

J.K.

Boekbeoordelingen.

Rhijnvis Feith. Bloemlezing met Inleiding door Willem Kloos. Met 3 portretten. Ned. Bibliotheek, No. 202-204. z.j.

Aan het verzoek van de redactie om het bovengenoemde boekje beknopt te bespreken voldoe ik met genoegen. Want een verzameling van FEITH'S beste gedichten kunnen wij heel goed gebruiken.

De bloemlezing bevat 20 kortere en langere gedichten en één treurspel. Wat de keuze betreft - ieder kenner zal die, dunkt mij, toejuichen. Natuurlik zullen twee, wanneer zij de 20 beste gedichten moeten uitkiezen, niet precies dezelfde opnemen. Maar deze 20 behoren inderdaad tot de beste die FEITH heeft geschreven. Jammer is het evenwel dat de Heer KLOOS niet nog meer heeft opgenomen, b.v. *De Nacht, Het Onweder* (niet de cantate), *Herfstzang, Bij een vervallen burg*. Niet dat deze verzen m.i. boven de opgenomene uitsteken, maar een beetje meer zou aan het doel niet hebben geschaad. Aangezien het publiek door deze poëzie, naar ik vermoed, niet biezonder getroffen zal worden, zal het verkeerdelik gaan denken, dat dit weinige het enig leesbare is. Hoe het zij, in ieder geval hebben wij nu een werkelike bloemlezing en die moeten wij dankbaar aanvaarden, ook al vinden we de ‘bloemen’ wel wat al te zeer van één vorm, kleur en geur.

Aan de bloemlezing gaat een *Inleiding* vooraf, waarin het de Schr. ‘in de eerste plaats te doen is, om het goede van FEITH uiteen te zetten’ (p. 19). ‘Mijn doel is geenszins, hier een lofrede op hem te schrijven, maar alleen om aan zijn wezenlijke verdiensten meer recht te doen wedervaren dan het vorige geslacht.... in staat was om te doen’ (p. 39). Dat de Schr. dus met minder ijver over FEITH'S ‘tekortkomingen’ en ‘sporadische eigenaardigheden’ (p. 8) spreekt, is duidelik uitgesproken en volkomen gerechtvaardigd inzover men FEITH'S ‘eigenaardigheden’ beter kent dan zijn deugden. Wordt daarmee evenwel de ‘meer objectief-beschouwende waarde-schatting’ (p. 8) objectief zonder meer? - Voortreffelik is anderzijds de omschrijving die de Heer KLOOS van FEITH'S verdiensten geeft. Of deze nu weer zo groot zijn als de Schr. het voorstelt is een andere zaak. Toch is het goed dat ze zijn in 't licht gesteld, en mij in 't biezonder doet dat genoegen omdat het mij blijkbaar in mijn proefschrift (anderhalf jaar voor dit werkje verschenen) niet gelukt is, FEITH'S verdiensten in die mate te laten uitkomen als ik bedoeld had.

Dat FEITH niet meer ‘overdreven-gevoelig’ dééd dan hij wás (vgl.

p. 32), kan men de Schr. toegeven. Hij was niet sentimenteel in de betekenis van vals-gevoelig; maar dat hij zeer teergevoelig was blijft natuurlik een feit. Het is zeker goed, dat de Schr. het eerste even nadrukkelik heeft vastgesteld.

Overigens kan ik de Inleiding niet gelukkig noemen. Vooral te betreuren is het, dat de Heer KLOOS zijn plan om alle werken van FEITH afzonderlik te bespreken (p. 86) tot een volgende keer meende te kunnen bewaren. Hij had heel wat ruimte kunnen uitwinnen door zijn polemiek tegen de 'universitaire geleerden van voor '80' (p. 90), indien nog nodig!, tot een paar zinnen te beperken, en de eindeloze uitweidingen over de 'dominee-dichters' van ± '40 maar weg te laten. Ik kan niet inzien, dat een dergelike wijdlopigheid aan het doel bevorderlik is.

Hopen wij, dat de Heer KLOOS bij een eventuele herdruk het vele overtollige zal schrappen, waardoor hij zeker gelegenheid zal vinden, behalve *Het Graf* ook de andere hoofdwerken - b.v. de romans en de drama's - te bespreken.

H.G. TEN BRUGGENCATE.

A.M. de Jong: Studies over Litteratuur. Mede ten dienste van studerende onderwijzers. (Almelo - W. Hilarius Wzn. - z.j.) Prijs ƒ 1.40, geb. ƒ 1.75.

Deze bundel 'causerieën over litteraire onderwerpen', door een onderwijzer voor onderwijzers geschreven, heeft in geest en strekking veel sympathieks. De *Inleiding*, vroeger voor een groot deel in *De Nieuwe School* verschenen, is een filippika tegen de heersende letterkunde-behandeling of mishandeling bij de hoofd-aktestudie. Een geest van opstandigheid, aangewakkerd door jeugdige geestdrift, waait door deze bladzijden. De schrijver heeft een sterk gevoel dat de 'vorming' die hij als onderwijzer 'genoot', niets met ware ontwikkeling te maken heeft. De vormende kracht van litteratuur, die op het examen maar 'stof' is, heeft hij door eigen liefdevolle studie ervaren. Dat heeft hem nog meer tegen de 'opleiders' verbitterd. Zijn verontwaardiging wil hij nu omzetten in een 'daad', nl. de uitgave van deze bundel. Het doel is tweeledig: een rechtstreeks protest tegen het oude régime bevat het inleidende opstel; een opwekkend voorbeeld van litteratuur-studie in de ware richting geven een vijftal studies. Van 'studieboeken' heeft de schrijver een te grote afkeer gekregen om er zelf een te schrijven. Zijn 'studies' moesten zó worden, dat ze 'niet on-

leesbaar zouden zijn voor een gewoon intellectueel mens'. Laten we dadelik er op wijzen dat daaruit een tweeslachtigheid voortkwam, die het zwak is van deze bundel. Men richt zich niet straffeloos tegelijkertijd tot tweeërlei lezerskringen, die zozeer verschillen. De 'jonge studerende onderwijzers' zijn jonge mensen van 18-20 jaar, met een gemiddeld peil van ontwikkeling dat de schrijver zeker niet te hoog zal aanslaan. Tot hun sprekend, zal men veel verklaren, dat bij een rijper publiek bekend verondersteld mag worden. Heeft men daarentegen het oog op een breder publiek, dan zal men verzwijgen, of slechts aanduiden, wat men elders even goed of beter kan vinden: men zal dan aan de 'studie' dezelfde eis stellen als aan een degelik artikel in een groot tijdschrift. Het zwak van de bundel is nu dit: de opzet zou eisen, als tegenhanger van zijn vernietigende kritiek, enige proeven van voortreffelike leiding aan jonge onderwijzers te geven. Maar DE JONG's eerzucht ging verder: hij legde proeven van letterkundige kritiek voor aan een groter publiek. Het duidelikst is dat in het opstel *Een en ander over Hooft en zijn Lyriek*. Als 'les' is daarin zeer veel goeds; als 'studie' te weinig nieuws. Wij zouden op dit zwak niet zo nadrukkelik wijzen, als aan die overschatting van eigen kacht niet een ernstig gevaar verbonden was. De jonge, litterair-aangelegde onderwijzer die zich, na heftige botsing met een verafschuwde opleiding, als litteratuurkenner een 'self-made man' voelt, wordt licht overmoedig. HERMAN POORT vertoonde daarvan onlangs in zijn aanmatigende studie over ALBERT VERWEY, een afschrikwekkend voorbeeld. De VAN DEYSSEL-bedwelming stijgt hun naar het hoofd, en ondanks hun afschuw voor napraters staan ze onbewust op het standpunt van de eerste Nieuwe-Gids-jaren, dat door de besten sinds lang verlaten is. In DE JONG's opstel over *P.C. Boutens* wordt nog eens de mening verkondigd dat de hele achttiende eeuw 'hopeloos vervelend' is, en dat de negentiende eeuw tot 1880 'misschien de allerontzettendste tijd is, die onze litteratuur ooit gekend heeft'. Wat KLOOS eenmaal, uit diepe overtuiging, over DA COSTA en de 'dominee-dichters' zei, klinkt hier als louter naklank. Hoe kan de schrijver anders tegelijkertijd KALFF's *Geschiedenis* als een betrouwbare gids aanbevelen. En is het overzicht van de periode tussen de revolutie van '80 en het optreden van BOUTENS van beter gehalte? Of berust ook dat op onvolledige kennis? Als de schrijver de wenselikheid ingezien had om zijn studies enige jaren in portefeuille te houden, dan zou hij later, na voortgezette studie, zulke gedeelten stellig geschrapt of omgewerkt hebben. Dan zou hij ook hier en daar weelderigheid van uitdrukking of te modern-retories getinte beelden getemperd hebben. Want DE

JONG heeft als beoordelaar en als schrijver kwaliteiten, die iets meer van hem doen verwachten.

Het is geen geringe lof, wanneer we deze schrijver een voorbeeldig docent noemen. Het sterkst is DE JONG's boek, waar hij eenvoudig een bewonderd werk voor zich neemt en de lezer verklaart: zó heb ik gelezen en genoten. Dan geeft hij een voorbeeld, dat we door alle leraren aan kweekscholen en verdere 'opleiders' gevolgd wensten. Mits ze iets hadden van de smaak, de gevoeligheid, waarmee DE JONG de kunst en de kunstenaar geniet en beoordeelt. Wie de opstellen *Bij de Sproke van Beatrys, Vondel's 'Palamedes', Het Volksboek 'De Vrouwepeerle'* leest, is werkelijk ingeleid en voorbereid tot dieper verstaan en meerder genot, ook waar - als in het laatste opstel - de bewondering van de inleider soms de maat te buiten gaat.[1)]

Of het beroep van de schrijver op het 'intellectueel Holland' veel baten zal? Mij lijkt het eerst nodige en het eerst bereikbare dat onder de onderwijzers zelf de kritiek wakker blijft en het verlangen naar andere litteratuurstudie zozeer aangroeit, dat op den duur de opleiding in andere richting gestuwd wordt. Daartoe kunnen studies als die van DE JONG ongetwijfeld meewerken.

Ten slotte een kleine opmerking. De schrijver gebruikt de vereenvoudigde spelling, met één reserve. Hij zegt: 'Alleen zal men hier en daar een derde- of vierdenaamvalsvorm aantreffen. Men duide het mij niet ten kwade of verwijte mij halfheid. Die *n* ligt mij, door slechte konventie, zo vast in het oor, dat ik hem niet overal missen kon voor de klank, die ik bereiken wilde. Ik heb echter met vreugde gebruik gemaakt van mijn vrijheid en hem alleen geplaatst, waar ik hem zelf hoorde.' Hierachter schuilt begripsverwarring. Het gebruiken van de *n* met artistieke bedoelingen behoeft niet verontschuldigd te worden: dat is in overeenstemming met de beginselen van de Vereenvoudigde. Hoe kan dan tegelijk sprake zijn van 'slechte konventie', bij een schrijver die de konventie zozeer haat? De oplossing vindt ieder die de praktijk van die *n*'s op enkele bladzijden nagaat. Ze staan zonder enige regelmaat of klanknoodwendigheid voornamelik bij mannelike woorden, krachtens een oude schrijfgewoonte. 't Is even vaak de schoolherinnering als de gevoeligheid voor schoonheid van klank, die de doorslag gaf. Dat leidt tot een willekeur die niet navolgenswaard is.[2)]

1) 'Naar volmaaktheid zwemend proza' geven deze 'prententieloze vertellingen' m.i. niet (blz. 108).
2) Met vormen als: een vals*en* zegel (blz. 107) en de kunst *dezer* dichter (blz. 121) komt hij zelfs terecht in het schuitje van VAN EEDEN'S en SCHARTEN'S geslachtsanarchisme.

De smaakvolle uiterlike verzorging van dit boekje doet de uitgever alle eer aan.
C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Gids. Julie.

C. en M. SCHARTEN-ANTINK beginnen een uitvoerig artikel '*Julie Simon, de Levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink*, uit brieven en bescheiden tezamengesteld', een studie die als inleiding dient tot de brievenpublikatie. POTGIETER noemde de omgang van zijn vriend met JULIE SIMON, toen hij die uit de brieven leerde kennen 'een der liefste idyllen die ik ooit heb gelezen'. De auteurs van dit artikel hebben achter de dokumenten een stuk leven gevoeld en dit met volle sympathie uitgebeeld. - In de *Bibliographie* bespreekt M.H. VAN CAMPEN de bundel *In de Groote Leerschool* van SAM. GOUDSMIT.

Aug. Het tweede gedeelte van bovengenoemde publikatie en studie over *Julie Simon en Bakhuizen van den Brink* bevat twee hoofdstukken: *Op reis* (III) en *Het jaar in Weenen* (IV).

De Beweging. Julie.

ALBERT VERWEY beoordeelt de *Kritiek* op het Spellingrapport van de Staatskommissie. Naar aanleiding van de cijfers schrijft hij: 'Als werkelijk van de leraren in het Nederlands aan Hoogere Burgerschool en Gymnasium twee derden tot drie vierden voorstanders zijn van de Vereenvoudigde, dan kan menig leeken-ouder met meer gerustheid zien aankomen dat de lagere school voor die spelling geopend wordt.' Daarop neemt hij het slotartikel *Is bemiddeling mogelik*? met instemming geheel over.

De Nieuwe Gids. Julie.

De *Literaire Kroniek* van W. KLOOS handelt over LOUIS COUPERUS, naar aanleiding van zijn *Korte Arabesken*. Hij ziet in COUPERUS 'de gelukkige vereeniging van uiterlijke losheid, die oppervlakkigheid kan schijnen, met een psychische echtheid en ernst en een wezenlijke diepte die de dingen precies op den kop treft, zooals zij zijn.'

Aug. In de *Literaire Kroniek* wordt de jongste bundel van A. ROLAND HOLST, *De Belijdenis van de Stille*, prijzend besproken.

Groot-Nederland. Julie.

J.L. WALCH bespreekt de *Schetsen en Critische Opstellen* van M.H. VAN CAMPEN. EDMOND VAN OFFEL bespreekt nieuwe Vlaamse dichtbundels, o.a. de *Stille Festijnen* van ADOLF HERCKENRATH.

Aug. In een artikel *Rond en dóór Helmers' 'Hollandsche Natie'* geeft J. KOOPMANS een uitbreiding van zijn studie, in ons tijdschrift verschenen. Hij betoogt dat het een onjuiste voorstelling is, bij HELMERS in de eerste plaats aan een verwoed chauvinist te denken. 'HELMERS was in zijn soort een universalist', door 'zijn kosmopolities Rationalisme, zijn blijmoedige toekomstblik' een zoon van de Verlichting Dat wordt verduidelikt uit nagelaten gedichten als *De Lof der Zeevaart, De Handel*. De opvatting van het 'dichterschap', van hem en zijn tijd, bracht mee dat hij zich als 'dichter' allereerst idealisties wijsgeer voelde. Hij zag de mensen niet als reëel levende individuen, maar 'hij zag in de mensen beloften'. Ten slotte wordt HELMERS' godsdienstig-Deïstiese beschouwing vooral gevonden in de merkwaardige *Lofzang op Jezus van Nazareth*, 'typies voor HELMERS en zijn tijd', Helmeriaans van taal, maar sterk door de emfase van zijn woord.

Ons Tijdschrift. Aug.

G. SCHRIJVER geeft aan zijn *Boekenschouw* de titel *Het ééne noodige*. Hij stelt daarin de romans van REYNEKE VAN STUWE als 'bravoure mode-romanwerk' tegenover de Christelijk gestemde roman *In Liefde Bloeyende*, de 'on-pretentieuse arbeid van mejuffrouw DE LIEFDE. Daarbij beklaagt hij zich dat het laatste boek door het 'christelijk Nederland', uit afkeer van romanschrijvers, zo ondankbaar ontvangen is.

Elseviers Maandschrift. Julie.

H. ROBBERS bespreekt *In de Groote Leerschool* van S. GOUDSMIT, *Het Rosse Leven en Sterven van de Zandstraat* van M.J. BRUSSE, *Kitty Optenberg* van JOZEF COHEN en *Uit Blanke Steden onder Blauwe Lucht* van L. COUPERUS.

Van onzen tijd. No. 37.

J.F.M. STERCK prijst het proefschrift van H.H. KNIPPENBERG over *Reyer Anslo* als een 'afdoende studie over dezen dichter'. - MARIA VIOLA vertelt van *Het Bossche Mysteriespel*, n.l. de opvoeringen van 'Die sevenste Bliscap', die 'voldingend bewezen hebben voor een eenvoudig Roomsch milieu rijk te zijn aan opvoedende waarden en voor Roomsche kunstenaars kostbaar door schoone en bezielende voorbeeldigheid'.

No. 38. KAREL VAN DEN OEVER geeft een artikeltje over *Vader de Bo* (1826-1885) *en de miskenning der West-Vlamingen rond* '70.

No. 42. CAESAR GEZELLE vervolgt zijn bijdragen over het leven van GUIDO GEZELLE. Hij behandelt in dit nummer *Zijne studiejaren* (IV) Groot-seminarie te Brugge 1850-'54. - KAREL VAN DEN OEVER bespreekt *Arnold Sauwen, zijn tijd en zijn werk*. Voor hem is SAUWEN 'een der beste idyllische dichters uit de Vlaamsche overgangsperiode

van '80, welke onmiddellijk de Conscience-generatie opvolgde en ongeweten de Van-Nu-en-Straks-beweging voorbereidde'.

No. 43. KAREL VAN DEN OEVER schrijft een kort *In Memoriam Karel de Gheldere*.

No. 44. Bij gelegenheid van de VERRIEST-viering herdenkt HERMAN BACCAERT de vereerde voorganger in een hartelik artikel *Aan Pastor Verriest*.

No. 45. Dit nummer is geheel gewijd aan HUGO VERRIEST. De uitvoerigste bijdrage is van CAESAR GEZELLE. Een kort woord van hulde, in verzen of proza brengen EDUARD BROM, MARIA VIOLA, KAREL VAN DEN OEVER, POELHEKKE, B.H. MOLKENBOER, W. DE VEER en JOHAN WESSELINK.

No. 46. F.V. TOUISSAINT VAN BOELERE huldigt HUGO VERRIEST als 'strijder en kunstenaar'.

Vlaamsche Arbeid. No. 7.

Een HUGO VERRIEST-nummer, met een lange reeks van bijdragen, in verzen en in proza, door leerlingen en bewonderaars. Aardig zijn vooral de herinneringen aan JOZEF MULS. Verder brengt dit nummer enige onuitgegeven gedichten van VERRIEST.

De Ploeg. Julie.

FRANS COENEN wijdt een artikel aan *Louis Couperus*, 'bij zijn vijftigjarig bestaan', waarin de ontwikkelingsgang van deze schrijver in grote lijnen getekend wordt, van *Eline Vere*, waarin hij 'de onlust des levens zoo aandoenlijk heeft gebeeld', langs de volgende romans, waarin zich 'de elkaar weerstrevende machten en stemmen in 's dichters eigen ziel' openbaarden, tot de 'majesteitelijke boeken', waarin 'de vorstelijkheid bizonder twijfelachtig was', en 'zijn schrijfkracht en beeldend vermogen aanmerkelijk verminderd bleken'. Ook de sprookjes behielden 'een bijsmaak van onecht, een aanzien van gemankeerde luchtigheid'. Bij zijn terugkeer tot het burgerlik realisme bleek het 'dat hij deze wereld totaal ontgroeid was'. Maar toen hij er toe kwam journalistiek werk te gaan maken' vond hij een wijze van uiting die hem blijkbaar bijzonder paste.' Daarnaast 'heeft COUPERUS zich al meer in de oudheid verdiept, in die luchtig levende, zinnelijk genietende, kunst-verfijnende oudheid, waaraan zijn geest zich al van vroeger verwant gevoelde' 'Wat wij in hem hebben te waardeeren, dat is zijn zeldzame geest in dit land van realistische degelijkheid en zwaarwichtig leven'.

Den Gulden Winckel. 15 Junie.

E. D'OLIVEIRA publiceert, enigszins verkort, een interview *Bij Johan de Meester*, waarin deze schrijver causeert over zijn ontwikkeling en zijn levensbeschouwing.

Julie. ANNIE SALOMONS bespreekt de roman *Heleen* van CARRY

VAN BRUGGEN, een ‘schoon en belangwekkend werk’, dat nog groter verwachtingen wekt. - LODE BAEKELMANS beoordeelt het werk van enige Vlaamse jongeren.

Aug. LODE BAEKELMANS oordeelt ongunstig over de twee laatste boeken van ANDRÉ DE RIDDER, die hij ‘literatuur’ in de slechte betekenis noemt, dekadent-onzuiver en onoorspronkelik.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterk, afl. 3.

J. DANIELS levert een *Bijdrage tot de kennis van het middeleeuwsch volksgeloof*, n.l. een opheldering van een duistere plaats uit de *Coninx Summe*. - W. DE VRIES handelt *Over ŭ in open lettergrepen in het Noord-Westelijk Saksisch*. - J.F.M. STERCK stelt opnieuw de vraag *Was Vondel's broeder Katholiek*? en blijft volhouden dat WILLEM VAN DEN VONDEL nooit Katholiek geweest is. - N. VAN WIJK wijst op een Mnl. *drûgke* naast *drôge*, droog. - Een uitvoerige bijdrage van J. PRINSEN JLz. bevat *Bronnen voor de kennis van Leven en werken van Jan van Hout*, geput uit een notaris-protokol, waaraan ‘onuitgegeven of weinig bekend werk van JAN VAN HOUT’ toegevoegd is. - R. VAN DER MEULEN verklaart *lijzeil* uit *lijnzeil* d.i. linnenzeil. - F.P.H. PRICK VAN WELY zoekt achter *pompelmoes* een woord pompellimoes, waarin *pompel* ‘dik’ zou betekenen. - H.J. EYMAEL onderzoekt en verklaart *De lofdichten van J. Cats, J. de Brune en I. Luyt op C. Huygens' Costelick Mal en Voorhout*. - J.B. SCHEPERS publiceert *Een liedje van Bredero*, dat slechts gedeeltelik, en nog bedorven, in het *Groot Liedboeck* voorkomt.

Volkskunde. Afl. 7-8.

A. DE COCK vervolgt zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen, op volksgeloof berustend*. - C.G.N. DE VOOYS tracht een onderzoek naar *Landbouwliederen* uit te lokken. - In de *Kroniek* wordt een lezing gerefereerd van L. SIMONS over *De Oorsprong der Halewijn-liederen*: hij heeft die gevonden in een Grieks verhaal van HERMES TRISMEGISTUS, dat bijna volledig de motieven van het Halewijn-lied bevat; alleen is het mythies karakter er later bijgekomen.

De Nieuwe School Junie-Julie.

Th. THIJSSEN oordeelt ongunstig over de serie leesboekjes *Prettig Lezen* van G. ELGERSMA. De eis die hij aan een goed leesboek stelt is: ‘de taal van het leesboek moet stimuleren tot goed lezen: een leesboek moet zich niet goed *laten* lezen, het moet zich goed *doen* lezen’. - ‘Het wezen van lezen is luisteren, dus moet het leesboek het kind dwingen, luisteraar te zijn.’ - P.J. BOL begint een artikel over *Lezen* met een principiële beschouwing omtrent het vlotte lezen: het opnemen van lettergrepen als eenheid wordt z.i. te veel over het hoofd gezien. Men zou best direkt met woordjes kunnen beginnen.

C.D.V.

Uit mijn praktijk.
Brokjes les, gedachten en ervaringen.

8. *Ontwikkelend Onderwijs*. Ik heb 'n eeuwige hekel aan 't woordje *les*. 'n Les uitleggen, 'n les opgeven, 'n les leren, 'n les opzeggen, 'n les overhoren! Er mankeert nog maar aan: ‘'n les overschrijven voor straf’ omdat 'n stumper ze niet ‘kent’ ofschoon-ie er 'n uur op heeft ‘gezeten’. En dan heeft men 'n hele litanie van school-akeligheid bij mekaar.

'n School is van z'n eigen 'n naar ding. Schrik niet, o talentvolle onderwijzers en leergierige jeugd; ik weet dat gij er met vereende kracht vaak in slaagt om er iets moois van te maken. Maar van z'n eigen, *per se*, is 't 'n naar ding.

Ik denk aan 'n magere kip, opgesloten in 'n klein hokje, als 'n stoof zo groot, en die wordt ‘gepild’: bollen of pillen van vetmakend voedsel worden er in gestopt, slik of stik; net of men aan 't worst vullen is; met vinger en duim erin gestampt; en na 'n week is de kip vet;.... arm gemarteld dier.

In de hoogste klassen van onze lagere scholen begint al dat pillen. De les wordt '*n lesje*, het geestelik voedsel wordt *leerstof*; bah, wat 'n woord. Maar de kip moet toch vet! Over 'n jaar worden de kinderen gewogen bij 't toelatings-eksamen.

En dan komt de hogereburgerschool- en gymnasium-misère. Slik of stik! En dan maar *wegen*, jonges! Driemaandelikse eksamens; vaak nog tusseneksamens voor tussenrapporten; overgangseksamens; eind-eksamen! Hè, wat 'n sjouw!

Indien men 'ns begon met alle eksamens af te schaffen. Het *jus promovendi* aan alle scholen! Dan kon dat gepil ophouden.

Wij, onderwijzers, zijn mensen; en als 'n ander ons werk onderzoekt, dan hebben we graag dat-ie zegt: ‘goed werk’; bovendien, de leerlingen moeten 'n betrekking hebben; daar werken ze voor; voor de *weging*, niet voor de *voeding*; hoge sijfers, slagen, betrekking; loflied van leerlingen, ouders, direkteurs, inspekteurs, eksaminatoren, op.... uitmuntend leraar!

Arm onderwijs.

't Klinkt gek, maar 't is om 't *weten* niet te doen. Kennis op zichzelf is waardeloos.

Onze tijd begint te vorderen in begrip; want we hebben 'n mooie term: *niet-eksamineerbare kennis*. Waar 'n term is gevonden, daar moet 'n begrip zijn. Mijn eresaluut aan de Vinder van dat woord, dat tans gemeengoed begint te worden.

Wat kan 't mij schelen of iemand met 'n stokje voor de kaart staat en hij wijst P e t e r s b u r g aan inplaats van M o s k o u ? Of-ie 'n vierkantsvergelijking kan oplossen of niet? Of-ie'n Frans boek kan lezen! Of-ie weet wat er bij de U n i e v a n U t r e c h t werd bepaald!

't Is allemaal waardeloos, op zichzelf.

Aardrijkskunde, Geschiedenis, Wiskunde, Vreemde Talen, ze kunnen in 'n mens iets brengen van waarde. Maar daar kijkt men niet naar op 'n eksamen. Dat is trouwens oneksamineerbaar. Wie 't laagste sijfer krijgt, die heeft misschien 't meest geprofiteerd van 't vak.

Ik geef er niets om of 'n jongen weet wat *'n voorwerp* is of *alliteratie* of *assonance* of *lyriese poëzie* of *analogie* of *romantiek* of *renaissance* of.... och, ik noem zo maar wat op.

Ik geef om m'n hele vak niets, voor zover 't bestaat uit lessen, lesjes, leerstof.

'n Kollega zei: Och, leer ze de dingen maar; dan komt de ontwikkeling vanzelf.

Zeker; dat doen we ook zo met de voeding van onze kinderen; gooi er maar wat in, prop 't er maar in; hoe en wat, dat geeft niet; ze zullen er wel gezond en sterk van worden.

'n Liefelik beeld van studie is mij de amateur-naturalist: hij trekt naarbuiten met z'n bus, z'n kijker en loupe, met schetsboek of kiektoestel; hij speurt als 'n fijne rechercheur; hij zoekt als 'n verliefde die z'n meisje verwacht onder de menigte; hij is ook verliefd, want hij is amateur. Straks gaat-ie op 'n plekje zitten; daar is 'n gaatje in de grond; wespen sluipen in en uit; 'n uur zit-ie te kijken; hij wacht op één bepaalde wesp, want hij moet zien of die....

Zijn studeren is genieten, want hij is ontdekker, zelf-vinder zijner wetenschap.

Kom niet bij hem met 'n boekje en zeg: ‘Vriend, hier staat alles in wat je zoekt; ga dus naar huis, naar je kamer, en bestudeer deze bladzijden.’

Het zal op de eerste plaats niet waar wezen wat je zegt, want boeken zijn allemaal inkompleet en vol fouten. Maar al was 't waar, dan nog zal-ie je schimpend aankijken: hij zoekt geen leerstof, geen

eksamenmateriaal; hij zoekt 't genot van 't jagen, vinden, ontdekken. En als-ie met niets thuiskomt, dan heeft-ie nog genoten.

Zijn kennis zal vaak onvolledig zijn; maar wat geeft dat? Als-ie 't nodig heeft, dan slaat-ie 'n boek op en vindt daar wat-ie niet wist. Maar dat wat-ie wèl weet, dat weet-ie met 'n glans en 'n leven als van 'n volrijpe kers; er ligt 'n dauw over z'n kennis als over druiven; ik denk aan perziken en kinderwangen, aan alle dingen die jong, fris, levend zijn.

Zó moet onze taalstudie wezen, ons literatuuronderwijs, àl ons leren. Amateurs-werk, arbeid in liefde.

Ik liep eens 'n eksamen-zaal binnen. Er werden kandidaat-onderwijzers ondervraagd. Het was schemerig in de pijpenla, dat zaaltje. Er hing sigarenrook. Bah! Ik hoorde fluisterstemmen, vol aarzeling en angst; er klonken lage kraakstemmen vol zelfgenoegzaamheid. Foei, wat 'n lelik stukje van Gods lieve wereld was dat. En ik ging bij 't taaltafeltje. De kandidaat zei benauwd iets onverstaanbaars. En 'n dikke, rooie man keek 'm streng, inkwisitie-achtig aan, en zei slepend als 'n wantrouwend rechter: ‘Jui-ui-st; 'n bij-ij-woord!’ En ik liep gauw weg uit die bedompte wereld, waar de Liefde verbannen was. Jeugd, frisheid, glans? 'n Grimmelige grauwe wereld, waar alles lag bestoven onder 't stof van de leerstof.

Ik wou niets kwaads zeggen van die eksaminator. Als ikzelf daar had gezeten, dan had mijn stem waarschijnlik even vermoeid en verveeld geklonken als de zijne. Maar van de eksamens wil ik kwaad zeggen. Ze zijn de pest voor 't onderwijs.

Jamaar, komt 'n zeurige betweterige stem, er zijn zooveel zwakke onderwijzers en leraars die wel 'n prikkel nodig hebben; als er geen dwang achter zat, dan zouden ze de kinderen niets leren.

Leren? Loop met je leren. Wat geeft dat geleer! Of zulke mensen nu de jeugd 't verschil leren tusschen 'n lijdend en 'n belanghebbend voorwerp, wat geeft dat? En ik ben 't niet eens met je onderscheiding der docenten in goeie leraren en slechte leraren. Die goeie leraren waar de kinderen zo veel bij leren, daar leren ze vaak 't minst bij. En bij die slechte, voor wier vak ze altijd zo'n lage sijfers krijgen, daar leren ze misschien 't meest. Leraars zijn toch geen idustriëlen die ploeteren voor 'n hoge koers in de beursnotering van 't eksamen.

't Is huichelarij, of ordinaire koopmanschap, dat streven naar eksamen-effekt.

't Is valsche schijn, dat eksamen-sukses.

't Is met de ware ontwikkeling als met de ware vroomheid, ze zitten van binnen.

Hoe is uw blik op God? Zo is uw vroomheid.

Hoe is uw blik op de mens en de wereld? Aldus is uw ontwikkeling, met of zonder objektieve en subjektieve genitief, identieke vergelijkingen, koolhydraten, parallaxen en al die andere rommel van knapheid.

Maar de eksamens openen de poort naar de betrekking, naar 't maatschappelik geluk. Dus ze moeten *goed* zijn. Hoge sijfers! Dus: veel kunnen antwoorden op wat er gevraagd wordt. En naar ontwikkeling kan men haast niet vragen. Let wel: schranderheid en scherp denken is nog geen ontwikkeling. Dus *zuivere kennis* vragen, zoals die in de boeken staat. 'n Boek leren voor 't eksamen, en op 't eksamen vragen volgens 'n boek; dat is de Chinese uitkomst van onze eksamen-ziekte.

Een eksamen in 't vooruitzicht is 't ongeluk van alle onderwijs. Dat let me in m'n beweging. Het dwingt me tot voortlopen, als ik wou stilstaan, en tot ophouden en rondkijken, als ik wou passeren.

Het eksamen dwingt tot volledigheid. Je moet alles ‘gehad’ hebben. Dat maakt liefdeloosheid. Want liefde doet verkiezen.

Wie neemt op 'n feestmaal niet van 't ene 'n grote porsie en van 't andere 'n kleine, en laat 'n derde schotel passeren? 't Is 'n man zonder smaak, geen fijnproever, die alles wat men 'm voordient, met dezelfde goedwilligheid opslokt.

‘Ja maar,’ zegt iemand, ‘wat op 't oogenblik niet van nut schijnt te wezen, dat kan in de toekomst goed werken. Later kun je nog veel profiteren van wat je in je jeugd tegen je zin leerde.’

Jawel, dat zijn van die redeneringen waar men de kinderen levertraan en andere lelike dingen mee aanpreekt. In 't stoffelike moge 't waar zijn, in 't geestelike niet. Wat niet met liefde wordt opgenomen, dat is waardeloos.

Onvolledigheid in de kennis zal voorkomen bij de meest waardevolle mensen. Nulliteiten zijn die universele knapperds.

De Maatschappij heeft *vaklui* nodig; van hèn mag men zekere volledigheid vergen. Maar wij kweken op onze middelbare en gymnasiale scholen toch geen vakmensen! Onze leergang door veld en bos der wetenschap is toch slechts 'n amateurs-wandeling. We willen toch niets dan oefenen in waarneming; algemene begrippen laten groeien uit de enkele bizondere feiten; belangstelling kweken; liefde wekken.

Niets dan? Wat zeg ik!

Wie daarin slaagde, wat zou 't 'n gezegend leraar wezen.

Maar ik bedoelde dat men daarvoor niet de volledigheid van

'n kompleet leerboek nodig heeft. Hier 'n greep, en daar 'n greep, met de genotvolle bandeloosheid van 'n rund in de wei dat dwaalt van 't ene lekkere beetje naar 't andere. En toch bij die schijnbare stelselloosheid 'n vaste leiding door de overzichtelike vakkennis van de leraar, zoals 'n herder zachtkens z'n kudde drijft naar de malse plekken, en ze menen dat ze hun eigen lust volgen.

Maar daarvoor is nodig dat de Leraar zelf de meester der studie zij, en niet het Leerboek.

Wie niets doet dan het leerboek uitleggen en overhoren, die verdient de titel van Leraar niet.

Gijzelf zijt het levende leerboek. Gijzelf zijt het vak. Uw geest is de geest van het vak.

Zet op uw programma 'n dik, uitvoerig boek; goed; maar gebruik 't niet. De leerling gebruike het thuis om aan te vullen en te herhalen, als hij lust heeft. Maar ge zorgt dus dat uw leergang toch wat parallel loopt aan 't boek.

Duld niet dat 'n vreemde man, de schrijver van dat boek, de leiding heeft uwer lessen; hij, de Bovenmeester, en gij, de Ondermeester. Er zijn immers zovele dingen in taal en letteren, waarop gij een eigen kijk hebt gekregen; dat eigene is 'n schat in de klas; het maakt dat gij met liefde spreekt, want gij spreekt over uw eigen vinding; er moet inderdaad eigenliefde in uw belangstelling zitten; die liefde zullen de leerlingen ondergaan; ze voelen dat er *'n mens* voor de klas staat, geen leerboek op twee benen.

Als gij vertelt, neem 'n krijtje in de hand en schrijf op 't bord de punten van uw verhaal, als waart gij de secretaris die de notulen van de les opmaakt. Dat is beter dan dikteren; de boekdrukkunst is immers uitgevonden! En de leerlingen schrijven mee en luisteren met aandacht, want ze weten wel dat die aantekingen niets dan 'n dor geraamte vormen, en dat 't vlees moet komen van 't opletten en dat de volgende keer de leraar vragen zal naar 't vlees en 't leven vooral.

Wie de les niet heeft bijgewoond, maar toch braaf de aantekeningen der vorige les heeft bestudeerd, die kan de volgende keer geen voldoende sijfer halen; dat weten mijn leerlingen. En ook is 't vaak gebleken dat er een die niets had herhaald, door ziekte of 'n andere wettige oorzaak, toch 'n mooie beurt kon maken, omdat-ie goed had opgelet de vorige keer.

Wat in de gewone schoolboeken uit den aard wordt gemist, dat is *de verrassing van de ontdekking*. Als het gemoed buiten de studie

blijft, dan heeft ze geen persoonlike waarde, hoeveel diploma's en betrekkingen er ook mee worden verkregen.

Nu en dan gebeurt 't, dat 'n jongen met 'n lachend gezicht bij me komt: ‘Meneer, ik heb 'n mooi voorbeeld gevonden van uitbreiding van betekenis of beperking, van synecdoche of assonance of analogie of contaminatie.’ In die lach zit de blijdschap van 't vinden.

Eens liep ik in 'n heistreek. Ik vond 'n plekje waar 't water uit de grond borrelde. Ik volgde 't klein adertje en zag hoe 't vloeide in 'n groter beekje.

Ik was blij verrast. Ik had aardrijkskunde geleerd. En toch wist ik wel van school en uit de boeken hoe de rivieren ontstaan.

'n Ander keer liep ik langs 'n eikenlaan. 't Voedpad zag grijs, uit de verte. Wat was dat? Grijs van grote, dode vlinders. Ze legden hun eieren in slijmerige hoopjes op de stammen der bomen, fladderden dan nog even rond, gingen op dat voetpad zitten, sloegen nog even met de vleugels, en stierven dan.

Ik was zeer getroffen. En toch was 't geen nieuw feit voor me. Het individu stierf na te hebben gezorgd voor 't bestaan der soort. Maar nu ontdekte ik 't zelf.

Ieder van ons bezit honderden feiten, als 'n persoonlik bezit, die hijzelf heeft gevonden met verrassing, verbazing of ontroering; feiten uit de plant- en dierkunde, de geschiedenis, de natuurkunde, de mensenkennis, de taal en literatuur; ze waren en blijven geestelik voedsel, want het is van zulke kennis alleen dat 'n mens groeit.

En dàt is 't mooie studeren: *opnieuw vinden*. Dat is wat anders dan definitie en voorbeeld vanbuiten leren: ‘de synecdoche noemt 't deel voor 't geheel of omgekeerd: dat schip is bemand met twintig *koppen*.’

Ja, we kunnen allemaal niet Amerika opnieuw ontdekken.

Jawel, dat kan wel. Ik krijg 'n herinnering uit mijn jeugd.

Ik zat in de klas, en ik dacht me in de mensen der 15^{e} eeuw; en ik zag, met hun ogen, die eindeloze waterzee; en ze vonden dat daar waarachtig! 'n wereld lag waarvan ze nooit iets hadden vermoed; en ik was verbaasd, zonder woorden, dat zo iets kon bestaan, zonder dat men 't wist; en ik dacht: zou misschien nu ook 'n grote wereld op de aardbol liggen waar men niets van weet, ergens in de Stille Oceaan, bv.?

‘Hei Acket, je let weer niet op! je suft!’ riep de leraar. Suffen? En ik was bezig, Amerika te ontdekken.

Heb wat toegevendheid, kollega's, voor de suffers in uw klas; in die afdwalingen van hun gedachten zitten misschien de leerzaamste ogenblikken van uw les.

'n Goed leraar streeft ernaar om heel veel momentjes in z'n lessen te brengen, dat de jongens iets vinden, zelf ontdekken; sommige jongens altans; 'n enkele jongen misschien; want je hebt 't niet in je handje. 't Gebeurde me meer dan eens, dat ik enige vragen had gedaan en nog iets had verteld, en nog iets had gevraagd, en dat 't goede antwoord kwam, en dat ik de klas aankeek: nu zou ik verraste, blijde gezichten zien!... och! en ze keken me aan, de meesten, met dooie suffe oogen als verdroogde snoeken; en sommige gezichten stonden vragend verwonderd; ze wouen zeggen tegen me: *waarom ben jij zo blij verwonderd? wat doe je raar! is dat nou zoveel bizonders? moeten we dat leren? goed, dan zullen we 't aantekenen en 't de volgende keer opzeggen! we moeten immers zovéél leren hier op school; daar hoef je nog niet zo blij om te kijken, als je ons wat leert*!

Och, 't feit was gewoon l e e r s t o f gebleven, geen o n t d e k k i n g geworden.

Dat alles verstond ik duidelik op de gezichten, en ik was verslagen, verlegen, als iemand die 'n mooie gocheltoer zou doen, maar die mislukte.

Je hebt 't niet altijd in je handje; er zijn veel faktoren die beslissen over zo'n gewenst effekt.

Enfin, ik hoop in zo'n geval, dat Onzelieveheer m'n goeie wil ziet, en me die aanrekent als daad.

't Streven blijft in elk geval in die richting.

Vergelijk daarmee echter eens zó'n les: *Jongelui, we gaan de beeldspraak behandelen. Let op: beeldspraak bestaat daarin dat men... enz. Voorbeelden. Men verdeelt de beeldspraak in twee soorten... enz. Voorbeelden. De eerste soort wordt verdeeld in... enz. Voorbeelden. De tweede soort in... enz. Voorbeelden*.

Neen, ge moet zo'n heel hoofdstuk niet ineens opscheppen. Maar ge leest wat met de jongens. Ge ontmoet 'n verrassende figuurlike uitdrukking. Liefst een, die uzelf verrast, *u, leraar*! En ge blijft even stilstaan. En uw belangstelling (niet uw geveinsde leraarsbelangstelling, ofschoon zulke komedie ook al 'ns tepas komt, want wij leraars moeten soms wel akteurs wezen) maar uw echte belangstelling, in dit geval, deelt zich mee aan de jongens; want belangstelling ìs aanstekelik. Ze vinden 't 'n wonderlik feit, dat woord, die uitdrukking. Ge lacht er om, samen. En ge zoekt samen, waarin toch 't wonderlike bestaat van die manier van spreken. En zij vinden samen zelf de definitie dat bij beeldspraak 'n ding genoemd wordt, niet met z'n eigen naam, maar met de naam van 'n ander ding.

En hier blijft 't nu bij. Ze tekenen de definitie aan, en ze herhalen die de volgende keer, met het zelf gevonden voorbeeld. En als ze na vele jaren over beeldspraak denken, dan zal direkt dat voorbeeld erbij komen.

Bij 'n latere leesles zullen ze nu de ene en dan de andere soort van beeldspraak aldus zelf ontdekken. En dan kan de leraar wel 'ns 'n hele les aan de beeldspraak geven en op 't bord 'n schema van de soorten schrijven, met alle definities en voorbeelden. Maar dat is dan slechts rangschikken van bekende zaken, en waarschijnlik 'n beetje aanvullen. 't Leerboek kan nu ook opgeslagen worden.

Dit hoofdstuk uit de taalwetenschap zal aldus 'n blijvend bezit wezen der leerlingen. En 't *vergeten*, ja, vergeten gebeurt altijd; de eeuwige wet der vergankelikheid heerst ook hier; maar 't vergeten zal meevallen.

Behalve ons gewoon aantekenschrift waarin alles wordt genotuleerd wat in al mijn lessen wordt behandeld, hebben mijn leerlingen 'n aantekenboekje waarop staat: *Taalverschijnselen*. Elk algemeen verschijnsel dat bij 'n leesles wordt gevonden, krijgt hierin 'n bladzijde. En als we bij 'n latere les weer 'n nieuw mooi voorbeeld vinden, dan schrijven we dat in, onder de andere. Dat boekje moet twee of drie jaar dienen en bevat dan in de willekeurigste volgorde allerlei bladzijden met voorbeelden van semantiek, wijzigingen in de uitspraak, maat, rijm, beeldspraak, grammatiese figuren, veranderingen in de woordenschat, enz.

Het taalkundig gedeelte van mijn leesles wordt als 'n botaniese wandeling. De taalkennis wordt geleerd niet uit boekjes die handelen *over* de taal, maar door waarneming van de taal zelf. En de hoofdindruk van al die waarnemingen moet wezen: w a t i s t a a l t o c h ' n v e r a n d e r l i k e z a a k . Dàt ze verandert en hoe ze verandert, onder onze ogen, haast elke dag, dàt moeten de jongens leren.

En door dat zelf vinden was ik meer dan eens verrast, hoe goed mijn leerlingen de dingen onthielden die 'n jaar en langer geleden waren behandeld.

Het spreekt vanzelf dat deze methode veel gapingen laat in de kennis. Men kan die fout echter, zoveel min wil, herstellen in 'n rangschikkende en aanvullende les; maar ik geef daar niet veel om. Op 't eindeksamen vraagt men gelukkig naar zuivere taalwetenschap en zuivere grammatica weinig of niet;[1] we zijn heerlik vrij met

1) Toch heb ik horen vertellen van 'n leraar die op 't eindeksamen zulke vragen dorst doen als: ‘Noem 'ns 'n voorbeeld van 'n bepaling van gesteldheid.’ Schande, schande!

deze dingen; 't eindeksamen kan alleen maar 't literatuuronderwijs bederven, en dat doet 't dan ook geen beetje.

Een ander bezwaar is, dat de *taalles*, bij 't lezen, wel eens de *leesles* wil verdringen. Zo zal 't op 'n wandeling met 'n amateur-naturalist wel gebeuren dat men zich zo vaak bukt over bloempjes en vliegjes en wormpjes, dat men 't landschap niet ziet, de lucht, de wolken, 't vee in de wei en de mensen in hun bedrijf. Dat is 'n ernstige fout. Want 'n goede leesles is meer waard dan 'n goede taalles.

Men kan deze fout echter vermijden door bij de eigenlike leesles niet meer opmerkingen te maken over de taal dan volstrekt nodig zijn voor het goede en krachtige verstaan van de tekst, en dan 'n volgende keer hetzelfde stuk of sommige aangestreepte passages nog eens te lezen, maar nu om de taal zelf.

***

Waarde Lezer-Kollega, terwijl ik mezelf uittekende met m'n ideeën en mijn streven om die te realiseren, bedoelde ik niet dat gij les moet geven zoals ik.

Ieder heeft z'n eigen weg.

Ik bedoel hetzelfde als de H. Franciscus van Sales. Die zegt in de *Préface* van zijn boek *Introduction à la Vie dévote*, dat hijzelf niet *dévot* is, maar 't hoopt te worden door, al onderwijzend, er veel over te denken en te spreken. En hij vertelt daarbij de gelijkenis van Alexander die de schone Compaspeia, die 'm zo lief was, liet schilderen door Apelles; maar deze werd toen zo ongeneeslik verliefd op de mooie vrouw, dat de edelmoedige Alexander ze hem ten huwelik gaf. Aldus hoopte de H. Franciscus van Sales zelf verliefd te worden op de vroomheid, terwijl hij erover schreef voor anderen, en ze daarna van de goeie God te ontvangen als 'n geschenk.

En zoals Apelles, en de H. Franciscus, aldus ik, hoop 'k, waarde Kollega, en gij eveneens.

Maar ieder moet z'n eigen weg vinden.

Ik wil slechts prikkelen tot zoeken.

Als gij niet zoekt, dan zal uw leraarsziel verstijven en verdrogen.

Als gij niet eeuwig streeft om de ideale methode te vinden en uzelf te volmaken; als gij meent dat g' er zijt en dageliks naar school gaat, met geruste ziel, zoals 'n tremkoetsier op 't balkon stapt en gemoedelik de leidsels in handen neemt; vort pèrd!

dan wordt uw school 'n machien;

ze wordt 'n draaimolen;

driemaal in 't jaar stap je uit, met Kerstmis, Pasen en in Julie; en dan is 't weer instappen; maar elke nieuwe rit is presies gelijk aan de oude; er schijnt beweging in te zitten, maar er is toch geen vordering.

Als gij niet eeuwig streeft, dan wordt uw leerstof voor uzelf 'n dooie boel, dus echte l e e r s t o f . Er is geen groter ongeluk in de school dan dat de leraar z'n vak vervelend gaat vinden. Als gìj er 'n beetje beu van zijt, dan zullen de jongens er wel van walgen.

Dat ge geleerd zijt, is goed; heb je wel twee of drie middelbare diploma's? zijt ge gepromoveerd *cum laude*? aanstaand professor? best! maar dat ge 'n levende kerel zijt, 'n vent met 'n levende menseziel in z'n lijf, iemand die dooie dingen door aanraking met zijn geest, levend kan maken, dat is meer waard.

Als je hoofd kaal is, en je baard grijs; als je verplicht zijt om je pensioen aan te vragen, dan moet je zeggen: Jammer dat ik er uit ga, want ik begon 't schoolvak net zo goed te leren, en ik had net zulke mooie nieuwe ideeën om m'n hele onderwijs te hervormen.

J. MATHIJS ACKET.

De spectator.

De drukken van de *Historische Schets van de Nederlandsche Letterkunde* door Dr C.G.N. DE VOOYS volgen elkaar zo vlug op dat ik verzuimd heb de aandacht van de schrijver te vestigen op een vergissing in zijn boek. Nu blijkt me dat ook Dr. PRINSEN in zijn *Beknopte Geschiedenis* dezelfde fout begaat, en er nog een paar onjuiste jaartallen aan toevoegt. Het lijkt me daarom voor de gebruikers van deze boeken, en voor de lezers van dit tijdschrift, de moeite waard de juiste gegevens mee te delen.

De Engelse Spectator was niet een *week*blad, maar een *dag*blad; het verscheen dus *zes* maal per week (*dus* is duidelik voor iemand die Engeland kent). Het eerste nummer verscheen op Donderdag 1 Maart 1711, het laatste (555^{e}) nummer op 6 Desember 1712.

Het is ook niet geheel juist te zeggen dat er allerlei maatschappelike toestanden en kwesties in besproken werden. Want ook tal van andere onderwerpen werden er in behandeld. Afgezien van de inleidende nummers met beschrijving van de leden van de klub, zou ik, vooral met het oog op de *Hollandsche Spectator*, niet verzuimen de zedekundige beschouwingen te noemen, en verder de aesthetiese over dramatiese en epiese poëzie (Milton).

E. KRUISINGA.

Taal is klank.
(Eerste lessen toegelicht).[1)]
(*Slot*).

Ik zal nu, indien u 't goed vindt, mijn vierde les meedelen.[2)]

In de woorden hoor je meestal éne klank heel goed boven de andere uit. Vergelijk maar eens: *aak, maak, taak, raak: aa* niewaar? - *poes, roes, roem, boek: oe*. Die duidelik uitkomende geluiden noemen we klinkers. Nu moeten we 's nagaan wát voor klinkers er zo al zijn in gewoon Nederlands. Hoe zullen we dat doen? We moeten natuurlik woorden nemen, heuse woorden. En klinkers die voor je gehoor enigszins op elkaar lijken, die houden we bij elkaar, dus een beetje rangschikken. Ik zal maar beginnen: *Bak*: hoe is de klinker? Nu jij. *Baak*: Hoe 's de klinker? Vinden jullie dat *bak, baak*, dus dat middengeluid, op elkaar lijken? Ja, dat vind ik ook wel. Maar pas nu op! [Nu schrijf ik '*baken*'. Wat 's dat nu? Precies, *baken* en *baak* is dezelfde klank. Ja, in *baak* wat langer, dat vind ik ook. Dus *bak, baak, baken* zijn er dat drie of twee? - als je er buiten laat dat *baak* de klank langer heeft? Laten we nu eens kijken hoe die klanken staan aangeduid. We kunnen er twee dingen uit leren. Kun je een zelfde teken wel voor meer dan een klank laten dienen? Voorbeeld uit het Frans? Goed, de *c*, die staat dan voor *k*, dan voor *s*. Heb je dat nu ook bij deze drie geschreven woordjes? 'Ja, het teken *a* in *bak* en in *baken*.' Mooi, iedereen gezien? Kan dit ook, dat *dezelfde klank* wel *op verschillende manier* wordt aangeduid? Dus 't omgekeerde: eerst hadden we: het *teken* wordt verschillend *gebruikt, 'c' = k, 'c' = s, 'a' = bak, 'a' = baken*. Nu: klank *s* wordt in 't Frans aangeduid door teken *s* en teken *c*. Bij ons? Klank *aa* is in *baak* aangeduid met het dubbele teken, in *baken* met het enkele.

Nu geef ik weer een andere klinker in een woordje: *met*. En er

1) De 'lessen' van dit artiekel worden niet vlak achter elkaar gegeven. De Schrijver verdeelt de vier weekuren als volgt: Een uur Taal, een uur 't Schrijven van de taal (met grammatika), twee uur leesonderwijs (*dat weer onderwijs over Taal en Grammatika tevens is*).
2) De vier lessen kunnen er meer zijn.

naast: *meten*. Jan, wat zeg je nu van het teken? Wordt die *è*-klank nog wel anders aangeduid? En de *ee*-klank? - Zou je nu kunnen zeggen dat de *ee*-klank tweemaal de *è*-klank is, omdat hij zo het dubbele teken krijgt? Dat heeft geen zin. Maar wat anders: als ik een woord zeg, dan heeft dat een zekere tijdduur, 'k heb er zekere tijd voor nodig. Vinden jullie niet dat *meet* wat langer duurt dan *met*? Vind je niet, dat het *ee*-geluid hier langer duurt dan 't *è*-geluid, en dat het ook zo is met *à* en *aa* in *bak baak*? Tegenover *à* zouden we *aa* wel lang kunnen noemen, dus *à* kort en *aa* lang. Maar nu *ee* in *meten, aa* in *baken*. Dit vinden verscheidenen korter. Maar je kan ook *ee* wel heel kórt zeggen. En je kan *é* als je een woord met rekkende nadruk zegt, wel langer dan gewoonlik laten zijn.[1)] Maar in 't algemeen is *à* toch kort tegenover *aa, è* kort tegenover *oo*. Nu doe ik nóg een vraag: kan je zeggen dat *ee* ('t geluid!) de lange *è* is? Neen, dit vinden ze nu al gekheid, want als je *è* aanhieldt en 't werd *ee* dan was 't helemaal geen *è* meer. En zo kan je evenmin zeggen dat *è* de korte *ee* is, de *è* is helemaal geen *ee*. Zou ik de *ee* niet heel lang kunnen aanhouden? Hoe lang? Proberen! Hoe lang? Ik ken wel dialekten in ons land (over dialekten hebben we 't nu al eens gehad), waarin hele lange *aa*'s zijn, b.v. in Drente: hoor maar is: *raaand, maaande*. Als zekere klanken in de taal nu meestal betrekkelik kort zijn, dan zou je die kort kunnen noemen, en dan lang die meestal langer zijn dan die korte. Deze jongens zijn nu tenminste al zo wijs, dat men hun niet meer vertellen kan: *os* met boogje is kort maar *os* met een streepje is lang, *mensa* Nominatief is kort maar *mensa* Ablatief is lang; *milĕs* is kort maar *nubēs* is lang, etc. etc., alles zonder klankverschil, zonder dat er ook maar een woord over klankverschil gerept wordt.

Wie geeft een paar andere klinkers! *Pit - piet*. Ik zal je eerst eens laten horen, dat de *ie*-klank lang en kort kan zijn maar dan moeten we samen naar Overijsel toe, luister is: *bliēvn driēvn skriēvn* maar *biĕtn kiĕkn sliĕpn*. Hoor je wel? *Bliēf nog 'n bettien: skriēf nog ies, kiĕk ies, biĕt ies*. Een meisje dat Grietje heet, heet er *Griētiĕn*: lang - kort. Maar kleine *Piet* heet weer *P'ietien*: allebei kort. *Piĕn'-in 't liĕf* - allebei kort. In 't Duits is de *ie*-klank meestal echt kort, maar: *īhm, īhn, biēten*. En in 't gewone Nederlands: proberen! Dus kort. Maar in de woordjes van zoëven heb ik toch langere *ie*'s ook gemerkt. Goed: *bier* etc. Op die *r* moeten we letten! En zo nu

1) Ik merk hier even op, dat we in de leesles, zie de nieuwe druk van *Lees- en Taalboek*, bij Kemink te Utrecht, nu al van de rekking gehad hebben.

ook in 't Duits: *mīr, wīr, dīr*. Nu kan mijn jongen tenminste begrijpen, dat het zin kan hebben als hij verneemt dat *civis* een boogje op de laatste *i* heeft en kort is en *nobis* een streepje heeft en lang is. Zich apart een beetje met klanken bezig te houden, kan dus zijn nut hebben en aan een levende boerentaal kan je soms plezier beleven.

En wat is er nu bij deze twee voor biezonders op te merken wat de tekens betreft? Dat de gewone *enkelvoudige* klank *ie* (je hoort er toch niets in van *è* of *ee*?) wordt aangeduid met dubbel teken. Wordt *ie* nog wel anders aangeduid? Van verschillende kanten wordt er aangedragen met *pyramide*, dan nog andere zo. Maar *rivier, titel, lineaal* blijft niet uit: *rivier* is aardig. Duidt '*y*-grec' ook wel eens *i* aan? Ik heb *Egypte* er allang tussen door gehoord. Vind je dat voor 't gehoor *pit, Piet* net tegenover elkaar staan als *bak-baak, met-meet*? Hoe is 't hier met kort en lang?

Nu het *o*-teken. Wat duidt '*o*' aan, Wouter? Als we nu in 't Oosten zijn, zeg op de Zwolse H.B.S., dan loopt alles vlot van stapel: *ton, toon, tonen, tol: tòl* wijd-open, *ton* veel minder open, in klank veel meer gelijkend op *ō*: *zoon - zon*: maar *bòl - mòl*: veel minder open *vol, rollen, dol*; vgl. *pop - prop, op - kop*. Denkt u dat mijn Hollanders dit verschil horen? Kurieus om er, met een hele rij woorden, schriftelik proeven mee te nemen, zoals ik dikwils gedaan heb. Op den duur leren verscheidenen het toch, horen en zeggen; 't ligt ongetwijfeld op onze weg de kwestie ter sprake te brengen.[1] En de leerlingen vinden 't de moeite waard!

U begrijpt wel, D. en H., dat ondertussen het uur allang voorbij is en een ander begonnen. En daarom zal ik nu maar voortgaan.

Daar krijgen we nu de *oe*. Wie wil van die *oe* nu eens iets zeggen? Er zijn er altijd nog die klaar staan met: tweeklank! Dan gaan we proberen: ik houd de klank lang aan. Neen, hij verandert niet; en de mond blijft ook net zo staan. [We hebben nog niets van klankleer gehad, maar als ik er *eeu, au* tegenover laat horen met aanhouden en op de zichtbare mondstanden laat letten, dan is het gemakkelik genoeg]. Dus de *oe* is een enkele klank maar, net als die we gehad hebben. Hoe zou 't komen, dat men vroeger in de school *oe* een tweeklank noemde? Doordat ze nu van de boom der kennis zijn begonnen te eten of als u liever wilt, de voeten op de weg der kennis hebben gezet, denken ze al: omdat men keek naar de tekens - en ik zeg:

1) Hoezeer men heel goed van mening zijn kan, dat het in 't geheel niet nodig is de leerlingen het verschil bepaald bij te brengen, - *dit* verschil, dat volstrekt niet overal kenmerk van Beschaafd is.

zeker, ze zagen twee tekens en ze dachten als je dat *uitsprak*, dan was wat je kreeg van zelf een tweeklank, dat kon niet missen, dat probeerden ze verder niet eens. Aan welk ander teken dat we al hadden, herinnert het *oe*-teken nu? 't Herinnert aan de *ie*. En nu moet je 's horen: *eu-eu-eu*. Is dát nu een tweeklank of maar een enkelvoudige? - horen, en naar mijn mond kijken of die verandert. Prachtig, daar hebben we er nog een, dat noemden ze vroeger natuurlik ook een tweeklank. Hier vraagt menigmaal een jongen: 'Maar, Meneer, hoe komt dat nu eigenlik, dat ze er twee tekens voor genomen hebben?' Want, laat ik nog even opmerken, Toehoorders, we hebben *gekonstateerd* dat je in de *oe* niets hadt van een *o* of *oo* en ook van *è, ee* niets![1] - en bij *eu* evenmin. Jongens vragen soms veel, ze móéten kunnen vragen, als het onderwijs goed is rijzen er vragen, waar gevraagd wordt is er zelfwerkzaamheid, daar is lúst en energie, energie en lust. In dit geval zeg ik nu: Dat zullen we later zien. Maar als een jongen zei: 'Is het soms vroeger een andere klank geweest, waar je dat wel in hoorde' - dan zou ik denken: jou moet ik in 't oog houden en ik zou hem even heel kort zeggen, dat het werkelik zo is als hij denkt.

En bij *oe* moet ik nu natuurlik weer over kort en lang spreken: ik kom weer met mijn eigen dialekt: '*piĕn' in de bŏek*' en '*da's*[2] *mì-j boēk*'. Het luistert zo allernauwst, als je óók het djalekt praten wou en je zei: '*pĭen' in de boēk*', dan was je met dat ene zinnetje al gesignaleerd. Verder: *rŏeken* (= ruiken) kort, *koēke* lang, *roĕte* (een ruit), *voēt, voētn* lang etc. En zo ook in 't Duits: *Gedŭld, jŭng, Mŭtter, Lŭft*, maar *Zūg, genūg, gūt, dū*. 't Nederlands, 't gewone, heeft de lange *oe* voor *r*. Als iemand nu wil, D. en H., dan kan hij deze wetenschap bij de jongens gebruiken bij *frŭctŭs* Nom. en *frŭctūs* Genit. en Meerv.: dit is dan wat anders dan *frùctùs* in 't ene geval te zeggen en *frùctüs* in de twee andere en dit dan toe te lichten met kort, boogje, lang, streepje.

Zo ga ik nu voort met zestien, zeventien, achttien klinkers bij elkaar te brengen, natuurlik allemaal in woordjes.[3] We geven ons

1) Dat '*e*' teken voor *ə* kan zijn, heb ik nu nog niet gehad. Maar een jongen heeft wel eens gezegd: De *ə* heeft toch ook nog een andere waarde, zoals in *de* en *ete*, en in *boer*, voor de *r* hoor je ook wel zo iets.
2) De onbetoonde *a* is hier de Engelse.
3) Ieder weet dat er meer zijn, dat b.v. alle *à*'s niet hetzelfde zijn, dat het afhangt b.v. van de konsonant die volgt. Men kan er bijvoegen, dat deze nuances door genoeg jongens geheel uit zich zelf worden opgemerkt. Maar in *deze lessen, voor mijn doel*, heb ik daar niet mee nodig.

telkens rekenschap van het teken en ik vergeet niet, de zaak altijd weer van de twee kanten te beschouwen, wat geheel noodzakelik is: *van de klank uit*, en *van het teken uit*. Bij proefwerk wordt het een dubbele vraag: Noem eens klinkers die verschillend worden aangeduid, Zijn er letters die meer dan een klinker aanduiden. Dit is niet zo gemakkelik voor gewone jongens en meisjes....! Want op de eerste vraag te antwoorden *bak, baken*, en op de tweede *maat, maten*, dat is de vragen precies verwisselen. Men moet het hun leren *aanpakken*. Aldus: ‘Noem eens klinkers die verschillend worden aangeduid’: waar vraag ik nu naar? - *naar klinkers*: dus moet je beginnen met *een klinker te nemen*; b.v. *aa*: in *baak* is hij aangeduid met *aa*, en in *baken*? - 't is *dezelfde klank*, maar *het teken is anders*. Verder: ‘Noem eens een *letter* die meer dan ene klank aanduidt’: waar is nu naar gevraagd? - naar een *letter*: dus om te beginnen neem je *een letter*, b.v. de ‘*a*’: die duidt de *à* aan, *bak, tak, matten* - duidt hij wel eens de *aa* aan? *maten*! Zo iets moet men in de klas, dan die en dan die, natuurlik eens laten doen. Maar er zijn er onder u genoeg die dit veel beter verstaan als ik. Een voornaam ding is, altijd de fouten te laten zien. We laten dit vaak lopen om der wille van de lieve tijd, maar het is verkeerd. Dus ik zeg ook, als iemand op de eerste vraag (naar klinkers) antwoordt: *bak, baken*: wàt is zijn fout? Hoe komt het toch ook aan op de *formulering*! Voor hoofden die wel goed maar niet zeer helder zijn, is, vooral bij proefwerk, de formulering ‘Noem eens een klinker die op meer dan een manier wordt aangeduid; noem zes zulke klinkers’ beter dan ‘Noem klinkers die verschillend worden aangeduid.’ Waar 't echter helemáál op aan komt, dat is, dat bij de term *klinkers* niet meer aan letters wordt gedacht. Het is in nieuw Taalonderwijs natuurlik een grote fout om met ‘*letters*’ klanken te bedoelen, van de letter *a* te spreken als men de klank bedoelt etc. etc. Dit oude klassicistiese gebruik moet met wortel en tak uitgeroeid. Het er uit te krijgen bij de *jongens* is moeilijk.

Behalve de elf die ik behandelde, zijn nu mijn klinkers verder: *mud, Truus*, de klinker van ‘*waereld*’ (die men kan uitsluiten), het klankverschil *voor r* (*eer, oor, keur*; ook *aar*), eindelik de problematiese onduidelike vokaal, waar ik *nu* van zelf niet veel over beweer maar men kan hem toch niet voorbijgaan omdat de leerlingen altijd denken dat het ‘ù’ is: *goddeluk, prachtug, du man*: 't verschil tussen ‘*de man zei*’ en ‘*dat is dú man*, die moet je hebben’, tussen *liedje* en ‘*Heet dat een lied-jú*’ (De Génestet), is dan ‘einleuchtend’. Denk U er aan, dat van klankvorming en zo nu nog niets gesproken is.

Ik laat hen nu na gaan, hoe dat onduidelike, vluchtige geluid al zo wordt aangeduid, en dit is zeer leerzaam maar opgepast voor het teveel. 't Spreekt toch van zelf dat de sonanten nog lang niet in 't gezicht zijn.[1)] Bij de klinkers voor *r* is opmerkelik dat de een niets van 't verschil hoort, de ander niet goed weet maar 't *begint* te horen, weer anderen er buitengewoon scherp op zijn en er uit zichzelf op kómen, en direkt uit zich zelf verklaren dat het eigenlik een soort lange *ì* is. Ik kon het vroeger ook niet zo best onderscheiden. Over de klank van *waereld* is nog al wat aardigs, nog al wat leerzaams te vertellen. In 't Oosten kent men geen *kaerel* en zo. Op de Zwolse H.B.S. zou ik er over zwijgen misschien. Maar in Holland en Zeeland, vooral in Zeeland (daar ook in 't Beschaafd!) mag men 't er wel eens over hebben Men ként er de klank. Ik vertel dat het een grote vijftig jaar geleden is de beschaafdste kringen van Holland gewoon was, *waereld, vaers, kaerel* te zeggen, dat je van oude mensen nóg wel *vaers* hoort, en hoe bij de predikanten, op de kansel (een woord dat ze niet kennen) dat *waereld* in gebruik is gebleven omdat er zo iets breeds in het geluid ligt, je kan het zo prachtig breed zeggen, dan schilder je die breed en ver uitstrekkende wereld als 't ware. Dan meesmuilen ze een beetje de deugnieten maar ik meen het ernstig.

Daar hebben we dan ten slotte vijftien tot twintig klinkergeluiden, *en die worden nu met vijf tekens aangeduid*! Daar zit een hele lering in! Dat is wat anders dan *a, e, i, o, u*. Daar 's nu een heel andere kijk op de zaak, dat is nu net als dat je altijd als een klein kind beneden in een diep dal gewoond hebt en nu ga je voor 't eerst met je vader naar boven, hoe langer hoe verder en hoger en je begint uitzichten te krijgen naar verschillende zijden.... dáár heb je de wereld, o hoe ruim en hoe ver! En zo moet het toch gaan in onderwijs, in *alle* onderwijs, als het *zo niét gaat* dan *deugt* het niet: klimmen, ruimte, hoog en diep, wegen en paden, *verte*: paden proberen en wegen banen, oneindigheid: altijd verder.

Er wordt nu in een andere les nog eens weer appél geblazen voor onze klinkers om zich in Reih und Glied te scharen en er wordt nog een weinig mee geëxcerceerd. Ze moeten altijd in woorden optreden. Als ik om te zien hoe 't er mee staat bij de jongens, een schriftelijk overzicht vraag, kan ik alleen aan woorden zien of alles in orde is. Ik houd ook rekening met *bepaalde fouten die veel gemaakt worden*. Ze schrijven b v.: *bak, baak, baken. Ik heb naar de klinkers*

1) Tenminste niet bij mijn onderwijs zoals ik het tot nu toe gaf.

gevraagd. Of *baak*, of *baken* moet vervallen. Die *bak, baak, baken* geeft, ziet mogelik de zaak nog niet in, houdt het voor drie. Ik wil ook niet geschreven hebben: Piet, pyramide: *ik vraag immers niet naar de tekens*. Dus niet (als ik overzicht vraag van de klinkers; niet: *hoe wordt de onduidelike vokaal aangeduid*): *monnik, Dokkum, lade, goddelijk*, - maar enkel *monnik*, of enkel *lade*, of *goddelijk*, met onderstreping van het bedoelde en de toelichting: ‘onduidelike klinker.’ Ik wil helemaal geen twee of meer voorbeelden, 't is onnutte overdaad, die de beoordeling bemoeilikt. Ik tracht zo iets mijn leerlingen ook aan 't verstand te brengen, om ze te leren oordelen, waar men immers óók al voor naar school gaat? Tweeklanken heb ik er niet bij behandeld en die moeten er dus buiten blijven, van lange *ij* en *ei* weten we nog niets af. Maar nu moet de jongen dan ook wéten dat we 't over *ei* en *ui* b.v. niet gehad hebben. Heb ik niets gezegd, dan zal, als ik naar de klinkers vraag, deze en gene zelf met *ei* en *ui* komen. Is 't beter om er de tweeklanken dadelik maar bij te nemen?

't Ligt voor de hand dat eindelik ook het Duits bij de lessen wordt te pas gebracht, het is zo biezonder leerzaam: de klank *oe*, hoe duiden de Duitsers die aan; hoe de klank *uu*; wat valt er op te merken omtrent ‘eu’ in het Duits en in het Nederlands; - wat is a met twee puntjes voor een teken. En dan het Frans! De oudere Nederlandse spelling moet er, dunkt mij, buiten blijven.

Ik merkte reeds op hoe in schriftelik werk over klank en teken allerlei vaste fouten vallen, die men allengs leert kennen en waarmee dan van te voren rekening kan worden gehouden. Van belang is dat er altijd van *het teken* oe en van *de klank* oe wordt gesproken. Ik ga mij hieraan houden. De term *klinker oe* is nu eenmaal even dubbelzinnig als te spreken van *de oe*. In 't algemeen kan men zeggen, jongens drukken zich of zeer omhalig en pleonasties uit, met veel kontaminatie, of zakelik kort. In 't laatste geval is die zaak hun vaak helder; zijn ze veelwoordig, 't is hun váák niet helder. Maar de kortheid bemoeilikt dikwils de beoordeling, goed of niet goed is niet altijd te onderscheiden. Dubbelzinnigheid moet dus in elk geval worden vermeden. We hebben hier een stof die de eerste klas, een enkele jongen maar uitgezonderd, volkomen in zijn macht kan krijgen. *Aan die stof kan dus geleerd, zich uit te drukken*. Het is daartoe zeer goed, dat na gezamenlike korrektie, een zelfde proefwerk nog ééns gemaakt wordt.

De laatste lessen die ik nu voor u gaf. Toehoorders, zijn het besluit van de eerste geweest. Wij handelden niet foneties over de klinker-

geluiden, wij brachten ons enkel aan de klinkers en hun tekens tot bewustzijn hoe in 't algemeen spraakklank en letter zich verhouden. En tans eerst, als ook mijn repetisie voorbij is (om het hatelike woord dan maar te gebruiken), begin ik klankleer. Wat ik mijn leerlingen gegeven heb, zijn de Prolegomena tot alle onderwijs omtrent wat men zo juist genoemd heeft de ‘äussere Seite’ van de Taal, in Klank, en Schrift. Hierop baseert ook mijn onderwijs in de Tweede klasse (de *Aanduiding*!) en dit vormt met mijn Eerste-klasse-onderwijs een streng geheel. Maar het is juist die opbouw en voltooiing in II die volstrekt onmogelik is zonder voorafgegane *Transscripsie* (een begrip en een oefening van rijke inhoud en grote waarde). De *Transscripsie*, dus dat wij Taal ook *werkelik als Klank* leren kennen, - het is, zo wij daarbij het psychiese in het oog houden, de ene diamanten kern van het nieuwe Moedertaal-onderwijs dat wij scheppen moeten. Die transscripsie echter kan niet zijn zonder een voorafgegaan eenvoudig onderwijs over de klanken. En aldus maakt de klankleer ook een konstruktief deel van dat Onderwijs uit. Ziehier een voorlopige oriëntering.

G.
V.D.B.

Over de stijl van Ary Prins.

Zoolang men moeite heeft met de eigenaardigheden van PRINS' woordschikking en zinbouw, ondergaat men niet den indruk van het geschrevene. Die eigenaardigheden komen trouwens alle voort uit één beginsel: PRINS wil zooveel mogelijk gezichtsbeelden geven en geen gedachte-beelden. De gedachte ontwikkelt zich in de tijd, het gezicht leeft in de ruimte. De vormen van beweging en opeenvolging, waaraan de eerste behoefte heeft, kunnen dus door het tweede tot op zekere hoogte versmaad worden. Inplaats daarvan bedient het zich van middelen die oogenbliks-bestand en plaatselijke samenhang uitdrukken.

Voor de gedachte heet het: De zware deur ging open. Dit is beweging en opeenvolging van momenten die zoowel door de plaatsing van de woorden als door de tijd van het werkwoord worden voorgesteld. Eerst was er de deur, daarna het opengaan. En dit opengaan niet in de tegenwoordige tijd gezien, maar in de verleden tijd gedacht. PRINS daarentegen schrijft: Opengaan de zware deur. Dat wil zeggen: hij ziet allereerst: opengaan, en stelt dan vast dat het opengaande de zware deur is. Bovendien is dat opengaan voor zijn gezicht als plotseling tegenwoordig, zoodat hij het als verleden niet denken kan.

ALBERT VERWEY (Bespreking van *De Heilige Tocht* in *De Beweging*, Sept. 1913).

Klankleer in de klas II.

Inleiding.

1. Wij kunnen hetgeen we zeggen op twee manieren verdelen:
   1. Naar zijn betekenis.
   2. Naar zijn klank.

2. Als we een zin naar zijn betekenis ontleden komen we tot verschillende *zinsdelen* (onderwerp, gezegde); elk van deze zinsdelen kan uit een of uit meer *woorden* bestaan.

3. Als we een zin naar zijn klank ontleden, komen we tot *klankgroepen*; elk van deze kan weer in *klanken* verdeeld worden.

4. Wanneer wij een klankgroep nader ontleden, b.v. *bak*, merken wij dat één van de klanken (hier de middelste) luider klinkt dan de andere. In elke klankgroep is één zo'n klank; men noemt zo'n klank een *klinker*. De andere klanken van een klankgroep noemt men *medeklinkers*.

5. Er zijn klanken waarvan het niet zo gemakkelik is te zeggen of ze klinkers zijn of medeklinkers. In *tafel* hoort men twee klankgroepen; de klinker in de eerste is de *a*; in de tweede klankgroep *fel* hoort men vaak geen klank tusschen de door *f* en *l* aangeduide klanken. Dus is dan de *l* een klinker. Zo ook is de *n* een klinker aan het eind van *lantaarn, toorn*.

Maar de *l, n* in *land* zijn geen klinkers, want de klinker in die klankgroep is de door *a* aangeduide klank.

Klanken die nu eens als klinker dan als medeklinker gebruikt worden, noemt men *vloeiende medeklinkers*.

Lijst van Nederlandse klinkers.

6. In het algemeen beschaafd hoort men de volgende klinkers:

Letter.	**Klank als in**	**Klankteken.**
a	kat	
a	bal	a
a	ban	

Letter.	**Klank als in**	**Klankteken.**
a, aa	raad, raden	ā
e	zes	e
e, ee	geef, geven	ē
i	hit	i
o	stok	o
	mol	o
o	dof	o
	dom	o
o, oo	rook, roken	ō
u	hut	oe
u, uu	minuut, duwen	y
i, ie	wiek, pyram*i*de	ī
oe	doek	u
eu	reus	ø

In vreemde woorden:

o	zone, fort (dat is zijn fort)	ɔ
eu	freule	ɐ
è, ê	karrière, krême	ɛ

7. Sommige klinkers komen alleen vóór de *r* voor: *beer, deur, door*. De klinker in *beer* komt het naast bij die van *bit*; de klinker in *deur* bij die van *hut*; de klinker in *door* bij die van *dof*. Bij de transkriptie kan men daarom de tekens i, oe, ö gebruiken met een ^ er boven; dus b.v. î.

8. Er is ook duidelijk verschil tussen de klinkers in *boek, boer; bied, bier; minuut, huren*. Maar het verschil is hier niet zo sterk, zodat we er geen afzonderlike tekens voor zullen gebruiken.

9. In gevallen dat een klankgroep met weinig kracht gesproken wordt, zijn de klanken anders dan in de in § 6 genoemde woorden. Wij zullen echter slechts in één geval een afzonderlik teken gebruiken.

Letters.	**Klank als in**	**Klankteken.**
e, o, i, u	lop*e*n, av*o*nd, monn*i*ken, Dokk*u*m	ə

10. In één klankgroep komen soms twee klanken voor die beide in verreweg de meeste gevallen als klinkers moeten worden beschouwd. Zulke verbindingen noemen we *tweeklanken*. In het Nederlands heeft men de volgende tweeklanken:

Letters.	Klank als in	Klankteken.
ai	ai! failliet	ai
au	au!	au
aai	haai	āi
ei, ij	zeis, wijs	ei
eeuw	leeuw	ēu
ou, au	dauw, touw	ou
ooi	dooi	ōi
uw	duw	yu
ieuw	kieuw	īu
oei	loeien	ui
ui	lui	ɐi
ui	huis	ɐy

Sommigen spreken ook tweeklanken in *been, boon, beu, reuk*. Aan het eind van de (ē)[1] komt dan een heel korte (ī); aan het eind van de (ō) een korte (u); aan het eind van de (ø) in ben een korte (y).

11. Bij de klinkers hoort men soms een neusgeluid, b v. in *een* zeggen sommigen niet een klinker gevolgd door een medeklinker maar slechts één enkele klank (zie transkriptie). Neusklinkers worden aangeduid door een ~ boven het klinkerteken.[2]

Lijst van Nederlandse medeklinkers.

12. De meeste letters voor medeklinkers duiden aan het **begin** van een woord altijd eenzelfde klank aan; zo is de *b* altijd het teken voor dezelfde klank, als hij aan het begin staat. Maar aan het eind schrijven we soms *b* waar we dezelfde klank spreken als aan het begin van een woord door *p* wordt aangeduid: vergelijk *eb, paard*.

13. Bovendien zijn er enige medeklinkers waarvoor we geen afzonderlike letters hebben:

1) Klankschrift temidden van het gewoon schrift wordt aangeduid door het tussen haakjes te zetten.

2) Het is misschien niet overbodig er hier nog eens aan te herinneren dat wij fonetiese tekens afspreken, *naarmate de transkriptie er aanleiding toe geeft*. Deze paragraaf is dan ook een latere invoeging, nadat we bij de transkriptie deze soort klinkers ontdekt hadden.

Letter.	**Klank als in**	**Klankteken.**
tj, dj	Betje, bedje	tj
sj	sjouwen	š
g	gara*g*e	ž
g	zaag	x
n	denk, ding	
ng	denk, ding	ŋ
nj	oranje	ɣ[1)]
r	rood, bar	r
r	door	ɹ[2)]

14. Transkripties.

A. 1. xā jə nāɹ (nā) də metš in dən Hāx?[3)]
2. mən (məm) bruɹ hout nīt fan vutbalə(n).
3. □nzə hönt is (iz) wexəlōpə(n).
4. k□m jə van (vən) āvənt nox (nog) ēvə(n) bei mə ān (an)?
5. ik (ək) xā līvəɹ met y mē.
6. wə gān sāmə(n) ēvə(n) nāɹ) kēs sən (= kēsən) hɐys.
7. hu is (iz) ət (ist) xəkōmə(n)?
8. zeg (zex) mə ny əs (is) r□ntɐyt, wī hēft ət (hēft) xədān?
9. zō hēl mōi kan ik ət (kanəkt) māɹ) nī(t) fində(n).
10. heb (hep) jə jə (heijə) buk fə(ɹ)gētə(n)?
11. wou jə ny al hēngān (hēgān)?
12. koen jə (koeɣə) nog nīt ən (nītn) pōšə bleivə(n)?
13. wī hēft əɹ ən (əɹn) potlōt f□(ɹ) mə?
14. kan ik (kanək, kaŋk) jə s□mə(n) kreigə(n)?
15. ik hep xēn (xē) sent mîɹ in mə(n) (imə(n)) portəmōnē (portəmonē, - nēj).
16. jə k□mt hīɹ nīt □m tə lɐiəɹə(n).
17. hēft (hēv) də (= hedə) dīrektoeɹ jə gəzīn?
18. ik (k) wāx (wāg) əɹ ən (əɹn) pāɹ natə vutən ān (an).

B. də gəsxīdənis (xə-) fan hîɹ Hās en (ən) mēsteɹ Ēgəl (= ēgl). ət was ēns (ət waz əs) □p ən zōndagmorgən in də nāzōməɹ, tun jɐys(t) də bukweit bluidə, də z□n (zõ) was (waz) met xoudə(n) glans ān də hēməl □pxəgān, də morgə(n)wint wui fris (vris) ōvəɹ

1) Voor deze klank gebruiken we het teken van het ‘Internationale’ klankschrift: een *n* met de eerste neerhaal als een *j*; maar de drukkerij had dit teken niet.
2) In het schrijven wordt de omgekeerde *r* aangeduid door *v* (de ‘scherpe’ *r*).
3) Voor het gemak van het lezen schrijven we eigennamen ook in de transkriptie met een hoofdletter.

də stopəls, de lēwəɹikə(n) (lēwəɹəkən) z□ŋən in də loext, də beiə(n) x□nzdə(n) (g□nzdən) in də bukweit, en də mensən giŋən in (h)oen z□ndaxsklîrə(n) nā(ɹ) də kerk, kortom, elk sxepsəl was fərgənuxt, en də ēgəl ōk.

C. ən vādəɹ hat twē zōns, də ēnə (dēnə) vəɹstandix (- əg) en (ən) slim, də andəɹə, də j□ŋstə, ən dömöȓ dī nīts k□n bəgreipə(n). alz əɹ ny wat xədān must wordə(n), dan waz dat (wastat) alteit f□ɹ də outstə, māɹ drug (drug) də vādəɹ əm əz (əs) öp, □m sāvəs (sāvənz) lāt nog (nox) ən (ə) verə bōtsxap tə dun, en də wex (weg) līp ōvəɹ ən (əŋ) kerkhof bei (bə) v□ɹbēlt, dan ant (and) w□ɹdənī (-w□ɹdī) wel əs: ‘nē, vādəɹ, k doerf nīt (doerv nīt),’ ik fin ət sō grīzələx, ik ril (ək ril) az ək əɹ (askɹ) an (ã) deŋk. of a(l)s əɹ sāvəns bei t fyɹ əs fəɹtelt wert, van dī vəɹteləŋkjəs wā(ɹ)bei īman də hāɹən (hāɹn) tə berge reizən, dan waz ət (was ət): ‘ək xrīzəl əɹ van, t iz □m tə rilən.’ en dan (dã) zei də j□ŋstə, dī (ə)t in zən hukjə mē ān hat xəh□ɹt; ‘hei zext alteit: ik xrīzəl, en: ik ril; wad (wat) izdat (is tat) tox, ək wou dat ik tat (tad) əz bəgrēp.’

D. *ən vəɹhāl van ən d□lə h□nt*.

Mī st□nt ān (an) də wast□bə, tun bȳɹvrou Jans met ən (met n) bort met mēl en ən kanətjə met strōp □ndəɹ də buzəlāɹ binə(n)staptə. ‘ik k□m (=ik□m; ək□m) jə nīt (nī) faɣə werk afhouə(n),’ bəg□n Jans, nādat sə də iŋgrēdīentə(n) (ingr -) v□ɹ də ānstāndə brei □p (□b) də tāfl hat xədēpōnîɹt, māɹ ik k□n (= ək□n) tox (tog) nīt maŋkîrən □m jə rəz ēvə(n) grōt nius tə vəɹtelə(n). ‘xrōt nius?’ rīp Mī, təɹweil zə t linən in də sxɐymməndə spuliŋ nîɹsmaktə en əɹ (hāɹ) wit xərimpəldə handən avdrōgdə, ‘xrōt nius? dat is mə ən (dasmən) kwart sx□fjə wāɹt; jə driŋkt ən half (halv) elfjə bei mə? dan (dã) koẽ jə t mə əz (məz) □p jə xəmak fərtele(n).’ ət dȳɹdə (t dȳɹdə)[1] nīt laŋ ov də beidə vrīndinə(n), wāɹvan də (d) ēnə nīt fan prātjəs, en də (d) andəɹə (= andɹə) nīt fan niutjəs hīlt, zātən zix tə vəɹgastən ān (an) də brɐynə nektar - dī al vo□ɹ də veivdə māl in t kopjə strōmdə, tun ət xrōtə nius waz ɐytfəɹtelt.

1) Met *td* is natuurlik bedoeld dat de ingang van de medeklinker geademd is, in tegenstelling met de gewoonte bij onze stemhebbende gesloten klanken aan het begin. Een leerling vestigde er mijn aandacht op dat we niet *d* horen, maar, ‘een *t* vóór de *d*.’ De fonetiese formulering is van mij; ik heb die in de klas ook niet gegeven, omdat ik daar dit jaar niet over overgangsklanken gesproken heb.

Ontleding van de klanken.

Klinkers en medeklinkers.

15. Wanneer wij de manier nagaan waarop klinkers en die waarop medeklinkers gevormd worden, vinden we een duidelik waar te nemen verschil.

16. De **klinkers** worden gesproken met zulk een stand van tong en lippen dat de luchtstroom uit de luchtpijp komend vrij naar buiten kan gaan.

17. Bij medeklinkers gaat de luchtstroom door een nauwe opening (b.v. *f*link, *v*et, sarren) zodat we de lucht er doorheen horen schuifelen; of de luchtstroom wordt een ogenblik helemaal tegengehouden (b.v. *pet*.)

Wij noemen de eerste soort **open**, de tweede **gesloten** medeklinkers.

18. Als wij de vormwijze van de vloeiende medeklinkers nagaan dan zien we dat hun vormwijze in sommige opzichten met die van de medeklinkers, in andere met die van de klinkers overeenkomt.

19. Bij de (n, m, ŋ) wordt de luchtstroom in de mond tegengehouden: ze zijn dus gesloten medeklinkers. Maar toch verschillen ze van de andere gesloten medeklinkers, want de luchtstroom kan bij deze vloeiende medeklinkers door de neus naar buiten gaan.

Zo wordt bij de (l) wel de luchtstroom afgebroken door de punt van de tong tegen het tandvlees te drukken, maar de luchtstroom kan aan de beide kanten ontsnappen.

Plaats van de medeklinkers.

20. Als wij twee medeklinkers vergelijken die op dezelfde wijs voortgebracht worden (dus beide open of beide gesloten zijn) is er toch verschil; zo zijn de eerste klanken van *fier* en *sier* beide open maar de vernauwing is op verschillende plaats. Evenzo bij de eerste klanken van *pet* en *kat*.

De klank van de medeklinker hangt dus ook af van hun plaats.

Stem van de medeklinkers.

21. Medeklinkers kunnen dezelfde vorm en dezelfde plaats hebben, en toch verschillen: de eerste klanken van *pad* en *bad* zijn gelijk van vorm en plaats. Het verschil berust op twee andere omstandigheden:

1. bij de *b* van *bad* hoort men, behalve het geluid bij de ontsluiting van de lippen, nog een geluid dat uit de keel schijnt te komen. Dat geluid wordt veroorzaakt door de lucht die in trilling gebracht is door de trilling van de stembanden in ons strottenhoofd. Wij brengen onze stembanden in trilling wanneer wij ze dicht bij elkaar brengen en dan de lucht er doorheen blazen.

2. bij de *p* van *pad* is de druk van de lippen op elkaar sterker. Wij onderscheiden medeklinkers daarom in:

1. **geademde**: als de lucht vrij kan gaan tussen de stembanden door;
2. **stemhebbende**: als de lucht door de stembanden in trilling gebracht wordt; het zo voortgebrachte geluid noemt men stem.

Verschillen tussen de klinkers.

22. Klinkers worden alle op dezelfde manier gevormd, inzover de luchtstroom vrij naar buiten kan gaan.

Het verschil tussen de klinkers ontstaat, naar het schijnt, voornamelik door de verschillende standen van de *tong* en van de *lippen*. Vergelijk de verschillen van stand van de tong bij de klinkers in *raad* en *ried*; de verschillen van de stand van de lippen in *zier* en *zuur*

23. Bij de klinkers wordt de toegang tot de neusholte gewoonlik afgesloten, door het zachte verhemelte op te lichten. Als dat niet gebeurt, gaat een gedeelte van de luchtstroom door de neus naar buiten: wij horen dan **neusklinkers**.

Samenzijn van de klanken.

Overgangsklanken.

24. Als we achtereenvolgens twee klanken uitspreken, b.v. *pa, zie*, moeten onze spraakwerktuigen verschillende standen innemen. In de tijd die tussen de eene stand en de daarop volgende verloopt is er gewoonlik geen stilte maar is er ook geluid. De klanken die gedurende zo'n overgang gehoord worden, noemt men **overgangsklanken**.

25. Meestal horen we zulke overgangsklanken niet. Maar soms wel: b.v. in *maaien* zal men, vooral bij langzaam spreken, vinden dat er tussen de laatste klank van (āi) en de (ə) een klank komt veel gelijkend op (j). Zoo ook tussen de klinkers in *zeeën*. Men kan bij transkriptie soms dus aarzelen of men een klank er bij voegen zal of niet. Vandaar dat men *maaien* soms transkribeert met (māiən), soms met (māijən). Zo is het vrij onverschillig of men (ēzəl, tāfəl) transkribeert, dan wel (ēzl, tāfl). Maar soms maakt het wèl verschil; b.v. tussen (wētən) en (wētn) is een duidelik verschil van klank.

Assimilatie van stem.

26. Uit de transkriptie is gebleken dat twee medeklinkers (*de vloeiende niet meegerekend*), die onmiddellik op elkaar volgen, in geval van verschil van stem, aan elkaar gelijk gemaakt worden.

Deze gelijkmaking noemt men **assimilatie van stem**.

27. In het Nederlands komt veel stemassimilatie voor. Wij kunnen o.a. de volgende gevallen onderscheiden:

1. een samenkomen van gesloten en open medeklinker; in dit geval beslist de gesloten medeklinker:
(nīt + zō) wordt (nītsō).
(wə gān) maar (ik xā).
(nīt vindən) wordt (nīt findən).
2. een samenkomen van twee open medeklinkers; in dit geval worden beide geädemd:
(kēs sən hɐys;) vgl. (mən vādər zən hɐys).
3. een samenkomen van medeklinker en klinker; zie transkriptie C, regel 1.

Assimilatie van plaats.

28. Er is ook assimilatie van plaats. Als we vergelijken *kan ik* met *kan je* dan horen we dat in het eerste geval (kan ik) in het tweede (kaɣə) of (kaɣjə) gezegd kan worden. Door de *j* van *kan je* is dus de (n) veranderd in (ɣ) d.i. de neusmedeklinker wordt gesproken met de tong in dezelfde stand als nodig is voor de *j*.
Vergelijk *onbekend* (ombəkent), *onweer* (omwîr). Hoe meer dialekties iemand spreekt, hoe meer assimilatie er vaak is.

Syllaben.

29. Als men klanken in een zin hoort, kunnen we ze met het oor in groepen verdelen. Zulke groepen noemt men **syllaben**.

Vrije en gedekte klinkers.

30. De klinkers kunnen op verschillende manier met een volgende medeklinker in één syllabe verbonden zijn:
1. rode, raden.
2. rotte, rad.
In de eerste groep is de klinker vrij van de volgende medeklinker; bij langzaam spreken kan er een pauze tussen komen, zonder dat de klinker veel verandert. Ook kunnen deze klinkers aan het eind van een syllabe voorkomen: *zo, ra*. Men noemt deze klinkers **vrij**.
In de tweede groep volgt de medeklinker onmiddellik op de klinker; de meeste van deze klinkers kunnen niet aan het eind van een syllabe staan. Men noemt deze klinkers **gedekt**.
31. In syllaben zonder klem vervalt dit onderscheid; daar zijn klinkers altijd vrij: *be-denken*.

Tweeklanken.

32. In één syllabe gaan soms twee klinkers in elkaar over; zulk een verbinding van twee klinkers in één syllabe noemt men een **tweeklank**.

33. In de Nederlandse tweeklanken is het tweede deel bijna zonder uitzondering een (ī) of (u); dat is ook in veel andere talen het geval.

34. In alle Nederlandse tweeklanken is het eerste lid het duidelikst hoorbaar; op het eerste lid valt ook de meeste klem.

Zulke tweeklanken noemt men **dalende** tweeklanken.

35. In het Franse *voir, lieu, hier* heeft men voorbeelden van het omgekeerde: hier is het tweede lid het duidelikst.

Zulke tweeklanken noemt men **rijzend**.

Klem.

36. Als men de syllaben in een zin met elkaar vergelijkt, merken we dat ze met afwisselende kracht gesproken worden. Deze kracht waarmee syllaben gesproken worden noemt men **klem**. Zie verder Lees- en Taalboek.

Toon.

37. Twee zinnen kunnen dezelfde klanken hebben, en toch verschillen. Vergelijk:

1. Jij hebt het verzuimd.
1. Jij hebt het verzuimd?

Dit noemt men verschil in **toon**. Zie Lees- en Taalboek.

E. KRUISINGA.

Afrikaans en Nederlands.

Ver mij is Afrikaans en Neerlands nie soseer twee afsonderlike tale als twee afsonderlike standaarde van dieselfde Hollandse of Dietse taal, waarvan die een meer bepaaldelik in Suid-Afrika, die ander meer bepaaldelik in Neerland thuis hoort. Elke standaard het sijn ontstaan te danke aan die biesonder behoeftes en omstandighede van 'n biesonder land.

Atties, Dories en Jonies was drie letterkundige standaarde van dieselfde Griekse taal, en eweso kan Neerlands en Afrikaans als twee gewestelike standaarde van dieselfde Hollandse of Dietse taal beskou word.

Die ‘jas’ van die Neerlander met sijn Europese snit en Europese franjes is nie so geskik ver die Afrikaanse veld, en sit ook nie so bevallig op die breë skouers van die Afrikaner als die welbeproefde ‘baadjie’, maar desniettemin kan elkeen tog sien dat èn jas èn baadjie van dieselfde stof gemaak is.

(JOH.J. SMITH, in de *Inleiding* op *Oom Gert vertel en ander gedigte* van C. LOUIS LEIPOLDT).

Rousseau in Holland.[1)]

ROUSSEAU is persoonlik nooit in Holland geweest, zoals zoveel andere illustre achttiende-eeuwse Fransen: VOLTAIRE en DIDEROT b.v. Wèl heeft hij 't plan gehad om hier te komen op aandrang van zijn uitgever REY en zijn bewonderaars, KAREL en WILLEM BENTINCK, maar de koude, en de vervolgingen waaraan zijn geschriften hier te lande blootstonden, hebben hem van zijn voornemen doen afzien. De gelegenheid die hij had om ons land aan te doen bij zijn reis naar Engeland in 1766, verzuimt hij opzettelik. 'J'aurais voulu', aldus schrijft hij 3 Maart 1766 aan REY, 'j'aurais voulu, mon cher Compère, passer par votre pays pour avoir le plaisir de vous embrasser ainsi que Madame REY et la chère filleule de l'oncle ROUSSEAU; mais outre que j'ai eu de bonnes raisons pour passer par la France, je vous avoue que je me suis senti une répugnance invincible à passer par un pays où sans rime ni raison, sans ombre d'intérêt ni de justice, on m'a de gaieté de coeur traité plus injustement, plus malhonnêtement, plus brutalement même que dans les pays où j'avais les plus violents ennemis. Je puis excuser à certains égards ce qui s'était fait à Paris en à Genève; mais ce qui s'est fait en dernier lieu en Hollande est méprisable et infâme'....

ROUSSEAU's invloed in Europa is veelzijdig geweest. Hij is de grote verdediger geworden van de rechten van Natuur en Gemoed, twee vage begrippen, maar sterk gevoeld als ontkenning van maatschappelike verdorvenheid en overdreven verstandelikheid. Het ganse werk van ROUSSEAU is een verheerliking van de natuur en het gevoelsleven. Hij is een van de vele achttiende-eeuwers die, het intellektualisme moede, in de natuur bevrediging zochten voor hun zielsbehoeften, maar niemand was zo welsprekend, zo meeslepend-dichterlik.

ROUSSEAU werd hier veel gelezen, maar zijn invloed op de hollandse kultuur mag niet overschat worden. Naast ROUSSEAU staan tal van

1) Fragment van een voordracht over ROUSSEAU's invloed op de Hollandse kultuur van de achttiende eeuw, gehouden in de 'Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde', 9 Mei 1913.

andere schrijvers, Franse, Duitse, Engelse, die overeenkomstige ideeën en sentimenten hier verbreidden, en die, minder hartstochtelik, meer in de smaak vielen. Tot de ontwikkeling van het natuurgevoel hier te lande heeft niet alleen ROUSSEAU het zijne bijgedragen, maar eveneens GESSNER, OSSIAN, BERNARDIN DE SAINT PIERRE; de gevoeligheid, de 'sensibilité' werd hier aangewakkerd door de lektuur van RICHARDSON, BACULARD D'ARNAUD, MERCIER, MARMONTEL; de drang naar eenzaamheid en somberheid door YOUNG en OSSIAN; KLOPSTOCK en GELLERT bevredigden de behoefte aan stichting. Vele van die schrijvers waren meer moraliserend, tegelijk sentimenteler, dan ROUSSEAU.

De schrijfster van *Voor Eenzamen*, ELISABETH MARIE POST, - aan wie prof. KALFF enige mooie bladzijden wijdde van zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* - is een merkwaardig voorbeeld van zulk een 'gevoelige' Hollandse geest, op wie tal van buitenlandse schrijvers hebben ingewerkt.

Het fragment *De Bouval* is Ossiaans, *De Grot* Gessneriaans, het begin van *In een Engelschen tuin* herinnert ons aan de opgang, die vooral sinds 1760, sinds het *Elysée* van JULIE DE WOLMAR, de 'nouvelle Héloise', de Engelse tuinen maakten, ingericht volgens de behoeften van het gemoed: il faut que les jardins parlent à l'âme!

Fragmenten als *Het Klooster* en *Het Kerkhof* zijn geïnspireerd door YOUNG en KLOPSTOCK. In de roman *Reinhart of Natuur en Godsdienst*, van dezelfde schrijfster, bemerken wij de liefde voor de exotiese natuur, die een BERNARDIN DE SAINT PIERRE vooral heeft weten te wekken. De titel van de roman duidt voldoende aan dat van een paganistiese of pantheïstiese natuuraanbidding bij mejuffrouw POST geen sprake is. Het genieten van de schoonheid der natuur gaat bij haar altijd samen met een dankgebed tot de Schepper van die schoonheid. De hoofdpersoon Reinhart, de planter aan de kust van Guyana, leest bij voorkeur GELLERT, KLOPSTOCK, *le Philosophe chrétien* van FORMEY. De natuurmens of natuurlike mens van de achttiende-eeuwse filozofen zoeken we bij mej. POST tevergeefs. De inkarnatie van natuurlike deugden, vrij van beschavingssmetten, zoals DIDEROT die ons schilderde in zijn *Supplément au voyage de Bougainville*, de *Huron* van VOLTAIRE, de *Chactas* van BACULARD D'ARNAUD, de *Incas* van MARMONTEL, is niet de neger van *Reinhart*, de tot slavernij vervallene, de verdierlikte, en zelfs, als hij uit de boeien der slavernij bevrijd is, gelijk op de plantage *L'heureuse Solitude*, toch nog de minderwaardige van de blanke mens, omdat het kristelike licht niet doorgedrongen is tot zijn ziel, omdat hij GELLERT's *Zede-*

lessen niet verstaat. Toch redeneert de schrijfster met mildheid over hem. De kreten van de achttiende-eeuwse Franse schrijvers om vrijheid voor de slaven vinden weerklank in het gevoelige gemoed van vele Hollanders, van mej. POST, WOLFF en DEKEN (*Geschriften eener bejaarde vrouw*), prof. CRAS.

Andere superieure Hollandse geesten waren te intellektualisties om zich door ROUSSEAU's geestdrift te laten bedwelmen. BELLE VAN ZUYLEN, de latere madame DE CHARRIÈRE, o.a. Haar gevoeligheid was gemengd met Voltairiaanse ironie. Misschien is het juist het ontbreken van die ironie dat ROUSSEAU voor zichzelf zo ongelukkig heeft gemaakt, hoewel hij er tegelijk zijn buitengewone opgang aan dankt. Want ironie kan bekoren, maar in hoge vlucht meevoeren nooit. Met haar prachtig geëquilibreerd verstand zag mad. DE CHARRIÈRE scherp de gebreken van ROUSSEAU, hoe zij hem ook bewonderde. Reeds jong las BELLE VAN ZUYLEN zijn geschriften. De namen Julie en Saint Preux zijn in haar brieven niet zeldzaam.

Ze vergelijkt zich met trots met Julie de Wolmar, als zij met negentig boeren en boerinnen het avondeten gebruikt heeft, een oogstavond, op de boerderij van Zuylen:

'Je viens de souper avec 90 paysans et paysannes. Les paysans avaient battu tout le jour une certaine graine dont je ne sais pas le nom; jugez comme ils avaient chaud. Mais notre pays, le maître du logis, était si aise de me voir là assise à, côté de lui, il posait de si bonne foi ses mains suantes sur les miennes, sa femme faisait avec tant de plaisir les honneurs à mon frère et à moi, nos domestiques aussi trouvaient si plaisant d'être à, table avec nous, que cette fête n'a point laissé de me paraître agréable; je me suis comparée un moment à Julie avec orgueil. De danser pourtant il n'y avait pas moyen. On s'embrasse avec une lenteur, un sens froid, une innocence dignes du meilleur âge, dignes aussi de notre flegmatique pays. On dirait que le galant et la fille se parlent en confidence; elle ne se défend point. Tous deux ne bougent non plus que des piliers. Tout le bal était muni de petites pipes; c'était une fumée!'....[1)]

In een brief over de dood van haar oom Jan van Tuyll (29 Dec. 1762) schrijft ze dat 't toch zo verwonderlik is dat we niet rustig sterven, de dood is immers een zo natuurlike zaak. Ligt het aan onze levenswijze? Als wij eens leefden gelijk de wilden van ROUSSEAU?

'Il n'est venu dans l'idée que nos premiers pères ne faisaient qui cesser de vivre, et que si nous étions sobres, réglés en tout, si nous

1) PHILIPPE GODET, Madame de Charrière et ses amis, I, p. 66.

vivions comme les sauvages de ROUSSEAU, nous mourrions peut-être sans agonie et sans douleur, seulement parce qu'un long usage affaiblit et éteint nos organes et nos facultés. Notre machine ne ferait que s'user peut-être; elle ne se démonterait pas.' Maar naast ROUSSEAU las ze VOLTAIRE, SAINT-EVREMOND, CHAULIEU, HAMILTON, en vooral ook de grote klassieken, RACINE, MOLIÈRE, LA FONTAINE, PASCAL, SÉVIGNÉ. Evenmin als ze VOLTAIRE verafgoodde, deed zij het ROUSSEAU.

In Neuchâtel leerde zij DU PEYROU kennen, de bewonderaar en trouwe vriend van ROUSSEAU. De grote man werd het geliefde onderwerp van hun gesprekken en brieven, en zelfs wijdde madame DE CHARRIÈRE drie geschriften aan hem. Ze verdedigde THÉRÈSE LE VASSEUR, de veel-gesmade, tegen madame DE STAËL, die THÉRÈSE had beschuldigd JEAN-JACQUES bedrogen te hebben met 'un homme de l'état le plus bas'.

Als we mad. DE CHARRIÈRE's *Plainte et défense de Thérèse Levasseur* lezen, denken we aan de laatste verdediging van dezelfde vrouw door ook een Hollandse: HENRIËTTE ROLAND HOLST, in haar prachtige biografie van de filozoof van Genève. Mad. DE CHARRIÈRE werkt mede aan een editie der *Confessions*, bezorgd door DU PEYROU, schrijft *Eclaircissements relatifs à la publication des Confessions de Rousseau*. Zij draagt o.a. de gezant te Turin op na te sporen of het dienstmeisje Marion nog leeft, dat, volgens de *Confessions*, door de jeugdige Jean-Jacques valselik beschuldigd werd een lint gestolen te hebben. Marion moest nu tachtig jaar zijn! Maar de gezant vindt niets.

Ik zei reeds dat ze ROUSSEAU's karakterfouten duidelik ziet. Berouw hebben is niet voldoende. De *Confessions* hebben maar al te zeer de waan helpen verbreiden, dat zijn zonden biechten de schuld kan uitwissen. Zij ziet ook dat Jean-Jacques 'est dupe de sa propre éloquence', zoals zo menige dichter trouwens. Onbewust drijft zijn verbeelding hem tot het maken van 'iets moois' van zijn slechte of goede daden.

'Chaque époque de sa vie, ou, pour mieux dire, chaque tableau à faire d'une époque ou d'un événement, l'occupe tout entier: il ne songe qu'à le rendre plus beau ou plus hideux, selon les cas, et dupe de sa propre éloquence, il prend de ce qu'il peint la même impression qu'il n'avait d'abord que cherché à en donner aux autres.' (In een brief aan D'OLEYRES, Febr. of Maart 1790). En in een brief van 29 Januarie 1790 roept zij uit: 'J'avoue que je n'en suis pas encore au bout de mes étonnements sur cet étrange homme. Je l'admire et me fâche contre lui encore tous les jours à neuf.' Madame DE STAËL

en zij beantwoordden beide de prijsvraag die de Académie française had uitgeschreven.

De *Eloge de Jean Jacques Rousseau* is een verdienstelike ontleding van het karakter van de grote schrijver, van zijn stijl, zijn gevoel voor harmonie, de muziek van zijn zin. Zij heeft hem vooral lief omdat hij ons heeft leren dromen, peinzen. - Nòch het geschrift van mad. DE CHARRIÈRE, nòch dat van mad. DE STAËL werden door de Académie française bekroond.

Een andere geniale landgenoot, die zich eveneens later naar het buitenland heeft begeven, was, vooral in zijn esthetiese periode, een bewonderaar van de *Nouvelle Heloïse*. In de artikelen die RIJKLOF MICHAËL VAN GOENS aan de vergelijking van de buitenlandse letterkunde met de onze wijdde in *Nieuwe bijdragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde* (2e deel, 1766), zegt de *Philosophe sans fard* in zijn *Bedenkingen naar aanleiding van den roman in brieven*: 'ROUSSEAU van Genève heeft in dit soort het volmaaktste voorbeeld gegeven door zijn Nouvelle Héloïse'.... In die *Bedenkingen* wordt de roman verder niet ontleed, maar wèl worden de verhalen van VOLTAIRE geprezen en vooral de *Contes moraux* van MARMONTEL. De *Soliman* van MARMONTEL vertaalde VAN GOENS in dichtverzen, zoals mij uit een onuitgegeven brief van hem aan VAN WIJN bleek.

In brieven van VAN GOENS aan FRANS VAN LELYVELD, die ik in de kollektie - VAN GOENS in den Haag (Kon. Bibliotheek) te vergeefs zocht, schijnt de lof van de *Nouvelle Heloïse* gezongen te worden. VAN LELYVELD kan zich de bewondering van zijn vriend niet begrijpen. Véél hoger schat hij MARMONTEL en GESSNER. De antwoorden van LELYVELD karakteriseren onze volksaard. Het moraliserend genre, het zoetelik-idylliese trok - trekt? - ons meer aan dan het hartstochtelike. In de liefdesextaze van Julie en Saint-Preux ziet VAN LELYVELD niet dan een *faux pas*!

In een brief van 24 Augustus 1767 schrijft hij:

'Caracterschilderen daer is hij (ROUSSEAU) zoo een meester niet in als MARMONTEL; ook komt er bij hem zoo veel verschiet van caracters niet te pas als bij M. Maar welke caracters zijn het, die hij schildert! zijn hooftcaracters altans zijn niet natuurlijk; zij maken beiden de vertoning van deugdzaem en verstandig te wezen, en ondertussen ze begaen een faupas (*sic*), die tegen deugd en verstand strijd, die zijn eigen straf meebrengt, die onvergenoegdheid en alles wat onaangenaem is, in 't harte veroorzaekt, - en evenwel dat wordt voorgesteld onder de gedaente van deugd. Ik wil wel bekennen, dit stoot mij telkens tegen de borst of tegen mijn hart, en maekt dat ik in het lezen

zoo veel lust niet vinden kan als de aengenaemheid van de stijl wel vereischt. - Men schept het meeste vermaek in 't lezen, wanneer wij daer belang in stellen; maar ik bid u, wat belang kan ik stellen in de romaneske liefde van eenen listigen verleider en een bedorven meisje - weglopen, samen trouwen en altijd ongelukkig wezen zal het einde zijn.'

Later (in 1786) zou VAN GOENS met enige vrienden en vriendinnen een reis door Zwitserland maken. Zwitserland was 'ontdekt', en de *Nouvelle Héloïse* had tot die ontdekking het zijne bijgedragen. Een van de reisgenoten heeft de reis beschreven: *Briefe einer reisenden Dame aus der Schweitz* (Frankfurt und Leipzig 1787). Het gezelschap bezoekt met innige piëteit de plaatsen rondom het meer van Genève, die ROUSSEAU door zijn *Nouvelle Héloïse* vereeuwigd heeft. In Neuchâtel trachten ze DU PEYROU te spreken, om biezonderheden over ROUSSEAU te horen, maar ze vinden hem niet thuis.

't Is algemeen bekend dat WOLFF en DEKEN, BETJE WOLFF vooral, tot de bewonderaarsters van ROUSSEAU behoorden. Talrijke plaatsen uit de brieven van BETJE WOLFF bewijzen het. Zij bewondert zijn *hart*, dat 'onschatbaar moet zijn', 'indien *dat* de dictatum eener Julie en het meeste zijner werken heeft gehad.' Zijn portret hangt in haar kamer tussen DE GROOT en ERASMUS. ROUSSEAU moge dwalen, aan zijn eerlikheid twijfelt zij geen ogenblik. Enige malen stelt zij hem tegenover VOLTAIRE, de spotter met hetgeen haar heilig is. Maar ook zìj noemt hem in één adem met MARMONTEL. 'Kent gij waarlijk mijn MARMONTEL? die edelmoedige advocaat voor de onwaardeerbare vrijheid der Menschelijke natuur! Zijn "Belisaire" heb ik als opgegeeten, en zijne *Contes* zijn de aangenaamste lectuur voor onbedorvene en gevoelige harten.'

Toen BETJE de Nouvelle Heloïse voor 't eerst las, zullen de vurige brieven van de 'deux amants dans le village au pied les Alpes' haar zeker diep ontroerd hebben. Ze zal gedacht hebben aan haar. eigen jeugdliefde, haar *faux pas*, zoals de heer VAN LELYVELD zou zeggen. Haar jeugdige vertrouwenvolle verlangende natuur had haar in de armen van de lichtzinnige vaandrig gedreven. Denkt men niet even aan JULIE D'ETANGE? Is er niet enige overeenkomst tussen het huwelik van diè met de bezadigde WOLMAR en het huwelik van BETJE BEKKER met de vijftigjarige dominee WOLFF?

'Met een hart gescheurd tot aan den wortel toe, en wiens wonde na tien jaren treurens, nog niet nalaat somtijds eens te bloeden, heb ik de verrukkingen eener jeugdige liefde betaalt!'.... Is het niet

of we JULIE horen, die nóóit, zelfs toen ze die overwonnen had, haar jeugdpassie zou vergeten?

> Men moet den dwaalenden nooit haaten; - zagt vermaanen.
> Mijn' vrienden! zijn wij nooit in dwaalingsnet verward?
> *Julie, ó mä Julie*! wat kost gij mij wel traanen!
> Uw deugd straalt heenen door de zwakkeên van uw hart.
> Uw dierbre moeder, uw Saint Preux, uw lieve Claire....
> Julie! ik voed' voor elk van hun genegenheid.

Zo zingt ze in *Dankbetuiging aan de Eenzaamheid*.[1)]

Maar in allerlei opzichten week zij van ROUSSEAU af. Haar geloof was anders. Als zij schrijft dat hij *egareert*, denkt ze ongetwijfeld aan *La profession de foi du vicaire Savoyard*. Zij kon daar niet volkomen mee instemmen, zij die verklaarde: 'Ik geloof de Revelatie'. Bovendien waren haar tintelend-levendige geest, haar humoristiese kijk op mensen en dingen een uitstekend tegenwicht voor al te uitbundige vervoeringen van het gemoed. Daarom zijn haar romantiese werken zo weinig Rousseauiaans, daarom blijven ze zo echt hollands-natuurlik en evenwichtig.

P. VALKHOFF.

Dat getob met onze termen!

Volgens de wet wordt op onderwijzersexamens 'n onderzoek ingesteld naar de vaardigheid in de zinsontleding: dìt is 'n bijwoord, dàt 'n onderwerp. Wie meent dat dit al heel gemakkelik is, heeft in een opzicht gelijk: dit 'n tafel en dat 'n stoel te noemen, is ook gemakkelik. Maar welk 'n onopzettelike oefeningen zijn in onze kindsheid niet nodig geweest, om alle zelfst. naamw. van pas te leren gebruiken!

Wat namen leren voor 'n kind is, dat zijn oefeningen in de taalen redekundige ontleding voor onze leerlingen. De zelfst. nw. pikken ze er al gauw uit, onderwerp en gezegde ook; de rest komt langzamerhand vanzelf. Het moeilikst zijn de overgangsdingen tussen de kategorieën; daarbij is het nodig te leren, welke afspraakjes in de mode zijn.

De kritiese lezer merkt onderscheid op tussen namen noemen en termen (bij het ontleden) noemen. Het eerste, zegt ie, gaat onbewust, het tweede bewust.

1) In *Lier-, Veld- en Mengelzangen* (1772).

Zou dat waar zijn? Zeker, de onderwijzer zegt vooraf: ‘'n zelfst. nw. is de naam van personen, dieren of zaken’ en dan begint het uitzoeken. Maar de geschoolden? Nemen ook die 'n bewust kriterium, nl. de definitie?

Wij kunnen de zelfst. nw. er wel dromende uithalen. Hoe komt dat? De oefening maakt, ook op veel ander terrein, veel bewuste dingen tot onbewuste. Dat is 'n voordeel. We winnen nu kracht uit voor nieuwe bewuste daden: zo verhonderdvoudigt bij de groeiende mens de produktie. Met z'n gedachten naar die onbewust geworden dingen terug te keren, doet ie niet: zulk prakkizeren zou tijdverlies zijn. Maar op taalexamens gebeurt dat wel. ‘**Waarom** noemt u *boom* 'n zelfst. nw.?’ Zo'n vraag lijkt niet zo kinderachtig als de loutere benoeming. De kandidaat antwoordt nu ook niet kinderachtig: ‘dat zie ik direkt vanzelf zoals ik ook 'n boom direkt 'n boom noem’, neen, hij weet dat ie dan moet zeggen: ‘omdat het de naam van 'n zelfstandigheid is.’ Hij zegt dus de bekende definitie op maar in verkapte vorm, nl. in de vorm van 'n redengevende bijzin. Maar hij is nog in ander opzicht slim: hij doet net of ie dat nu op het ogenblik ineens helder inzag, of ie dat voor het eerst vond! Maar de examinator, die ook niet gisteren is, doet of ie nog dieper peilt en vraagt: ‘Waarom noemt u 'n boom 'n zelfstandigheid?’ (Histories!) en de kandidaat geeft nu 'n nieuw van buiten geleerd blijk van scherpzinnigheid. Helaas! zover is het met ons gekomen! Ook de zelfstandigheid is iets dat het mensdom totnogtoe onbewust onderscheidde van de andere verschijnselen en totnogtoe zijn er slechts weinigen in geslaagd zich daaromtrent iets bewust te maken. Wijlen prof. RITTER schreef er 'n dik boek over en vond ten slotte dat de kwestie behoorde tot de dingen die 'n mens nederig maken. Maar 'n kandidaat-onderwijzer wordt er bijna hovaardig van, zo klinkt het! Laten we het bekennen: het zelfbedrog in bovenstaand onderzoek werd groter, naarmate examinator en kandidaat wijzer meenden te zijn. Dat zelfbedrog begon al op school. Als b.v. ‘goedheid’ 'n zelfst. nw. heet, dan is dat niet, ‘omdat het de naam van 'n zaak is’, maar omdat het kind onder leiding van meester gewoon is geworden, dat zo te noemen; in plaats van de definitie van 'n zelfst. nw. gaan dan allerlei onbewuste kriteria dienst doen, zoals syntaktische funktie b.v. onderwerp, kombinatie met 'n ander woord b.v. ‘*die* goedheid’ e.d.

Zo zijn we in onze bespreking gekomen tot de benoemingen die van het begin af onbewust-gemotiveerd gebeuren. Zo is b.v. ook ‘ik’ voor ons 'n persoonl. vnw., omdat het tot het rijtje woorden behoort, die onder het hoofd ‘pers. vnw.’ worden besproken. Jonge leerlingen

willen daar ook ‘men’ bij rekenen, maar dat leren ze met 'n verwijzing naar het bekende rijtje wel af.

Zeer kenmerkend voor ons is hier ook de term ‘aaneenschakelend verband’; het Breda'se onderwijzersexamen van dit jaar had het er herhaaldelik over.

DEN HERTOG vindt dat ‘moeilik te definieeren’. (*Nederl. Spraakk.*). ‘In het algemeen kan men daarom zeggen, dat het zinsverband aaneenschakelend is, overal waar het niet tegenstellend of oorzakelik moet heeten’, zegt DEN HERTOG op dezelfde plaats. Toen 'n kandidaat dit jaar ook zo definieerde, werd er eens hartelik door de deskundigen gelachen. Snapte men toen de onzin voor het eerst? Waarschijnlik wel. Want D.H. heeft dezelfde onzin ook in niet-negatieve termen uitgedrukt en sinds lijkt het geen onzin meer: ‘Bij het aaneenschakelend verband’, zegt ie in *De Nederl. Taal* II, ‘is de volgende zin een voortzetting of uitbreiding van den vorigen’. Nu weten we het! Maar zou men hetzelfde niet van veel andere zinsoorten kunnen zeggen? Ook hier is het weer alleen de afspraak en de daarop volgende gewoonte, die de term ‘aaneenschakelend verband’ in de mond geeft. De weidse redenering die men er bij houdt, is als de veer op 'n hoed: laat je 'm weg, dan heb je in hoofdzaak nog evenveel als eerst, en arme maar soliede mensen doen het nog liever zonder veer als met 'n valse.[1)]

Er zijn nu nog 'n massa gevallen, die tussen de twee besprokene instaan, n.l. waar de een zal zeggen: ‘de benoeming geschiedt beredeneerd’ en de andere: ‘niet beredeneerd’. Zo las ik eens in *De Nieuwe School* 'n kritiek op VAN STRIEN z'n taalmetode, waarin werd gezegd dat men ‘de’ of ‘den’ schrijft als op het gevoel af. Hier zal niet iedereen het mee eens zijn. Toch heeft Schr. weer gelijk als ie zou zeggen dat men in ‘Ik heb dien persoon begrepen’ zich niet zo sterk bewust was dat ‘dien persoon’ lijdend voorwerp is, als iemand die voor de afzonderlijke taak is gesteld, die zin eens ‘zonder fout te ontleden’. Want tussen bewust en onbewust schijnen graden te zijn.

1) Als 'n kuriositeit voeg ik hier bij, dat men ten gevolge van die erg algemene inhoud van het aaneenschakelenden voegwoord ‘en’, dit tot de ‘grammaties verbindende voegwoorden’ ging rekenen. Sinds enige jaren gold het daarom te Breda als 'n aanbeveling, als men na ‘dat’, ‘of’ en ‘hoe’ ook nog ‘en’ wist te noemen. Maar dit jaar was er 'n heel nienwe examinator die nog niet in de kaste-geheimen was ingewijd, en die vond dat vierde woord helemaal niet op z'n plaats. Had Dr. DE VOOYS ongelijk, toen ie de taalkennis van onderwijzers 'n paskwil noemde? (De N.T. VI, 2).

Waarschijnlik zal men het al in theorie met me eens zijn, dat men op examens veel benoemingen maar niet moest laten ‘motiveren’. Maar in de praktijk zal men bezwaren hebben. Immers zo'n loutere aaneenschakeling van benoemingen is erg eentonig; daarbij zouden alle examens op elkaar gaan lijken en waar bleef dan het blijk van examinators persoonlike gevatheid of oorspronkelikheid? die zou dan nog maar alleen kunnen blijken doordat hij de talrijke overgangsvormen tussen de grammatikale kategorieën op 'n andere wijze klassificeerde dan DEN HERTOG, waarschijnlik op even willekeurige ja gewelddadige wijze. Maar het grootste bezwaar is nog, dat dan bijna alle kandidaten 'n hoog cijfer zullen halen. Immers sinds de vigerende wet in werking trad, is het regelmatig schoolbezoek en het aantal leerkrachten zo toegenomen, dat veel veertienjarigen nu evenveel van de zinsontleding weten als vroeger de achttienjarige kandidaat: de opleiding is van boven en van onderen uit z'n wettelike broek gegroeid. Zolang de minister nog geen nieuwe heeft aangemeten, is men uitentreure het broekje aan het uit-rekken: de zinsontleding moet steeds *gemotiveerd* worden. Daarmee stak men af in de gevaarlike diepte van het onbewuste. Waarom hìer gevaarlik?

Als Examinator meent gevonden te hebben, welke verschillende gedachtekombinaties er iemand toe brengen dit of dat woord in die of die zin 'n meewerkend voorwerp te noemen, en dan denkt dat allemaal in een korte definitie te kunnen samenvatten, dan is het helemaal niet zeker, dat de leermeester van de kandidaat dezelfde vernuftige vondst heeft gedaan.

Maar dat gevaar dreef weg. Want er kwam 'n spraakkunst-bij-de-gratie-gods, stilzwijgend erkend door alle eenvoudige zielen, die de rust van hun gemoed hoger stelden dan waanwijze diskussies. Op examens kon men gaan horen, hoe die Spraakkunst speciaal door onderwijzers moest gediend worden met de puntjes op de i. Zo ontstond 'n traditie. De lezer herinnert zich, waarom ie ‘ik’ 'n pers. vnw. noemt. Maar dat moet heel anders uitgelegd worden: Ten eerste, ‘waarom noemt u het 'n **vnw.**?’ en ten tweede ‘waarom 'n **pers.** vnw.?’ Die het weten moeten (ambtshalve), kennen het traditionele antwoord; nog nooit heb ik een examinator gehoord, die er bezwaar tegen had. Toch zal de eenstemmigheid wel niet van den beginne af bestaan hebben. Nu nog zijn er altijd kandidaten (meest van normaalscholen, met weinig lesuren) die bij de term *persoonlik* aan iets menseliks denken; maar die opvatting is natuurlijk al te naief; veel van die stokpaardjes lopen precies andersom als 'n oningewijd toehoorder zou verwachten.

In de na jaren verkregen eenstemmigheid is helaas 'n breuk gekomen. Zoals eenmaal in GALILEI's tijd, wentelde 'n deel van de menselike kennis zich om: op taalwetenschappelik terrein verwisselden teken en klank van rol, het tweede werd in de waardering primair, de lust in het reglementeren van de geschreven taal maakte plaats voor de waarneming van de rijk genuanceerde gesproken taal. Maar bij het lager onderwijs, waar eenmaal bestaande toestanden met zoveel menselike en ambtelike factoren verbonden zijn, bleef de hervorming voorlopig uit; men zou voorlopig het oude onderwijs krities geven. Mooi in theorie! maar nu zovelen d'r krities vernuft aan de termen en definities zijn gaan botvieren, is de praktijk minder mooi.

Menig examinator staat nu sterk op z'n eigen ‘waarom’s. M'n leerlingen kennen drie waaroms van de ‘hoofdzin’, twee van de ‘oorzakelike voorwerpen’, enz. enz. Men schijnt er geen flauw begrip van te hebben, hoe men de opleiding bemoeilikt. DEN HERTOG zegt b.v., dat aan het hoofd van 'n toegevende zin b.v. ‘*Wat* ik ook doe, het lukt me niet’ 'n **onbepaald** vnw. staat, **omdat** dan ‘wat’ 'n onbepaalde betekenis heeft. Maar in ‘*Wat* niet weet, wat niet deert’ heeft ‘wat’ ook 'n onbepaalde betekenis, en toch is het dan weer 'n betrekkelik vnw., natuurlik om 'n andere maar even gewichtige reden. De leerling wordt dus zo slim, op de toegevende zinnen te letten maar daar niets van te verklappen. Jarenlang heeft de opleider nu met die gedwongen politiek sukses gehad, tot er iemand komt die als examinator laat horen, dat ie wijzer is dan DEN HERTOG en niet alleen met het grootste gemak het redeneerhuisje van de afgerichte kandidaat omver blaast maar ook 'n nieuw gehouwtje van het teleurgestelde jonkmens eist. Als dit tijdschrift er niet te goed voor was, konden we zo nog vele staaltjes van die revolutiebouw meedelen.

Opmerkelik is ook hoeveel gewicht men aan die dingen hecht. 'n Kandidaat noemde eens de voorzetsels ‘onveranderlike woordjes die *voor* zelfst. nw. worden *gezet*’. Hij gaf dus meer 'n verklaring van de term dan 'n voldoende definitie. Examinator noemde nu, zeer gevat, ook het lidw. ‘het’ 'n voorzetsel; ‘ik neem u dit zeer kwalik’, sprak hij verder ernstig, ‘want u is onbekwaam om de schoolkinderen de voorzetsels te leren.’ Men ziet hoe gebrekkig zelfs bij voormannen van het onderwijs de grondslagen zijn. Kent deze Examin. de waarde van definities in het algemeen? Wat moet ie met de DEN HERTOGSe definitie van de voorzetsels in de lagere school doen? Zou daar juist niet die primitieve definitie die eenmaal de Ouden tot de naam ‘voorzetsels’ bracht, het best op z'n plaats zijn?

Ditzelfde gebrek aan onderscheiding is oorzaak dat dikwels het

examen meer loopt over de motivering van de benoeming dan over die benoeming zelf en dus 'n laag eindcijfer wordt gegeven na 'n onderzoek omtrent 'n *bijzaak* van zeer twijfelachtige waarde. Ook de ontbinding van 'n samengestelde zin, waarmee elk taalexamen begint, is in de laatste jaren alleen maar 'n aanleiding om vragen te kunnen stellen als ‘Wat is 'n hoofdzin’ e.d.; het te ontbinden zinnetje zelf is soms het aankijken niet waard. Voorstellen tot verbetering van taalexamens in den geest van het artikel van Dr. DE VOOYS[1] worden bij voorbaat verworpen door te wijzen op de onveranderde Wet, maar zelf interpreteert men de oude wet op de meest willekeurige en voor sommige opleiders zeer onaangename wijze.

De risiko die door een en ander ontstaat, is door sommige examinatoren begrepen, en als ze, zoals dat heet, het zelfstandig (?) oordeel van de kandidaat willen toetsen, dan betuigen ze: ‘U kunt het zeggen zoals u wilt’. Dikwels liberaliteit in schijn! Ik, die honderden examens bijwoonde, vond meermalen het antwoord van Kandidaat goed, terwijl Examinator het toch verwierp. Men bedenke, dat als men vijf verschillende antwoorden goed zou vinden, er toch nog vijf kunnen gegeven worden, die men niet goed vindt. Men is alleen wat *minder* subjektief dan 'n ander; taalkunde wordt nooit rekenkunde.[2]

Ik acht al de tijd aan het ‘motiveren’ van benoemingen zoals dat nu geschiedt, verloren tijd. Trouwens, de grootste helft van de tijd aan ‘taal’ besteed, is verloren tijd. Zolang het examen zo is ingericht, dat de meerderheid de minderheid dwingt in zijn vaarwater te blijven, is daar niets aan te veranderen. Want de meeste taalonderwijzers kunnen niet anders. Immers, zoodra men boven het peil van 'n goede veertienjarige leerling uitgaat, wordt de taalkunde in onze dagen psychologiese waarneming. DEN HERTOG kunnen we dan niet meer gebruiken, te meer omdat voor sport tegenwoordig afzonderlike terreinen zijn aangewezen. Voor het bedoelde fijne werk, de analyse, zijn maar weinig mensen aangelegd. Dwingt men de anderen ook daartoe, dan raken ze aan het zeuren, hetzij als lesgever, hetzij als examinator.

M.R. DIJKMAN.

1) *De Nieuwe Taalgids*, VI, 1.

2) Zo kwam ik b.v. na jaren studie over de pers. vnw. eens tot de konklusie dat het *menselike* vnw. waren, toen ik me plotseling (ik zat op m'n kamer) herinnerde dat ik in de school gewoon was m'n leerlingen ambtshalve voor dergelike opvatting te waarschuwen. Nooit sprong me de gedwongen tweeslachtigheid van m'n persoon duideliker in het oog.

Boekbeoordelingen.

Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst. *Rede, uitgesprooken te Gent in het congresgebouw der waereld-tentoonstelling op* 5 *Juni* 1913 door Frederik van Eeden. (Amsterdam - W. Versluys - 1913) Prijs ƒ 0.40.

VAN EEDEN heeft altijd de moed van zijn overtuiging gehad. Ook tegenover levende tijdgenoten heeft hij nooit zijn mening verborgen. Napraters en herkauwers kan hij niet uitstaan; geloven op gezag acht hij uit den boze; voor opgeblazen reputaties, voor bedrieglike schijnschoonheid heeft hij een krities oog. Vandaar dat het altijd de moeite waard is naar hem te luisteren, en eigen mening aan de zijne te scherpen. VAN EEDEN's oordeel over hedendaagse dichters en dichtkunst, in deze korte rede samengevat, waren deels al bekend aan de lezers van zijn artikels over *Woordkunst*, zijn *Studies* (V^{de} deel) en zijn interview (*De Mannen van* '80 *aan het woord*).

Hoofdzakelik bepaalt hij zich hier tot de toelichting van twee stellingen: 1°. de 'fatale dwaling' van de tachtigers is geweest dat ze de dichtkunst lieten opgaan in 'woordkunst' - een term die VAN EEDEN, mèt VERWEY, afkeurt[1] - dat ze, misleidend, de nadruk legden op *klank*-expressie, alsof daardoor de inspiratie van het vers gewaarborgd was. Ten tweede: 'Een dichter is niet anders als een bizonder goed mensch, een mensch in hoogsten zin' (blz. 8).

Deze stellingen houden met elkaar verband. Er zijn, zegt VAN EEDEN, in het vers 'vijf verschillende harmonieën, die door hun onderlinge eenheid de schoonheid van het gedicht voltooien: Geluid - Geluid, en Beeld - Geluid, Beeld en Stemming - Geluid, Beeld, Stemming en Begrip - Geluid, Beeld, Stemming, Begrip en Ethische wijsheid' (blz. 14). Aan die 'ethiese wijsheid' legt VAN EEDEN *zijn* maatstaf aan. Bij Gezelle b.v. mist hij het 'kenmerk der hoogste inspiratie,' omdat hij als priester niet de vrije, maar de 'gekeetende waarheid' kent. Op grond van deze eisen wordt PERK geëerd, KLOOS verworpen en VERWEY gerespekteerd. Uit een Oosters dichter geeft

1) Men sprak voortdurend van 'het woord' en 'woordkunst', alsof men voorbijzag welk een ondergeschikt élement een afzonderlijk woord is in de expressieve harmonie van opvolgende aandoeningen met al hun associaties. Het was als of men de muziek 'nootkunst' noemde (blz. 10).

hij een proeve van wat hij de hoogste harmonie acht. De socialistiese dichters HERMAN GORTER en HENRIETTE ROLAND HOLST - die hier op één lijn gesteld worden - zijn ‘verslaafd aan een grof en gevaarlijk soort intellectualisme’, waardoor hun kunst te gronde ging.

In de jongste dichtkunst maakt VAN EEDEN een zeer besliste schifting. Er is, onder de nawerking van de tachtigers, ‘een weelderigen groei ontstaan van verzen die men niet slecht kan noemen en die toch niet deugen’ (blz. 31). Als voorbeeld haalt hij opzettelik een veelgeprezen gedicht van BOUTENS aan, de ‘*Goede Dood*’, hoewel hij overigens BOUTENS waardeert. Ook VAN AMEYDE schrijft ‘bedriegelijk echt schijnende rhétoriek.’ Tegen de gangbare mening in, wordt ADAMA VAN SCHELTEMA radikaal afgemaakt (blz. 34-35). Daartegenover staat vrij wat goeds. In het biezonder prijst hij A. ROLAND HOLST, JAN PRINS en GEERTEN GOSSAERT, en haalt van ieder een voortreffelik gedicht aan.

In hoofdzaken staat VAN EEDEN dus in zijn zeer persoonlike waardebepaling veel nader bij de dichtergroep van *De Beweging* dan bij de tegenwoordige *Gids*-kritiek en bij de meningen van het grote publiek. Aan het slot spreekt hij nog eens zijn overtuiging uit omtrent de roeping van de dichter: ‘In het gansch actieve leeven der volken is het dichterlijke élement de waarlijk leidende en richtende kracht.’

VAN EEDEN, die in 1908 het Nederlandse publiek de rug toekeerde, blijft niet alleen belangstellend toeschouwer, maar, blijkens het uitgeven van deze *Rede*, ook leidsman in de Nederlandse letteren. Zijn verleden en zijn gaven zijn waarborgen dat hij gehoor zal vinden. Maar een zo zelfstandige leider dient men met kritiek aan te horen.

C.d.V.

Uit de tijdschriften (September-Oktober).

De Gids. Sept.

De Levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink wordt door de SCHARTEN's vervolgd tot het ogenblik dat hij aan zijn moeder de verhouding tot Julie Simon bekent. Op het lange hoofdstuk *Het jaar in Weenen* volgt als vijfde: *In België terug*. - DIRK COSTER geeft *Marginalia*, waaronder enkele over literatuur, en twee *Aanteekeningen*, ‘over het beeldende schrijven’ en ‘over het rhythme’, bouwstoffen voor een essay ‘theorie van den stijl’.

Okt. *De Levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink* blijft zeer belangwekkend. Na het lange vijfde hoofdstuk, waarin we zien

hoe na de finantiële ondergang en ‘na den dood der moeder het gezin Simon als ontworteld is’, volgt een zesde: *Onder de hoede van broer Eugène*, waarin we Julie terugvinden in de nederige kapelaanswoning te Verviers, onder de spanning van nieuwe onrust en rampen.

De Beweging. Sept.

In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* bespreekt ALBERT VERWEY twee prozaschrijvers, n.l. JAC. VAN LOOY en ARY PRINS. Van VAN LOOY's *Reizen* zegt hij: ‘Dit reisverhaal is een overrijk en zuiver in toon gehouden weefsel van bizondere ervaringen. Zulk een boek te lezen is een lust, omdat het een arbeid is.’ *De Heilige tocht* van ARY PRINS tracht hij nader tot de lezer te brengen, door de eigenaardigheden van PRINS' woordschikking en zinsbouw te ontleden. Het overwegend jambiese karakter van dit proza acht hij een voordeel. Men dient dit jambies proza scherp te onderscheiden van de jambe in verzen. ‘Als iedere maat in verzen, dient er ook de jambe als middel tot verwekking van sterkere ritmische beweging. De kunst is daar om door de samen- en tegenwerking - de laatste niet het minst - van woord- en maat-accenten leven te brengen in het klankverloop. Maar in het jambische proza is de bedoeling juist het verloop terug te houden. De zin wordt uit het verband zooveel doenlijk terug gedrongen op zichzelf. De zin dringt zijn waarde zooveel doenlijk uit zichzelf terug naar het woord. Het enkelwoord, al of niet samengesteld van aard, is voor het gezichtsbeeld het ideale uitingsmiddel.’ - ‘Schriftuur als die van *De Heilige Tocht* moet gelezen worden van woord tot woord. En niet alleen gelezen, maar men moet ieder woord toestaan zijn werking te doen op ons voorstellingsvermogen.’ - ‘Op de zware gelijkmatige stem, in haar opzettelijke gebondenheid, wiegt de eene zichtbaarheid voor, de andere na, naar boven.’ - ‘De schrijver heeft ongelooflijk met het oog geleefd.’

Okt. C.G.N. DE VOOYS tracht belangstelling te wekken voor *Afrikaner taal en poëzie*. Onder de Afrikaanse hemel, in zo geheel andere levensomstandigheden, heeft zich ‘een eigen variëteit van de Nederlandse stam ontwikkeld.’ Nu de Afrikaander natie aan de kinderleeftijd ontwassen is, levert ook hun geestelike ontwikkeling, die zich in een jonge letterkunde gaat weerspiegelen, een belangwekkend schouwspel. Een voorname vraag is: welke taal zal het winnen, Nederlands of Afrikaans? Voor de poëzie is die vraag feitelik beslist: ‘De werkelike dichter aarzelde niet in zijn keuze: de nieuwe volkseigen poëzie van Zuid-Afrika moest Afrikaans van taal worden.’ Maar Nederlands en Afrikaans moeten elkaar blijven steunen. De

mening van SCHARTEN, dat in het Afrikaans geen litteratuur mogelik zou zijn, omdat Afrikaans verminkt Nederlands is, berust op vooroordeel en is door de feiten gelogenstraft. De Afrikaanse poëzie ontwikkelde zich ‘van dilettantisme tot kunst.’ Na de oorlog kwam een plotselinge, verrassende vernieuwing. Achtereenvolgens worden besproken of gekarakteriseerd JAN CELLIERS, TOTIUS, MALHERBE, JOUBERT, EUGÈNE MARAIS, terwijl in 't biezonder de aandacht gevestigd wordt op LEIPOLDT en zijn bundeltje *Oom Gert vertel en ander gedigte* (1911): ‘Hij staat met beide voeten op Afrikaanse bodem en schijnt niet anders te kennen dan de taal die hij van zijn moeder leerde. Hij zingt zoals de “windswaal” zingt, zonder aangeleerde kunst. Daardoor is hij de tegenvoeter van CELLIERS, die zijn Europeesgetinte kultuur, zijn voorliefde voor Europese litteratuur nergens verbergt. Maar daardoor krijgt de taal van LEIPOLDT vaak een gaafheid en een kracht, die CELLIERS mist. We voelen de zeggenskracht, de gevoelsdiepte die aan het eenvoudige woord eigen kan zijn. Door zulke poëzie moet hij zijn land- en tijdgenoten in het hart grijpen. Zulk een eenvoud kan een hechte basis worden voor de opbouw van een echt nationale letterkunde.’ De jonge letterkunde van Zuid-Afrika heeft aanspraak op waardering, op ‘onbevooroordeelde, opbouwende kritiek’ van Nederlandse zijde. ‘Wederzijdse toenadering kan de Afrikaanse letterkunde aan innerlike kracht doen winnen, en de kring van belangstelling en waardering verruimen.’ - Uit het *Elyseum* schrijft JOHS. KINKER een brief aan JOH.H. BEEN, die hier afgedrukt wordt. De idealistiese strijder voor de Verlichting is verontwaardigd dat onder de naam van BEEN in 1913 een jubileumgeschrift wordt uitgegeven, waarin aan de jeugd wordt wijs gemaakt, dat de Verlichtings-idealen van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap een Frans uitvindsel was, waarmee de brave Nederlanders onbewust werden bedot. KINKER neemt zijn tijdgenoten van 1795-1813 tegen deze karikatuur in bescherming.

De Nieuwe Gids. Sept.

W. KLOOS schrijft in de *Literaire Kroniek* over MAURITS WAGENVOORT, die met enkele ‘onzer beste schrijvers op één lijn gesteld mag worden.’

Okt. De *Literaire Kroniek* zegt weinig nieuws over de Vlaamse beweging, als inleiding tot een aankondiging van *Langs kleine wegen*, door FRANS VERSCHOREN, en *Per auto*, een ‘luchtig boekje’ van CYRIEL BUYSSE.

De Tijdspiegel. Sept.

HERMAN MIDDENDORP schrijft, onder het

opschrift *Moderne Romantiek*, met waardering over het proza van ARY PRINS.

Okt. W.H.W. DE KOCK publiceert opnieuw een zeer breedvoerige aanklacht tegen MULTATULI: *Waarom de Max Havelaar geschreven werd*. De lengte van dit artikel is niet evenredig aan de belangrijkheid, want de meeste feiten zijn in de *Brieven* en de *Officiële Bescheiden* te vinden, terwijl de hoofdzaken in de tweede druk van MEEEKERK's *Multatuli* samengevat zijn. Met een overvloed van materiaal wil de schr. zijn stelling bewijzen: 'de Max Havelaar *is* en *blijft* een pleidooi voor eigen *kwade* zaak', en is 'een schandelijk en fijn gesponnen samenraapsel van leugens en valsche aantijgingen'. De zwarte kant van MULTATULI's karakter is hier volledig geschilderd. Maar wie van DOUWES DEKKER een bewuste schurk maakt, is even eenzijdig en on-menskundig, als wie, hem verheerlikend, blind wordt voor zijn gebreken. In elk geval zagen we een aanklacht, gegrond op zo strenge moraliteit, liever niet overgoten met een onaangenaam smakend sausje van misplaatste grappigheid.

Onze Eeuw. Okt.

G.F. HASPELS publiceert een voordracht over *Normen der aesthetiek*. In tegenstelling met TE WINKEL en in overeenstemming met VOLKELT (*System der Aesthetiek*) neemt hij aan dat er wel degelik normen zijn. 'Normen maakt men niet; men vindt ze.' - 'Wie ze objectief wil vertoonen, als modellen, vertoont alleen eigen waanwijsheid. Maar wie ze weet te benaderen, kent ze alleen, en blijft zich bewust dat zijn kennen is herkennen, berust op congenialiteit, op innerlijke overeenstemming. Het eerste vergat de klassicistische, het tweede de materialistische aesthetiek.' De schr. noemt en behandelt daarop drie normen: 1° *eenheid van vorm en inhoud*, 2° *het vol-menschelijke*, 3° *de andere wereld*. De tweede wordt gesteld tegenover 'de bovenmenschelijke en de ondermenschelijke opvatting der kunst', 'het oude idealistische streven' en het naturalisme. De bedoeling van de derde norm wordt verduidelikt in deze zin: 'De wereld, waarin de kunst ons brengt, is een andere wereld. "Jenseits von Gut und Böse" niet alleen maar ook "jenseits von Religion und Wissenschaft", jenseits van welke levenspraktijk ge maar wilt. Deze norm in het oog te houden verzekert de kunst haar eigenheerlijkheid en voorkomt de ergernissen, die anders legio zijn.' Loutere tendenz-kunst is dus strijdig met deze norm. 'Tendenz-kunst kan weinig, en wil veel.' 'Gemaakt, gewild, geforceerd is zij hatelijk; als kunst hoogmoedig, soms onbeholpen en altijd te zwaar.' Want 'de aesthetische wereld begint, waar de werkelijke ophoudt.'

Groot-Nederland. Sept.

J.L. WALCH bespreekt in de rubriek *Literatuur* o.a. *De Vrouw in het woud*, van H. ROLAND HOLST.

Elseviers Maandschrift. Sept.

H. ROBBERS bespreekt uitvoerig CARRY VAN BRUGGEN's roman *Heleen*.

Okt. H. ROBBERS vergelijkt *De Heilige Tocht* van ARY PRINS met zijn vorig werk, *Een Koning*, en meent dat in het latere werk 'iets hoogers bereikt is dan in de vroegere prozastukken'. De fantasie is 'veel vrijer, grootscher, onstoffelijker geworden'. Een bezwaar acht hij het, dat *De Heilige Tocht* 'bijna geheel is geschreven in jambisch rhythme; door deze eenvormigheid gevoelt men zich bij de lezing al te spoedig afgemat.' Een tweede bezwaar is, dat PRINS vasthield aan de impressionistiese woordvorming, die in de eerste Nieuwe-Gids-tijd in zwang kwam (b.v. troebel-water-glansde; een gelaat dat bloede-blauwde) en waarmee de schrijver het zich soms al te gemakkelik maakte.

Stemmen des tijds. Sept.

In een artikel *Pamfletten van* 1813 houdt J. WILLE een revue over de stroom van populaire geschriften die in 1813 losbrak. 'Ondanks de afwezigheid van kunst - het grootste deel van poëzie en proza beide is in dat opzicht lachwekkend of ergerlijk - geeft deze lectuur toch groot genot. Want zij wekt een sterken indruk van *echte*, spontane geestdrift van het geheele volk.' Inderdaad is menige aangehaalde proeve karakteristiek voor de toenmalige volksgeest, en leerzaam als achtergrond voor de geschriften van meer betekenis. Of de talrijke zouteloze aardigheden en de laffe spot met Napoleon altijd uit 'echte geestdrift' voortkwamen?

Okt. H.T. OBERMAN beantwoordt de vraag *Is 'Lioba' klassiek*? bevestigend. Vooraf gaat een uitvoerige bewonderende analyse van VAN EEDEN's drama, met vele aanhalingen toegelicht. - Het *Literair-Keur-Overzicht*, door J. JAC. THOMSON, is gewijd aan *De Heilige Tocht* van ARY PRINS. De beoordelaar geeft een verdediging en verduideliking van de stijl en taal, die 'den lezer in geweldige verlegenheid brengen', maar die zo moèsten zijn; met andere woorden hetzelfde te zeggen, is onmogelik. 'Eigenlijk doet het gansche boek ons aan als een wandschildering, als een doorloopende schildering op de wanden van tal van zalen en het wordt één verhaal van schoonheid en krijg en verlangen en om de vreemde figuren hangt de atmosfeer van des schilders geest.'

Ons Tijdschrift. Sept.

G.C. HOOGEWERFF vraagt belangstelling voor de vrijwel vergeten auteur *Boudewijn* (J.S. VAN DER VLIET)

1814-1851), omdat ‘deze eenvoudige gewezen apothekersbediende’ onder de Nederlandse romantici van mindere rang merkwaardig is als geestverwant van de Duitse Spotromantiker. Zijn werk ‘doet onwillekeurig denken aan de wilde fantasieën van C.T.A. HOFFMANN en DE LA MOTHE FOUQUÉ.’ In 1845 richtte hij het tijdschrift *De Tijd* op, dat hij tot zijn dood bestuurde. Zijn beste verhalen zijn *De arme kleine Savoyaard* en *Een Kerstavond in de pastorie*, maar zijn eigenlik genre is de Essay. Hij is gevoelig voor het werkelike lijden om hem heen, dat de romantici ontging. Vooral eigenaardig is zijn zin voor het griezelige, voor het lugubere. Als proeve van zo'n ‘nachtmerrie’ wijst de schr. op *De terechtstelling van een ter dood veroordeelde* en *Het Haagsche Bosch*, maar het meest lugubere effekt bereikt BOUDEWIJN in zijn *Apothekersbediende*. Hij heeft niet het talent van HOFFMANN of POE, maar ‘hij was op zijne wijze een oorspronkelijk talent.’ - In het tweede deel van het opstel *Het eene noodige*? bespreekt G. SCHRIJVER de roman *Voor de poort* van TOP NAEFF, die hij met tegenzin begon te lezen, maar die hij ten slotte, ondanks het ontbreken van ‘het eene noodige’, als ‘een boek van schoonheid’ bewondert.

Oud-Holland. Okt.

H.J.A. RUYS publiceert een studie over de schilder-dichter HEIMAN DULLAERT. Zij verzamelt zijn schaarse levens-biezonderheden. Waarschijnlik schuilt achter de ‘Rozemont’ van zijn gedichten een geliefde, maar de huwelijksliefde, die hij in zijn bruiloftsliederen verheerlikte, heeft de dichter nooit mogen genieten.

Den Gulden Winckel. Sept.

J. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA - ELIAS prijst MARIE KOENEN's bewerking van VELDEKE's *Sint Servatius Legende*: ‘met beminnelijken eenvoud heeft zij Sint-Servaas' leven in modern Hollandsch weergegeven.’ - D. FULDAUER bespreekt met ingenomenheid de dichtbundel *Oom Gert vertel en ander gedigte* deur C. LOUIS LEIPOLDT (*Zuid-Afrikaansche Geschriften* V) en deelt een en ander mee uit het avontuurlike leven van deze dichter, die zich van journalist tot medicus ontwikkelde. - GERARD VAN ECKEREN toont zich weinig ingenomen met de ‘kromspraak’ van ARY PRINS in zijn *Heilige Tocht*, die vooral ongunstig afsteekt bij het natuurlik ritme in de taal van VAN SCHENDEL's romantiek. - ANNIE SALOMONS bespreekt *Het licht van binnen*, door ANNA VAN GOGH-KAULBACH.

Van onzen tijd. No. 47.

J.F. MR. STERCK prijst de bundel verzamelde *Vondelschetsen* van B. MOLKENBOER O.P., een bescheiden pendant van THIJM's *Vondel-Portretten*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie.

De rede, door J. VERDAM gehouden in de 'Vlaamsche Academie', *Een en ander over en uit het Middelnederlandsch Woordenboek* vindt men hier geheel afgedrukt. Met voorbeelden toont hij aan welk 'eene schoone, rijke, schilderachtige taal het Vlaamsch-Brabantsch der Middeleeuwen is'. Hij acht het dus 'een onschatbaar voorrecht, voor eene zoo schoone taal een museum te mogen stichten'. In grote trekken gaat hij dan de wordingsgeschiedenis van zijn Woordenboek na, om ten slotte een nadere beschouwing en een groot aantal voorbeelden te geven: van verdwenen woorden, van woorden die nog in het Vlaams bewaard zijn, van woorden die zich in Noord- en Zuid-Nederland sedert de Middeleeuwen verschillend ontwikkeld hebben. Aan de dialektstudie van de Vlamingen erkent hij verplichtingen te hebben die tot dankbaarheid stemmen.

Volkskunde. Afl. 9-10.

CL. BUVÉ drukt de tekst af van *Eenige Middeleeuwsche apostellegenden*. - TH. PEETERS geeft N°. 26 van zijn *Oud Kempische Liederen*. - A. DE COCK vervolgt de *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, en handelt daarin over het waarzeggen. - M. MINNAERT verzamelt *Vlaamsche volksnamen voor dieren en planten*, gebruikelik te Machelen bij Deinze. - A. DE COCK geeft een aanvulling over *Iemand vastzetten*, uit Noord-Nederlandse sprookjes.

De Nieuwe School. Afl. 8.

P.J. BOL toont zich zeer ingenomen met de leesboekjes *Jong Leven* van A. TRELKER, om de natuurlike taal en de mooie illustratie.

Afl. 9. TH.J. THIJSSEN verwijt VAN STRIEN dat hij in het blad *De Schoolwereld* te veel in herhaling vervalt en tracht in een *Open brief* de letterkundige M.H. VAN CAMPEN te overtuigen dat hij aan dat blad niet mee moet werken.

Afl. 10. P.J. BOL geeft een afbrekende beoordeling van *Een boek met verzen* door J.B. MEERKERK, die door zijn vragen z.i. de lezer alles behalve nader bij de dichter brengt. Zulk uitpluizen komt voort uit kleurenblindheid.

Opvoeding en Onderwijs No. 16. Bijblad voor Taal en Letteren.

JOH. VAN DINTER S.J. schrijft over *Beeldspraak en overdracht*, voornamelik om te waarschuwen tegen retoriese, valse beeldspraak. - J.L. HORSTEN handelt *Over het woordbeeld en over een taalmethode*: zolang een groot aantal Nederlanders hun dialekt blijven spreken, moet op de volkschool het aanleren van de spelling z.i. gebaseerd

worden op het schriftbeeld. Daarom prijst hij de methode van JOS.M. REIJNDERS (*Nieuw Taalboek*) aan. - J.F.M. STERCK deelt een en ander mee over *Vondel's zuster Catharina en hare dochters*. - H.J.A.M. STEIN begint een artikel: *Het zoeken naar idealisme in de literatuur*. - H.W.E. MOLLER bespreekt de deminutiva *Mietje, Miekje, Miesje, Miepje*. - DESIDERIUS is niet bevredigd door *De definitie van een zin* bij PAUL en WUNDT, en sluit zich liever aan bij die van KRETSCHMER: 'De zin is de uiting door het woord, die een affekt of een wilsakt tot grondslag heeft.' - JOH. VAN DINTER gaat in een artikeltje *Woordkunst* de klinkerwerking in het vers na. - H.W.E. MOLLER bespreekt de uitdrukking *Wit of witjes lachen, wit zien*, enz., die bij VONDEL betekenen: 'glanzen van blijdschap, een glans van genoegen op et gelaat hebben.' De bekende eerste regel van *Uitvaert van mijn Dochterken* wil hij dan ook opvatten als: de felle dood die er nu heel grimmig uitziet. *Geen wit zien* moet dan de negatie zijn van *wit zien*, al heeft VONDEL blijkbaar *wit* als subst. beschouwd.

No. 19. JOH. VAN DINTER ontleedt in *Woordkunst* een sonnet van W. KLOOS. - J.F.M. STERCK stelt *Naar aanleiding van Vondel's 'Maeghdepalm' voor Margarita Krulis* een onderzoek in, waaruit blijkt wie dit meisje was, en tevens dat het gedicht, door VAN LENNEP op 1658 geplaatst, eerst ± 1672 geschreven is. - H.H. KNIPPENBERG stelt de vraag waar WITSEN GEIJSBEEK gevonden heeft dat ANSLO, de oom van de dichter, tot de *Muiderkring* behoorde. Dezelfde schrijver behandelt de spreekwijze *Op St. Juttemis, als de kalveren op het ijs dansen*. - JAC. VAN ALPHEN en H.W.E. MOLLER zeggen hun mening over de zinsdefinitie. - JOH. VAN DINTER bestudeert de schoonheden van GEZELLE's verskunst (*Over Gezelle*).

Neerlandia. Sept.

Dit *Afrikanummer* bevat een groot aantal artikels, die een veelzijdig beeld geven van de geschiedenis en de hedendaagse kultuur van Zuid-Afrika. In deze rubriek verdienen vermelding een artikel over *Zuid-Afrikaanse spreekwoorden en gezegden*, door A. FRANCKEN, over *Literatuur van Groot-Nederland* door J. KAMP, een pleidooi voor de jonge Zuid-Afrikaanse letterkunde, met portretten, en *Het goed recht van bestaan van Afrikaans en Hollands* door TH. LE ROUX, dat in hoofdzaak evenwijdig loopt met het betoog in bovengenoemd *Beweging*-artikel.

C.D.V.